

KUROČKIN

ARMIJA
U NAPADU

БИБЛИОТЕКА
ДОМА ЈНА — БЕОГРАД

сигна-
турс

11-10415 пр. 1

Инв.

Бр.

11.21

VOJNA BIBLIOTEKA

INOSTRANI PISCI

KNJIGA SEDAMDESET SEDMA

UREĐIVAČKI ODBOR

general-pukovnik Srećko MANOLA, general-pukovnik u penziji Božo LAZAREVIĆ, general-potpukovnik Boško ĐURIČKOVIC, viceadmiral Bogdan PECOTIĆ, general-potpukovnik Mirko BULOVIĆ, general-potpukovnik u penziji Vekoslav KOLB, general-major avijacije Nikola LEKIĆ, vazduhoplovnotehnički pukovnik Miroslav BORAS, tehnički pukovnik Mihajlo KOKOLJEVIĆ, dipl. inž., pešadijski pukovnik Milan GLUMAC, pešadijski pukovnik Zdravko ĐUKOVIĆ (odgovorni urednik)

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD

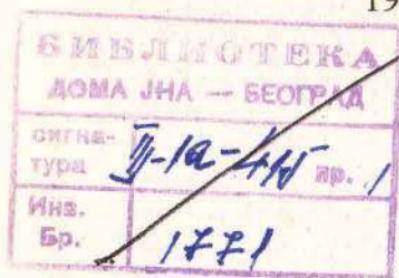
BEOGRAD

1969

KUROČKIN

ARMIJA U NAPADU

PREMA ISKUSTVU
VELIKOG OTADŽBINSKOG RATA
1941—1945.

ЦЕНТРАЛНА БИБЛИОТЕКА ВЈ

БЕОГРАД

ар. П-12-415/1
нр. бр. 21248

NASLOV U ORIGINALU

**ОБЩЕВОЙСКОВАЯ
АРМИЯ
В НАСТУПЛЕНИИ**

*По опыту Великой
Отечественной войны
1941-1945 гг*

*Под общей редакцией
профессора генерала армии
П. А. КУРОЧКИНА*

Preveo sa ruskog
Potpukovnik u penz. VIŠESLAV PETROVIĆ

SADRŽAJ

	Str.
PREDGOVOR	9
UVOD	13
Glava prva OSNOVNE POSTAVKE TEORIJE ARMISKE NAPADNE OPERACIJE UOČI VELIKOG OTAŽDBINSKOG RATA	19
Uloga i mesto opštevojne armije u napadnoj operaciji	19
Sastav i mogućnosti opštevojne armije	19
Neka pitanja pripeme i izvođenja operacije	20
Upotreba tenkova za neposrednu podršku pešadije.	22
Upotreba armijske pokretne grupe	22
Borba u susretu	23
Forsiranje reka	24
Noćni napad	24
Sadejstvo i komandovanje	25
Neka pitanja pozadinskog obezbedenja	25
Glava druga FAKTORI KOJI SU UTICALI NA USAVRŠAVANJE VEŠTINE PRIPREME I IZVOĐENJA NAPADNE OPERACIJE OPŠTEVOJNE ARMIJE U VELIKOM OTADŽBINSKOM RATU	28
Razvoj privrede	28
Usavršavanje organizacijske strukture armije	29
Moralni faktor i borbeno iskustvo komandnog kadra	32
Uticaj odbrane i načina borbenih dejstava neprijatelja	34
Glava treća USAVRŠAVANJE NAČINA PRIPREME NAPADNIH OPERACIJA OPŠTEVOJNE ARMIJE	36
1. Opšta pitanja pripreme operacija	36
Usavršavanje metoda donošenja odluka komandanata armija	36

	Str.
Izbor glavnih pravaca udara i grupisanje snaga i sredstava na odsecima proboga	43
Izmene u operativnom poretku armija	48
Planiranje armijske operacije	53
2. Planiranje upotrebe rodova vojske i avijacije	66
Planiranje borbene upotrebe oklopnih i mehanizovanih pukova i združenih jedinica	66
Usavršavanje planiranja borbene upotrebe artiljerije	71
Usavršavanje planiranja borbene upotrebe avijacije .	77
Usavršavanje planiranja upotrebe inžinjerije	80
3. Neka pitanja planiranja operativnog obezbeđenja, pregrupisavanja jedinica i posedanja polaznog položaja	83
Usavršavanje planiranja operativnog maskiranja . .	83
Usavršavanje planiranja izviđanja	85
Usavršavanje planiranja obezbeđenja spojeva i bokova	88
Usavršavanje planiranja pregrupisavanja jedinica i posedanja polaznog položaja	89
4. Planiranje sadejstva i komandovanja jedinicama	91
Usavršavanje organizacije sadejstva	91
Usavršavanje organizacije komandovanja jedinicama	98

Glava četvrta USAVRŠAVANJE NAČINA IZVODENJA NAZADNIH OPERACIJA OPŠTEVOJNIH ARMIIJA

108

1. Usavršavanje metoda proboga taktičke zone neprijateljske odbrane	108
Nasilno izviđanje	108
Proboj prvog pojasa neprijateljske odbrane	112
Proboj drugog pojasa neprijateljske odbrane	134
2. Usavršavanje načina dejstva armijskih jedinica u operativnoj dubini	139
Proboj armijskog i narednih pojaseva neprijateljske odbrane	139
Razvoj veštine izvođenja operativnog gonjenja . .	150
Usavršavanje načina odbijanja neprijateljskih protivudara	158
3. Dejstva armijskih jedinica u susretnim borbama	163
4. Usavršavanje načina forsiranja vodenih prepreka	173
Razvoj veštine forsiranja reka iz pokreta	173
Razvoj veštine forsiranja reka sa planskom pripremom	183
5. Noćna borbena dejstva	187

6. Usavršavanje načina sadejstva i komandovanja jedinicama u toku armijske napadne operacije	197
Usavršavanje načina sadejstva	197
Usavršavanje načina komandovanja jedinicama	204
7. Povećanje zamaha napadnih operacija opštvojnih armija prema toku borbenih dejstava	212
G l a v a p e t a USAVRŠAVANJE POZADINSKOG OBEZ-BEĐENJA	217
Organizacija pozadine	217
Usavršavanje materijalnog, tehničkog i sanitetskog obezbeđenja	220
Zaključak:	225
 Prilozi:	
1. Osnovne izmene u organizaciji streljačke divizije u toku velikog otadžbinskog rata	255
2. Izmene u organizaciji tenkovske brigade u toku velikog otadžbinskog rata	257
3. Izmene u organizaciji artiljerijske divizije proboga u toku velikog otadžbinskog rata	258
4. Izmene u organizaciji tenkovskog korpusa u toku velikog otadžbinskog rata	259
5. Izmene u organizaciji vazduhoplovnih divizija u toku velikog otadžbinskog rata	260
Prilozi i šeme	246—279

Ovo delo je pripremila grupa autora Vojne akademije „M. V. Frunze“, odlikovane Ordenom „Crvene zastave“, Lenjina i Suvo-rova, pod rukovodstvom docenta general-potpukovnika S. S. Lotockog.

U obradi dela učestvovali su: kandidat vojnih nauka, docent pukovnik M. L. ALJTOGOVZEN (4. i 5. odeljak IV glave), kandidat vojnih nauka, docent pukovnik L. N. VNOTČENKO (2. i 3. odeljak III glave), docent general-potpukovnik S. S. LOTOCKI (uvod i zaključak), kandidat vojnih nauka, docent pukovnik P. S. MATRONOV (I i V glava), kandidat vojnih nauka, docent pukovnik S. N. MINJAJKO (problemi komandovanja u 4. odeljku III glave i 6. odeljku IV glave), kandidat vojnih nauka, docent pukovnik B. V. PANOV (1. odeljak IV glave), kandidat vojnih nauka, docent pukovnik V. S. FEDORENKO (2. i 7. odeljak IV glave), kandidat istorijskih nauka pukovnik J. V. PLOTNIKOV (pitanja sa-dejstva u 4. odeljku III glave i 6. odeljku IV glave), doktor istorijskih nauka pukovnik D. M. PROEKTOR (II glava i 3. odeljak IV glave), kandidat vojnih nauka, docent pukovnik N. I. ŠEHOV-COV (1. odeljak III glave i 2. tablica II glave).

* Šeme organizacije jedinica izradio je rezervni potpukovnik D. H. JELISEJENKO.

Autori iskreno zahvaljuju svim generalima i oficirima koji su im pomogli u radu na ovoj knjizi.

PREDGOVOR

U Programu Komunističke partije Sovjetskog Saveza, usvojenom na XXII kongresu, podvlači se važnost i značaj proučavanja pobedonosnog, na delu proverenog istorijskog iskustva Komunističke partije i sovjetskog naroda. Prema mišljenju Partije, duboko i svestrano proučavanje ratnog iskustva velikog otadžbinskog rata Sovjetskog Saveza 1941—1945. nema samo teoretski, nego i ogroman praktičan značaj.

Sovjetski narod je, pod rukovodstvom Komunističke partije, postigao svetsko-istorijsku победу u ratu protiv nemackog fašizma i japanskog imperijalizma. Sovjetske oružane snage izdržavši herojski sve ratne napore i savladavši ogromne teškoće, časno su odbranile slobodu i nezavisnost svoje otadžbine i pružile bratsku pomoć narodima drugih zemalja u njihovom oslobođenju od fašističkog ropstva, opravdavši na taj način u potpunosti poverenje Partije i naroda. Istovremeno, otadžbinski rat je za naše oružane snage predstavljaо najbolju i najsvestraniju školu provere ispravnosti gledišta naše vojne teorije, daljeg usavršavanja borbene tehnike, metoda i načina vođenja oružane borbe, operacije i boja i organizacije armije.

Od završetka velikog otadžbinskog rata prošlo je dve decenije. U tom periodu pojavila su se potpuno nova borbena sredstva koja su iz temelja promenila izgled oružanih snaga i odlučujuće uticala na karakter borbenih dejstava. Međutim, iskustvo steceno u tom ratu ni u savremenim uslovima nije izgubilo svoj značaj.

Svestrano i duboko izučavanje borbenog iskustva prošlog rata pomaže starešinskom kadru ne samo da pro-

širi svoj operativno-taktički vidokrug i vojna znanja, nego mu pruža mogućnost da stvaralački usavršava ratnu veštinu. Sem toga, ono doprinosi vaspitanju oficira i generala u duhu hrabrosti, nepokolebljivosti, odvažnosti, heroizma, kao i spremnosti da svakog trenutka stanu na branik svoje otadžbine i da kod njih razvija osećanje ponosa na svoju Partiju, narod i oružane snage. Izučavanje ratnog iskustva je naročito važno za mlade oficire. Zbog toga dalje uopštavanje iskustava prošlog rata i obrada važnih pitanja ratne veštine dobijaju ogroman značaj.

Poslednjih godina u našoj zemlji je objavljeno mnogo značajnih vojnoistorijskih radova u kojima se prikazuje heroizam i hrabrost sovjetskog naroda i njegovih oružanih snaga i rukovodeća uloga Komunističke partije u velikom otadžbinskom ratu. Međutim, mi još nemamo dovoljno radova koji razjašnjavaju zakonomernost razvitka sovjetske ratne veštine, a naročito onih u kojima se razmatraju aktuelna pitanja obuke i vaspitanja jedinica i štabova.

Od bogatog nasleđa iz prošlog rata, nesumnjivo, veliku vrednost ima uopšteno iskustvo pripremanja i izvođenja napadnih operacija, koje su se odvijale brzim tempom i na velikoj dubini uz masovnu upotrebu tenkovskih i mehanizovanih jedinica i avijacije. Razume se da u jednom delu nije mogućno izvršiti analizu i uopštiti iskustvo svih napadnih operacija (armija, frontova i grupa frontova) izvedenih u toku rata i svestrano prikazati zakonomernost razvitka veštine njihovog izvođenja.

U ovom delu su, na osnovi arhivskih dokumenata i materijala, pravila i uputstva Crvene armije, objavljenih radova i monografija o značajnim operacijama i razvitku ratne veštine, zbornika i disertacija, kao i na osnovu sećanja učesnika rata, analizirana i uopštena borbena iskustva u pitanju pripreme i izvođenja operacija armija koje su dejstvovale na pravcu glavnog udara fronta. Te armije su, po pravilu, bile ojačane artiljerijom, a naročito tenkovskim i mehanizovanim većim i manjim jedinicama, koje su se koristile kako za zajednička dejstva sa pešadijom, u ulozi tenkova za neposrednu podršku pešadije (NPP), tako i u svojstvu armijskih pokretnih grupa za razvijanje taktičkih uspeha u operativni. Ojačavanje opštevojnih ar-

mija većim i manjim tenkovskim jedinicama doprinosilo je da se uspešno izvode operacije i znatno je povećavalo njihov zamah.

U knjizi se osvetljavaju osnovna vojnoteoretska gledišta o izvođenju armijskih operacija uoči rata, objašnjavaju uzroci koji su doveli do promena u borbenoj tehnici, u načinima dejstva i organizacionoj strukturi armije, zatim se razmatraju najznačajniji faktori koji su uticali na razvijanje ratne veštine.

Pri osvetljavanju pitanja moralnog faktora, u opštim crtama se izlažu neke strane partijsko-političkog rada, mada njihove forme i metodi, koji proizilaze iz tematike ovog dela, nisu predmet njihovog istraživanja.

Osnovnu sadržinu ovog dela čini razmatranje specifičnosti pripremanja i izvođenja napada opštevojne armije, ojačane tenkovskim i mehanizovanim većim i manjim jedinicama, u raznim periodima rata.

Glavna pažnja posvećena je razjašnjavanju načina borbenih dejstava armijskih jedinica pri proboru neprijateljske organizovane odbrane i u toku razvijanja napada u operativnoj dubini, načina njihovog sadejstva sa tenkovskim i mehanizovanim jedinicama, artiljerijom, avijacijom, većim inžinjerijskim jedinicama, metoda komandovanja jedinicama, kao i prikazivanju usavršavanja tih načina u toku rata.

U delu se takođe izlažu iskustva armija u izvođenju borbe u susretu, forsiranju reka, borbenih dejstava noću, operativnog i materijalno-tehničkog obezbeđenja armije. U njemu su formulisani izvesni zaključci, korisni za razradu savremene vojne teorije, kao i za obuku i vaspitanje komandnog kadra i štabova. Kritičko razmatranje borbenog iskustva u pogledu izvođenja armijskih operacija sa upotrebom tenkovskih i mehanizovanih većih i manjih jedinica u prošlom ratu pomoći će našim oficirima da bolje shvate povećane borbene mogućnosti i ogromne prednosti savremenih armija.

Delo je namenjeno generalima i oficirima sovjetskih oružanih snaga i može se iskoristiti za izvođenje nastave u višim i srednjim vojnim školama, kao i za borbenu obuku jedinica.

Profesor, general armije
P. A. KUROČKIN

UVOD

Načini vođenja borbenih dejstava i organizaciona struktura armije razvijali su se u zavisnosti od društveno-ekonomskih, materijalno-tehničkih i vojnih uslova. Razvoj proizvodnih snaga neposredno je uticao na tehničku opremljenost armije, na njeno materijalno obezbeđenje i organizacionu strukturu. Pod uticajem uslova koji su se stalno menjali, razvijale su se praksa i teorija ratne vštine, menjao se njihov obim i obogaćivala sadržina.

U doba feudalizma nivo razvitka proizvodnih snaga nije dozvoljavao da se formiraju velike vojske opremljene svim sredstvima potrebnim za vođenje dugotrajnih i teških borbi. Zbog njihove relativno male brojnosti, slabe tehničke opremljenosti i pokretljivosti, ratovi između država vođeni su na ograničenom prostoru. Ishod rata često se rešavao glavnom bitkom u kojoj je u stvari učestvovala čitava armija, a sačinjavale su je oružane snage države.

U doba kapitalizma, zahvaljujući daljem porastu proizvodnih snaga, došlo je do povećanja armija, do relativno brzog kvantitativnog i kvalitativnog razvoja naoružanja i borbene tehnike, do šire izgradnje železnica, pronalaska radija, poljskog telefona, telegrafa, itd.

Usavršavanje oružja i primena novih tehničkih sredstava u vojne svrhe, uporedo sa porastom brojnog stanja armija uslovili su dalje povećanje razmera oružane borbe i usavršavanje načina njenog vođenja. Nastala je potreba da se borbena dejstva izvode na širem frontu, na nekoliko operacijskih pravaca i na većoj dubini. Na jednom operacijskom pravcu su se koncentrisale već samostalne grupacije u vidu jedne ili više armija. Svaka od njih je izvodila

nekoliko bojeva, koje su, u stvari, sačinjavale jednu operaciju. Tako se, u ratovima druge polovine XIX i naročito početka XX veka, stvorila nova pojava u oružanoj borbi — operacija.

Prvi svetski rat je bitno izmenio karakter oružane borbe. U tom ratu su se, usled usavršavanja borbene tehnike, jasnije ispoljile karakteristike borbenih dejstava, svojstvene operativnim jedinicama.* Ratna dejstva, raščlanjena na niz grupnih operacija, odvijala su se na ogromnom prostoru. Opremljena još savršenijim borbenim sredstvima, armija je dobila veću samostalnost a sa dejstvo združenih jedinica i rodova vojske počelo je da se organizuje, uglavnom, u okviru armije.

Na taj način, u prvom svetskom ratu iskristalisan je pojam operacije i određena njena sadržina. Bilo je pokušaja da se u njoj na važnim pravcima masovno upotrebni artiljerija, a takođe i združene konjičke jedinice radi razvijanja uspeha u operativnoj dubini. Međutim, ni u jednoj armiji tada još nije bila razrađena teorija koja bi obuhvatala sva pitanja pripreme i izvođenja armijskih operacija sa probojem utvrđenog fronta.

Pobeda velike oktobarske socijalističke revolucije otvorila je novu epohu u istoriji čovečanstva. Da bi odbranila tekovine socijalizma, Komunistička partija stvorila je novu, Radničko-seljačku crvenu armiju. Ona se izgradivala u periodu inostrane vojne intervencije i građanskog rata. U toku te najgorčenije borbe rađala se i sovjetska vojna nauka, koja je kasnije ne samo uopštila istorijsko iskustvo prvog svetskog rata, već je i razradila nove, efi-kasnije forme i metode izvođenja operacija, što su odgovarale karakteru revolucionarnog građanskog rata.

Operacije građanskog rata postepeno su dobijale nove osobine. One su se odlikovale odlučnošću ciljeva, izrazito manevarskim dejstvima, aktivnošću i širokim zamahom. Osnovna operativna jedinica bila je opštevojna armija, koja je imala 4—5 streljačkih i 1—2 konjičke divizije.

Posle završetka građanskog rata, Komunistička partija i sovjetska vlada stalno su poklanjale pažnju ne samo

* U Sovjetskoj armiji operativnim jedinicama smatraju se armije, a višim operativnim frontovi (grupe armija) i najvišim operativnim grupe frontova — prim. prev.

opremanju Crvene armije savremenim tehničkim borbenim sredstvima, već i razvoju sovjetske vojne nauke. U stvaranju njenih osnova veliki značaj su imale odluke partijskih kongresa, a takođe nasleđena bogata Lenjinova teorija o pitanjima izgradnje armije novog tipa i vođenja oružane borbe.

Rukovodeći se opštim načelima dijalektičkog i istorijskog materializma i marksističko-lenjinističkog učenja o ratu i armiji i kritički uopštivši iskustva prvog svetskog i građanskog rata, uzimajući u obzir razvoj tehničkih borbenih sredstava, sovjetska vojna nauka iznalazila je nove, originalne puteve izgradnje oružanih snaga i razvijanja ratne veštine. Veliki doprinos razvoju sovjetske vojne teorije dali su istaknuti vojni rukovodioci: M. V. Frunze, M. N. Tuhačevski, B. M. Šapošnjikov, V. K. Triandafilov i dr. Dvadesetih godina našeg veka prvi put su razrađene osnove teorije operativne veštine. Za stvaranje ove teorije naročito je mnogo učinio verni Lenjinov učenik i talentovani sovjetski vojskovođa M. V. Frunze. Po njegovoj inicijativi u Vojnoj akademiji, koja je dobila njegovo ime, otvorena je posebna katedra. Počev od 1928. godine njeni nastavnici su slušaocima držali razrađena predavanja o armijskoj operaciji. U ovim predavanjima isticalo se da je operacija skup manevra i bojeva na određenom delu vojišta i da je njeno izvođenje predmet operativne veštine.

Početkom tridesetih godina sovjetska vojna nauka razradila je principijelno novu, naučno obrazloženu teoriju duboke operacije. Šličnu teoriju do tada nije imala ni jedna armija u svetu. Ta teorija je odgovarala karakteru budućeg rata, kao borbe ogromnih armija koje su zasićene najmodernijim tehničkim sredstvima, a čija je upotreba u operativnim razmerama celishodna samo u operacijama velike dubine. Njena suština se sastojala u izvršavanju napadnih zadataka metodom nanošenja uništavajućih udara po čitavoj dubini odbrane neprijatelja sve do njegovog potpunog uništenja.

Stvaranje teorije duboke napadne operacije je veliko dostignuće sovjetske ratne veštine. Ona je pokazala izlaz iz čorsokaka pozicijskog ratovanja u prvom svetskom ratu. Međutim, od 1937. godine posumnjalo se u isprav-

nost mnogih postavki ove teorije pošto su u njenoj razradi učestvovali vojni rukovodioci koji su bili podvrgnuti represalijama. Negativan uticaj na razvoj vojne teorije ispoljavao je kult ličnosti koji je sputavao stvaralačku inicijativu komandanata i vojnih istraživača. Ova okolnost kao i pojedini nepravilni zaključci o iskustvima rata u Španiji (1936—1939) doveli su do rasformiranja mehanizovanih korpusa 1939. godine, kao i do odustajanja od formiranja krupnih vazduhoplovnih jedinica. Avijacija je bila rasuta po armijama i frontovima, što je otežavalo njenu masovnu upotrebu. Iako je iskustvo sovjetsko-finjskog rata potvrdilo pravilnost osnovnih postavki sovjetske ratne veštine, ipak dragoceni zaključci dobiveni su tek u velikom otadžbinskom ratu. U obuci jedinica suviše velika pažnja posvećivana je proboru utvrđenih rejona, dok su manevarska dejstva slabo obrađivana.

Sve je ovo dovelo do toga da dostignuća sovjetske vojnoteoretske misli nisu bila potpuno primenjena u praksi. I tek uoči rata se pristupilo hitnom ispravljanju učinjenih grešaka. Međutim, zbog nedostatka vremena, one se nisu mogle odstraniti. Mada su mehanizovani korpsi ponovo formirani, ipak njihova organizacija još nije bila dovoljno usavršena. Na pripremu komandnog kadra negativno je uticala i činjenica što uoči rata nisu bila razrađena odgovarajuća uputstva za izvođenje operacija. Ovaj propust je donekle bio otklonjen na savetovanju rukovodilaca decembra 1940. godine, ali njegovi materijali i direktive nisu bili saopšteni celokupnom oficirskom kadru. Partija i sovjetski narod morali su još u toku velikog otadžbinskog rata učiniti ogromne napore radi oticanja postojećih nedostataka.

Zahvaljujući stalnoj brizi Komunističke partije o tehničkoj opremljenosti sovjetskih oružanih snaga i огромним naporima sovjetskog naroda u toku rata neprestano se povećavala količina vatrenih i udarnih sredstava opštevojne armije, menjala se i usavršavala njena organizaciona struktura. U poređenju sa armijama prvog svetskog i građanskog rata, ona je u tehničkom pogledu postala mnogo jača, naročito u artiljeriji i tenkovima. Počev od 1943. godine opštevojna armija, koja je dejstvovala na pravcu glavnog udara fronta, imala je u svom sastavu

nekoliko streljačkih korpusa. Ona se ojačavala tenkovskim, mehanizovanim, artiljerijskim i inžinjerijskim većim i manjim jedinicama i imala je znatno veću udarnu snagu i bila pokretljivija od armije prvog perioda rata. Armija je svoja napadna dejstva tesno povezivala sa susednim operativnim jedinicama radi postizanja opšteg cilja frontovske operacije. Ojačana opštevojna armija bila je sposobna da u sastavu fronta izvršava krupne operativno-taktičke zadatke.

U toku velikog otadžbinskog rata proverene su sve najvažnije načelne teoretske postavke o pitanjima pripreme i izvođenja napadne operacije koje su razrađene uoči rata. Pojedine teoretske postavke bile su precizirane, dok su neke odbačene. U isto vreme su armijske operacije unele mnogo novina i originalnosti koje su obogatile teoriju i praksu najnaprednjim načinima pripreme i izvođenja operacija.

Teorija i praksa pripreme i izvođenja armijske napadne operacije usavršavale su se putem stvaralačke primene raznovrsnih najefikasnijih načina upotrebe raspoloživih snaga i sredstava, njihove koncentracije na odlučujućim pravcima, celishodnijeg operativnog poretku armije, povećavanja njene manevarske sposobnosti i pokretljivosti, iznalaženja najboljih metoda upotrebe robova vojske i avijacije, usavršavanja načina operativnog i materijalno-tehničkog obezbeđenja, kao i sadejstva i komandovanja jedinicama i povećanja zamaha operacija.

Glava prva

OSNOVNE POSTAVKE TEORIJE ARMIIJSKE NAPADNE OPERACIJE UOČI VELIKOG OTADŽBINSKOG RATA

Uloga i mesto opštevojne armije u napadnoj operaciji. Sovjetska vojna teorija smatrala je da se potpuni poraz neprijatelja i pobeda mogu postići jedino napadom. Teorija duboke operacije predviđala je jednovremeno uništavanje neprijatelja na čitavoj operativnoj dubini njegove odbrane. Za tu svrhu angažovani su svi rodovi vojske i vidovi oružanih snaga. Vodeća uloga u napadnoj operaciji fronta pripadala je opštevojnoj armiji kao osnovnoj operativnoj jedinici. Njen je zadatak bio da dejstvuje zajedno sa drugim armijama, u tesnom sadijstvu sa pokretnim jedinicama, avijacijom i vazdušnim desantima. Armija je mogla da dejstvuje samostalno u naročitim uslovima (u planinama, u pustinji, na pošumnjenom močvarnom zemljištu) ili na posebnom operacijskom pravcu.

U napadnoj operaciji opštevojna armija dejstvovala je u prvom ešelonu na pravcu glavnog udara ili na pomoćnom pravcu. Na glavnom pravcu napadale su udarne armije koje su ojačavane tenkovima, artiljerijom i avijacijom.

Sastav i mogućnosti opštevojne armije. Operativni proračuni jačine i sastava armije zasnivali su se na potrebi da se na pravcu glavnog udara stvori sledeće grupisanje i gustina snaga i sredstava: jedna streljačka divizija na 2—2,5 km fronta; 50—100 artiljerijskih oruđa i

minobacača i 50—100 tenkova na kilometar fronta.¹ Pri tome se računalo da će neprijatelj u zoni napada udarne grupacije armije imati oko 27 bataljona, 400 oruđa poljske i 200 oruđa protivtenkovske artiljerije i 60 tenkova. Da bi uništila ovu neprijateljsku grupaciju, udarna armija treba da ima 4—5 streljačkih korpusa (14—18 divizija), 10—12 artiljerijskih pukova RVK, 6—8 tenkovskih brigada, 2—3 vazduhoplovne divizije i pokretnu grupu jačine mehanizovanog korpusa.²

Armija takvog sastava brojala je oko 2.700 artiljerijskih oruđa i minobacača, kalibra 76 mm i većeg, 1.400 tenkova od kojih je preko hiljadu bilo predviđeno za razvijanje uspeha, i 700 aviona. Ove snage trebalo je da obezbede uspešan probor fronta na odseku širine 20—30 km i napad u zoni širine 50—80 km. Pretpostavljalo se da će armija moći da za 7—10 dana razvije napad u dubinu 75—100 km.³

Bliži zadatak armije bio je probor neprijateljske odbrane i ovlađivanje pojasmom armijskih rezervi, dubine 50—60 km u sadejstvu sa pokretnim jedinicama i avijacijom. U daljem dejstvu ona je trebalo da napreduje u dubinu do 100 km i da ovlada položajima rezervi grupe armija. Planirano je da tempo napada za streljačke jedinice bude 10—15 km, a za tenkovske i mehanizovane 40—50 km dnevno (šema 1).

Neka pitanja pripreme i izvođenja operacije. U skladu sa zahtevima duboke operacije, operativni poredak armije sastojao se iz jednog ili dva borbena ešelona, ešelon za razvoj uspeha, avijacijske i artiljerijske grupe i rezervi. Prvi operativni ešelon sačinjavale su streljačke združene jedinice ojačane tenkovima za neposrednu podršku pešadije i artiljerijom. Njihov osnovni zadatak bio je da probiju taktičku zonu neprijateljske odbrane i obezbede uvođenje pokretne grupe u probor. Ešelon za razvoj uspeha (pokretna grupa), drugi ešelon i rezerva stvarani su za: pojačavanje snage udara jedinica u na-

¹ V. История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941—1945. Т. I, М., Воениздат, 1960, стр. 444.

² ИГАСА, (Centralni državni arhiv Sovjetske armije) ф. 4, оп. 3, д. 2343, д. 36.

³ Ibid, 1.29.

padu, odbijanje protivudara neprijatelja ili za učvršćivanje postignutog uspeha. Artiljerija i avijacija armije bile su namenjene za neutralisanje neprijateljeve žive sile i tehnike kako u taktičkoj, tako i u operativnoj dubini njegove odbrane.

Armijska napadna operacija razmatrala se kao celina od nekoliko etapa borbenih dejstava jedinica. Prva etapa je obuhvatala probaj neprijateljske taktičke odbrane. U drugoj i trećoj etapi rešavali su se zadaci razvijanja taktičkog uspeha u operativni i zadaci razbijanja neprijateljske rezerve. Proboj neprijateljske odbrane smatrao se važnom etapom napadne operacije. Napad na organizovanu odbranu neprijatelja mogao je da otpočne podilažnjem jedinica njegovoj odbrani ili iz neposrednog dodira s njim. Napadna dejstva sa podilažnjem neprijateljskoj odbrani predviđala su se za početni period rata, s tim da se dovođenje i razvijanje jedinica ostvaruje noću.

Na polaznom položaju za napad glavne snage armije razvijale su se pod zaštitom artiljerijske pripreme. Napad je otpočinjao u momentu kada je pešadija izbila na jurišni položaj za vreme poslednjeg vatrenog naleta artiljerije po prednjem kraju neprijateljske odbrane. Streljačke združene jedinice u sadejstvu sa tenkovima za neposrednu podršku pešadije su jednovremeno energično napadale neprijatelja, krećući se za vatrenim valom, i odmah su iskorišćavale rezultate artiljerijske i avijacijske pripreme radi brzog probaja neprijateljske odbrane.

Proboj blagovremeno organizovane odbrane, po pravilu, ostvarivale su streljačke jedinice. Ako je neprijateljska odbrana bila slabo organizovana, u prvom ešelonu armije mogle su dejstvovati tenkovske i motorizovane veće jedinice. U napadnoj operaciji udarna armija je nanosila udar u centru napadne zone ili na jednom krilu radi rasicanja neprijateljskog fronta. Udar se mogao nanositi i na oba krila radi okruženja neprijatelja.

Napadu je prethodila artiljerijska i avijacijska priprema. Artiljerijska priprema se izvodila radi rušenja odbrambenih objekata i neutralisanja žive sile i tehnike neprijatelja, a završavala se vatrenim naletom po prednjem kraju odbrane koji je trajao 10—15 minuta. Pri proboru organizovane odbrane, artiljerijska priprema je tra-

jala 1—1,5 čas. Avijacijska priprema se izvodila pre početka ili istovremeno sa artiljerijskom. U tom periodu bombarderska avijacija neutralisala je najvažnije objekte u taktičkoj zoni neprijateljske odbrane, koji se nisu mogli tući artiljerijskom vatrom. Posle prenosa artiljerijske vatre s prednjeg kraja u dubinu odbrane, streljačke jedinice prvog ešelona armije su silovito napadale neprijatelja a artiljerija i avijacija su se preorientisavale na podršku napada pešadije i tenkova.

Upotreba tenkova za neposrednu podršku pešadije. Uoči rata tenkovski bataljoni streljačkih divizija i samostalne tenkovske brigade iskorišćene su za formiranje mehanizovanih korpusa. Streljačke združene jedinice ostale su bez tenkova NPP. Predviđalo se da se za neposrednu podršku streljačkih jedinica upotrebe tenkovski pukovi divizija prvog ešelona mehanizovanih korpusa.

Tenkovi za neposrednu podršku pešadije imali su zadatku da krče put pešadiji kroz čitavu dubinu taktičke zone. Posle proboga neprijateljske odbrane tenkovski pukovi su se vraćali u svoje formacijske jedinice. Borbeni poredak tenkovske grupe za podršku pešadije sastojao se od tri ešelona. Prvi ešelon sačinjavali su teški tenkovi, namenjeni za borbu sa neprijateljskom artiljerijom i tenkovima. U drugom ešelonu nalazili su se srednji tenkovi, koji su se kretnali za teškim tenkovima i uništavali mitralijeze, minobacače i protivtenkovska artiljerijska oruđa. U trećem ešelonu napadali su laki tenkovi. Njihov je osnovni zadatak bio uništavanje neprijateljske pešadije i njenih vatreñih sredstava.

Napad pešadije, uz podršku tenkova i artiljerije na čitavoj taktičkoj dubini odbrane, trebalo je da doprinese brzom razbijanju neprijateljskih glavnih snaga. Međutim, upotreba tenkovskih pukova mehanizovanih korpusa za neposrednu podršku pešadije dovela je do slabljenja udarne snage armijske pokretne grupe i otežavala sadejstvo u toku borbe.

Upotreba armijske pokretne grupe (šema 2). Pokretna grupa je bila namenjena za razvijanje operacije. U njenom sastavu se nalazio mehanizovani korpus od dve tenkovske i jedne motorizovane divizije. Da bi se pokretna grupa uvela u probor, bilo je potrebno da streljačke jedi-

nice probiju odbranu u zoni širokoj najmanje 20 km i da u toj zoni ima najmanje dve marš-rute. To je omogućavalo da divizije korpusa, raspoređenog u dva ešelona, imaju napadne zone širine 5—6 km i 2—3 km široke zone obezbeđenja bokova od uspešne vatre neprijateljske protivtenkovske artiljerije.

Pokretna grupa mogla se upotrebiti kako za završavanje probaja taktičke zone na dubini 6—8 km, tako i posle probaja drugog odbrambenog pojasa radi razvijanja operacije po dubini ili prema jednom od bokova (šema 2). Smatralo se da je pokretnu grupu najcelishodnije uvesti u proboj prvog dana operacije, kako bi se neprijatelju onemogučilo da svoje rezerve iz dubine prebacuje na odsek probaja. Preporučivalo se da se tenkovske divizije upotrebe u prvom ešelonu za borbu sa tenkovskim rezervama, kao i za brzo zauzimanje važnih linijskih objekata. Motorizovana divizija je bila namenjena za razvijanje napada, utvrđivanje linija koje su zauzeli tenkovi i uništanje vatreñih sredstava i žive sile neprijatelja.

Opšti uspeh u napadnoj operaciji postizao se okruženjem i potpunim uništenjem neprijateljskih glavnih snaga. Međutim, načini okružavanja krupnih neprijateljskih snaga nisu bili detaljno razrađeni.

Borba u susretu. Pitanjima borbe u susretu pridavan je veliki značaj. Prepostavljalo se da će u početnom periodu rata, kada zaraćene strane teže da preuzmu inicijativu, borbena dejstva armije imati karakter susretnih borbi. Da bi se u ovom obliku borbe preuzeila inicijativa i postigla победа, preporučivalo se da se napadima avijacije i artiljerijskom vatrom dezorganizuju neprijateljske jedinice na maršu, da se izbace iz stroja njegova artiljerija i tenkovi, da se poremeti rad pozadine, a zatim da se odlučnim dejstvima tenkova, pešadije i artiljerije u bok i pozadinu uniše glavne snage neprijatelja. Radi uspešnog dejstva armijske udarne grupacije, predviđeno je vezivanje neprijatelja aktivnim dejstvima na ostalom delu fronta.

U slučaju znatne nadmoćnosti neprijatelja dozvoljavalo se povlačenje prednjih odreda na pogodne linije sa ciljem da se neprijateljske jedinice izlože bočnom udaru glavnih snaga armije i uniše.

Forsiranje reka. Sovjetska vojna teorija smatrala je da jedinice armije mogu forsirati velike vodene prepreke na dva načina — sa planskom pripremom napada i iz pokreta. Najdetaljnije su bila razrađena pitanja forsiranja reka sa planskom pripremom napada. Ovaj način forsiranja smatrani je kao najsloženiji. Preporučivalo se da se forsiranje vodenih prepreka vrši posle avijacijske i artiljerijske pripreme na jednom ili više odseka širine 25—30 km uz upotrebu amfibijskih tenkova i raznih sredstava za prelaz.

Najpogodnijim za forsiranje smatrani su: odseci reke sa ispuštenjem prema napadaču; rejoni koji obezbeđuju maskiranje jedinica u prelasku; dominirajuća obala sa dobrim osmatračnicama za osmatranje dubine neprijateljskog rasporeda i prikriveni prilazi ka prelazima, a takođe odseci reke sa gazovima, ostrvima, pogodnim mestima za postavljanje mostova i čvrstim tlom.

Jedinice su se prebacivale pod zaštitom svih vrsta vatre. Prvi su prelazili reku amfibijski tenkovi sa pešadijom. Odmah za njima, na širokom frontu, koristeći pontonska sredstva, prebacivali su se prvi i naredni ešeloni streljačkih združenih jedinica. Tenkovi, bataljonska i puškovska artiljerija prelazili su preko reke sa prvim ešelonom. Divizijska i korpusna artiljerija prebacivala se po delovima s takvim proračunom da njen veći deo može neprekidno podržavati vatrom prelazak i dejstva jedinica na suprotnoj obali reke. Za druge ešelone i pokretnu grupu planiralo se postavljanje mostova. Međutim, nije bilo dovoljno inžinjerskih jedinica, a njihova opremljenost tehnikom još uvek je bila slaba.

Smatralo se da je forsiranje velikih reka iz pokreta moguće pri gonjenju neprijatelja, putem njegovog preduhitravanja na prelazima. Zbog toga se pri gonjenju neprijatelja velika pažnja obraćala na brzinu dejstava prednjih odreda i njihovo blagovremeno opremanje lakinim sredstvima za prelaz i amfibijskim tenkovima.

Noćni napad. Napad noću smatrao se jednim od važnih faktora postizanja iznenađenja i neprekidnosti dejstava. Pretpostavljalo se da borbena dejstva noću treba da vode uglavnom taktičke veće i manje jedinice, ali se nije isključivao i napad operativnih razmara čitave ar-

mije. Međutim, načini napada operativnih jedinica u uslovima ograničene vidljivosti gotovo nisu ni razrađivani.

Taktika je zahtevala da se napad noću izvodi na isti način kao i u normalnim uslovima. Međutim, jedinice su dobijale ograničene zadatke (pregrupisavanje snaga, zauzimanje otpornih tačaka na prednjem kraju odbrane, poboljšavanje rasporeda za dnevni napad, izviđanje i dr.), čije izvršenje nije moglo da dovede do uspeha i obezbedi neprekidnost napada jedinica u operaciji.

Sadejstvo i komandovanje. Sadejstvo jedinica u operaciji ogledalo se u usklajivanju napora združenih jedinica po cilju, vremenu i mestu pri izvršavanju zajedničkog zadatka. Pri tome se u toku proboga odbrane poseban značaj pridavao brižljivom preciziranju na zemljištu borbenih dejstava pešadije, artiljerije, tenkova i avijacije, a u toku razvijanja napada — obezbeđenju dejstava armijske pokretne grupe artiljerijom i avijacijom.

Komandant armije komandovao je jedinicama preko štaba i komandnog mesta koje se postavljalo na pravcu glavnog udara. U zavisnosti od situacije štab armije bio je udaljen 30—40, a komadno mesto 10—15 km od prednjeg kraja. Armijske osmatračnice nisu postojale.

Za komandovanje jedinicama korišćena su tehnička sredstva veze (radio, telegraf, telefon) i kurirska sredstva (motocikli, automobili, avioni). Osnovno sredstvo veze u napadu je bio radio. Ali u jedinicama se osećala oskudica u radio-sredstvima. Tehnička obučenost komandnog sastava i jedinica veze nije bila na visini. Sve se to u početku rata negativno odrazilo na komandovanje jedinicama.

Neka pitanja pozadinskog obezbeđenja. Radi neprekidnog snabdevanja jedinica svim potrebama, predviđeno je stvaranje armijske pozadine. U nju su ulazile posebne jedinice i ustanove, određene za obezbeđenje borbenih dejstava armije, i armijski pozadinski rejon. U armijskom pozadinskom rejonu uređivale su se železničke pruge i putevi, razmeštale sanitetske ustanove i sredstva za evakuaciju, istaknuta armijska skladišta sa odgovarajućim rezervama, transportne i jedinice za remont i održavanje (šema 3). Stvaranje materijalnih rezervi i njihov raspored u armijskoj napadnoj operaciji izneti su u Tablici 1.

T a b l i c a 1

Stvaranje rezervi i raspored materijalnih sredstava

Materijalna sredstva	kod jedinica	u armijskim skladištima	ukupno u armiji
municija, b/k	1,5	0,75—1,5	2,25—3,0
pogonsko gorivo i mazivo, punjenja rezervoara	3,0	2,0	5,0
hrana, dnevnih obroka	5,0	2,0—5,0	7,0—10,0

Pokretne rezerve materijalnih sredstava razmeštane su u trupnim pozadinskim rejonom.* Potrošne rezerve čuvale su se u istaknutim armijskim skladištima i razmeštale u pozadinskom rejonu armije po železničkim stanicama za snabdevanje i u glavnoj armijskoj stanici. Pri udaljavanju jedinica od železničke pruge preko 100 km, predviđalo se obrazovanje istaknutih armijskih skladišta na zemljištu. Armija je razvijala ukupno 25 raznih skladišta. Armijska skladišta i njihovi odeljci bili su glomazni, a rukovođenje njima nije bilo objedinjeno. Zbog toga je armijska pozadina bila slabo pokretljiva i nije odgovarala uslovima manevarskog rata.

Materijalna sredstva doturana su po principu „napred“ — od armije ka njenim manjim i većim jedinicama. U pojedinim slučajevima za dovoženje tereta iz armijskih skladišta predviđala se upotreba transportnih sredstava jedinica. Evakuacija se organizovala po principu „k sebi“: združene jedinice su upućivale ranjenike i bolesnike, kao i naoružanje i opremu u svoj pozadinski rejon, a odatle ih je evakuisala armija.

Na taj način, u predratnim godinama su bile obrađene osnovne postavke teorije duboke napadne operacije opštevojne armije, ojačane tenkovskim većim jedinicama. To je bila principijelno nova teorija napada tehnički opremljene armije. Međutim, takva tehnička opremlje-

* Trupni pozadinski rejon se odnosi na pozadinske rejone jedinica zaključno sa divizijom — pr. redaktora.

nost jedinica, kakvu je predviđala ova teorija, do početka rata nije bila u potpunosti ostvarena. Sem toga, teorija armijske napadne operacije imala je slabe strane i nedostatke, jer su se njene postavke o vođenju operacija u uslovima početnog perioda rata zasnivale na zastareлом iskustvu prošlih ratova. Nisu bila dovoljno razrađena pitanja manevra, komandovanja jedinicama, kao i načini napada operativnih jedinica noću. Pozadina operativnih i taktičkih jedinica ostala je glomazna i nedovoljno pokretljiva.

U celini uzev, sovjetska vojna teorija je u predratnom periodu učinila veliki korak napred u razradi duboke napadne operacije. Ona je bila osnov za pripremanje i izvođenje napadnih operacija u velikom otadžbinskom ratu.

Glava druga

FAKTORI KOJI SU UTICALI NA USAVRŠAVANJE VEŠTINE PRIPREME I IZVOĐENJA NAPADNE OPERACIJE OPŠTEVOJNE ARMije U VELIKOM OTADŽBINSKOM RATU

Na metode izvođenja operacija u toku rata neposredno je uticao niz objektivnih i subjektivnih faktora: razvoj sovjetske privrede, usavršavanje organizacione strukture armije, smišljen rad i borbeno iskustvo njenih pripadnika, izmena karaktera odbrane, načina vođenja borbenih dejstava i tehničke opremljenosti oružanih snaga neprijatelja i karakter zemljišta. Odlučujući značaj imale su visoke moralne i borbene osobine pripadnika sovjetskih oružanih snaga.

Razvoj privrede. Komunistička partija i sovjetska vlada su neprestano posvećivale ogromnu pažnju razvoju privrede, imajući u vidu da ona predstavlja temelj obrambene sposobnosti zemlje. Pivreda je preko vojne tehnike uticala na usavršavanje veštine priprema i izvođenja armijskih napadnih operacija.

Situacija, u kojoj su se u početku rata našle oružane snage je veoma oštro postavila pitanje ubrzanja proizvodnje borbene tehnike. Prebaziranje industrije na istok u leto 1941. godine i njena preorientacija na rad za ratne potrebe doveli su do privremenog smanjenja obima ratne proizvodnje, usled čega su se krajnje smanjile napadne mogućnosti Crvene armije.

Ali, već u decembru 1941. godine opadanje proizvodnje je spričeno zahvaljujući herojskim naporima sovjets-

skog naroda pod rukovodstvom Komunističke partije. U drugom periodu rata povećava se obim proizvodnje ratne tehnike i poboljšava se njen kvalitet. Preokret u razvoju privrede i ratne tehnike, ostvaren 1943. godine, neposredno je uticao na stanje oružanih snaga. U trećem periodu rata Crvena armija je bila snabdevena potrebnom količinom oružja i borbene tehnike.

Razvoj vojne proizvodnje i usavršavanje borbene tehnike neposredno su uticali na tehničku opremljenost armija. Sve veća zasićenost opštevojnih armija raznovrsnom i savršenom tehnikom — automatskim oružjem, artiljerijom, tenkovima i samohodnim artiljerijskim oruđima (Tablica 2) predstavljala je jedan od osnovnih faktora koji je omogućio da se pređe sa sporih, dugotrajnih i plitkih operacija, prvog perioda rata, na operacije velikog zamaha.

Usavršavanje organizacijske strukture armije. Drugi faktor koji je bitno uticao na način izvođenja armijskih napadnih operacija bio je organizacija armijskih jedinica.

Uoči rata opštevojne armije sastojale su se uglavnom od streljačkih združenih jedinica — korpusa i divizija, uključujući takođe i mehanizovane korpusе i vazduhoplovne divizije. Većih ili manjih armijskih artiljerijskih jedinica nije bilo. Već u početnom periodu rata zbog teških gubitaka, naročito u tenkovima i avijaciji, ranija organizacija armije sa komandama korpusa nije odgovarala nastaloj situaciji. Osim toga, glomazna organizacija armija i nedovoljno iskustvo komandnog kadra otežavali su rukovođenje bojem i operacijom. Stoga je bilo potrebno da se pređe na sistem manjih armija jačine 5—6 divizija, bez komandi korpusa, i sa neposrednom potčinjeničtvu divizija komandantu armije. (O izmenama u organizaciji streljačke divizije u toku velikog otadžbinskog rata vidi prilog 1). Istovremeno rasformirani su i mehanizovani korpsi. Počelo je formiranje samostalnih tenkovskih brigada, pukova i bataljona koji su pridavani armijama. (O izmenama u organizaciji tenkovske brigade vidi prilog 2). Od leta 1941. godine sastav armije se znatno smanjio. Staviše, njena izuzetno slaba opremljenost tehnikom smanjila je mogućnosti vođenja armijskih napadnih operacija.

T a b l i c a 2

Porast brojnog stanja ljudstva, naoružanja i borbene tehnike armija u toku rata

Operacija i vreme njenog izvedenja	armija	brojno stanje ljudstva u hiljadama	art. oruda i minobacača kalibra 76 mm i većeg	oruda PTO	protivavionska oruđa	reaktivna oruđa	tenkovi	samoходна артиљеријска оруђа	avioni
klinska (decembar 1941)	30.	72	303	77	25	19	21	- - -	- - -
gžatska (januar 1942)	20.	70	444	79	4	40	96	- - -	- - -
harkovska (maj 1942)	6.	101	1.004	149	55	24	445	- - -	145
bolhovska (jul 1942)	61.	103	1.246	182	66	56	334	- - -	- - -
rževsko-sičevska (avgust 1942)	31.	89	1.128	154	52	426	267	- - -	- - -
protivofanziva na Volgi (novembar 1942)	5. TA ¹⁾	104	1.502	197	156	62	378	- - -	- - -
bolhovska (jul 1943)	11. gard.	135	2.652	468	255	144	615	33	- - -
belgorodsko-harkovska (avgust 1943)	53.	77	1.698	390	80	48	291	11	- - -
kijevska (novembar 1943)	38.	137	2.277	391	147	497	108	- - -	- - -
vitepsko-oršanska (jun 1944)	11. gard.	122	2.087	192	148	360	293	191	- - -
bobrujska (jun 1944)	3.	93	2.108	370	78	232	319	225	- - -
jaško-kišinjevska (avgust 1944)	37.	76	1.694	150	225	189	215	98	- - -
istočnopruska (januar 1945)	2. udar.	102	1.910	327	104	388	306	125	- - -
vislo-odarska (januar 1945)	69.	98	2.073	348	138	209	324	188	- - -
vislo-odarska (januar 1945)	5. gard.	81	2.400	217	124	456	420	217	- - -

1) 5. tenkovska armija smatra se kao opštevojna armija ojačana tenkovskim korpusima.

Ali, već krajem 1941. i početkom 1942. godine, kada su armije počele da dobijaju više sredstava ojačanja, organizacija, usvojena u letu 1941, postaje neprihvatljiva. U rukama komandanta armije koncentrisalo se mnogo samostalnih jedinica, pa je komandovanje njima bez komandnih međustepena bilo otežano. Da bi se poboljšalo komandovanje jedinicama, počele su se formirati takozvane operativne grupe, koje su predstavljale komandni stepen između armije i združenih jedinica. Sastav ovih grupa bio je različit. Ponovno uvođenje komandi korpusa, krajem 1942. i u toku 1943. godine, povoljno se odrazilo na organizaciju sadejstva i komandovanje jedinicama. Komanda korpusa bila je reorganizovana na novoj osnovi, kada su materijalno-tehnička baza i iskustvo komandnog kadra znatno porasli.

Najznačajnije promene u organizaciji armije izvršene su u drugom periodu rata. To je bilo uslovljeno potrebom da se organizaciona struktura armije uskladi sa novim zadacima — prelaska iz odbrane u napad.

Pošto je bilo neophodno da armija ima vlastitu formacijsku artiljeriju, naredbom Narodnog komesarijata odbrane od 10. aprila 1943. u sastav opštvojne armije uvedeni su topovski, lovački protivtenkovski i protivavionski artiljerijski puk, a takođe i minobacački puk, sve na mehanizovanoj vuči. Na taj način, počev od 1943. godine, sastav armije postao je stabilniji (3 korpusa, 7—12 divizija i 4 artiljerijska puka).

U 1944. godini u sastav armije počele su da se uključuju topovske brigade od dva puka. U isto vreme je u sastav armije ušao i tenkovski puk, ali su njegove mogućnosti bile veoma ograničene. Pošto armija nije imala dovoljno vlastitih tenkova, ona se za izvođenje napadnih operacija ojačavala tenkovskim jedinicama sve do završetka rata.

U toku rata znatno se povećavao broj sredstava ojačanja, naročito artiljerije, koja su dobijale armije za izvođenje napadnih operacija. Počev od 1943. godine, u sastav armije ulazili su ne samo artiljerijski pukovi već i brigade, divizije, pa čak i korpusi, povećao se broj tenkovskih brigada i pukova, što je omogućilo komadi armije da streljačke jedinice ojačava znatnim brojem tenkova

i samohodnih artiljerijskih oruđa. (O izmenama u organizaciji artiljerijske divizije proboja vidi prilog 3).

Počev od leta 1942. godine, opštevojne armije, koje su napadale na pravcu glavnog udara fronta, dobijale su tenkovski (mehanizovani) korpus radi formiranja pokretne grupe. (O izmenama u organizaciji tenkovskog korpusa vidi prilog 4). Formiranje takvih grupa olakšavalo je armijama proboj taktičke zone odbrane i razvijanje uspeha u operativnoj dubini.

Moralni faktor i borbeno iskustvo komandnog kadra. Značajnu ulogu u usavršavanju metoda organizovanja i izvođenja armijskih napadnih operacija imao je smišljen rad vojnika, stvaralaštvo, borbeno iskustvo komandnog i starešinskog sastava, visok moral vojnika i oficira.

Visoki moralni kvaliteti sovjetskih vojnika, pobuđeni pravednim, oslobođilačkim ciljem rata, i prednošću socijalističkog društvenog uređenja nad reakcionarnim uređenjem fašističke Nemačke, omogućili su primenu odlučnih metoda borbe, kao i brzo usavršavanje ratne veštine. Pravilno organizovan partijsko-politički rad imao je najznačajniju ulogu u obezbeđenju visokog moralnog potencijala ljudstva.

U prvim mesecima velikog otadžbinskog rata zapazilo se izvesno neslaganje između predratnih teoretskih postavki i prakse izvođenja napadnih operacija. Zbog nedostatka iskustva naše starešine su, bojeći se da oslabe pomoćne grupacije, često ravnomerno razvlačile snage armije po čitavom frontu i ni na jednom njegovom odseku nisu stvarale odlučujuću nadmoćnost nad neprijateljem. Nedostatak uvežbanosti i iskustva u organizovanju sadejstva i komandovanja jedinicama bio je uzrok nedovoljne organizovanosti operacija, a u mnogim slučajevima i uzrok njihovog neuspeha. Sticanje iskustava i zamjenjivanje nesposobnih starešina sposobnim oficirima i generalima koji su se istakli u ratu, bilo je naročito karakteristično za prvi period rata.

Pouke stečene u napadnim operacijama 1941—1942. godine omogućile su da naš komandni kadar već u 1943. godini znatno usavrši veštinu njihovog pripremanja i izvođenja. Poraslo je majstorstvo u organizovanju sadejstva između streljačkih i oklopnih jedinica, poboljšalo se

komandovanje jedinicama u napadnim operacijama. Dejstva armija postajala su sve energičnija, brža i elastičnija, a povećavao se i zamah operacija.

U operacijama 1944—1945. godine došlo je do izražaja sve ranije stečeno iskustvo u pogledu načina njihovog organizovanja. U tom periodu većina generala i oficira je novatorski, stvaralački usavršavala metode vođenja borbe a pri izboru načina dejstava izbegavala šablonizam, koji je veoma opasan, a u isto vreme i mogućan u uslovima strogo centralizovanog rukovođenja operacijama.

Efikasno sredstvo za obezbeđenje visoke moralne čvrstine jedinica u godinama rata predstavljao je partisko-politički rad.

Lenjin je rekao: „U svakom ratu победа је у крајњој линији усlovljена стanjем морала оних маса које проливају своју крв на бојишту“.²

Rukovodeći se ovom Lenjinovom postavkom, politički organi su vaspitavali pripadnike armije u duhu masovnog heroizma, bezgranične odanosti otadžbini i mržnje prema neprijatelju. Celokupan partijsko-politički rad u oružanim snagama u toku rata bio je usmeren na jačanje mornala političke svesti i borbenih osobina pripadnika sovjetskih oružanih snaga.

Značajna odlika ideološko-političkog rada bila je njegova konkretnost i elastičnost koja se ogledala u promeni njegovih zadataka, formi i metoda zavisno od situacije i zadataka armije.

U prvom periodu velikog otadžbinskog rata glavni zadatak političkih organa je bio mobilisanje ljudstva radi zaustavljanja, odbacivanja i uništenja neprijatelja. Politički radnici i partijske organizacije usmeravali su napore da kod vojnika razviju istrajnost, aktivnost, majstorstvo i disciplinovanost u borbi.

U najkritičnijoj situaciji 1941—1942. godine uspešan ideološko-politički rad postao je jedan od najvažnijih faktora povećanja istrajnosti jedinica u borbi i doprineo ostvarenju preokreta u toku rata.

U drugom periodu velikog otadžbinskog rata partisko-politički rad je bio usmeren na razvijanje napadnog elana kod jedinica. To je bilo naročito važno, s obzirom

² В. И. Ленин. Соч., Т. 31. стр. 115.

na to da je prvi period rata bio period dugotrajne odbrane i povlačenja, što nije moglo a da ne ostavi traga na karakter dejstava jedinica.

U trećem periodu rata, kad su sovjetske oružane snage pristupile neposrednom ostvarenju svoje istorijske misije oslobođenja evropskih zemalja i naroda od hitlerovskih osvajača, napor partijsko-političkog rada su bili usmereni na mobilizaciju ljudstva za dejstva u specifičnim uslovima stranih zemalja i na razjašnjavanju zadatka potpunog uništenja fašizma. Pri tom su znatni napor bili usmereni na to da sovjetski vojnici celokupnim ponašanjem van granica svoje zemlje pokažu da je naša armija nosilac najnaprednijih i najhumanijih ideja internacionalizma.

U celini uzev, teško je proceniti značaj smisljene delatnosti, iskustva i navika komandnog kadra. Svi ovi faktori su, uz odlučujuću ulogu čoveka u ratu, imali presudan značaj za usavršavanje veštine priprema i izvođenja armijskih napadnih operacija.

Uticaj odbrane i načina borbenih dejstava neprijatelja. Na izvođenje armijskih napadnih operacija uticao je još jedan faktor — struktura neprijateljske odbrane i njena promena u toku rata.

U prvom periodu rata, neprijateljska operativna odbrana imala je nezнатну dubinu. Krajem 1941. godine ona se sastojala samo od taktičke zone, dubine 2—3 km, uređene u obliku otpornih tačaka. Slabije armijske rezerve raspoređene su na udaljenosti 20—25 km od prednjeg kraja. Tokom 1942. godine neprijatelj je na pojedinim delovima fronta počeo da organizuje dublju i u inžinjerskom pogledu razvijeniju odbranu. To je odmah postavilo veće zahteve za usavršavanje metoda pripreme naših napadnih operacija. Već u proleće i leto 1942. godine primenjivala su se dejstva udarnim grupama uz znatno veće grupisanje tehnike na pravcima glavnih udara, nego što je to bilo ranije. Armije su počele da napadaju u užim zonama.

1943. godine hitlerovsko komandovanje je bilo primorano da prizna da plitka odbrana, organizovana po sistemu otpornih tačaka i odbrambenih čvorova, ne odgovara povećanoj napadnoj moći Crvene armije. Zato je ono predvi-

delo prelazak na dublju odbranu sa primenom sistema rovova i saobraćajnica. U proleće 1943. godine neprijatelj je prešao u odbranu na čitavom sovjetsko-nemačkom frontu. Njegova odbrana je imala više odbrambenih pojaseva i bila duboko ešelonirana. Njen glavni odbrambeni pojas sastojao se od 2 do 3 položaja, ukupne dubine 8—12 km. Na drugom položaju raspoređivane su pukovske, a na trećem divizijske rezerve. Pored glavnog odbrambenog pojasa, neprijatelj je pripremao drugi i treći odbrambeni pojas i pregradne položaje. Drugi odbrambeni pojas, na kojem su raspoređivane korpusne rezerve, nalazio se na udaljenosti od 10 do 15 km od prednjeg kraja glavnog odbrambenog pojasa. Treći (armijski) odbrambeni pojas pripremao se na dubini 50—100 km. Ovakva struktura nemačke odbrane, sa izvesnim izmenama, ostala je sve do kraja rata. Odbrambeni pojasevi i položaji 1944—1945. godine bili su zasićeni velikim brojem inžinjerijskih sredstava. Izmene u strukturi neprijateljske odbrane izazvale su potrebu daljeg usavršavanja načina pripreme i izvođenja armijskih napadnih operacija. Veća gustina snaga i sredstava u neprijateljskoj odbrani izazvala je potrebu povećanja operativne i taktičke gustine snaga i sredstava udarnih grupacija naših operativnih jedinica u napadu, naročito na odsek u proboru, kao i usavršavanja načina vođenja borbenih dejstava, upotrebe rodoja vojske i vidova oružanih snaga. Sa povećanjem dubine nemačko-fašističke operativne odbrane povećao se značaj pokretnih grupa, a i oklopnih jedinica u celini, koje su se postepeno pretvarale u odlučujuće sredstvo operativnog probora.

Na taj način, iskustvo velikog otadžbinskog rata pokazalo je, da se veština pripreme i izvođenja napadnih operacija opštevojnih armija nije razvijala stihijski već zakonomerno, pod uticajem niza faktora. Izučavanje objektivnih i subjektivnih faktora ne pomaže samo da se odrede opšte zakonitosti razvoja naše operativne veštine u prošlom ratu, već i doprinosi njenoj dubokoj analizi u savremenim uslovima, jer ti faktori i u sadašnjim uslovima ne gube svoj značaj.

Glava treća

USAVRŠAVANJE NAČINA PRIPREME NAPADNIH OPERACIJA OPŠTEVOJNE ARMIJE

1. Opšta pitanja pripreme operacija

Veština pripreme napadnih operacija opštevojne armije išla je u godinama rata teškim i složenim putem svog razvijanja. U svakom periodu rata uslovi u kojima se pripremala operacija bili su različiti, te su se i načini njene pripreme usavršavali u zavisnosti od konkretnе situacije.

Usavršavanje metoda donošenja odluka komandanata armija. U letnje-jesenjoj kampanji 1941. godine sovjetske oružane snage vodile su teške odbrambene borbe. One su se, pod pritiskom nadmoćnih neprijateljskih snaga, povlačile na istok, u unutrašnjosti zemlje. Pokušaji sovjetskog vojnog rukovodstva da u takvim uslovima organizuje napadne operacije često nisu postizali postavljeni cilj.

Usled naglih promena situacije i nedostatka sredstava veze, komandant armije i njen štab su sa velikim zakasnjenjem dobijali operativne dokumente od prepostavljenih komandi, a direktive i zapovesti često nisu odgovarale promjenjenoj situaciji. Za pripremu armijske operacije određivalo se najviše tri dana. U tako kratkom roku nije bilo mogućno detaljno planirati operaciju i pripremiti jedinice za njeno izvođenje. Štabovi armija su sporo prikupljali i uopštavali informacije, podaci o neprijatelju često su bili netačni, komandanti i štabovi armija slabo su poznavali raspored vlastitih snaga i situaciju u celini,

zbog čega su donošene nedovoljno obrazložene odluke, a jedinicama postavljali nerealni zadaci. Pored toga, potčinjene jedinice su takođe sa velikim zakašnjenjem dobijale zadatke, i nisu imale dovoljno vremena da se pripreme za njihovo izvršenje.

Sovjetske jedinice su do kraja novembra, odnosno početka decembra 1941. iznurile i oslabile udarne grupe nemačkofašističkih armija i primorale ih da pređu u odbranu. Zahvaljujući herojskoj borbi čitavog sovjetskog naroda stvoreni su uslovi za prelazak u napad i preuzimanje strategijske inicijative. Situacija je zahtevala da se preduzme odlučan napad, kako bi se neprijatelju one mogućilo da se pripremi za odbijanje udara sovjetskih snaga. Međutim, situacija je još uvek ostala dosta složena.

Posle ukidanja korpusa, opštevojne armije su imale raznovrstan sastav i brojale su oko 20, a ponekad i više jedinica, koje su bile potčinjene neposredno komandantu armije, što je otežavalo komandovanje. Zbog ogromnih gubitaka i prelaska na smanjenu formaciju, one su imale znatno manje borbenih sredstava nego što je to bilo predviđeno uoči rata (Tablica 2). Armije uzete iz sastava rezerve Vrhovne komande (RVK) radi učešća u napadu, nisu imale borbenog iskustva, nisu poznavale ni rejon borbenih dejstava, ni neprijatelja. Komandanti i štabovi ovih armija ponekad su dolazili na front pred sam početak napada. Tako, na primer, za komandanta 1. udarne armije, koja je trebalo da učestvuje u protivofanzivi kod Moskve*, bio je postavljen general-potpukovnik V. I. Kuznjecov 22. novembra 1941. godine. On je tog dana krenuo da sačeka jedinice koje su pristizale u sastav ove armije koja se upravo formirala. Štab armije tek je počeo da se formira. Načelnik štaba armije sa oficirima za njegovu popunu stigao je tek 25. novembra¹. Štabovi ostalih armija takođe nisu bili potpuno popunjeni niti u dovoljnoj meri sređeni. Većina njih još nije imala potrebnog iskustva u planiranju operacija u složenoj situaciji i ograničenom vremenu za njihove pripreme. Armije su dosta često neposredno pred napad izvršavale duge marševe. Međutim,

* Ova protivofanziva počela je 5. decembra 1941. — prim. prev.

¹ V. „Военно-исторический журнал“, 1961, № 12, стр. 56.

zbog nedostatka iskustva i nemogućnosti izvršenja brzih pregrupisavanja i marševa i izvođenja elastičnog manevra, često se zadočavalo sa koncentracijom jedinica (1. udarna i 10. armija kod Moskve, 37. armija kod Rostova). Komande i štabovi ovih armija pripremali su napad za vreme koncentracije snaga, pri čemu je jedan njihov deo ponekad stupao u borbu pre završetka koncentracije, dok su pojedine združene jedinice armija pristizale u toku već započetih borbenih dejstava.

Napadne operacije u periodu novembar—decembar 1941. pripremane su u uslovima jesenje raskaljanosti puteva (kod Jeleca i Rostova) i početkom srove zime sa velikim snegom (kod Moskve i Tihvina). U tom periodu neprijatelj je ili nastavljao napad (u rejonu Tula—Jelec—Rostov), ili prelazio u odbranu, nemajući još neprekidan front. Neke armije su morale da pripremaju napad iz pokreta (16. i 61. armija kod Tule, a 37. armija kod Rostova).

Za vreme opšte ofanzive u zimu 1942. neprijatelj se već branio na pripremljenim položajima i imao je neprekidan front. I mada je neprijateljska odbrana još uvek bila plitka i imala grupni karakter, ipak se njen proboj uz primenu ranijih metoda nije mogao izvršiti. Postavilo se pitanje proboga organizovane odbrane neprijatelja. To je uticalo na načine i metode pripreme napadnih operacija, čiju su osnovnu sadržinu sve do kraja rata predstavljala pitanja proboga odbrane i razvoja uspeha u operativnoj dubini.

Navedeni uslovi su zahtevali veliku umešnost, stvaralaštvo i mobilnost starešina i štabova u pripremi napadnih operacija. Međutim, sovjetske komande nisu imale potrebnog iskustva u pripremanju operacija u takvim uslovima. Glavnu garanciju uspeha predstavljala je sposobnost da se brzo pripremi operacija i dobije u vremenu.

U skladu sa izmenjenim uslovima usavršavali su se i metodi donošenja odluke komandanata armija. U zimu 1941—1942. godine odluke su često donošene bez potpunih podataka o situaciji. Od dobijanja zadatka do početka napada u većini slučajeva je ostajalo malo vremena. Zbog toga su se odluke, po pravilu, donosile po karti, bez komandantskog izviđanja i saslušavanja referata načelnika

rodova i službi. Zadaci jedinicama postavljeni su u obliku kratkih zapovesti (naredenja), oformljenih na karti bez sastavljanja pismenog plana operacije. Tako je, na primer, komandantu 10. armije general-potpukovniku F. I. Golićevu 2. decembra 1941. javljeno da pripremi armiju za napad, a već 5. decembra armija je dobila zapovest za napad. U to vreme njene su se jedinice još uvek prikupljale i popunjavale. Neposrednog dodira sa neprijateljem nije bilo. Za pripremu napada armija je imala 4 dana, a za donošenje odluke i njeno dostavljanje jedinicama komandantu armije ostalo je svega 20 časova od momenta prijema zapovesti.

U takvim uslovima komandant armije doneo je odluku po karti bez izlaska na teren radi komandantskog izviđanja. Za donošenje odluke utrošeno je 6 časova. Pismeni plan operacije i plan borbenih dejstava nisu razrađivani u armiji. Osnovni borbeni dokumenti bili su karta sa ucrtanom odlukom i kratka borbena zapovest koja je obuhvatala zamisao operacije, zadatke opštevojnih jedinica i mesto komandnog mesta.² Na osnovu borbene zapovesti izdate su delimične zapovesti za borbenu upotrebu artiljerije i avijacije, za operativno i materijalno-tehničko obezbeđenje. Ista takva situacija je bila i u ostalim armijama u periodu pripreme protivofanzive kod Moskve.

U nekim slučajevima se vršilo potpunije planiranje, ali su se i tada obrađivali malobrojni i vrlo kratki dokumenti. Tako je u rostovskoj operaciji komandant 37. armije doneo odluku za napad 12. novembra tj. na sam dan prijema zadatka. Na osnovu ove odluke je štab armije u toku istog dana razradio kratak plan operacije³. Planu su prilagani tablica izlaska jedinica na polazni položaj za napad, plan izviđanja, a takođe i planovi upotrebe rodova vojske, avijacije, veze i materijalnog obezbeđenja. Ujutru 13. novembra komandant armije izdao je zapovest za napad⁴. Na komandantskom izviđanju 14. novembra on je na zemljištu precizirao raspored neprijatelja, verovatan karakter njegovih dejstava i postavio borbene zadatke

² Архив МО СССР, ф. 353, оп. 66707, д. 2, л. 210.

³ Архив МО СССР, ф. 392, оп. 2730, д. 6, лл 37—38.

⁴ Ibid. лл. 10—11.

jedinicama. Posle komandantskog izviđanja štab je sastavio plan napada armije za dubinu dnevnog zadatka.

Bez obzira na tešku situaciju, komandanti armija i štabovi su, u celini uzev, pravovremeno donosili i dostavljali odluke jedinicama. Međutim, u radu štabova ostalo je još dosta grešaka.

Zbog nedostatka vremena za pripremu, slabe organizovanosti, nesposobnosti da se obuhvate sva pitanja, dovodilo je do toga da štabovi nisu uvek bili stvarno puno-vredni organi komandovanja. Oni često nisu bili u stanju da pruže komandantu potrebne podatke o situaciji, da oforme i dostave odluku jedinicama, da sprovedu kontrolu organizacija sadejstva i komandovanja. Tako, u jeleckoj operaciji štab nije pripremio kodirane karte i tablice radio-signala, te su jedinice 13. armije i grupe generala Kostenka imale različite šifre. Sve je to negativno uticalo na komandovanje i organizaciju sadejstva u toku operacije.

Tenkovskim jedinicama postavljeni su nedovoljno precizni zadaci.

U drugoj polovini 1942. godine uslovi za pripremu, a prema tome i za donošenje odluke komandanata armija bili su povoljniji. U to vreme armije su već bile jače (Tabela 2). Naročito se povećao broj tenkova kako za podršku pešadije u toku proboga, tako i za razvijanje uspeha po dubini. Armijске operacije pripremale su se u uslovima dužeg neposrednog dodira sa neprijateljem. Za njihovo pripremanje određivalo se 2—3 puta više vremena, nego u prvom periodu rata.

Komandanti armija mogli su da donose odluku posle detaljnog proučavanja zadatka, temeljite procene situacije i izvršenja komandantskog izviđanja, a štabovi su razrađivali i pismena i grafička operativna dokumenta. Međutim, u to vreme se zapažalo da komandanti armija i štabovi još nisu bili dovoljno vešti u planiranju armijskih napadnih operacija. Komandanti armija su bili preterano oprezni u donošenju odluka, određivali su suviše mali tempo napada pri postavljanju zadataka potčinjenim jedinicama (harkovska operacija maja 1942), i nisu uvek usmeravali komandante združenih jedinica, posebno tenkovskih, na smela i brza dejstva.

Ponekad štabovi armija, kao organi komandovanja, nisu bili na visini svog zadatka i nisu uvek preuzimali sve potrebne mere da bi omogućili komandantu armije donošenje takve odluke koja bi potpuno odgovarala situaciji. Tako, na primer, u harkovskoj operaciji štabovi nisu obezbedili tačne podatke o grupisanju i namerama neprijatelja. Štab 31. armije u rževsko—sičevskoj napadnoj operaciji avgusta 1942. godine nije dovoljno tačno poznavao grupisanje neprijateljskih snaga, a naročito raspred njegovih operativnih rezervi.

U drugom i trećem periodu rata poboljšali su se uslovi za pripreme napadnih operacija. U armijama se neprekidno povećavao broj snaga i sredstava. Počev od leta 1943. godine sastav armija je postao stalniji. Armija koja je dejstvovala na pravcu glavnog udara fronta ojačavana je jednim tenkovskim ili mehanizovanim korpusom (a ponekad i sa dva), velikim brojem artiljerijskih jedinica, među kojima i artiljerijskim korpusima za probor. Njena dejstva je počeo da podržava i znatan broj jedinica frontovske avijacije.

Mnoge armije su se više meseci nalazile u neposrednom dodiru sa neprijateljem na jednom istom pravcu, pa su štabovi i jedinice mogli temeljno da prouče zemljište i neprijateljsku odbranu na svom pravcu i da svestrano pripreme polazni rejon za napad. Većina armija je imala 12 do 20, a ponekad i više dana za pripremanje operacije, od momenta dobijanja zadatka. Faktički, pripreme za napad su ponekad otpočinjale mnogo pre dobijanja pismene direktive fronta, a na osnovu usmenih uputstava komandanta fronta.

U takvim uslovima komandanti armija mogli su da saslušaju detaljne referate načelnika odeljenja, rodova i službi, kao i predloge komandanata združenih jedinica, što je omogućavalo donošenje odluke na osnovu potpunih podataka o situaciji. Naročita pažnja posvećivana je upotrebi tenkovskih jedinica. Konačna odluka donošena je posle pažljivog komandantskog izviđanja i u većini slučajeva, naročito u trećem periodu rata, proveravana na ratnim igrama sa njenim izvršiocima. Štabovi su po pravilu pripremali svestrano obrađene pismene i grafičke planove operacije (na karti) i izdavali detaljnije zapovesti.

Tako je priprema 13. armije za voronješko—kastornsku operaciju počela još decembra 1942. godine, mnogo pre prijema zadatka. Sa starešinama su, radi donošenja pravilne odluke, blagovremeno proučena pitanja planiranja napadne operacije, izvođene su ratne igre po svim varijantama napada i sva pitanja su proveravana i precizirana na zemljištu.

Za pripremu uzastopnih armijskih operacija, po dužini, obično se davalо 3—7 dana. Armije, koje su pristizale iz rezerve Vrhovne komande, takođe nisu imale mnogo vremena za pripremu, ali su i one imale bolje uslove nego ranije.

Komandanti i štabovi stekli su veliko iskustvo i dobro poznavali svoje jedinice, što je takođe bilo veoma važno. Mnogi generali su od jeseni 1942. godine sve do kraja rata komandovali jednom istom armijom. (5. gardijskom armijom komandovao je general A. S. Žadov, 7. gardijskom — general M. S. Šumilov, 13. armijom — general M. P. Puhov, 65. — general P. I. Batov i dr.). Štabovi su bili uvežbani, što je omogućilo da se za relativno kratko vreme temeljno i svestrano pripremi armijska napadna operacija.

Načini donošenja odluke naročito su se usavršili 1944—1945. godine, kada je inicijativa bila potpuno u rukama sovjetskih snaga. U tom periodu armije su imale dosta vremena za pripremu napadnih operacija, i ona se organizovanje ostvarivala. Mnoga pitanja koja su se odnosila na pripremu operacije u celini, a naročito na pitanje organizacije probroja, rešavala su se neposredno u jedinicama i na zemljištu pod rukovodstvom prepostavljenih starešina. Po pravilu, razrađivao se detaljan plan operacije, uz koji su prilagani planovi upotrebe rodova vojske, operativnog i materijalno-tehničkog obezbeđenja. Usavršavala se veština pripreme operacija za kratko vreme. Kao što je praksa pokazala mnoge armijske operacije bile su pripremljene za 5—7 dana. Pojedine uzastopne armijske operacije — u okviru frontovske — pripremane su bez prekida na osnovu postavljenih zadataka jedinicama još u toku prethodne operacije. To iskustvo ima vrlo veliki značaj i danas.

Na taj način, jedan od faktora koji su omogućili donošenje smelih i drskih odluka predstavljalo je povećanje snaga i sredstava u armiji. U isto vreme, usavršavanje metoda donošenja odluka komandanata armija u toku rata bilo je uslovljeno uglavnom svestranom analizom konkretne situacije, sprovođenjem brižljivog izviđanja, prethodnom proverom odluka na ratnim igrama, detaljnom razradom plana operacije armije i planova upotrebe rodova vojske. Značajan faktor za poboljšanje metoda pripreme operacija bio je stalni porast iskustva starešina i štabova svih stepena. Sve je to doprinisalo temeljnijoj pripremi operacije.

Međutim, razrada komplikovanih i preglomaznih planova armijskih operacija nije bila uvek neophodna. Zbog toga su najinteresantnija iskustva iz priprema onih operacija koje su u kratkom roku svestrano i umešno pripremane.

Izbor glavnih pravaca udara i grupisanje snaga i sredstava na odsecima proboga. Pravac glavnog udara armije određivao se na osnovu predratnih teoretskih postavki. Smatralo se da je za nanošenje glavnog udara pogodan takav pravac koji omogućava što prikrivenije grupisanje i razvijanje snaga i sredstava udarne grupacije u polaznom položaju, obezbeđuje njihovu upotrebu na čitavoj dubini udara, izvodi udarnu grupaciju u rejon podesan za organizovanje daljih dejstava i prolazi kroz slabo utvrđene odseke neprijateljske odbrane. Na pravac glavnog udara izdvajao se veći deo snaga i sredstava armije.

Pri određivanju pravca glavnog udara komandanti armija su, po pravilu, stvaralački razmatrali sve elemente situacije (zamisao pretpostavljenog starešine, karakter odbrane i raspored neprijatelja, zemljište, stanje i mogućnosti vlastitih snaga, itd.). Međutim, na početku prvog perioda velikog otadžbinskog rata nije se uvek uspevalo da se u armijskoj operaciji pravilno izabere pravac glavnog udara.

U 1941. godini na izbor pravca glavnog udara i određivanje oblika operativnog manevra najčešće je odlučujući uticaj ispoljavala činjenica što su armije obično napadale sa takvim grupisanjem snaga u kakvom su se do

tada branile. Za pregrupisavanje i manevar u periodu pripreme nije bilo vremena. Zbog toga čak i pri okruženju neprijatelja u armiji su često planirani frontalni udari po njegovim udarnim grupacijama, koje su pre toga napadale i u stvari, predviđala su se aktivna napadna dejstva, jednovremeno u čitavoj zoni armije. U slučajevima kada se pravac glavnog udara očrtavao jasnije, određivan je još jedan do dva pomoćna pravca udara. Ako neprijatelj nije imao neprekidan front, napad je planiran na posebnim, međusobno razdvojenim pravcima sa nanošenjem glavnog i pomoćnih udara. Tako, u klinskoj operaciji 1941. godine komandant 30. armije odlučio je da nanese glavni udar centrom svog operativnog rasporeda sa tri streljačke divizije i dve tenkovske brigade, kao i dva pomoćna udara: na desnom krilu — jednom streljačkom i jednom konjičkom divizijom, a na levom sa dve konjičke i jednom streljačkom divizijom (šema 4). Na sličan način je u to vreme planiran i napad 10. armije, koja je sa četiri divizije nanosila glavni udar u centru napadne zone, jednom divizijom pomoćni udar na desnom krilu, a sa dve divizije nanosila udar radi osiguranja levog boka armije sa jugozapada i juga⁵.

Komandanti armija su na pravac glavnog udara obično određivali najpopunjениje i za borbu najsposobnije jedinice. Međutim, odlučujuća nadmoćnost i grupisanje snaga i sredstava na pravcu glavnog udara nisu se ostvarivali. To se objašnjavalo strahovanjem da se ne oslabe pravci drugostepenog značaja, jer je inicijativa u izvođenju dejstava još uvek bila u rukama neprijatelja. Zbog toga su se snage i sredstva rasipala na više pravaca. Pri opštoj maloj operativnoj gustini snaga i sredstava u zoni armije, njihova gustina na pravcu glavnog udara još uvek je bila nedovoljna (Tablica 3). Iskustvo je pokazalo da takva gustina nije mogla da obezbedi brz tempo napada, čak ni kada neprijateljska odbrana nije bila organizovana. Nedostatak tenkova je na to naročito negativno uticao.

Zbog toga, kada se neprijatelj, krajem decembra 1941. i početkom januara 1942. godine, utvrdio na pri-

⁵ Архив МО СССР, ф. 1381, оп. 6972, д. 3, лл. 1—3.

premljenim odbrambenim položajima, raniji metodi pripreme i izvođenja napada nisu se opravdali.

Vrhovna komanda je pravovremeno uopštila iskustva napadnih operacija 1941. godine, otkrila nedostatke i odredila mere za poboljšanje pripreme napada. U direktivi od 10. januara 1942. ona je istakla da je za uspešan napad neophodno da svaka armija za proboj neprijateljske odbrane ima udarnu grupu od tri ili četiri divizije, grupisanih za nanošenje udara na određenom odseku fronta. Samo na ovaj način može se obezbediti odlučujuća nadmoćnost u snagama i uspešan proboj neprijateljske odbrane na izabranom odseku.

Direktiva je imala veliki značaj za usavršavanje metoda pripreme armijskih napadnih operacija. Otada je važan uslov za donošenje odluke bio ne samo pravilno određivanje pravca glavnog udara, već i njegovo obezbeđenje odgovarajućim snagama i sredstvima. Već u januaru 1942. godine prilikom planiranja napada 20. armije na r. Lami (šema 5) tačno je određivan odsek proboja i povećanje sredstava koja su odvajana za izvršenje glavnog zadatka operacije. Povećavala se gustina artiljerije i tenkova (Tablica 3), pri čemu su se tenkovi upotrebljavali samo na pravcu glavnog udara. Interesantan je izbor pravca glavnog udara od strane komandanta 31. armije u rjevsko—sičevskoj operaciji avgusta 1942. godine. Glavni udar je odgovarao zamisli komandanta Zapadnog fronta, nanosio se levim krilom armije na spoju dva neprijateljska puka (371. i 336. pešadijskog puka) i izvodio u pravcu Zupcova. Predviđeno je da se udar nanese sa manjeg mostobrana na zapadnoj obali r. Derža. Uzeta je u obzir mogućnost prikrivenog rasporeda jedinica u prolaznom rejonu, kao i podesnost zemljišta za dejstvo tenkova (šema 6).

I u drugim operacijama takođe se svestrano prenijivala situacija pri izboru pravca glavnog udara i težilo se da se glavni udar nanese na najosetljivijem rejonu odbrane i grupisanja neprijatelja. Međutim, bilo je slučajeva kada se glavni udar nanosio i na jako grupisane snage neprijatelja (61. armija u bolhovskoj operaciji 1942)⁶. Ali za izabrani pravac glavnog udara nije se uvek

⁶ Архив МО СССР, ф. 418, оп. 10504, д. 7, л. 156.

T a b l i c a 3

Grupisanje snaga i sredstava na pravcima glavnih udara u armijskim operacijama u toku rata

Operacija i vreme njenog izvođenja	armija	zona, km.	odsek proboja, km.	gustina na 1 km odseka glavnog udara				
				na sd km	art. oruda (od 76 mm naviše)	tenkovi i SAO		reaktivni bacači
						NPP	Svega	
Klinska (decembar 1941)	30.	80	—	7	10	1	1	1
gzatska (januar 1942)	20.	20	8	1,5	44	9	12	5
harkovska (maj 1942)	6.	80	18	3	38	7	25	1
bolhovska (juli 1942)	61.	80	10	2	76	11	33	15
rževsko-sičevska (avgust 1942)	31.	19	9	1,5	108	13	29	47
protivofanziva na Volgi (novembar 1942)	5.	35	14	3	68	12	27	4
bolhovska (juli 1943)	11.	36	14	1,3	185	21	46	10
belgorodsko-harkovska (avgust 1943)	53.	7	7	1	154	11	41	7
oršanska (juli 1944)	11. gard.	35	10,5	1,1	181	22	46	35
jaško-kišinjevska (avgust 1944)	37.	9	6	1,5	242	17	52	31
istočnopruska (januar 1945)	2. udar.	17	6	0,7	276	30	72	65
operacija Visla—Odra (januar 1945)	69.	55	7	0,9	252	27	73	30
berlinska (april 1945)	5. gard.	13	13	1,4	185	13	49	35
	8. gard.	13	7	1,0	268	29	83	52
	3. gard.	28	9	1,6	215	11	50	20

određivao neophodan broj snaga i sredstava. Armija je istovremeno planirala pomoćne udare radi obezbeđenja udarne grupacije, vezivanja neprijatelja ili njegovog okruženja u sadejstvu sa snagama udarne grupacije. Dužina ovih udara bila je manja od glavnog i on se nanosio neznatnim snagama.

Krajem prvog perioda rata pojavila se tendencija smanjivanja širina napadnih zona armija koje dejstvuju u sastavu udarne grupacije fronta. U pojedinim slučajevima armije su dobijale usku napadnu zonu, te su planirale probor na čitavoj njenoj širini (28. armiju u harkovskoj operaciji). Radi grupisanja snaga i sredstava komandanti armija su počeli odlučnije prelaziti na nanošenje udara na jednom pravcu.

U drugom i trećem periodu velikog otadžbinskog rata znatno se promenio kvantitativni i kvalitativni sastav armijskih udarnih grupacija. Usavršavala se veština grupisanja snaga i sredstava na pravcu glavnog udara. Dok je u drugom periodu rata Front ponekad stvarao udarnu grupaciju u zoni napada jedne (13. armija Brjanskog fronta u januaru 1943., 11. gardijska armija Zapadnog fronta u julu 1943. godine i dr.) ili dve armije koje su dejstvovali na raznim pravcima (5. tenkovska armija i 21. armija Jugozapadnog fronta u novembru 1942.), kasnije se udarna grupacija sastojala od dve do tri, pa i više armija, grupisanih na jednom pravcu (11. gardijska i 31. armija u beloruskoj operaciji, 27. i 52. armija u jaško-kišinjevskoj, 13., 52. i 5. gardijska armija u operaciji Visla—Odra i dr.).

U vezi s tim povećavala se zavisnost izbora pravca glavnog udara i odseka probora u armiji od zamisli i sastava udarne grupacije Fronta. Ali komandanti armija su i u tim uslovima pri izboru pravca glavnog udara težili da otkriju slaba mesta u neprijateljskoj odbrani i da, koristeći snagu vatrenog udara, stvore breše i uvedu u njih tenkovske jedinice radi razvoja postignutog uspeha.

Kada je prema zamisli frontovske operacije i uslovima zemljišta bilo korisnije naneti udar na jako branjene rejone neprijateljske odbrane (11. gardijska i 3. armija u beloruskoj operaciji), onda su se na tom pravcu grupisale maksimalne snage i sredstva.

Armije su 1943—1945. godine, po pravilu, probijale održanu na jednom odseku širine 6—14 km. Operativne gustine na odsecima proboga neprekidno su se povećavale. Najviše se povećala gustina oklopnih snaga koja je iznosila 20—30 tenkova i samohodnih artiljerijskih oruđa (SAO) za neposrednu podršku pešadije na 1 km odseka proboga, a ako se uzmu u obzir i armijske pokretne grupe, njihova gustina je dostizala do 80.

Međutim, u zavisnosti od zemljišnih uslova, zapaženo je da su armije u pojedinim slučajevima nanosile udar i na dva pravca (6. gardijska armija i vitepsko—oršanskoj operaciji 1944, 7. gardijska armija u budimpeštanskoj operaciji 1944).

Na taj način, u godinama rata se pravac glavnog udara u svakom posebnom slučaju birao stvaralački i u zavisnosti od konkretnih uslova. Preovladavala je težnja za nanošenjem udara na slabo posednute rejone neprijateljske odbrane radi brzog izbijanja u pozadinu i na bojkove njegove glavne udarne grupacije na zemljištu koje je omogućavalo upotrebu svih rodova vojske, pre svega tenkovskih jedinica za razvijanje uspeha.

Tokom čitavog rata zapažala se tendencija sužavanja napadnih zona armija koje dejstvuju u sastavu udarne grupacije fronta. Odlučno sprovođenje principa grupisanja snaga i sredstava na pravcima glavnih udara, obezbeđivao je neprekidan porast njihovih operativnih gustina. To je stvaralo uslove za neutralisanje neprijateljske odbrane snažnom vatrom i za brzo razvijanje operacije na veliku dubinu.

Izmene u operativnom poretku armija. Da bi se postigao snažan početni udar pri napadu u širokim zonama, armije su u operacijama prvog perioda velikog otadžbinskog rata određivale u prvi ešelon svoje osnovne snage, i imale, po pravilu, operativni poredak u jednom ešelonu. Samo u retkim slučajevima stvarao se drugi ešelon od 1 do 2 streljačke divizije. Predviđana je takođe opšta rezerva od nekoliko združenih jedinica. Ponekad se jedna tenkovska brigada određivala u tenkovsku rezervu, pri čemu su u drugom ešelonu vrlo često ostajale one divizije i brigade koje su dovršavale popunu ili one koje se nisu u celini prikupile do početka operacije (drugi ešelon 37.

armije kod Rostova, rezerve 30. i 10. armije kod Moskve). Prirodno je da u takvim uslovima udarna grupacija nije raspolagala potrebnim snagama i sredstvima za narastanje udara u dubini ili za izvršavanje zadataka koji bi iskrslili u toku operacije — odbijanje protivudara jakih neprijateljskih snaga, utvrđivanje zauzetih položaja i dr.

Bez obzira na to što su se osnovne snage armije nalazile u prvom ešelonu, dubina operativnog rasporeda dostizala je 14—20 km, a u pojedinim slučajevima oko 25—35 km. Ovakva udaljenost drugih ešelona i rezervi u početku operacije otežavala je njihovo pravovremeno uvođenje u borbu. Očigledan primer za to bila je napadna operacija 6. armije kod Harkova maja 1942. godine.

U napadnim operacijama zimske kampanje 1941—1942. godine, kada su armije raspolagale neznatnim brojem tenkova, komandanti armija pridavali su ih divizijama i brigadama prvog ešelona radi neposredne podrške pešadije. Oni su često nastojali da udarnu snagu tenkova iskoriste za razvoj uspeha i u svojim odlukama su predviđali formiranje prednjih odreda i pokretnih grupa od samostalnih tenkovskih jedinica. Tako, u novembru 1941. kod Rostova komandant 37. armije odlučio je da tenkovske brigade upotrebi za razvoj uspeha i gonjenje neprijatelja, samostalno, odnosno u sadejstvu sa konjičkim korpusom (frontovskom pokretnom grupom). Iste zadatke doatile su tenkovske jedinice 30., 1. udarne i 16. armije u bici kod Moskve.

Od januara 1942. povećava se broj tenkovskih jedinica za neposrednu podršku pešadije određenih u prvi ešelon. Istovremeno pokretne grupe za razvoj uspeha postaju značajan elemenat operativnog poretku armije. U početku je sastav pokretnih grupa bio mešoviti i zavisi od raspoloživih snaga i sredstava (20. armija na r. Lami). Uopšte, u prvo vreme grupu za razvoj uspeha armije često su sačinjavali konjički korpsi, ali kasnije oni su se upotrebljavali samo u okviru fronta i, po pravilu, u sastavu konjičko-mehanizovanih grupa.

Posle formiranja tenkovskih korpusa, armijske pokretne grupe sastojale su se od jednog do dva tenkovska korpusa, kao što je to, na primer, bio slučaj u 6. i 61. armiji u maju i julu 1942. godine. Međutim, i u tom periodu

su se dosta često formirale improvizovane grupe od nekoliko samostalnih tenkovskih brigada pod jednom zajedničkom komandom. (31. armija u rževsko-sičevskoj operaciji — šema 6).⁷

Ostali elementi operativnog poretka armije — armijske artiljerijske i protivavionske grupe, artiljerijske protivtenkovske, tenkovske i inžinjerijske rezerve — u prvom periodu rata nisu postojali ili su bili veoma slabi.

Naročito je bila slaba protivvazdušna odbrana armije. U mnogim armijama, po pravilu, nije bilo protivavionskih artiljerijskih grupa, a tamo gde su se one formirale, njihova jačina je bila neznatna (2—3 protivavionska artiljerijska puka). Kao posledica toga u nekim operacijama su su glavne armijske snage bile vezane udarima neprijateljske avijacije i nisu mogle da izvrše svoje zadatke (harkovska operacija maja 1942). Pored toga, u letu 1942. godine avijacija iz sastava opštevojnih armija prebacuje se u sastav fronta.

U celini uzev, operativni raspored armija ni po kvantitativnom ni po kvalitativnom sastavu pojedinih svojih elemenata još nije odgovarao zahtevima izvođenja operacija na velikoj dubini i brzim tempom.

U drugom periodu velikog otadžbinskog rata, do ponovnog uvođenja korpusnog komandnog stepena, operativni poredak armija odgovarao je zahtevima naredbe narodnog komesara odbrane br. 306 od 8. oktobra 1942. U naredbi se ukazivalo da za postizanje neprekidnog snažnog udara, sve do potpunog razbijanja napadnute neprijateljske grupacije, za narastanje snage udara iz dubine, kao i za razvijanje i učvršćivanje postignutog uspeha, armije, koje se sastoje od 5—7 divizija i napadaju na pravcima glavnog udara, treba da u drugom ešelonu, pored mehanizovanih sredstava, imaju 2—3 divizije. Divizije drugog ešelona u zavisnosti od zemljišta raspoređivane su na 7 do 10 km od borbenih poredaka divizija prvog ešelona. Ta udaljenost trebalo je da obezbedi njihovo pravovremeno uvođenje u borbu. Ovakav operativni poredak su uglavnom imale sve armije u protivofanzivi kod Stalingrada. U pojedinim slučajevima su armije jačeg sastava izdvajale u drugi ešelon do četiri divizije (13. armija).

⁷ Архив МО СССР, ф. 290, оп. 8195, д. 2, л. 60.

u voronješko—kastornskoj, 53. armija u belgorodsko—harkovskoj operaciji i dr.).

Posle ponovnog uvođenja korpusnog komandnog stepena mnoge armije su na pravcu glavnog udara imale operativni poredak u jednom ešelonu i manju rezervu jačine streljačke divizije. U tim armijama dubina operativnog poretka stvarala se određivanjem jakih drugih ešelona u korpusima (11. gardijska armija u bolhovskoj operaciji 1943. godine — šema 7), 5. gardijska armija u operaciji Visla—Odra 1945. godine (šema 8) i druge. Takav operativni poredak omogućavao je probaj neprijateljske odbrane koja je imala duboku taktičku zonu, ali nije raspolagala jakim rezervama u bližoj operativnoj dubini. A kada su komandanti armija predviđali razvijanje uspeha ili vođenje borbe sa operativnim rezervama neprijatelja ili proširenje probaja prema boku, snagama drugih ešelona, u njihov sastav su određivani streljački korpsi, tj. jedna trećina jedinica opštevojnih armija (13, 65. i 60. armija Centralnog fronta u julu i avgustu 1943. godine, 38. armija 1. ukrajinskog fronta u avgustu 1943, 27. armija 2. ukrajinskog fronta u avgustu 1944. i dr.). Pitanje da li će se u drugi ešelon ili u opštu rezervu izdvojiti pojedine divizije ili čitav korpus, u svakom posebnom slučaju rešavalo se na osnovu konkretne situacije.

U trećem periodu velikog otadžbinskog rata armije su ponekad imale operativni poredak u tri ešelona. Takav poredak su obično imale armije koje su dejstvovalile na boku udarne grupacije fronta i po pravilu bile prikupljene na mostobranu. Njihov je zadatak bio da iskoriste uspeh udarne grupacije i razviju napad u pravcu jednog od bokova. Takav poredak imale su 57. armija u jaško—kišinevskoj, 49. armija u istočno—pruskoj i 3. gardijska armija u operaciji Visla—Odra.

U drugom i trećem periodu rata u prvi ešelon određivan je veći broj tenkovskih združenih jedinica. To je obezbeđivalo veću podršku pešadije prilikom probaja taktičke zone odbrane. U isto vreme mnoge armije imale su jači ešelon za razvijanje uspeha koji se sastojao od jednog tenkovskog korpusa (21. armija u novembru 1942. i 69. armija u januaru 1945. godine), a ponekad i od dva tenkov-

ska korpusa (11. gardijska armija u julu 1943. i 5. gardijska armija u januaru 1945. godine).

Međutim, i u ovim periodima rata bilo je slučajeva kada su armije formirale pokretne grupe od samostalnih tenkovskih brigada. To je bilo uglavnom kada se u njihovoj zoni predviđalo uvođenje drugog ešelona ili pokretne grupe fronta. Tako, u 13. armiji u voronješko-kastronskoj operaciji, u 5. udarnoj i 8. gardijskoj armiji u operaciji Visla—Odra ove su se grupe sastojale od samostalnih tenkovskih brigada i, u stvari, imale su ulogu pokretnih prednjih odreda.

U drugom i trećem periodu velikog otadžbinskog rata razvijali su se i drugi elementi operativnog poretku armija. Povećanje snaga i sredstava u operativnim jedinicama omogućilo je da se formiraju jake artiljerijske grupe, artiljerijske protivtenkovske i inžinjerijske rezerve. Pojavili su se i pokretni odredi za zaprečavanje.

Protivvazdušna odbrana jedinica armije pojačana je sa povećanjem broja jedinica lovačke avijacije fronta i jedinica protivavionske artiljerije u armijama. Osnovna sredstva protivvazdušne odbrane grupisala su se za zaštitu udarnih grupacija i komandnih mesta. Povećanje broja protivavionskih artiljerijskih oruđa omogućilo je bolju zaštitu armijskih pokretnih grupa prilikom njihovog grupisanja i uvođenja u borbu, kao i određivanje protivavionskih artiljerijskih pukova u njihov sastav.

Na taj način, ratno iskustvo je pokazalo da je izvođenje duboke napadne operacije zahtevalo dublje ešeloniranje snaga i sredstava armije na polaznom položaju, da bi se obezbedila ne samo jačina početnog udara, nego i mogućnost njegovog pojačavanja prilikom razvijanja napada. Operativni poredak armije zavisio je od postavljenog zadatka, uloge i mesta u operaciji i raspoloživih snaga i sredstava, kao i od karaktera neprijateljske odbrane. Obavezan uslov ja određivanje operativnog poretku armije bio je obezbeđenje mogućnosti neprekidnog manevra njenih jedinica i lakoće komandovanja njima kako na polaznom položaju, tako i u toku čitave operacije. Operativni poredak se formirao prema konkretnoj situaciji, a usavršavanje je išlo linijom povećanja broja, a pre svega poboljšanja kvaliteta njegovih elemenata.

Stvaranje duboko ešelonirane grupacije armijskih jedinica, naročito upotrebom jakih pokretnih ešelona za razvijanje uspeha, odgovaralo je novim uslovima vođenja borbe i omogućavalo ne samo nanošenje snažnih početnih udara, već i postepeno narastanje njihove jačine iz dubine, što je povećavalo zamah armijskih napadnih operacija. Formiranje jačih i pokretljivijih artiljerijskih, minobacačkih (reaktivne artiljerije) i protivavionskih grupa, rezervi razne namene, kao i pojava novih elemenata operativnog poretku (pokretnih odreda za zaprečavanje) omogućili su neutralisanje neprijateljske odbrane jakom vatrom, zaštitu udarnih grupacija od napada iz vazduha, brzo izvođenje manevra u toku operacije, odbijanje protivudara neprijateljskih tenkova i utvrđivanje zauzetih položaja. Sve je to doprinosilo uspešnom izvođenju operacija sa odlučujućim ciljevima i na veliku dubinu.

Uz to, bez obzira na povećanje broja i poboljšanje kvaliteta elemenata operativnog poretku armije, dubina njihovog rasporeda u drugom i trećem periodu velikog otadžbinskog rata nije se povećala u upoređenju sa prvim, već, naprotiv, smanjila se. Ona je iznosila prosečno 8 do 18 km, a samo u posebnim slučajevima oko 25 km. To je stvaralo povoljnije uslove za pravovremenu upotrebu drugeh ešelona i rezervi u toku armijske operacije.

Planiranje armijske operacije. U toku rata se opštivojnoj armiji postavljao zadatak da uništi neprijatelja koji joj se suprotstavlja i ovлада važnom operativnom linijom ili objektom. Armija je normalno imala zadatak da razbije deo snaga neprijateljske operativne grupacije jačine 3—6 divizija. Jedinice armije su zavisno od situacije postupno izvršavale ovaj zadatak.

U prvom periodu velikog otadžbinskog rata armijske napadne operacije po pravilu su planirane po danima — za 1 do 3 dana (Tablica 4). U protivofanzivi kod Rostova i Moskve jedinice prvog ešelona armija su dobijale za prvi dan napada zadatke relativno velike dubine. Na primer, u 30. armiji u bici kod Moskve dubina zadatka je dostizala 23 km. Osnovni zadatak jedinica prvog ešelona je bio razbijanje neprijatelja koji se branio u taktičkoj zoni. Kasnije, usled jačanja neprijateljske odbrane, dubina

Sadržaj etapa armijskih napadnih operacija izvedenih u velikom otadžbinskom ratu

operacija i vreme njenog izvođenja	armija	sadržaj, dubina i trajanje etapa operacije			vreme uvođenja u borbu	
		prva etapa ili dan	druga etapa ili dan	treća etapa ili dan	pokretne gupe	drugih i trećih ešelona
1	2	5	4	5	6	7
rostovska (novembar 1941)	37.	napad i izviđa- nje jedinica na dubinu 50—55 km (4 dana)	gonjenje i izbi- janje na r. Mijus na dubinu 45 km (3 dana)	—	—	—
klinska (decembar 1941)	30.	prvi dan — uni- štenje neprija- telja i izbijanje na dubinu 6—23 km	drugi dan — ok- ruženje i uni- štenje neprija- telja u grad Klin; prodiranje na 4—13 km	treći dan — ut- vrđivanje polo- žaja i napad na pravcu pomoć- nog udara (8—11 km)	—	jedna sd 2. dana na pravcu glav- nog udara; druga sd 3. dana na pravcu po- moćnog udara
gžatska (januar 1942)	20.	prvi dan — uni- štenje neprijate- lja u otpornim tačkama na dubini do 8 km	drugi dan — u- vođenje grupe na razvijanje proboja (2 gard. kk)	predviđao se dalji napad Gžatsk; dubina 50 km	2. gard. kk ujutro 2. dana operacije na dubini 8 km	—

1	2	3	4	5	6	7
harkovska (maj 1942)	6.	proboj neprijateljske odbrane, razbijanje bližih rezervi, obezbedenje uvođenje u proboj tenkovskih korpusa i izbijanje na dubinu 26—32 km (4 dana)	razvijanje uspeha — prodiranje na 12—18 km; uvođenje u borbu jedne sekcije iz rezerve (4 dana)	posedanje polaznog položaja za napad na neprijatelja u Harkovu; prodiranje na 15 km (3 dana); 4. etapa napad na neprijatelja u Harkovu počev od 11. dana	21. i 24. tk ujutro 4. dana na dubini 20—25 km	—
bolhovska (jul 1943)	61.	prvi dan — proboj neprijateljske odbrane na dubinu 8—10 km	drugi dan — uvođenje u borbu 3. tenkovskog korpusa i izbijanje na dubinu 16—20 km	treći dan — uništenje neprijateljske bolhovske grupacije i oslobođenje Bolhova	3. tk ujutro 2. dana na dubini 3—5 km	—
protivofanziva na Volgi (novembar 1942)	5. TA	prvi dan — proboj neprijateljske odbrane i izbijanje streljačkih jedinica na dubinu 16—28 km, a tenkovskih na 40 km	drugi dan — izbijanje pokretnih jedinica u rejon Kalača i osvajanje prilaza na Donu; dubina 70 km	treći dan — obezbedenje mostobrana na Donu, spajanje s jedinicama Staljingradskog fronta	1. i 26. tk prvog dana na dubini 3—5 km	prvi dan na pravcu glavnog udara

1	2	3	4	5	6	7
voronješko-kastornska (januar 1943)	13.	proboj odbrane i okružavanje neprijatelja krajem 3. dana; pregrupisavanje drugog ešelona (5 dana)	uništenje okružene grupacije; razvijanje napada prema r. Timu (vreme nije planirano)	—	prvog dana posle probijanja taktičke zone odbrane na dubini 16 km	prvog dana — dve sd za napad prema desnom boku, jedna sd na pravcu glavnog udara i jedna sd prema levom boku
kijevska (novembar 1943)	38.	prvi dan — probaj neprijateljske odbrane na dubini 11 km	drugi dan — obezbedenje uvođenja frontovske pokretne grupe i prodiranje u dubinu 10 km	treći dan — prodiranje u dubinu 10 km; četvrti dan — u dubinu 14 km; razbijanje neprijateljske kijevske grupacije	dve tbr 5. gar. tk predvidene su za dejstva sa prvim ešelonom, a ostale snage za razvijanje uspeha	23. sk ujutro 3. dana na desnom krilu armije 21. sk krajem 3. dana levo od 23. sk za obezbedenje meduprostora sa susednim korpusom
oršanska (jun 1944)	11. gar-dijska	proboj neprijateljske odbrane, uvođenje u probaj 2. gar. tk, okruženje i razbijanje neprijatelja i izbijanje na dubinu 20—25 km (2 dana)	uništenje okruženih neprijateljskih jedinica i gonjenje; dubina 60—70 km (3 dana)	gonjenje neprijatelja koji odstupa prema r. Berezini (5 dana)	2. gar. tk prvog dana posle zauzimanja dva položaja na dubini 4—5 km	sd kao rezerva — 3 dana ujutro, na dubini 20—25 km

1	2	3	4	5	6	7
bobrujska (jun 1944)	3.	proboj odbrane neprijatelja, uništenje njegovih rezervi i izbijanje na r. Olu; dubina 36 km (4 dana)	proboj neprijateljske odbrane na r. Oli i izbijanje na r. Olisu i Berezinu (3 dana)	—	9. tk prvog dana posle zauzimanja dva položaja na dubini 3—4 km	46 sk prvog dana posle proboga glavnog odbrambenog pojasa na dubini 6 km po dve varijante
bobrujska 'jun 1944)	65.	proboj neprijateljske odbrane na dubinu 5—8 km (1 dan)	razbijanje neprijateljske paričke grupacije; dubina 10—12 km (2 dana)	razvijanje napada i izbijanje na komunikacije neprijatelja zapadno od Bobrujska; dubina 45—50 km (6 dana)	1. gard. tk prvog dana posle zauzimanja dva položaja na dubini 3—4 km	356. sd za razvijanje uspeha na pravcu glavnog udara 115 sbr na pomoćnom pravcu, a 44 gard. sd zajedno sa pokretnom grupom
jaško-kišinjevska (avgust 1944)	37.	proboj neprijateljske odbrane na dubini 10—12 km (1 dan)	razbijanje operativnih rezervi neprijatelja i izbijanje na liniju Selemet-Lajpcig; dubina 50 km (3 dana)	gonjenje neprijatelja, okruženje i uništenje njegove kišinjevske grupacije i izbijanje glavnih snaga armije na r. Prut (2—3 dana)	7. mk ujutro drugog dana posle proboga taktičke zone odbrane na dubini 9—10 km	82. sk ujuto 3. dana za razvijanje uspeha prema desnom boku na dubini 18 km ili 4. dana sa linije r. Čača (dubina 40 km)

1	2	3	4	5	6	7
istočno-pruska (januar 1945)	2. udarna	proboj glavnog odbrambenog pojasa i likvidiranje neprijatelja u Pultusku: obezbedenje uvedenja u proboj 8. gard. tk; dubina 11—13 km (1 dan)	razvijanje proboja, zauzimanje grada Cehanuva i izbijanje na liniju Gonski-Mlock; dubina 25—27 km (2 dana)	gonjenje neprijatelja i ovladivanje linijom Nova Ves-Bezunji; dubina 40—42 km (6—7 dana)	8. gard. tk prvog dana posle proboja glavnog odbrambenog pojasa i izbijanje pešadije na dubinu 10—12 km	116 sk radi okruženja pultuske neprijateljske grupacije
operacija Visla-Odra	69.	proboj taktičke odbarane neprijatelja, obezbeđenje uvedenja u proboj 11. tk. i izbijanja glavnih snaga armije na dubinu 32 km (2 dana)	dovršavanje razbijanja radomske neprijateljske grupacije, zauzimanje grada Radoma; dubina 46 km (2 dana)	gonjenje neprijatelja, razbijanje njegovih rezervi i osvajanje gradova Tomašuv i Lod; dubina 105 km (8 dana)	11 tk prvog dana posle proboja prva dva položaja na dubini 4—5 km	—

zadataka divizija prvog ešelona smanjila se i iznosila je 8 do 11 km.

Drugog i trećeg dana napada, jedinice prvog ešelona trebalo je da okruže i uniše neprijatelja na svom pravcu i da se utvrde na dostignutim linijama. Za ojačavanje, a ponekad i za smenjivanje tih jedinica morali su se uvođiti drugi ešeloni i rezerve. U to vreme borbu su vodile, u stvari, sve snage armije. Tako je zadatak jedinica 30. armije bio da drugog dana okruže i uniše neprijatelja u Klinu. Planirano je da se tog dana na pravcu glavnog udara u borbu uvede jedna divizija drugog ešelona. Trećeg dana, snage armije trebalo je da se utvrde na oslobođenim položajima i istovremeno nastave napad na pomoćnim pravcima. Za tu svrhu u borbu se uvodila divizija drugog ešelona armije.

U armijama koje su imale pokretne grupe, divizije prvog ešelona dobijale su zadatak da drugog dana operacije obezbede njihovo uvođenje u borbu radi razvijanja napada. Tako, na primer, u 20. armiji januara 1942. jedinice prvog ešelona dobile su zadatak da ujutru drugog dana operacije obezbede uvođenje u proboj 2. gardijskog konjičkog korpusa na dubini 8 km. Korpus je imao zadatak da do kraja dana oslobodi Šahovsku, a zatim da produži napad u pravcu Gžaka (šema 5). U julu 1942. godine divizijama prvog ešelona 61. armije naređeno je da obezbede uvođenje u proboj 3. tenkovskog korpusa koji je sačinjavao armijsku pokretnu grupu. Ta grupa je imala zadatak da ujutru drugog dana operacije uđe u proboj na dubini 9—10 km i napada u pravcu Bolhova. Trećeg dana operacije jedinice armije trebalo je da razbiju neprijateljsku bolhovsku grupaciju i oslobole Bolhov.⁸

U nekim slučajevima jedinice armije su morale da već prvog dana obezbede uvođenje svojih pokretnih grupa u proboj. Tako su jedinice 31. armije u avgustu 1942. dobile zadatak da prvog dana operacije obezbede uvođenje u proboj kombinovane pokretne grupe na dubini 5 km. Ova grupa trebalo je da napreduje oko 25 km i ovlada gradom Zupcov, u stvari, da postigne cilj operacije.⁹

⁸ Архив МО СССР, ф. 418, оп. 10504, д. 7, л. 156.

⁹ Архив МО СССР, ф. 386, оп. 7119, д. 3, л. 46—49.

Ponekad su armije planirale operaciju po etapama, Broj, sadržaj i trajanje etapa bili su različiti. Na primer, u nekim armijama prva — pripremna etapa je obuhvatala prikupljanje i izlazak jedinica na polazni položaj, njihovo pregrupisavanje i pripremu za operaciju. Trajanje ove etape je bilo različito. U isto vreme u većini armija prva etapa je obuhvatala borbena dejstva radi probaja taktičke zone neprijateljske odbrane. Tako su jedinice 37. armije u novembru 1941. u prvoj etapi borbenih dejstava imale da unište glavnu neprijateljsku grupaciju u taktičkoj dubini i da izbiju na r. Tuzlov (50—55 km). Za izvršenje ovog zadatka armija je dobila četiri dana. U drugoj etapi, koja je trajala tri dana, zadatak armije sastojao se u gojenju neprijatelja i izbijanju na r. Mijus (dubina 95 km).

Napadna operacija 6. armije planirana je u četiri etape. Predviđeno je da se pokretna grupa (dva tenkovska korpusa) uvede u probor u prvoj etapi ujutru četvrtog dana operacije na dubini 20—25 km radi razvijanja uspeha, međutim, tempo napredovanja tenkovskih korpusa trebao je da iznosi 10—12 km dnevno.¹⁰

Usled nedostatka snaga i sredstava u armiji, u prvom periodu velikog otadžbinskog rata je izvršenje glavnih zadataka operacije proveravano streljačkim jedinicama prvog ešelona, ojačanim tenkovskim brigadama ili bataljonima. Jedinice prvog ešelona imale su zadatak da nanesu snažan početni udar i razviju napad. Zbog toga su operacije planirane na malu dubinu: 20—65 km sa prosečnim tempom 6—15 km dnevno (Tablica 5). U pojedinim slučajevima dubina operacije iznosila je oko 100 km. (37. armija u rostovskoj operaciji novembra 1941).

U prvom periodu rata još se nije pravila razlika u postavljanju zadataka drugom ešelonu i rezervama. Uočeni su krupni nedostaci u određivanju zadataka tenkovskim i mehanizovanim jedinicama.

U drugom i trećem periodu velikog otadžbinskog rata planiranje armijskih operacija razvijalo se u opštem pravcu povećavanja njihovog zamaha i usavršavanja metoda planiranja, mada taj proces nije bio pravolinijski. U protivofanzivi kod Staljingrada i u zimskoj kampanji

¹⁰ Архив МО СССР, ф. 229, оп. 6509, д. 45, л. 293—301.

T a b l i c a 5

Planirani zamah armijskih operacija u toku rata

operacija i vreme njenog izvođenja	armija	zona, km	odsek pro- boja, km	dubina, km	trajanje, dana	tempo napada jedinica u km	
						opšte- vojnih	ten- kovskih
klinska (decembar 1941)	30.	80	—	35	3	12	—
gžadска (januar 1942)	20.	20	8	20	2	10	15
harkovska (maj 1942)	6.	80	18	65	10	6	10—12
bolhovska (jul 1942)	61.	80	10	25—30	3	8—10	10
rževsko-sičevska (avgust 1942)	31.	19	9	30	3	10	25
protivofanziva na Volgi (novembar 1942)	5. TA	35	14	140	3	30	50
bolhovska (jul 1943)	11. gard.	36	14	65	2—3	15	35
belgorodsko-har- kovska (avgust 1943)	53.	7	7	100	10	10	20
oršanska (jun 1944)	11. gard.	35	10,5	150	10	15	30
bobrujska (jun 1944)	3.	53	12	65—70	7	9—10	20
jaško-kišinjevska (avgust 1944)	37.	9	6	110—120	7—8	15	35
istočnopruska (januar 1945)	48.	17	6	85	10	9	15
operacija Visla-Odra (januar 1945)	69, 5 i 8. gard.	55 13 13	7 13 7	180 150 90—100	12 10 6	15 15 14—16	30 29—35 35—37
berlinska (april 1945)	3. gard.	28	9	50—60	3	16—18	30

1942—1943. godine, dubina armijskih operacija iznosila je 100—140 km, a kasnije, kada je neprijatelj organizovao duboko ešeloniranu odbranu, ona se smanjila na 65—100 km. Ali od 1944. godine, kada su se počele formirati jake armijske grupacije velike vatrene i udarne snage, zamah operacija se planirao na dubinu 120—150 km, pa i veću. Dnevni tempo napada za streljačke jedinice iznosio je 10—15, a za pokretne 25—35 km.

Borbeno iskustvo je pokazalo da pri brzim promenama situacije i nedovoljno sigurnom radu sredstava veze, postavljanje zadatka po danima nije uvek odgovaralo zahtevima. Pokazalo se da je celishodnije postavljati jedinicama naredne zadatke ili davati njihovim komandantima orientirne operativne zadatke za duži period, što im je omogućavalo da dejstvuju samoinicijativno u slučaju privremenog prekida veze sa prepostavljenom komandom. Zato se počelo češće primenjivati planiranje ne po danima, već po etapama, što je obezbeđivalo preciznu organizaciju sadejstva u operaciji. U većini slučajeva planirano je izvođenje armijskih operacija u 2—3 etape. Pri tome osnovni zadatak prve etape borbenih dejstava bio je probor taktičke zone neprijateljske odbrane i stvaranje povoljnih uslova za uvođenje u borbu armijske pokretne grupe. Za izvršenje ovog zadatka određivalo se prosečno dva dana. Dubina etape kretala se u granicama od 20 do 30 km. Komandanti armija su pri razrađivanju planova armijskih operacija, naročito veliku pažnju poklanjali detaljnem planiranju prve etape operacije.

Naredne etape operacije, u toku kojih su izvršavani zadaci gonjenja, okružavanja i uništavanja neprijateljskih grupacija, planirane su u opštim crtama, jer je teško bilo predvideti sve eventualne promene situacije.

U nekim slučajevima planovi operacija nisu razrađivani, ali su se i tada jedinicama postavljali detaljniji zadaci za prvi dan operacija. Tako se u 27. armiji avgusta 1944. najdetaljnije planirao prvi dan probora. U borbenoj zapovesti i planu borbenih dejstava detaljno je regulisana upotreba svih združenih jedinica armije. U zapovesti su bili određeni zadaci ne samo korpusa nego i divizija, i data su konkretna uputstva o načinu njihovog izvršenja. Takvo planiranje je doprinosilo tajnosti pripreme operacije, iako

je sputavalo stvaralaštvo i inicijativu potčinjenih komandanata.

Proboj taktičke zone odbrane, po pravilu, planiran je za prvi dan operacije. Međutim, dubina operacije svaki put se određivala prema konkretnim uslovima situacije. Dok su u protivofanzivi kod Staljingrada zadaci divizija prvog ešelona za prvi dan operacije planirani na dubinu oko 22 km, što je bilo uslovljeno postojanjem jakih armijskih pokretnih grupa i relativno slabe razvijenosti neprijateljske odbrane, to se, počev od bitke kod Kurska, pa sve do leta 1944. godine, dubina zadataka streljačkih divizija smanjivala. Do toga je došlo uglavnom zbog porasta čvrstine i dubine neprijateljske odbrane. Ovakva orijentacija je početkom 1944. bila fiksirana Uputstvom za proboj pozicijske odbrane neprijatelja. Tada je dnevni zadatak streljačkih divizija uglavnom imao dubinu 10—14 km i obuhvatao proboj glavnog odbrambenog pojasa i izlazak pred drugi odbrambeni pojasa. Streljački korupsi su dobijali zadatak da probiju celokupnu taktičku zonu odbrane.

Od leta 1944. borbene mogućnosti streljačkih korpusa i divizija su se povećali. Istovremeno je njihov napad na pravcu glavnog udara obezbeđivala celokupna artiljerija armije i avijacije fronta. Sve je to omogućilo da se združenim jedinicama prvog ešelona za prvi dan operacije postavljaju zadaci na većoj dubini, koji su kod streljačkih korpusa i divizija iznosili do 20, a ponekad i do 25 km. U celini uzev, to su većinom bili realni, ostvarljivi zadaci. Međutim, i u tom periodu u pojedinim operacijama ti su zadaci preterano povećavani (3. gardijska i 60. armija u lavovsko-sandomirskoj operaciji jula 1944. i dr.), što je dovodilo do narušavanja organizovanog sadejstva u samom početku operacije i, po pravilu, zahtevalo prevremenno uvođenje u borbu armijskih, pa čak i frontovskih pokretnih grupa.

Planiranje armijskih operacija većeg zamaha zavisilo je, pre svega, od povećanja broja samostalnih tenkovskih i samohodnih artiljerijskih pukova i brigada u njihovom sastavu koji su, kao i ranije, imali zadatak da podržavaju pešadiju u toku probaja, a takođe od uključivanja samostalnih tenkovskih ili mehanizovanih korpusa, koji su sačinjavali armijsku pokretnu grupu.

U drugom i trećem periodu velikog otadžbinskog rata armijskim pokretnim grupama su postavljeni zadaci prvenstveno za razvijanje uspeha u operativnoj dubini. Za izvršenje tog zadatka bilo je potrebno brzo probiti neprijateljsku odbranu. Međutim, kao što je pokazalo iskustvo streljačke združene jedinice, čak i ojačane tenkovima za neposrednu podršku pešadije, nisu mogle to da izvrše samostalno. Zbog toga su komandanti armija najčešće planirali uvođenje pokretnih grupa radi dovršavanja probora taktičke zone odbrane u toku prvog dana napada.

Planiranje uvođenja armijskih pokretnih grupa drugog dana operacije, posle probora taktičke zone neprijateljske odbrane jedinicama prvog ešelona, bio je redak slučaj i uglavnom se odnosio na upotrebu mehanizovanih korpusa (7. mehanizovani korpus 37. armije u jaško—kišnjevskoj operaciji).

Na taj način, armijske pokretne grupe su u toku rata morale da izvršavaju kako taktičke zadatke za dovršavanje probora taktičke dubine odbrane, tako i operativne — izbijanje na puteve povlačenja neprijatelja, radi dovršavanja okruženja njegove glavne grupacije, razbijanja rezervi koje pristižu, gonjenja i zauzimanja važnih linija i objekata. Vreme i dubina njihovog uvođenja svaki put su određivani zavisno od situacije.

U mnogim operacijama predviđalo se razvijanje uspeha snagama drugih ešelona i rezervi armija. Karakter njihovih zadataka je bio najraznovrsniji i zavisio je od uloge i mesta armije u frontovskoj operaciji i od konkretnе situacije.

U početku drugog perioda velikog otadžbinskog rata, kada još nije bilo formacije korpusa, streljačke divizije drugog ešelona često su dobijale zadatak da smene divizije angažovane u borbi, ponekad u samom početku operacije. Tako je prema odluci komandanta 21. armije, u novembru 1942. 333. streljačka divizija drugog ešelona trebalo da napada na pravcu glavnog udara za 293. streljačkom divizijom, spremna da je smeni i da se krajem prvog dana napada utvrdi na određenoj liniji, na desnom krilu udarne grupacije. 277. streljačka divizija imala je zadatak da napada u drugom ešelonu za 76. streljačkom divizijom, spremna da odbije neprijateljske protivnapade sa istoka

i jugoistoka i da se do kraja dana utvrdi na dostignutoj liniji, obezbeđujući međuprostor na levom krilu između gore navedenih divizija prvoga ešelona.

U voronješko—kastornskoj operaciji 13. armija je trebalo da dve svoje streljačke divizije uvede u borbu prvog dana operacije na dubini 16—20 km za razvijanje napada prema desnom boku radi stvaranja spoljnog fronta okruženja. Predviđalo se da se jedna divizija uvede u borbu na dubini od 8 km radi razvijanja napada prema levom boku armije. Na pravcu glavnog udara armije takođe se predviđala upotreba jedne divizije (šema 9). Pri takvom nejednovremenom uvođenju divizija u borbu na raznim pravcima teško je bilo ostvariti veće narastanje snaga i bitno izmeniti situaciju na pravcu glavnog udara, mada se time postizalo obezbeđenje bokova udarne grupacije.

U nekim operacijama planirano je nekoliko varijanti uvođenja u borbu drugog ešelona armije. Tako je u avgustu 1943. 60. armija predviđala dve varijante uvođenja u borbu svog drugog ešelona — 17. gardijskog streljačkog korpusa. Po prvoj varijanti predviđalo se da se drugi ešelon iskoristi za smenu jedinica prvog ešelona u slučaju da neprijatelj u toku dva do tri dana bude izvodio protivnapsade na jedinice tog ešelona. Prema drugoj varijanti, drugi ešelon bi se uveo u borbu, pošto divizije prvog ešelona izvrše svoj zadatak, radi razvijanja uspeha i zauzimanja grada Gluhova. Blagovremena razrada nekoliko varijanti upotrebe drugog ešelona armije omogućavala je da se on u toku borbenih dejstava brže uvede u borbu, bez obzira na izmenu situacije i da se brže preorientišu snage i sredstva koji su bili namenjeni za obezbeđenje njegovog uvođenja u borbu.

Drugi ešeloni, koje su sačinjavali streljački korpsi, obično su dobijali zadatke da razviju napad na pravcu glavnog udara. Njihovo uvođenje u borbu planiralo se drugog ili trećeg dana operacije posle probroja taktičke zone odbrane. U vezi s tim naročito je karakteristično planiranje uvođenja drugog ešelona 13. i 52. armije u operaciji Visla—Odra.

Drugi ešelon armije, jačine streljačkog korpusa, vrlo često je dobijao takođe zadatak razvijanja napada na jed-

nom krilu ili u pravcu prostora koji se obrazovao između korpusa prvog ešelona. Tako je 23. streljački korpus 38. armije u kijevskoj operaciji novembra 1943. godine imao zadatak da ujutru trećeg dana operacije uđe u borbu na desnom krilu armije. 21. streljački korpus te armije, koji se takođe nalazio u drugom ešelonu, dobio je zadatak da se do kraja trećeg dana operacije razvije levo od 23. streljačkog korpusa i da, popunivši prostor između korpusa prvog ešelona, razvije napad u pravcu jugozapada (šema 10). U avgustu 1944. godine 33. streljački korpus 27. armije koji se nalazio u drugom ešelonu uveden je u borbu prvog dana operacije radi razvijanja napada prema jugozapadu u bok i pozadinu neprijatelja koji se branio na pravcu desnokrilne divizije armije, radi proširivanja probaja prema desnom boku.

Ako su Armije imale operativni poredak u tri ešelona, to su korupsi drugih i trećih ešelona dobijali zadatak da uđu u borbu prvog, drugog ili trećeg dana operacije, postepeno proširujući probaj u pravcu jednog boka (prema postojećim primerima, probaj su prema desnom boku proširivale 57. armija u avgustu 1944. i 49. i 3. gardijska armija u januaru 1945. godine). Pri takvom uvođenju se bolje obezbeđivala organizacija sadejstva i komandovanja, a takođe i sigurnija zaštita boka udarne grupacije fronta.

Na taj način, upotreba drugih i trećih armijskih ešelona u toku rata je planirana zavisno od situacije radi razvijanja uspeha prvog ešelona na pravcu glavnog udara, proširivanja fronta probaja prema bokovima, odbijanja neprijateljskih protivnapada i protivudara, smenjivanja jedinica prvog ešelona koji su izgubili napadnu sposobnost.

Zadatke koji bi se iznenadno pojavili u toku operacije izvršavale su opšte, tenkovske, artiljerijske, protivtenkovske i inžinjerijske rezerve ili pokretni odredi za zaprečavanje, čiji su se jačina i sastav takođe stalno povećavali.

2. Planiranje upotrebe rodova vojske i avijacije

Planiranje borbene upotrebe oklopnih i mehanizovanih pukova i združenih jedinica. Prvo značajno borbeno iskustvo organizovanja i planiranja upotrebe oklopnih i

mehanizovanih pukova i združenih jedinica sovjetske komande su, u stvari, stekle u bici kod Moskve. Upotreba ovih jedinica zasnivala se na odredbama Uputstva za borbenu upotrebu tenkovskih jedinica Crvene armije, objavljenog u oktobru 1941. godine. Prema tom Uputstvu većina tenkovskih brigada i samostalnih bataljona¹¹ predviđena je za neposrednu podršku pešadije. U pojedinim slučajevima tenkovske brigade, ojačane sa 1—2 streljačka bataljona i artiljerijom, dobijale su poseban (samostalan) odsek probaja. Takav način njihove upotrebe omogućavao je da se maksimum snaga i sredstava upotrebi u prvom ešelonu. Ali u ovom slučaju grupe za razvijanje uspeha mogle su da se formiraju tek u toku gonjenja neprijatelja.

Međutim, već u protivofanzivi kod Moskve uočeno je mnogo novog u pitanjima planiranja upotrebe oklopnih jedinica. One su se počele angažovati ne samo za probaj organizovane neprijateljske odbrane zajedno sa pešadijom, ili na posebnim odsecima, nego i za razvijanje uspeha u sastavu pokretnih grupa. Istovremeno je u planiranju bilo bitnih nedostataka: nekonkretno postavljanje zadataka, slaba organizacija sadejstva s pešadijom i artiljerijom, upotreba po delovima i bez ostvarivanja manevra malih tenkovskih jedinica u boju. Pored toga, česte promene borbenih zadataka i višekratna pregrupisavanja na velike daljine slabile su udarnu snagu i borbene mogućnosti pokretnih grupa.

Neki nedostaci, zapaženi u toku protivofanzive, bili su otklonjeni prilikom pripreme opšte ofanzive u januaru 1942. U vezi s tim poučno je planiranje upotrebe tenkova u napadnoj operaciji 20. armije na r. Lami. U toj operaciji planirano je da se tri od ukupno četiri tenkovske brigade (96 tenkova od toga 48 lakih) upotrebe u prvom ešelonu armije u grupama za probaj, a da jedna brigada dejstvuje u sastavu armijske pokretne grupe (šema 5). Tenkovskim združenim jedinicama određivani su zadaci po taktičkim objektima. Sličan princip planiranja primećen je i kod 57. armije u barvenkovsko—lozovskoj operaciji januara 1942. godine.

Međutim, i pored pozitivnih strana (grupisanje snaga na pravcu glavnog udara, postavljanje zadataka po tak-

¹¹ Na ovu organizaciju prešlo se u avgustu 1941.

tičkim objektima, ešeloniranje po dubini radi narastanja snaga i dr.), u planiranju i obuci tenkovskih jedinica bilo je ozbiljnih nedostataka. U svojoj naredbi Vrhovna komanda je ukazivala na potrebu otklanjanja tih nedostataka. Naredbom je predviđeno da se tenkovske brigade i samostalni tenkovski bataljoni angažuju u borbi uvek u punom sastavu i obavezno u tesnom sadejstvu sa pešadijom, artiljerijom i avijacijom i zabranjivalo se uvođenje tenkova u borbu bez prethodnog izviđanja i rekognosciranja.

Jedan od faktora koji je doprineo rešenju ovih zadataka bio je porast proizvodnje tenkova. To je omogućilo da se formiraju ne samo tenkovski bataljoni i brigade, već da se od aprila 1942. pristupi formiranju tenkovskih korpusa, koji su bili namenjeni za razvijanje operativnog uspeha u napadnoj operaciji.

Iskustva iz borbene upotrebe oklopnih i mehanizovanih jedinica, stečena u prvom periodu rata, sumirana su u naredbi br. 325 od 16 oktobra 1942. narodnog komesara odbrane, u kojoj su data osnovna načela taktičke i operativne upotrebe tenkovskih i mehanizovanih pukova i združenih jedinica. Osnovni zahtevi ove naredbe prvi put su praktično primenjeni u planiranju armijskih napadnih operacija na Volgi. U bici kod Staljingrada planiranje borbene upotrebe tenkova za neposrednu podršku pešadije u armijama znatno se poboljšalo. Međutim, njihova gustina je još bila nedovoljna, što je primoravalo komandante armija da u više slučajeva izdvajaju za ojačanje pešadije deo tenkova iz ešelona za razvijanje uspeha. To je povećavalo gustinu tenkova za neposrednu podršku pešadije, ali je slabilo ešelon za razvijanje uspeha i otežavalo organizaciju sadejstva. Ali u većini operacija, po pravilu planirana je upotreba pokretnih grupa u punom sastavu. Njihov je osnovni zadatak bio da dovrše probor taktičke zone neprijateljske odbrane i razviju uspeh u operativnoj dubini. Najtipičniji primer predstavlja planiranje upotrebe 4. tenkovskog korpusa, pridatog 21. armiji, u novembru 1942. godine. On je imao zadatak da na dubini 4—6 km uđe u probor, dovrši probor taktičke zone neprijateljske odbrane i do kraja drugog dana operacije izbije u rejon severno od Kalača i zauzme prelaze preko

Dona. Širina zone uvođenja korpusa u proboj iznosila je 6—8 km i imala dva pravca. Očekujući rejon korpusa je bio udaljen 6 km od prednjeg kraja. Za izvršenje zadatka (čija je dubina bila 130 km) predviđeno je 3 dana, što znači da je dnevni tempo napada iznosio 45 km. Napadne operacije u bici na Volgi potvrđile su ogroman značaj tenkova NPP i armijskih pokretnih grupa za uspešno razvijanje napada.

U bici kod Kurska planiranje upotrebe tenkovskih pukova i združenih jedinica u armijama i dalje se razvijalo. Tako su u protivofanzivi na belgorodsko-harkovskom pravcu komandanti armija planirali da tenkovski i mehanizovani korpsi, koji su dejstvovali u svojstvu pokretnih grupa, dovrše proboj taktičke odbrane neprijatelja samo svojim prednjim brigadama, čuvajući glavne snage za dejstva u operativnoj dubini. Na primer, planirano je da se pokretna grupa 53. armije — 1. mehanizovani korpus — uvede u proboj na dubini 5 km, pošto streljačke divizije budu probile glavni odbrambeni pojas, sa zadatkom da prednjim odredima iz pokreta zauzme drugi odbrambeni pojas i do kraja dana napreduje do 35 km. Korpus je trebalo uvesti u proboj po tri marš-rute u zoni širine 7—8 km. Međutim, zbog nedostatka tenkova za neposrednu podršku pešadije, i u bici kod Kurska tenkovske brigade iz sastava tenkovskih i mehanizovanih korpusa u mnogim slučajevima su pridavane streljačkim združenim jedinicama za period probaja neprijateljske odbrane.

Metodi planiranja upotrebe tenkovskih pukova združenih jedinica u armijama dalje su se usavršavali u operacijama trećeg perioda velikog otadžbinskog rata. Za taj period karakteristično je povećanje gustine tenkova u armijama i njihova tačno određena podela po ešelonima operativnog poretku taktičko-operativnih i viših opštевojnih jedinica u skladu sa njihovim zadacima (Tablica 6 i 7).

Iz tablice se vidi da je prosečna gustina tenkova NPP iznosila 16—30 tenkova i samohodnih artiljerijskih oruđa na 1 km fronta, što je zavisilo od broja raspoloživih tenkova, karaktera neprijateljske odbrane i zadatka jedinica.

Novina u metodima planiranja borbene upotrebe tenkova za neposrednu podršku pešadije bila je u tome, što

su oni u mnogim operacijama pridavani jedinicama zaključno sa streljačkim bataljonom. To je postalo mogućno, zahvaljujući opštem povećanju broja tenkova i većoj umešnosti opštevojnih komandanata. U vezi s tim dozvoljeno je raščlanjavanje samostalnih tenkovskih brigada i pukova do čete (samohodnih oruđa — do baterije) i njihovo stavljanje pod komandu streljačkih bataljona za čitavo vreme probaja, što je omogućilo precizniju organizaciju sadejstva sa pešadijom neposredno na bojištu. Posle probaja neprijateljske odbrane svi tenkovski pukovi i niže jedinice grupa NPP više nisu bile potčinjene streljačkim jedinicama i od njih su se formirali korpusni ili armijski prednji odredi za gonjenje neprijatelja. To je uslovljavao nedostatak formacijskih tenkovskih jedinica u opštevojnim združenim jedinicama i armijama.

T a b l i c a 6

Sastav grupa tenkova NPP i njihova gustina na odsecima probaja u operacijama trećeg perioda rata

operacija	armija	tenkovi	samohodna artiljerijska (oruđa SAO)	svega	gustina tenkova i SAO na 1 km fronta
beloruska	5.	135	136	271	22
	3.	83	120	203	16
	65.	22	85	107	13
jaško-kišinjevska	37.	55	43	98	17
istočnopruska	2. udarna	96	83	179	30
	65.	91	84	175	25
Visla-Odra	69.	95	143	238	27
	3. gard.	20	38	58	29
	5. gard.	42	111	153	12
berlinska	5. udarna	178	128	306	44
	5. gard.	84	23	107	14
harbinsko-kirinska	5.	260	149	409	34

Kvalitetni sastav i gustina tenkovskih grupa za neposrednu podršku pešadije uticali su na uslove uvođenja pokretnih grupa u borbu (Tablica 7).

Iz Tablice se vidi da su u većini operacija armijske pokretne grupe, kao i ranije, uvođene u borbu prvog dana operacije sa linije drugog položaja radi konačnog probaja taktičke zone odbrane, najčešće njenog glavnog odbrambenog pojasa. To je bilo uslovljeno time što bez obzira na povećanje gustine tenkova za neposrednu podršku pešadije, njihov broj u streljačkim divizijama (korpusima) nije obezbeđivao slamanje neprijateljske taktičke odbrane, a što je zahtevalo da se u povoljnijem slučaju planira uvođenje jednog dela (ponekad i svih snaga) armijske pokretne grupe.

Armijske pokretne grupe su, po pravilu, uvođene u proboj u zoni širine 6—7 km u dve kolone. Borbeni poređak pri uvođenju u probaj obično je imao dva ešelona.

Obezbeđenje uvođenja u probaj (borbu) ostvarivalo se snagama i sredstvima opštvojne armije. Pri tome su planirani: priprema marš-ruta (puteva) do linije uvođenja, artiljerijsko obezbeđenje uvođenja u probaj i dejstava u bližoj dubini, protivavionska zaštita, avio—obezbeđenje na dubinu bližeg (sledećeg) zadatka i obezbeđenje bokova od protivnapada i protivudara neprijatelja. Za artiljerijsku i avio—podršku, kao i za inžinjerijsko obezbeđenje određivano je više snaga i sredstava, nego u operacijama prvog i drugog perioda velikog otadžbinskog rata.

Prema tome, planiranje borbene upotrebe tenkovskih pukova i združenih jedinica u ratu razvijalo se u pravcu sve preciznijeg razgraničavanja zadataka tenkova koji ulaze u sastav različitih ešelona operativnog poretka armije. Pri tome se predviđalo da se glavni napori usmere na slamanje taktičke zone odbrane, što je i bio najvažniji zadatak armije. Zadatke razvijanja napada u operativnoj dubini neprijateljske odbrane izvršavale su snage armijske pokretne grupe.

Usavršavanje planiranja borbene upotrebe artiljerije. U letnjoj-jesenjoj kampanji 1941. godine u planiranju borbene upotrebe artiljerije u armijama bilo je ozbiljnih nedostataka: zadaci artiljerije postavljeni su po karti bez

rekognosciranja i preciziranja na zemljištu; vatra se planirala za tučenje prostorija, artiljerija se nije grupisala na pravcu glavnog udara, već se ravnomerno raspoređivala na čitavom frontu. Isti propusti učinjeni su i pri planiranju armijskih napadnih operacija kod Moskve u decembru 1941, gde je artiljerija bila slaba i malobrojna. Tako je, na primer, srednja gustina artiljerije u armijama

T a b l i c a 7

*Sastav armijskih pokretnih grupa i planiranje njihovog uvođenja
u borbu prema iskustvima operacija trećeg perioda rata*

operacija	armija	sastav pokretne grupe	broj tenkova i SAO	dubina uvođenja od prednjeg kraja, km	kojeg dana operacije
beloruska	11. gardijska	2. gard. tk	252	3—4	prvog
	65.	1. gard. tk	252	3—4	prvog
jaško-kišinjevska	37.	7. mk	197	9—10	drugog
	2. udarna	8. gard. tk	252	3—4	prvog
istočno-pruska	65.	1. gard. tk	235	5—6	"
	69.	11. tk	274	4—5	"
	5. gardijska	31. tk	252	4—5	"
Visla-Odra	3. udarna	9. tk	197	3—4	"
	5. gardijska	4. gard. tk	71	3—4	"
kingansko-mu-gdenska	39.	61. td	164	—	"

iznosila do 10 artiljerijskih oruđa i minobacača na 1 km. fronta (Tablica 2).

Zbog nedostatka artiljerije, armijske artiljerijske grupe daljnog dejstva formirale su se samo u posebnim slučajevima, kada je bilo neophodno neutralisati artiljeriju, otporne tačke i rezerve u dubinu neprijateljske odbrane. Združene jedinice armije nisu dobijale dovoljno artiljerije. U streljačkim divizijama predviđalo se formiranje artiljerijskih grupa za podršku pešadije, jačine 1—3 divizionala (prema broju pukova prvog ešelona).

Prelazak u napad planiran je ili bez artiljerijske pripreme, ili posle kratkih vatreñih naleta, koji su trajali ukupno 10—15 minuta. Dejstvo artiljerije po dubini neprijateljske odbrane, po pravilu, nije planirano.

Vrhovna komanda je 10. januara 1942. izdala pismenu instrukciju, u kojoj je zahtevala da se iz temelja izmene metodi borbene upotrebe artiljerije. U instrukciji je istaknuta potreba prelaska na artiljerijski napad, čija se suština sastojala u odlučnom grupisanju artiljerije na pravcu glavnog udara i obezbeđivanju dejstava jedinica na čitavoj dubini njihovog zadatka.

Ovi zahtevi su bili uzeti u obzir pri pripremanju opšte ofanzive kod Moskve. Tako je, na primer, 20. armija za proboj odbrane na r. Lami u januaru 1942. bila ojačana sa 8 artiljerijskih pukova, 5 divizionala reaktivne artiljerije i 2 oklopna voza. Planirano je da se od 542 artiljerijska oruđa i minobacača, kojima je raspolagala armija, 80% grupiše na odseku proboja širine 8 km, što je obezbeđivalo gustinu od 53 artiljerijska oruđa i minobacača na 1 km fronta. Na ostalom delu fronta, širokom 12 km, gustina artiljerije nije bila veća od 10 oruđa i minobacača na 1 km fronta. Pretpostavljalno se da će se na taj način na odseku proboja postići trostruka ili četvorostruka nadmoćnost nad neprijateljem.¹²

U divizijama i brigadama formirane su artiljerijske grupe za podršku pešadije, svaka jačine 2—3 divizionala, od kojih je 1—2 divizionala određivano za podršku pukova (bataljona) prvog ešelonata. Sem toga, u privremenim taktičkim grupama (general F. T. Remezova, M. J. Katukova i dr.), planirano je formiranje artiljerijskih grupa opšte namene jačine 3—4 divizionala. Njihov je zadatak bio neutralisanje artiljerije i rezervi neprijatelja, kao i pojačavanje vatre artiljerijskih grupa za podršku pešadije. U armiji se predviđalo formiranje armijske artiljerijske grupe daljnog dejstva, jačine od dva artiljerijska puka i jednog divizionala reaktivnih oruđa. Njen zadatak bio je borba protiv artiljerije i rušenje odbrambenih fortifikacijskih objekata. Štab artiljerije armije razradio je grafikon artiljerijskog obezbeđenja napada i šemu artiljerijske vatre. Da bi se postiglo iznenađenje, artiljerija se, po pravilu,

¹² Архив МО СССР, ф. 373, оп. 8823, д. 10, л. 17—19.

noću dovodila u rejone vatreneih položaja. Prema planu artiljerijskog napada, artiljerijska priprema trebalo je da traje 90 minuta, a podrška napada da se izvodi metodom uzastopnih koncentracija vatre (UKV).

Prema tome, planiranje borbenih dejstava artiljerije znatno se poboljšalo. No ipak su postojali i ozbiljni propusti: nedovoljno vatreno obezbeđenje borbenih dejstava u dubini neprijateljske odbrane, neprecizno planiranje premeštanja artiljerije, odsustvo planskog artiljerijskog obezbeđenja uvođenja pokretnih jedinica u probaj.

Bolje usavršavanje poprimilo je planiranje artiljerijskog napada u protivofanzivi kod Staljingrada, mada je i tamo u celini uzev gustina artiljerije bila mala.

U armijama se tada predviđalo formiranje više armijskih grupa: artiljerije dalnjeg dejstva, artiljerije za rušenje, gardijskih minobacača* i protivavionske artiljerije. U divizijama su kao i ranije obrazovane grupe za podršku pešadije prema broju pukova prvog ešelona.

Artiljerijski napad je preciznije planiran. Artiljerijska priprema, koja je trajala 70—80 minuta, obuhvatala je vatrene nalete od 5 do 10 minuta svaki i faze neutralisanja i rušenja u trajanju od 20 do 65 minuta; podrška napada metodom uzastopnih koncentracija vatre planirana je na dubinu, 1,5 km. Takav metod podrške napada bio je celishodan, jer je neprijatelj organizovao odbranu po sistemu otpornih tačaka i čvorova, a nije bilo ni dovoljno artiljerije za istovremeno stvaranje vatreneog vala i izvršavanje mnogih drugih zadataka. Podrška pešadije i tenkova pri vođenju borbe u dubini neprijateljske odbrane ostvarivana je koncentracijom artiljerijske vatre. Artiljerijsko obezbeđenje uvođenja pokretnih grupa u borbu stavljeno je u zadatak armijskim grupama dalnjeg dejstva i planirano na dubinu 10—12 km.

Na taj način, u bici na Volgi artiljerijski napad je već bio planiran za sve tri njegove faze, artiljeriji su postavljeni precizni zadaci i određivan je način njihovog izvršavanja. Armiske artiljerijske grupe postale su jače po sastavu i mogle su da se dele na podgrupe, što je omogućavalo organizaciju tešnjeg sadejstva sa streljačkim združenim jedinicama. U to vreme u armijama su se for-

* Reaktivnih oruđa „kačuša“ — prim. prev.

mirale artiljerijske grupe za rušenje (AGR) jer su se u neprijateljskoj odbrani pojavili jaki inžinjeriski objekti. U staljingradskoj bici armijama su prvi put pridate protivavionske artiljerijske divizije RVK koje su činile osnovu armijskih artiljerijskih grupa.

Uporedo sa formiranjem artiljerijskih jedinica RKV, 1943. godine stvara se armijska artiljerija i korpusni artiljerijski pukovi. Armije koje su probijale neprijateljsku odbranu na glavnim pravcima u protivofanzivi kod Kurska počele su da dobijaju veća ojačanja. Tako, na primer, 11. gardijska, 61. i 63. armija imale su na svaki korpus za proboj i više samostalnih brigada i pukova RVK. To je omogućilo da se na odsecima proboja stvori srednja gustina od 140 do 185 artiljerijskih oruđa i minobacača (kalibra 76 mm i većeg) na 1 km fronta. Dalji korak u usavršavanju i razvoju grupisanja artiljerije u tom periodu predstavljalo je formiranje artiljerijskih grupa u svim jedinicama od puka do armije.

Iste godine naglo se produžilo trajanje planirane artiljerijske pripreme, što je prouzrokovala povećanje dubine i gustine posedanja neprijateljske odbrane. Tako je u armijama Voronješkog i Stepskog fronta predviđeno da artiljerijska priprema traje 2 časa i 55 minuta a dubina neutralisanja neprijatelja u toku artiljerijske pripreme da dostigne 5—7 km. Podrška napada je počela da se ostvaruje vatrenim valom, koji je postao osnovni način artiljerijske podrške napada.

1944. godina je bila najznačajnija etapa u rešavanju pitanja grupisanja artiljerije. Pojava projekta Uputstva za proboj pozicijske odbrane doprinela je ujednačavanju gledišta komandnog sastava na formiranje artiljerijskih grupa. Sredinom te godine, umesto artiljerijskih grupa formiranih za određenu svrhu, pri planiranju napada počele su da se formiraju grupe po organizacijsko-taktičkom principu: pukovske, divizijske, korpusne i armijske artiljerijske grupe. Takođe se poboljšao i kvalitativni sastav artiljerije.

U armijskim operacijama 1944—1945. godine poboljšalo se planiranje artiljerijske pripreme. U poređenju sa drugim periodom rata, njeno trajanje se znatno skratilo. U trećem periodu rata osnovni metod izvođenja artiljerij-

ske pripreme bio je upotreba masovne vatre koja se planirala na čitavu taktičku dubinu neprijateljske odbrane. U grafikonu artiljerijske pripreme stalno se povećavao ideo vatrenih naleta, što se objašnjava povećanjem čvrstine neprijateljske odbrane i potrebom da se ona sigurno neutrališe, postigne iznenadenje pri prelasku u napad, a takođe i povećanjem gustine artiljerije. To je postalo mogućno zahvaljujući grupisanju još jačih snaga artiljerije na odsecima probaja, usavršavanju metoda izvođenja artiljerijske pripreme, kao i prethodnom rušenju odbrambenih objekata koje se ostvarivalo nekoliko dana pre ili uoči napada.

Podrška napada planirana je raznim metodama — uzastopnim koncentracijama vatre, običnim i dvojnim vatrenim valom i njihovom kombinacijom. Krajem rata dvojni vatreni val je bio osnovni metod podrške napada. Kod svih metoda podrške vatrom se upravljalo. Dubina podrške iznosila je 3—4 km, tj. zahvatala je približno dubinu prva dva položaja glavnog odbrambenog pojasa.

Praćenje pešadije i tenkova artiljerijskom vatrom pri vođenju borbe u dubini vršilo se kombinacijom vatre pratećih oruđa i sasredene vatre artiljerijskih grupa. U operacijama 1944—1945. godine masovna vatra je planirana na čitavu taktičku dubinu neprijateljske odbrane, a pri obezbeđenju uvođenja tenkovskih združenih jedinica u borbu — na dubinu 15—20 km, tj. do njihovog izbjivanja u operativni prostor.

Obezbeđenje uvođenja tenkovskih (mehanizovanih) korpusa u probaj planirano je na razne načine. Ali, uvođenje armijske pokretne grupe u borbu uvek se moralo ostvarivati posle kratke artiljerijske pripreme (5—20 minuta). Podrška napada vršila se metodom uzastopnih koncentracija vatre ili sasređenom vatrom po traženju starešina. Pokretna grupa obično je podržavana sasređenom vatrom.

Do kraja velikog otdažbinskog rata izgrađen je precizan sistem planiranja artiljerijskog obezbeđenja armijske napadne operacije. U pripremnom periodu obično su se planirali i izvodili: priprema rejona za razvijanje artiljerije, njeni pregrupisavanje u skladu sa planom operacije, organizacija izviđanja na odseku probaja, korektura

vatre, nagomilavanje rezervi munitije. Pri planiranju borbenih dejstava artiljerije posebna je pažnja posvećivana prvoj etapi operacije — proboru taktičke zone neprijateljske odbrane na čitavoj njenoj dubini. Upravo u toj etapi artiljerija je morala da rešava najviše zadataka.

Štab artiljerije armije planirao je vatru u fazi artiljerijske pripreme, tj. taktičke zadatke artiljerije delio je na pojedine vatrene zadatke i dodeljivao ih izvršiocima. U periodu podrške napada i obezbeđenja borbe u taktičkoj dubini neprijateljske odbrane, on se ograničavao samo na planiranje taktičkih zadataka.

Štab artiljerije armije obično je postavljao zadatke streljačkim korpusima i armijskim artiljerijskim grupama. Komandanti artiljerije korpusa i njihovi štabovi su sa svoje strane dodeljivali ove zadatke korpusima artiljerijskim grupama i artiljeriji streljačkih divizija.

Plan artiljerijskog napada armije rađen je u obliku tablice koja je sadržavala grupisanje artiljerije, zadatke artiljerijskih grupa, način njihovog prepotčinjavanja i redosled premeštanja u toku napada. Artiljerijsko obezbeđenje uvođenja pokretne grupe u probor obuhvatalo je sastav artiljerije, izdvojene za podršku pokretne grupe, organizaciju komandovanja tom artiljerijom, podelu zadataka za podršku pokretne grupe među artiljerijskim grupama i način njene zaštite protivavionskom artiljerijom armije.

Plan upotrebe artiljerije u drugoj i sledećim etapama armijske operacije obično je predviđao iskorišćavanje artiljerije armije za obezbeđenje uvođenja u borbu pokretne grupe fronta, drugih ešelona armije, odbijanje protivudara neprijateljevih operativnih rezervi, probijanje položaja na njegovoj operativnoj dubini, gonjenje, okruženje, i uništenje neprijatelja.

Na taj način, zahvaljujući stalnom razvoju sovjetske artiljerije u toku rata, ona je predstavljala ne samo taktičko već i operativno borbeno sredstvo i umnogome predodređivala ishod borbe i operacije.

Usavršavanje planiranja borbene upotrebe avijacije. Ozbiljan nedostatak u planiranju avio-obezbeđenja u početnom periodu rata sastojao se u tome što njena organizacija nije odgovarala zahtevima njene operativne upo-

trebe. Podela snaga avijacije po opštevojnim armijama onemogućavala je njenu masovnu upotrebu i smanjivala efikasnost dejstva. Postojanje privremenih grupa ratnog vazduhoplovstva (RV) otežavalo je organizaciju sadejstva a njihova mnogobrojnost, različitita formacija i namena komplikovali su planiranje i komandovanje.

Početkom protivofanzive kod Moskve pojavili su se elementi avio-napada. Avijacija je morala da učestvuje u pripremi napada, da vodi borbu za prevlast u vazduhu i da uništava neprijateljske rezerve. Međutim, udari avijacije su najčešće planirani po objektima u dubinu neprijateljske odbrane, usled čega se stvarao prekid između neposredne avio-pripreme i dalje podrške jedinica.¹³

U letu 1942. godine planiranje upotrebe avijacije u armijskim napadnim operacijama znatno se poboljšalo. Tako, avijacija 6. i 28. armije u harkovskoj operaciji, 61. armije u bolkovskoj, 31. armije u rževsko—sičevskoj operaciji, dobila je zadatak da štiti grupisanje jedinica, da izviđa i vrši aerofoto-snimanje, a takođe i da ostvari prethodnu i neposrednu avijacijsku pripremu i podršku napada. U tom periodu borbena dejstva avijacije počeli su da planiraju štabovi frontova i vazduhoplovnih armija, dok se uloga štabova opštevojnih armija sastojala uglavnom u preciziranju ovih zadataka i organizaciji sadejstva u skladu s planovima armijskih operacija. Borbena dejstva vazduhoplovnih armija najdetaljnije su planirana samo za prvi dan operacije. Usled toga nisu se mogla blagovremeno predvideti mnoga pitanja podrške jedinica kopnene vojske na čitavoj dubini operacije. Snage avijacije su se po pravilu, usmeravale na dejstvo u dubini neprijateljske odbrane, dok je sadejstvo sa jedinicama na zemlji bilo veoma slabo organizovano.

Radi otklanjanja ovih nedostataka, u jesen 1942. bila je određena sadržina avio-napada. Međutim, čak i prilikom planiranja armijskih operacija u bici na Volgi, u 21, 51. i 57. armiji planom avio-pripreme predviđena je samo podrška napada i borbe po dubini. Po uvođenju armijskih pokretnih grupa u probor, avijacija se preorientisala na obezbeđenje njihovih dejstava.

¹³ Разгром немецко-фашистских войск под Москвой, М., Военизнат, 1964, стр. 435.

U narednim operacijama, zbog nedostatka avijacije i potrebe da se njena dejstva usredsrede na slamanje taktičke odbrane neprijatelja, pri planiranju avijacijskog napada ograničavalo se na neposrednu avijacijsku pripremu i avijacijsku podršku napada i borbe u dubini. To je bilo istaknuto i u Projektu ratne službe od 1943. godine.

U armijskim napadnim operacijama u letu 1943. godine (11. gardijske, 61. armije, 6. gardijske armije u julu i dr.) planirane su avio-priprema i podrška napada. Pri tome se, usled boljeg inžinjerijskog uređenja neprijateljske odbrane, pojavila potreba izvođenja prethodne avio-pripreme. To se odrazilo i u Uputstvu o proboru pozicione odbrane (1944) u kojem se isticalo da avio-priprema ima dve faze: prethodnu i neposrednu pripremu napada.

Uporedo sa poboljšavanjem metoda planiranja avio-pripreme, usavršavana je i upotreba avijacije u armijskim napadnim operacijama. Sve više i više snaga avijacije izdvajano je neposredno za podršku opštevojnih armija i njihovih pokretnih grupa.

Za planiranje armijskih operacija u trećem periodu velikog otadžbinskog rata karakteristična je težnja da se avio-priprema približi početku opštег napada, da bi se postiglo taktičko iznenađenje i, u sadejstvu s artiljerijom, neutralisala neprijateljska odbrana. Za neposrednu avio-pripremu angažovano je 60—80% svih avio-poleta, predviđenih za potrebe jedinica kopnene vojske. Pri planiranju avio-podrške praćenja i obezbeđenja uvođenja tenkovskih jedinica u borbu, predviđala se preorientacija avijacije na obezbeđenje dejstava pokretnih grupa posle probora taktičke dubine neprijateljske odbrane. To je omogućavalo odlučnije grupisanje avijacije na pravcima glavnih udara armija.

Počev od drugog perioda rata, armiju, koja je dejstovala na pravcu glavnog udara fronta, po pravilu, podržavana je sa 3—5 vazduhoplovnih divizija. (O izmenama u organizaciji vazduhoplovnih divizija za vreme velikog otadžbinskog rata vidi prilog 5). Armiju pokretnu grupu podržavale su jedna jurišna i jedna lovačka vazduhoplovna divizija. Bombarderska avijacija mada je imala zadatak da obezbeđuje njenu dejstvo, istovremeno je izvršavala zadatke predviđene planom vazdu-

hoplovne armije ne samo u interesu armijske, već i frontovske operacije.

Krajem rata avijacija je za račun jedinica kopnene vojske i za komande armija u napadnim operacijama imala zadatak da prikuplja izviđačke podatke o neprijatelju; da osnovnu grupaciju armije štiti od udara neprijateljske avijacije kako za vreme pripreme, tako i u toku operacije; da vodi borbu za prevlast u vazduhu nad operacijskom prostorijom armije; da pomaže jedinice u proboru taktičke zone odbrane neprijatelja; da uništava njegovu glavnu grupaciju; da sprečava dolazak operativnih rezervi i da štiti pokretnu grupu pri razbijanju neprijateljskih rezervi. Ovi zadaci su odredili opšti pravac planiranja dejstava avijacije i podelu njenih dejstava po etapama operacije.

Usavršavanje planiranja upotrebe inžinjerije. Iskušto prvih meseci rata pokazalo je da su opštevojne starešine potcenjivale inžinjerijske radove i često nepravilno iskorišćavale inžinjerijske jedinice. U bici kod Moskve inžinjerijsko obezbeđenje napada opštevojnih armija planirano je nešto bolje. Međutim, i ovde su armije, uključujući i one koje su dejstvolale na glavnom pravcu, morale da vode borbena dejstva bez dovoljnog ojačanja inžinjerijskim jedinicama. Tako je, na primer, 20. armija u januaru 1942. imala samo 5 pionirskih bataljona. Opšta operativna gustina inžinjerije u zoni napada armije (širine 20 km) iznosila je 1 četu, a na odseku probora 2 čete na 1 km fronta.¹⁴ Gustina inžinjerije bila je još manja u 166, 30. i 10. armiji. Inžinjerijski bataljoni pridavani su streljačkim divizijama i imali su zadatak da izviđaju, prave prolaze kroz neprijateljske prepreke, obezbeđuju propuštanje jedinica kroz te prolaze, izrađuju puteve i mostove i da dejstvuju u neprijateljskoj pozadini u sastavu diverzantskih grupa.

Usled malog broja inžinjerijskih jedinica u armijama i raznovrsnosti zadataka dolazilo je do rascepkanosti njihovih snaga. Sem toga, u mnogim armijama još se potcenjivao značaj inžinjerijskih jedinica, koje su se ponegde upotrebljavale kao pešadija. Ali, i pored tih nedo-

¹⁴ Архив МО СССР, ф. 373, оп. 8823, д. 10, л. 17—19.

stataka, u napadnim operacijama kod Moskve dosta jasno su uočene i preduzete neophodne mere za inžinjerijsko obezbeđenje i određeni osnovni principi planiranja borbenе upotrebe inžinjerijskih jedinica.

Prilikom planiranja armijskih napadnih operacija u bici na Volgi predviđeno je da se inžinjerijske jedinice upotrebe za obezbeđenje proboga, uvođenja pokretnih grupa u borbu i njihovih dejstava u dubini neprijateljske odbrane. Otkriveno zemljište nalagalo je da se planiraju opsežne inžinjerijske maskirne mere.

Prelaz neprijatelja na duboko ešeloniranu pozicijsku odbranu i potreba njenog proboga, zahtevali su da se poveća broj inžinjerijskih jedinica, namenjenih za ojačanje armija koje su dejstvovale na pravcima glavnog udara. Formiranjem inžinjerijskih brigada RVK, omogućeno je da se 1943. godine znatno povećava gustina inžinjerije prilikom pripreme napada armije. Tako je, na primer, na odsek proboga 11. gardijske armije u bolhovskoj operaciji predviđeno 7 inžinjerijskih četa na 1 km fronta (pri srednjoj operativnoj gustini od 2,7 čete). Istovremeno je izmenjen i način podele inžinjerijskih jedinica (pukova) u operativnim i taktičkim razmerama. Dok je pri planiranju armijskih napadnih operacija u bici na Volgi veći deo inžinjerijskih snaga i sredstava ostajao u armijama i dok taktička gustina inžinjerijskih jedinica nije bila veća od jedne čete na 1 km fronta (u 5. tenkovskoj armiji), to je u bici kod Kurska izvršena principijelno drukčija podela sredstava ojačanja. 11. gardijska armija je bila ojačana sa 7 inžinjerijskih bataljona, od kojih je 6 dodeljeno streljačkim korpusima. Zahvaljujući tome, taktička gustina inžinjerije povećala se na oko 4,4 čete na 1 km fronta.

Prebacivanje inžinjerijskih snaga iz armije u streljačke združene jedinice stvaralo je povoljne uslove za sigurno inžinjerijsko obezbeđenje proboga. Uporedo s tim planirano je da se deo inžinjerijskih sredstava ojačanja posle proboga preorientiše na izvršenje zadataka u operativnoj dubini neprijateljske odbrane. Međutim, pravilno rešenje pitanja da se prvenstveno obezbedi probog odbrane, kao najvažniji zadatak armijske operacije, dovodilo je do slabljenja operativne grupacije inžinjerijskih jedi-

nica. Sem toga, njihova nedovoljna motorizacija sputavala je dejstva jedinica i ometala njihovo brzo pregrupisanje. Sve je to otežavalo uspešno planiranje borbenih dejstava u operativnoj dubini. Štaviše, predviđalo se da se armijske pokretne grupe, po pravilu, uvode u borbu pre završetka proboga, što prema tome znači da inžinjerijske jedinice pridate streljačkim združenim jedinicama nisu mogle da im u tom momentu budu prepotčinjene. Zbog tih poteškoća na dnevni red je postavljeno pitanje poboljšanja organizacijske strukture inžinjerijskih jedinica, naročito u korpusu i armiji.

U proleće i leto 1944. sprovedeno je više organizacijskih mera. Najznačajnija od njih je uvođenje inžinjerijske brigade od 4 bataljona u formacijski sastav armije. To je povećalo samostalnost armije u inžinjerijskom smislu i omogućilo načelniku inžinjerije armije da planira sprovođenje mera svojim snagama i sredstvima.

U vezi s tim, u operacijama u drugoj polovini 1944. i u toku 1945. godine predviđa se odlučnije grupisanje inžinjerijskih jedinica i postepeno se povećava njihova gustina. Tako je 1944. godine operativna gustina inžinjerije na odseku proboga iznosila 8—11 četa a u operacijama u toku 1945. god. 9—14 četa. Gustina inžinjerijskih jedinica u streljačkim korpusima iznosila je 4—5 četa na 1 km fronta. Odlučno grupisanje snaga i sredstava omogućilo je ešeloniranje inžinjerijskih jedinica i izdvajanje jednog njihovog dela za obezbeđenje uvođenja pokretne grupe i borbenih dejstava viših združenih jedinica u operativnoj dubini.

Inžinjerijsko obezbeđenje proboga počelo je da se planira tačno prema projektu Uputstva za probog pozicijske odbrane od 1944. godine. Uputstvom su predviđeni sledeći osnovni zadaci inžinjerijskih jedinica: inžinjerijsko izviđanje, priprema polaznog rejona, uklanjanje prepreka i izgradnja kolonskih puteva, dejstva jurišnih grupa, manevr prerekama, utvrđivanje zauzetih položaja i sprovođenje mera za operativno maskiranje.

Plan inžinjerijskog obezbeđenja operacije razrađivao je načelnik inžinjerije, a odobravao komandant armije. Plan je obuhvatao zadatke, mesto i rokove njihovog izvršenja, sastav određenih snaga i sredstava i odgovornog

ljudstva za izvršenje zadatka. Pri tome su se tačno razgraničavali zadaci korpusa i armija. U armijske zadatke obično su spadali radovi na izgradnji puteva i mostova, maskiranje, obezbeđenje forsiranja reka i uvođenje u borbu pokretnе grupe ili korpusa drugog ešelona.

Naročita pažnja posvećivana je planiranju inžinjerijskog obezbeđenja tenkovskih divizija i pukova. Za obezbeđenje tenkova za neposrednu podršku pešadije planirana je priprema kolonskih puteva, polaznih položaja i prolaza u preprekama (računajući 10—15 prolaza na 1 km fronta); izrada sredstava za savlađivanje prepreka i razminiranje u dubini neprijateljske odbrane. Radi obezbeđenja tenkova za neposrednu podršku pešadije streljačkom korpusu bio je potreban najmanje jedan pionirski bataljon.

Prilikom planiranja uvođenja pōkretne grupe u borbu, obično se predviđala priprema očekujućeg rejona i marš-ruta (po dve za svaki korpus) koje izvode iz njega do linije uvođenja u borbu. Ovaj važan zadatak izvršavale su armijske inžinjerijsko-pionirske jedinice. Radi obezbeđenja dejstava u dubini, armijska pokretna grupa ojačavana je sa 1 do 2 inžinjerijska pionirska bataljona.

Na taj način, planiranje upotrebe inžinjerijskih jedinica u napadnim armijskim operacijama u toku rata menjalo se i usavršavalo, pre svega, u pravcu tačnog određivanja zadataka koje je izvršavala inžinjerija divizija, korpusa i armija. Štab armije postao je glavni organizator inžinjerijskog obezbeđenja napada.

U izvođenju inžinjerijskih radova za vreme pripreme napada učestvovali su svi rodovi vojske, a pred kraj rata inžinjerijske jedinice su izvršavale samo specijalne zadatke.

3. Neka pitanja planiranja operativnog obezbeđenja, pregrupisavanja jedinica i posedanja polaznog položaja.

Usavršavanje planiranja operativnog maskiranja.
Osnovna načela planiranja operativnog maskiranja u jedinicama bila su određena Instrukcijom za operativno maskiranje koju je 26. juna 1941. godine izdao načelnik Glavne uprave inžinjerije Crvene armije.

Međutim, u praktičnom radu jedinica postojali su ozbiljni nedostaci. Tako, načelnici inžinjerije armija nisu

kako treba rukovodili maskiranjem, što je omogućavalo neprijatelju, da izviđa i prikuplja verodostojne podatke i da dejstvuje nasigurno. Zbog toga su naše jedinice trpele prevelike i neopravdane gubitke u ljudstvu i borbenoj tehnici. Iskustva organizacije maskiranja uopštena su i izneta u direktivi štaba inžinjerije Crvene armije od 9. novembra 1944. u kojoj su istaknuti nedostaci operativno-taktičkog maskiranja u jedinicama i predviđene mere za njihovo otklanjanje.

Zahvaljujući preduzetim merama, planiranje operativnog maskiranja se poboljšalo. Prilikom pripreme napadnih operacija u prvom periodu velikog otadžbinskog rata planirane su mere za maskiranje jedinica. Tako su, u 20. armiji februara 1942. planirani lažna koncentracija jedinica, uređenje lažnih položaja artiljerije i demonstrativni pokreti manjih grupa tenkova. U 29. armiji, juna 1942. predviđeni su izrada lažnih položaja artiljerije, prelaza, imitacija prevoženja automobilima i dezinformacija putem radio-emisija, itd.

Počev od drugog perioda velikog otadžbinskog rata operativno maskiranje postaje nerazdvojan elemenat pripreme napadnih operacija. Pri planiranju armijskih napadnih operacija u bici na Volgi (prilikom uništenja okružene neprijateljske grupacije) predviđene su mere operativnog maskiranja radi dovođenja neprijatelja u zabludu u pogledu stvarnog pravca glavnog udara. Tako je u 65. armiji, koja je dejstvovala na pravcu glavnog udara, predviđeno maskiranje koncentracija streljačkih združenih jedinica, očekujućih rejona i polaznih položaja tenkovskih jedinica, vatrenih položaja artiljerije i puteva koji su vodili do njih. Te maskirne mere su imale veliki značaj, jer se u 24. armiji (koja je dejstvovala na pomoćnom pravcu) predviđala imitacija grupisanja krupnih snaga, radi čega je bilo postavljeno 100 maketa tenkova i 120 maketa artiljerijskih oruđa. Oživljavanje lažnog rejona grupisanja ostvarivala je jedna streljačka divizija.

U armijskim operacijama 1943. godine operativno maskiranje se primenjivalo u širim razmerama. Tako je u bici za Dnjepar 6. armija 3. ukrajinskog fronta predviđela da se u periodu pripreme forsiranja reke na odseku širine 8 do 10 km južno od Zaporozja imitira prikupljanje

jedinica severno od ovog grada. Tu su pripremljeni lažni prelazi, a na istom tom odseku predviđena su i aktivna dejstva artiljerije i avijacije. Lažni i stvarni prelazi maskirani su dimnim zavesama na širokom frontu.

Pripremajući operaciju Visla—Odra (januara 1945) 60. armija je predvidela imitaciju prikupljanja tenkovske armije i tenkovskog korpusa na svom levom krilu, što je dovelo neprijatelja u zabludu.

Iskustvo pripreme armijskih operacija pokazalo je da se uspeh u operativnom maskiranju može postići jedino primenom mnogih mera koje se sprovode po detaljno razrađenom planu i pod brižljivom kontrolom. Taj niz mera obuhvatao je kako maskirne tako i mere za dezinformaciju neprijatelja. U njihovom sprovođenju učestvovali su svi rodovi vojske.

Usavršavanje planiranja izviđanja. Na početku rata opštevojne armije imale su ograničene mogućnosti za sprovođenje operativnog izviđanja. Osim toga, usled povlačenja avijacije iz sastava armije, kao i zbog drugih organizacijskih mera, mogućnosti opštevojne armije u pogledu organizacije operativnog izviđanja u toku rata su se smanjivale.

Usled nepovoljne situacije u početnom periodu rata, u organizaciji vojnog izviđanja bilo je krupnih nedostataka. Neuspeh naših napadnih operacija često je bio direktna posledica slabo organizovanog izviđanja. Iskustvo u izvršenju izviđanja uopšteno je u Naredbi br. 808 od 18. septembra 1941. narodnog komesara odbrane i u direktivama načelnika Generalštaba. Predviđeno je da se odluka za napad ne donosi bez ličnog, svestrano organizovanog komandantskog izviđanja neprijatelja i zemljišta. Naređeno je da napad otpočinje tek posle temeljitog izviđanja. Izvršenje ovih zahteva dalo je pozitivne rezultate.

Tako, u januaru 1942. godine, prilikom pripreme napadne operacije 20. armije, izviđanje je organizованo u skladu sa navedenim zahtevima i predviđeno je da se na pojedinim odsecima, dva do tri dana pre početka napada, izvrši nasilno izviđanje.

U 31. armiji, prilikom pripremanja rževsko—sičevske operacije avgusta 1942, predviđeno je da se organizuje zemaljsko izviđanje: opštevojno (osmatranjem, zasedama,

prepadima izviđačkih grupa za hvatanje zarobljenika, i nasilnim izviđanjem) i artiljerijsko. Vazdušno izviđanje ostvarivano je po planu 1. vazduhoplovne armije, u kojem je učestvovao i armijski vazduhoplovni puk. Dubina armijskog izviđanja iznosila je 50—80 km. Završnu fazu zemaljskog izviđanja predstavljalo je nasilno izviđanje.

U napadnim operacijama drugog perioda velikog otadžbinskog rata, osnovni naporovi armijskih sredstava bili su usmereni na organizovanje zemaljskog izviđanja. Sva pitanja organizacije vazdušnog izviđanja rešavala su se na nivou fronta.

Zemaljsko izviđanje izvodilo se osmatranjem, izviđačkim grupama za hvatanje zarobljenika i zasedama. Počelo se šire primenjivati i artiljerijsko izviđanje. Više snaga i sredstava izdvajano je za nasilno izviđanje, koje se počev od zime 1942—1943. godine pa sve do kraja rata izvodilo pred početak napada armije. Ono se počelo izvoditi, po pravilu, na širokom frontu, radi čega su se izdvajali ojačani streljački bataljoni, koje su podržavale znatne snage artiljerije i avijacije. U tom periodu planiranje nasilnog izviđanja postalo je obavezan elemenat pripreme napadne operacije.

U trećem periodu velikog otadžbinskog rata planiranje izviđanja dalje se usavršava. U Projektu uputstva za probor pozicijske odbrane od 1944. godine, određeni su sredstva i načini izviđanja. U njemu se podvlačilo da je vazdušno izviđanje jedan od glavnih vidova izviđanja, a aerofoto-snimanje — osnovni način njegovog izvođenja. Na tim postavkama zasnivalo se organizovanje svih vidova izviđanja ostalih rodova vojske. Uputstvom su određeni zadaci i mere za organizovanje osmatranja, kao jednog od najvažnijih načina izviđanja, zadaci artiljerijskog, tenkovskog, inžinjerijskog i izviđanja sredstvima veze, a takođe je sankcionisano nasilno izviđanje i precizirani ciljevi i sastav snaga i sredstava za njegovo izvršenje. U Uputstvu je podvučeno da nasilno izviđanje planira štab armije.

Za treći period rata karakteristična je težnja da se nasilno izviđanje vremenski približi početku opštег napada, da bi se izbegla pauza između njih. U nekim slučajevima planirano je da se radi dovođenja neprijatelja u

zabluđu nasilno izviđanje izvrši nekoliko dana pre početka napada, kao što je to bilo, na primer, u 3. gardijskoj i 13. armiji u lavovsko—sandomirskoj i u 8. gardijskoj i 5. udarnoj armiji u berlinskoj operaciji.

Pri planiranju i organizovanju izviđanja težilo se da se njegovi različiti vidovi međusobno dopunjaju. Međutim, osmatranju se u svim prilikama pridavao veliki značaj. Tako je, na primer, u 4. gardijskoj i 53. armiji 2. ukrajinskog fronta prilikom pripreme korsunj—ševčenkovske operacije predviđeno postavljanje preko 240 osmatračica, a u berlinskoj operaciji, u zoni 5. udarne i 8. gardijske armije 1. beloruskog fronta postavljeno je 1800 osmatračica, ne računajući četne i bataljonske.

Kada je organizovanje izviđanja osmatranjem bilo otežano (zbog postojanja šumskih kompleksa, širokih neutralnih zona, koje su stvorile močvare itd.), povećavala se uloga drugih načina izviđanja: prepada izvođačkim grupama za hvatanje zarobljenika, zaseda, prisluškivanja i dr. Tako je, na primer, u 3. armiji 1. beloruskog fronta, u bobrujskoj operaciji 1944. godine, pri planiranju izviđanja posebna pažnja posvećena organizovanju samostalnih izviđačkih grupa za izvođenje (prepada, zaseda, ispada) sa ciljem hvatanja zarobljenika, kao i formiranje velikog broja grupa za prisluškivanje i izviđačkih grupa za ubacivanje u neprijateljsku pozadinu.

Izvođenje artiljerijskog, inžinjerijskog i izviđanja za potrebe tenkovskih i samohodnih artiljerijskih jedinica (tenkova namenjenih za formiranje grupa NPP) obično se poveravalo njihovim formacijskim izviđačkim jedinicama.

Za planiranje i organizovanje taktičkog izviđanja, mehanizovane i tenkovske jedinice koristile su i podatke vazdušnog, zemaljskog i drugih vidova izviđanja pretpostavljenih opštevojnih, tenkovskih, artiljerijskih i vazduhoplovnih štabova.

Prilikom polaska u proboj predviđalo se da se izviđački delovi i odredi za obezbeđenje nastupanja kreću za pešadijom. Njihovo razvijanje predviđalo se da bude na liniji uvodenja u proboj. Posle toga oni su dejstvovali odvojeno od glavnih snaga jedinica na udaljenosti 25—30 km. Predviđeno je da se izviđanje izvodi po pravcima i organizuje sredstvima brigada i korpusa.

Na taj način, planiranje izviđanja u toku rata predstavljalo je jednu od najvažnijih mera operativnog obezbeđenja jedinica. Krajem rata ovo planiranje postalo je besprekorno. Izviđanje u armiji planirano je obično po etapama operacije na čitavoj njenoj dubini. Plan je obuhvatao zadatke izviđanja snage i sredstva određena za njegovo izvođenje u svakoj etapi operacije, rokove izvršenja zadataka i načine dostavljanja izviđačkih podataka.

Usavršavanje planiranja obezbeđenja spojeva i bokova. U organizovanju obezbeđenja spojeva i bokova u toku borbenih dejstava, u prvom periodu velikog otadžbinskog rata bilo je ozbiljnih nedostataka. Oni su izneti u Direktivi vrhovne komande od 5. avgusta 1941, u kojoj su, pored toga, predviđene i osnovne mere za obezbeđenje bokova i spojeva.

Međutim, u praksi jedinica i dalje su postojali krupni propusti. Tako, na primer, u direktivi načelnika štaba Severozapadnog pravca od 18. avgusta 1941. skrenuta je pažnja na nedovoljno obezbeđenje bokova 7. armije u napadu na pošumljenom zemljištu. Preporučeno je da se na otkrivenom boku armije stvari zastor u obliku mreže patrola, računajući po jednu četu na svaki puk, i da se bok obezbedi na dubini 6 do 7 km od glavnih snaga.

U operacijama drugog i trećeg perioda velikog otadžbinskog rata, usled stalnog povećanja dubine neprijateljske odbrane i naglog porasta operativne gustine sovjetskih snaga, a takođe zahvaljujući dubokom rasporedu operativnih jedinica, u većini slučajeva nije bilo potrebno da armije planiraju izdvajanje posebnih snaga i sredstava za obezbeđenje bokova i spojeva.

To je bilo aktuelno za pokretne grupe koje su dejstvovale na znatnoj udaljenosti od opštevojnih armija, kao i za samostalne armije koje su napadale na odvojenim operacijskim pravcima ili izvodile operaciju za okruženje neprijatelja.

Za oklopne i mehanizovane jedinice bio je tipičan metod uzastopnog isturanja bočnih osiguranja, radi čega su korištene snage i sredstva drugog ešelona.

Obezbeđenje bokova i spojeva dobijalo je naročito veliki značaj u napadu opštevojne armije na odvojenom

operacijskom pravcu. Tako, na primer, 88. armija 1. ukrajinskog fronta, pripremajući karpatsko—dukliansku operaciju (septembra 1944), predvidela je više mera za obezbeđenje bokova. Obezbeđenje desnog boka armije povereno je 52 streljačkom korpusu koji je imao zadatak da pređe u odbranu kada glavne snage armije budu razvile napad. Levi bok armije je bio obezbeđen napadom 67. i 107. streljačkog korpusa (levog suseda). Na bokovima armije predviđena je upotreba sasređene i nepokretne zaprečne vatre.

Na taj način, pri planiranju armijske napadne operacije jasno su se iskristalislala tri osnovna načina obezbeđenja bokova i spojeva: proširivanje probaja napadom u bočnu stranu, prelazak u odbranu radi utvrđivanja važnih položaja na bokovima i, najzad, uzastopno isturanje bočnih osiguranja, koja su se povlačila prema stepenu napredovanja jedinica.

Mere za obezbeđenje bokova i spojeva, predviđene prilikom razrade operacije, obavezno su ulazile u dokumente za planiranje. Prema tome, zadaci za njihovo obezbeđenje određivani su ne samo opštevojnim jedinicama, već i avijaciji, tenkovima, artiljeriji i jedinicama rodova vojske.

Usavršavanje planiranja pregrupisavanja jedinica i posedanja polaznog položaja. U prvom periodu velikog otadžbinskog rata je pregrupisavanje jedinica i posedanje polaznog položaja planirano na osnovu predratnih pravila.

Rejoni prikupljanja streljačkih divizija određivani su na odstojanju od 30 do 45 km od prednjeg kraja, a tenkovskih brigada i artiljerije — na 15 do 30 km. Polazni rejoni streljačkih divizija bili su udaljeni 8 do 15 km, a očekujući rejoni tenkovskih brigada — 7 do 10 km od prednjeg kraja. Artiljerija je izlazila u rejone položaja pre dolaska divizija u polazne, a tenkovskih brigada u očekujuće rejone. Smena jedinica i posedanje polaznog položaja pukovima prvih ešelona ostvarivani su jedan dan pre početka napada.

U operacijama 1941. i 1942. godine polazni rejoni za napad slabo su se pripremali u inžinjerijskom smislu. To je bilo delom uslovljeno time što su se operacije u većini slučajeva pripremale u ograničenom roku.

Sem toga, polazni položaj jedinica često se nalazio na velikoj udaljenosti od prednjeg kraja neprijateljskog glavnog odbrambenog pojasa.

Na osnovu uopštenog iskustva iz prvog perioda velikog otadžbinskog rata, pitanja pregrupisavanja snaga i posedanja polaznog položaja izražena su u Projektu ratne službe 1943. godine. U skladu sa njegovim odredbama, prilikom priprema napadnih operacija 1943. i 1944. godine, rejoni prikupljanja jedinica su bili približeni i njihova je udaljenost od odseka probaja iznosila najviše 25 do 30 km. Svi pokreti prema rejonu prikupljanja izvedeni su samo noću. U armijama se obično razrađivao plan pregrupisavanja u kojem su se određivali rejoni prikupljanja i polazni rejoni, marš-rute kretanja i rejoni predanaka, početak i završetak pregrupisavanja za svaku združenu jedinicu posebno, redosled pregrupisavanja i način regulisanja saobraćaja na putevima, način organizovanja neprekidne veze, mere za zaštitu od napada sa zemlje i iz vazduha. Smena jedinica vršila se samo noću.

U operacijama druge polovine 1944. kao i 1945. godine pitanje planiranja pregrupisavanja snaga i posedanja polaznog položaja još više se usavršilo. Veliki značaj za ujednačavanje gledišta o ovim pitanjima imalo je Uputstvo za probaj pozicijske odbrane od 1944. godine. Njegove odredbe su nalagale da armije, planirajući operacije, nastoje da rejoni prikupljanja budu što manje udaljeni od prednjeg kraja (15 do 20 km), s tim da ta udaljenost isključuje mogućnost tučenja sopstvenih jedinica artiljerijskom vatrom protivnika i da u isto vreme omogućava njihovo dovođenje u polazni rejon u toku jedne noći.

Predviđeno je da se polazni rejoni biraju na udaljenosti 5—7 km od prednjeg kraja i da se jedinice u te rejone dovode jedan dan pre početka smene. Smena jedinica trebalo je da se izvrši obično jedan dan pre početka napada.

Da bi se priprema operacije održala u tajnosti predviđeno je da se jedinice noću dovode u rejone prikupljanja. Polazni položaj se posedao postepeno. Artiljerija je prva posedala vatrene položaje (približno 5—7 dana ranije), pripremala elemente za gađanje i štitila izlazak pešadije i tenkova u polazni rejon. Pešadija je posedala

polazni položaj jedan od dva dana pre početka napada, a tenkovi su dovođeni na polazne položaje noću uoči napada za vreme artiljerijske pripreme.

Na taj način, do kraja velikog otadžbinskog rata je izgrađen skladan sistem pogleda na planiranje pregrupisavanja snaga i posedanje polaznog položaja od strane jedinica u toku pripreme armijskih napadnih operacija. Usavršavanje ovih pitanja išlo je u pravcu skraćivanja rokova pregrupisavanja, postizanja tajnosti, preciznog organizovanja kontrolno-zaštitne službe i neprekidnog komandovanja jedinicama.

4. Planiranje sadejstva i komandovanja jedinicama

Usavršavanje organizacije sadejstva. Rad komandanta i štaba armije na organizovanju sadejstva između jedinica, rodova vojske, avijacije i suseda obavlja se raznim metodima i obuhvatao je razradu pitanja sadejstva na karti ili sobnom poligonu i njihovo preciziranje na zemljištu. Veoma važan značaj za organizaciju sadejstva imalo je rekognosciranje. U toku rata je izgrađeno mnogo celishodnih metoda i načina rada na zemljištu.

U letnje-jesenjoj kampanji 1941. godine komandant i štab armije pri planiranju operacije bili su primorani da, usled brzih promena situacije, organizuju sadejstvo za kratko vreme. Oni su iznalazili najbolje metode, ali u to vreme mnogi komandanti i štabovi još nisu imali ni izdaleka dovoljno iskustva u preciznom organizovanju sadejstva. Jedan od osnovnih nedostataka je bilo prebrzo organizovanje sadejstva rodova vojske, ne vodeći računa o zemljištu i njegovom uticaju na upotrebu jedinica u borbi. Zbog toga je vrhovna komanda u septembru 1941. godine naredila da komandanti armija lično na zemljištu postavljaju zadatke za sadejstvo, određuju signale, provjeravaju da li su ih potčinjeni pravilno shvatili i da ne dozvoljavaju da napad otpočne pre nego što se proveri kako je organizованo sadejstvo jedinica i rodova vojske.

Međutim, pri planiranju napada kod Moskve, Tihvina i Rostova ovo naređenje nije bilo potpuno izvršeno. Na primer, u naredbi komandanta 20. armije istaknuto je da starešine svih stepena slabo organizuju borbu: ne vrše

rekognosciranje pred napad, ne usklađuju sadejstvo rođova vojske na zemljištu. Pešadija nije upoznata sa zadacima artiljerije, a artiljerici ne znaju gde dejstvuje pešadija.¹⁵ Slični nedostaci zapaženi su i u drugim armijama (10. i 16.) To se uglavnom objašnjavalo time što komandanti i štabovi svih stepena nisu imali dovoljno iskustva u organizovanju sadejstva.

Planovi sadejstva u armijama, po pravilu, nisu razrađivani. U pojedinim armijama umesto plana sadejstva sastavljanje su samo tablice radio-signala sadejstva i pockazivanja ciljeva (16. armija).¹⁶ U planovima operacija nekih armija (5. i 20. armija) pitanja organizacije sadejstva između nižih i viših taktičkih jedinica, artiljerije, tenkova i avijacije takođe nisu bila kako treba razrađena. Borbena dejstva planirana su na malo dubini.

Jedan od prvih primera preciznijeg planiranja sadejstva predstavlja napadna operacija 20. armije na r. Lami. Iako se ova operacija pripremala u ograničenom roku, organizaciji sadejstva je posvećena velika pažnja. Jedinicama su 6. januara 1942. izdata prethodna naređenja i dostavljena tablica radio-signala. 8. januara komandant armije izdao je borbenu zapovest i istovremeno organizovao sadejstvo na zemljištu. Tom prilikom je posebna pažnja posvećena usklađivanju dejstava pešadije i tenkova NPP, udarne grupacije armije i artiljerije, a takođe armijske pokretne grupe, s jedne, i jedinica prvog ešelona, armijske artiljerijske grupe i avijacije za podršku, s druge strane.

U armiji je planiran artiljerijski napad, što je zahtevalo najbrižljiviju organizaciju sadejstva između pešadije, tenkova NPP i artiljerije. Koordinacija dejstava pešadije i artiljerije, kao i tenkova i artiljerije, izneta je u planovima borbe združenih jedinica armije po zadacima, linijama i vremenu.

U letu 1942. godine, kada se broj tenkovskih jedinica povećao, pred komandanta i štab armije postavljen je novi zadatak — planiranje obezbeđenja uvođenja armijske pokretne grupe u borbu. Međutim, u organizaciji sadejstva između tenkovskih združenih jedinica i jedinica drugih rođova vojske još uvek nije bilo potrebne usklađeno-

¹⁵ Архив МО СССР, ф. 375, оп. 5113, д. 131, л. 39—40.

¹⁶ Архив МО СССР, ф. 358, оп. 5911, д. 64, л. 88.

sti. Tenkovski i artiljerijski komandanti nisu usklađivali svoja dejstva na zemljištu i nisu određivali signale za otvaranje i prekid artiljerijske vatre.

U protivofanzivi na Volgi počela je da se obraća veća pažnja na pitanja organizacije sadejstva s armijskim pokretnim grupama, kao i na određivanje signala za otvaranje i prekid artiljerijske vatre. Tako je, na primer, štab 21. armije 15. novembra 1942 razradio plan sadejstva s armijskom pokretnom grupom. U planu su određeni pravac dejstva i linija uvođenja pokretne grupe u borbu, usklađena dejstva jedinica prvog i drugog ešelona, artiljerije i avijacije, tenkova NPP, sredstava PVO i inžinjerije radi obezbeđenja uvođenja tenkovskog korpusa u borbu. Predviđeni su i signali sadejstva.¹⁷

Pri rekognosciranju na zemljištu, komandant armije postavio je zadatke streljačkim, artiljerijskim i tenkovskim pukovima i divizijama jedinicama i organizovao sadejstvo između prvog ešelona, artiljerije, avijacije i armijske pokretne grupe. Na rekognosciranju komandanti združenih jedinica upoznali su se sa prilozima prednjem kraju neprijatelja i pravcem napada tenkova, a sem toga utvrđeno je sadejstvo sa susedima. Radi obezbeđenja što tešnjeg sadejstva pešadije, tenkova i artiljerije, bila je izdvojena artiljerija za praćenje tenkova i pešadije.¹⁸ Međutim, sadejstvo je planirano samo za prvi dan operacije, što je neizbežno predstavljalo ozbiljan nedostatak.

Počev od leta 1943. godine, kada su od streljačkih divizija formirani streljački korpsi, organizovanje sadejstva u okviru armije znatno je olakšano. Komandant armije sada je organizovao sadejstvo između korpusa.

Tako je u planu sadejstva koji je razradio štab 11. gardijske armije u bolhovskoj operaciji 10. jula 1943. određen način dejstava pešadije, artiljerije, tenkova, avijacije i inžinjerijskih jedinica.¹⁹ U njemu su bili određeni opšti signali i signali sadejstva između pešadije i tenkova, pešadije i artiljerije. Pri tome je planirana široka upotreba radija, telefona, raketa, obeležavajućih artiljerijskih i puščanih zrna.

¹⁷ Архив МО СССР, ф. 375, оп. 5113, д. 131, лл. 39—40.

¹⁸ Архив МО СССР, ф. 375, оп. 5113, д. 124, л. 27.

¹⁹ Архив МО СССР, ф. 358, оп. 12908, д. 4, л. 25, 25а, 26 и 27.

10. jula komandant armije doneo je konačnu odluku i organizovao sadejstvo na zemljištu, obraćajući naročitu pažnju na posedanje polaznog položaja, redosled dejstava jedinica, zadatke tenkova, planiranje artiljerijske pripreme, angažovanje avijacije, upotrebu inžinjerijskih jedinica, zadatke bataljona određenih za nasilno izviđanje itd.²⁰

No, ipak se nedostatak u organizaciji sadejstva, kao i ranije, sastojao u tome što je štab armije, bez obzira na povećanje dubine odbrane neprijatelja, razradio plan sadejstva samo za probor njenog glavnog pojasa. Sem toga, plan sadejstva je bio glomazan i nepodesan za upotrebu; da bi se plan operacije očuvao u tajnosti, jedinicama je dostavljen samo izvod iz plana sadejstva.

Kada su se napadne operacije morale pripremati u ograničenom vremenu, štabovi armija nisu razrađivali detaljne borbene dokumente. Na primer, u brjanskoj napadnoj operaciji septembra 1943, štab 50. armije, umesto plana borbe, razradio je samo tablicu signala sadejstva.²¹

Usled porasta jačine združenih jedinica armije i povećanja dubine neprijateljske odbrane, počev od leta 1944. godine znatno se povećala i potreba da se sadejstvo organizuje na većoj dubini. Tako je 11. gardijska armija u beloruskoj operaciji planirala sadejstvo između združenih jedinica prvog ešelona armije i armijske pokretne grupe, koju je sačinjavao 2. gardijski tenkovski korpus, na dubini oko 20 km. Pri tome su bile određene četiri linije sadejstva na kojima su se predviđala dejstva pešadije i tenkova NPP, artiljerije, pionira i jedinica 2. gardijskog tenkovskog korpusa.

U letnjim operacijama 1944. godine sadejstvo je počelo da se bolje organizuje i u drugim armijama i to, po pravilu, na zemljištu, radi čega se određivalo dovoljno vremena. Na primer, u 6. gardijskoj i 43. armiji za vreme beloruske operacije komandanti, štabovi armija, načelnici rodova vojske i komandanti jedinica ojačanja dobili su po tri dana, a komandanti počev od korpusa pa do bataljona dva dana.

²⁰ Архив МО СССР, ф. 358, оп. 12908, д. 4, л. 22—25.

²¹ Архив МО СССР, ф. 405, оп. 10389, д. 13, л. 99.

Poučan primer predstavlja organizacija sadejstva u 37. armiji u jaško—kišinjevskoj operaciji. Štab armije je za organizovanje sadejstva predvideo 8 dana od kojih su komandanti streljačkih korpusa i divizija dobili po dva dana, komandanti pukova i bataljona — po jedan, a komandiri četa — po dva dana.

Pre početka rada komandanta armije na zemljištu, štab armije sastavio je projekat plana sadejstva, šemu orijentira i tablicu signala sadejstva.

Rad na organizovanju sadejstva komandant armije počeo je 9. avgusta ujutru tačnim utvrđivanjem grupisanja neprijatelja na zemljištu, sistema njegove odbrane i organizacije sistema vatre. Zatim je komandant armije precizirao zadatak armije, odredio način njegovog izvršenja u prvoj etapi operacije, obrativši pažnju na dejstva tenkova NPP, upoznao komandante streljačkih korpusa sa zadacima suseda i utvrdio način sadejstva s njima, precizirao zadatke streljačkih korpusa, uskladio njihovo međusobno sadejstvo, kao i sadejstvo s armijskom artiljerijskom grupom, inžinjerijskim jedinicama i avijacijom za podršku.

Posebna pažnja poklonjena je organizovanju sadejstva streljačkih korpusa sa armijskom pokretnom grupom. 10. avgusta je komandant armije na reljefu od peska izveo ratnu igru sa komandantima korpusa i načelnicima rođova. Ova mera je omogućila da se organizuje sadejstvo jedinica na čitavoj dubini operacije. Međutim, plan sadejstva, koji je komandant odobrio 14. avgusta, obuhvatao je samo sadejstvo za dubinu bližeg zadatka.²²

Kao primer organizovanja sadejstva na velikoj dubini u armijskoj operaciji može da posluži 69. armija u operaciji Visla—Odra. U toj operaciji pitanja sadejstva armijske pokretnе grupe (11. tenkovskog korpusa) sa drugim njenim združenim jedinicama, kao i sa 9. tenkovskim korpusom 33. armije bila su razrađena sve do zauzimanja Loda (na dubini 150—180 km).

Pri organizaciji sadejstva streljačkih korpusa sa armijskom pokretnom grupom, komandant armije postavio je zadatke 11. tenkovskom korpusu, odredio zonu i linije njegovog uvođenja u proboj, pravce kretanja i vreme

²² Архив МО СССР, ф. 381, оп. 8378, д. 383, л. 2—3.

kada ih streljački korpsi treba da oslobole, zadatke streljačkih korpusa, artiljerije, inžinjerijskih jedinica i avijacije za obezbeđenje uvođenja tenkovskog korpusa u proboj i njegovih borbenih dejstava u dubini neprijateljske odbrane.

Za proradu pitanja sadejstva na zemljištu na svim komandnim stepenima utrošeno je oko 15 dana. Štab armije i štabovi korpusa uzveli su komandno-štabne vežbe na kojima su prorađena i precizirana pitanja pripreme i toka predstojeće operacije, kao i pitanje organizacije sadejstva. Nedostaci uočeni na tim vežbama otklonjeni su prilikom razrade borbenih dokumenata.

Armije koje su napadale duž morske obale organizovale su sadejstvo sa flotom (25. armija 1. dalekoistočnog fronta sa brodovima Tihookeanske flote). U planu sadejstva jedinica 25. armije usklađeni su zadaci armije sa zadatacima združenih jedinica flote, određeni zajednički zadaci artiljerije armije, obalske i brodske artiljerije i predviđene mere za osiguranje primorskog boka armije od neprijateljskih udara s mora. Najvažniji momenat organizovanja sadejstva armije sa flotom predstavljalo je usklađivanje dejstava sa primorskim desantom, koji se iskrcavao na neprijateljsku obalu.

U celini uzev, sadejstvo sa flotom ogledalo se u zajedničkom izvršavanju vatreñih zadataka, u usklađivanju mera za osiguranje otkrivenog boka armije prema moru i u organizovanju i izvršavanju iskrcavanja pomorskih desanata.

Na taj način, iskustvo pripremanja armijskih napadnih operacija pokazuje da su se u toku velikog otadžbinskog rata uspešno usavršavali načini organizacije i operativnog i taktičkog sadejstva. Komandant i štab armije imali su naročito važnu ulogu u organizovanju sadejstva.

U skladu s planom operacije, komandant armije na izabranom odseku proboja organizovao je sadejstvo streljačkih združenih jedinica sa artiljerijom, tenkovima i avijacijom, po pravilu, na dubini bližeg zadatka armije. Rad štaba armije na razradi pitanja sadejstva činio je sastavni deo planiranja i pripreme operacije.

Potpuno se opravdala celishodna priprema za predstojeća borbena dejstva koja je vršena na zemljištu sa ko-

mandantima korpusa, pridatih jedinica i jedinica za podršku pod rukovodstvom komandanta i štaba armije, a zatim pod rukovodstvom starešina svih stepena.

Na uspešnu proradu pitanja sadejstva rodova vojske i vidova oružanih snaga na bojištu mnogo su uticala zanimanja sa starešinama jedinica i štabovima svih stepena. Veliki značaj imala su uvežbavanja jedinica za predstojeća borbena dejstva na taktičkim vežbama streljačkih pukova i nižih jedinica, artiljerije i tenkova sa bojnim gađanjem na zemljištu, sličnom onom u zoni predstojećeg napada jedinica. Pri pripremi za napadne operacije takve zajedničke vežbe, po pravilu izvodile su se u svim divizijama i korpusima i davale pozitivne rezultate. One su usmeravale oficire na pravilno izvršavanje predstojećih borbenih zadataka.

U organizaciji sadejstva rodova vojske veliki značaj je imalo planiranje elastičnog sistema veze sadejstva. Ovu vezu su često organizovali komandanti armija lično. Glavni uslov za organizaciju neprekidne veze sadejstva sastojao se u tome da načelnik veze stalno prati tok planiranja operacije, da uvek zna koje združene jedinice sa kim, na kojoj dubini i u kojim etapama operacije treba da sadejstvuju. Osnovno sredstvo veze sadejstva predstavlja je radio.

Iskustvo mnogih armijskih operacija pokazalo je da je stalni lični kontakt opštevojnih komandanata sa komandantima jedinica rodova vojske i avijacije bio jedan od osnovnih načina rešavanja pitanja organizacije i preciziranja sadejstva. Zbog toga se prilikom pripremanja napadnih operacija predviđao zajednički raspored komandnih mesta i osmatračnica opštevojnih, artiljerijskih i tenkovskih starešina.

Radi organizacije tesnog sadejstva kako između rodova vojske, tako i u okviru svakog od njih, štab armije razrađivao je niz osnovnih dokumenata. Borbeno iskustvo potvrdilo je celishodnost sastavljanja plana borbe, kao osnovnog dokumenta sadejstva od puka do armije zaključno. Međutim, ako je vreme za pripremu napada bilo ograničeno, plan borbe se nije razrađivao, već su pitanja organizacije sadejstva prikazivana na kartama ili šemama s kratkim pismenim objašnjenjem. Ovakav način oform-

ljavanja sadejstva najčešće se primenjivao u štabovima pokretnih jedinica, pa će, verovatno naći širu primenu i u savremenim uslovima.

Veliki značaj za sadejstvo rodova vojske na bojištu imao je sistem signalizacije. Da bi se smanjio broj signala i da bi oni bili što efikasniji i, što je najvažnije, da bi se mogli na vreme preneti jedinicama, uvedeno je centralizovano određivanje signala sadejstva. Signale sadejstva određivale su komande armija, a signale za pokazivanje ciljeva — starešine jedinica koje su međusobno sadejstvovale.

Radi kontrole i obezbeđenja komandovanja, svi signali sadejstva, za obeležavanje dostignutih linija, za vezu i pokazivanje ciljeva uopštavani su i uključivani u jedinstvenu tablicu signala u kojoj se označavala vrsta, način davanja i značenje signala, mesto davanja signala i lice, koje naređuje šta treba da se uradi, rok dejstva i način dupliranja signala.

Iskustvo mnogih armijskih napadnih operacija pokazalo je da je razrada borbenih dokumenata izuzetno odgovoran, obiman i težak posao u radu štabova. Čak i kad su oficiri bili dobro pripremljeni, kvalitetna obrada dokumenta sadejstva ostvarivana je samo u odlično uvežbanim opštevojnim štabovima, kao i u onim štabovima, gde su taj posao obavljali oficiri koji su sa svojim komandantima armija lično učestvovali u rekognosciranju i tačno zapisivali i nanosili na karte i šeme sva njihova uputstva, preciziranja i odluke za organizaciju sadejstva i dobro predstavljali razvoj borbenih dejstava.

Organizacija sadejstva rodova vojske na bojištu ne samo da je sačinjavala najvažniji elemenat u sistemu komandovanja jedinicama, nego je služila kao osnov za pripremu napadne operacije.

Usavršavanje organizacije komandovanja jedinicama. Iskustvo pripreme armijskih napadnih operacija potvrdilo je teoretsku postavku da pravovremeno doneta komandantova odluka koja potpuno odgovara datoj situaciji i ciljevima operacije predstavlja osnovu za organizaciju komandovanja jedinicama armije. Odluka za operaciju predstavljala je stožer oko koga su se kretale sve mere

komandanta i štaba armije usmerene na obezbeđenje čvrstog, elastičnog i neprekidnog komandovanja.

U prvom periodu velikog otadžbinskog rata na organizaciju komandovanja u armiji nepovoljno su uticali nedostatak borbenog iskustva kod komandnog kadra, velika dinamičnost događaja, ograničenost vremena za pripreme operacija, neusavršenost tehničkih sredstava veze, kao i opšti nedostatak snaga i sredstava. Taj nedostatak je primoravao naše komandovanje da armijama određuje široke zone napada, što je otežavalo organizaciju veze sa jedinicama i komandovanje njima u toku operacije. Tako, na primer, u napadnoj operaciji kod Stare Ruse avgusta 1941. god. 34. armija koja je u svom sastavu imala 5. streličkih divizija dobila je napadnu zonu širine 70 km.²³

Komandovanje jedinica ove armije ostvarivalo se sa komandnog mesta udaljenog 30 km od njenih združenih jedinica. Komandant armije nije imao osmatračnicu. Osnovno sredstvo veze je bila žična veza. Nedostatak osmatračnice u širokoj zoni napada armije, velika udaljenost štaba od jedinica doveli su do ogromnog utroška kabla, što je onemogućilo stvaranje rezerve sredstava veze u armiji i dupliranje kanala veze (naročito duž fronta). Jedan od uzroka čestog narušavanja komandovanja sastojao se u nedostatku i potcenjivanju sredstava radio-veze, kao i nestručnom korišćenju tih sredstava. Nesigurna veza otežavala je sadejstvo jedinica. Često divizije raspoređene jedna do druge nisu znale šta se događa u zonama suseda, a pogotovo na drugim pravcima. Sve je to naravno negativno uticalo na borbena dejstva 34. armije. Slabu stranu organizacije komandovanja jedinicama 1941. godine predstavljala je takođe neusklađenost dejstava robova vojske u toku operacije.

U planiranju upotrebe tenkovskih pukova i združenih jedinica ispoljavala se nedopustiva užurbanost. Narušavana su elementarna pravila organizacije komandovanja.²⁴ U većini slučajeva (30., 1. udarna, 20. i 16. armiju) gotovo se nije predviđalo vreme za shvatanje postavljenog zadatka, za njegovo prenošenje do posade svakog tenka i za svestrano usklađivanje sadejstva. Zapovesti tenkovskim

²³ Архив МО СССР, ф. 222, оп. 3928, д. 51, л. 254.

²⁴ Архив МО СССР, ф. 373, оп. 6631, д. 20, л. 6.

starešinama izdavane su uglavnom pred samu borbu. Zbog toga komandiri i komandanti nisu mogli pravilno organizovati borbu i stvarno upravljati svojim pukovima i bataljonima u njenom toku. Usled slabog funkcionisanja veze, komande često nisu poznavale situaciju i raspored tenkovskih jedinica. Štabovi mehanizovanih oklopnih jedinica armije nisu organizovali sadejstvo tenkovskih združenih jedinica, u suštini, odudaralo je od principa borbene upotrebe tenkovskih jedinica.

Organizacija komandovanja artiljerijom tako je bila slaba. Do kraja 1941. godine načelnik artiljerije armije nije imao vlastitih sredstava veze. Štabovi artiljerije nisu sastavljeni planove upotrebe artiljerije u operaciji. U boljem slučaju oni su raspoređivali artiljeriju po jedinicama, određivali trajanje artiljerijske pripreme i utrošak municije. A konkretni zadaci artiljerije po etapama operacije, kao i zadaci u vezi sa organizacijom borbe protiv neprijateljskih tenkova i artiljerije, nisu postavljeni.

Avijacijsko obezbeđenje bilo je slabo organizovano. Usled gubitaka pretrpljenih u početnom periodu rata, avijacija armije bila je oslabljena. Načelnik avijacije armije morao je da traži avijaciju preko štaba fronta. Međutim, za to se trošilo suviše mnogo vremena, te kada su avioni pristizali na bojište, potreba za njihovom upotrebot obično je prestajala.

Na organizaciju komandovanja jedinicama uticalo je i neiskustvo načelnika štabova armija. Razrađujući napadnu operaciju (29. i 31. armija Kalinjinskog fronta i 1. udarna, 20. i 10. armija Zapadnog fronta u protivofanzivi kod Moskve), načelnici štabova nisu uvek davali potpuna i jasna uputstva za organizaciju komandovanja i veze.²⁵ Zbog toga načelnici veze armija nisu planirali organizaciju veze na čitavoj dubini operacije već samo za početnu situaciju. Naročito je slaba bila organizacija veze sadejstva pešadije sa tenkovima i artiljerijom, a ponekad i između armija. U boljem slučaju, veza se uspostavljala između krilnih jedinica susednih armija. Međutim, to nije moglo potpuno da obezbedi pravovremeno uzajamno obaveštavanje štabova armija.

²⁵ Архив МО СССР, ф. 213, оп. 2002, д. 5, л. 132—133.

Krajem prvog i početkom drugog perioda velikog odadžbinskog rata snage i sredstva armije znatno su se povećali. Armija koja se pripremala za napad imala je prosečno 10—20, a ponekad i više pravaca na kojima je komandant armije morao da uz pomoć štaba rukovodi potčinjenim jedinicama.²⁶

Izlaz iz ove situacije prvo je bio nađen u stvaranju operativnih grupa koje su komandovalo delom snaga armija na odvojenim pravcima. Ali ova mera je veoma oslabila osnovni sastav štaba armije i stvarala velike teškoće u njegovom radu.

Stvaranje operativnih grupa u uslovima nepostojanja korpusnog komandnog stepena (što je u tom periodu bilo karakteristično i za druge armije) svakako je imalo veliki značaj, jer je omogućavalo više ili manje čvrsto komandovanje jedinicama. Ali stvaranje ovih grupa imalo je i nedostataka. One su se obično formirale nabrzinu, nisu imale dovoljno sredstava veze i nisu bile u dovoljnoj meri pripremljene za komandovanje jedinicama u složenim uslovima.

Krajem prvog perioda rata u armijama, sem glavnog komandnog mesta počela su se stvarati pomoćna komandna mesta (PKM). Za njih je bio predviđen poseban formacijski sastav, što je omogućavalo da se za njegovo razvijanje ne izdvajaju oficiri iz sastava glavnog dela štaba. Pomoćno komandno mesto sastojalo se od zamenika, načelnika štaba armije, načelnika operativnog odeljenja, načelnika obaveštajne službe, načelnika 8. odeljenja i načelnika veze. Načelnici i komandanti rodova vojske armije svaki put su određivani na PKM posebnim naređenjem komandanta armije. Pomoćno komandno mesto razvijalo se, po pravilu, na glavnom pravcu dejstava armije na odstojanju 5—10 km od linije fronta. Štab armije razmeštao se 10—15 km od prednjeg kraja.²⁷ Pomoćno komandno mesto predstavljalo je radni organ komandanta armije, a istovremeno ga blagovremeno obaveštavao o svim njegovim naređenjima. Veza na pomoćnom

²⁶ U 1. udarnoj i 10. armiji veza se organizovala na 11, a u 49. armiji na 14 pravaca.

²⁷ Arhiv MO CCCP, ф. 220, оп. 7143, д. 21, л. 17—19.

komandnom mestu nije se razvijala u svim pravcima, već samo sa štabom armije i onim združenim jedinicama na čijem se pravcu on nalazio.

Stvaranjem PKM u armijama, nesumnjivo, mnogo se poboljšao sistem komandovanja. Njegovi organi su bili približeni jedinicama, a samo komandovanje postalo je elastičnije i celishodnije. Poboljšao se rad glavnih odjeljenja štaba armije i informisanje. Međutim, kao što je pokazalo iskustvo zimske kampanje 1942—1943. godine s daljim povećanjem brojnosti armije bilo se veoma teško organizovati sigurno, pravovremeno i neprekidno komandovanje, bez obzira na stečeno borbeno iskustvo, povećanje sredstava veze i formiranje PKM. I dok se još moglo organizovati sigurno komandovanje, u periodu pripreme napada, dotle se ono gotovo nije moglo ostvarivati u toku napada. Stoga je bilo potrebno ponovo izvršiti bitne izmene u organizaciji jedinica, da bi armija, čak i pri daljem povećanju njenih snaga i sredstava, imala pogodniju formacijsku strukturu za komandovanje.

Radi rešenja ovog zadatka sprovedeno je više važnih mera. Pre svega, streljačke brigade preformirane su u streljačke divizije, kojih je u armiji bilo 7—9, a izuzetno 12. Tri streljačke divizije sačinjavale su streljački korpus, čime je smanjen broj stepena, komandovanja u armiji, samo sa neposredno potčinjenim streljačkim združenim jedinicama, od ranijih 12—15, na 3—4. Zahvaljujući boljem grupisanju artiljerije, a pre svega formiranju korpusne artiljerijske grupe, omogućeno je da se deo zadataka armijske artiljerije prenese na korpusnu i da se u armiji formira samo jedna armijska artiljerijska grupa, podeljena na podgrupe prema broju streljačkih korpusa u armiji. Formiranjem korpusnih artiljerijskih protivtenkovskih rezervi i pokretnih odreda za zaprečavanje stvorena je mogućnost smanjenja njihovog broja i jačine u armijama.

Na taj način, stečeno iskušto u komandovanju jedinicama, veliko povećanje snaga i sredstava veze, formiranje pomoćnih komandnih mesta, i najpogodnije organizacije i grupisanja jedinica za izvršenje borbenih zadataka znatno su poboljšali kako organizaciju tako i komandovanja jedinicama armija.

Počev od leta 1943. godine, prema iskustvu 5. i 11. gardijske armije u protivofanzivi kod Kurska, 65. armije u beloruskoj operaciji, kao i mnogih operacija 1945. godine, komandovanje jedinicama armije organizovalo se ne samo po liniji glavnih komandnih mesta, već i po liniji osmatračica koje su se postavljale umesto pomoćnih komandnih mesta. Počeli su da se formiraju rezervna komandna mesta i osmatračnice, a u posebnim uslovima — bočne i istaknute osmatračnice, blagovremeno izgrađene i opremljene najneophodnijim sredstvima veze.

Štab armije raspoređivan je u dva ešelona. Prvi ešelon, sa načelnikom štaba na čelu, sačinjavala su glavna odeljenja vezana za neposredno komandovanje jedinicama u operaciji. U drugom ešelonu, na odstojanju 30—40 km, nalazili su se organi i ustanove za rukovođenje pozadinom.

Razmeštaj glavnih komandnih mesta i osmatračica počeo se maksimalno približavati jedinicama. Komandno mesto armije nalazilo se na 7—15, a osmatračica komandanta armije na 2—3 km od prednjeg kraja vlastitih jedinica. Komandna mesta komandanata korpusa raspoređivana su na 6—7 km, a njihove osmatračnice na 1—2 km od prednjeg kraja. Premeštanje komandnih mesta i osmatračica planirano je na čitavoj dubini operacije duž ose veze i, po pravilu, na pravcu glavnog udara, u skokovima od po 15—20 km.

Da bi se obezbedilo neprekidno komandovanje jedinicama koje su dejstvovalе na pomoćnom pravcu, ponekad se, po naređenju komandanta armije, formirala operativna grupa sa zamenikom komandanta armije na čelu.

Tako, u 43. armiji (u vitepskoj operaciji 1943. godine), koja je nanosila glavni udar svojim desnim krilom, jedinicama levog krila (92. streljačkim korpusom i 155. utvrđenim rejonom) komandovao je zamenik komandanta armije koji se nalazio na komandnom mestu 92. streljačkog korpusa.

U drugom i trećem periodu velikog otadžbinskog rata osnovni metod komandovanja je bio lični dodir komandanta armije sa komandantima korpusa i načelnicima rođova vojske, dok su uputstva, zapovesti i naređenja prenošeni preko oficira za vezu, ili isključivo šifrom preko žučnih sredstava veze.

U pripremnom periodu široko se primenjivalo izdavanje usmenih prethodnih naređenja. Radi toga komandant armije pozivao je komandante korpusa (11. gardijska armija u bici kod Kurska, 65. armija u beloruskoj operaciji), a ponekad i komandante divizija (33. armija i 5. gardijska armija u berlinskoj operaciji). U operacijama 1944—1945. godine naročita se pažnja poklanjala izviđanju zemljišta. Komandant armije vršio ga je sa komandantima korpusa (uključujući tu i komandante tenkovskih ili mehanizovanih korpusa), predstavnikom vazduhoplovne armije i načelnicima rodova vojske. Na zemljištu su detaljno prorađivana sva pitanja sadejstva pešadije sa tenkovima, artiljerijom, avijacijom i inžinjerijskim jedinicama, kao i komandovanje s njima.

Od druge polovine 1944. godine pitanja komandovanja artiljerijom, avijacijom, drugim ešelonom, a naročito pokretnim jedinicama, prorađivana su sa komandantima svih korpusa i divizija kao i sa komandantima jedinica ojačanja na vežbama sa minijaturnim poligonima (reljefima) maketama ili sanducima sa peskom u okviru čitave armijske operacije. Veliki značaj pridavan je kontroli izvršavanja zapovesti i naređenja, koju su vršili oficiri štaba armije i štabovi rodova, prilikom obilaska potčinjenih jedinica. Uzajamno obaveštavanje susednih armija ostvarivalo se neposrednim razgovorima komandanata armija (preko visokofrekventnih uređaja), uspostavljanjem veze između komandnih mesta zdesna ulevo po frontu, kao i upućivanjem oficira za vezu u susedne štabove.

Za organizaciju čvrstog i neposrednog komandovanja veliki značaj je imalo opremanje jedinica ogromnom količinom sredstava telefonsko-telegrafske veze, a naročito radio-stanica. Od kraja prvog perioda rata, pa sve do njegovog završetka, armije nikad nisu oskudevale u sredstvima veze. Radio je postao osnovno, a ponekad i jedino sredstvo veze, koje je obezbeđivalo upravljanje borbenim dejstvima armije, a takođe avijacije, tenkovskih i mehanizovanih jedinica.

Komandant armije dobio je ličnu grupu radio-stanica od dve prenosne radio-stanice tipa „sever“, koje su se uvek nalazile uz njega. Lične radio-stanice imali su i komandanti korpusa i divizija. Koristeći ove stanice, koman-

dant armije i komandanti združenih jedinica mogli su upravljati dejstvima potčinjenih jedinica u svim uslovima.

Veza se u armiji organizovala na osnovu plana operacije, razrađenog u štabu prema odluci komandanta armije, i trebalo je da obezbedi neprekidno rukovodjenje ujedinjenim naporima svih rodova vojske, stalnu kontrolu njihovih dejstava i nesmetan prijem izveštaja. Radio-veza se organizovala najčešće po radio-pravcima. Ali nije zanemarivan ni sistem radio-mreža. U stvari, samo veštim kombinovanjem ova dva načina organizacije radio-veze postizao se najveći efekat u toku čitavog rata.

Radio-veza između štaba armije i pokretne grupe organizovana je po posebnim radio-pravcima preko oficira za vezu sa radio-stanicom, koga je štab armije upućivao u pokretnu grupu. Tako je bila organizovana veza 65. i 11. gardijske armije sa 1. i 2. gardijskim tenkovskim korpusom u beloruskoj i drugim operacijama. Drugi i najvažniji kanal radio-veze sa armijskom pokretnom grupom bila je lična radio-mreža komandanta armije u koju se uključivala radio-stanica komandanta pokretne grupe. Sredstvo za dubliranje veze predstavljali su radio-prijemnici, postavljeni na komandnom mestu armije i uključeni u mrežu komandanta armije.

U slučaju kada se u zoni armije, sem njene pokretne grupe, u borbu uvodila frontovska pokretna grupa (na primer, u operaciji severozapadno od Šaulaja 1944. godine), organizovala se posebna radio-mreža u koju se uključivala radio-stanica komandnog mesta 2. gardijske armije, radio-stanica 1. tenkovskog korpusa i radio-stanica oficira iz operativnog odeljenja, upućenog u 5. gardijsku tenkovsku armiju. Operacija je pokazala da je stvaranje ove radio-mreže najbolje obezbeđivalo vezu između opštevojne armije, njene i frontovske pokretne grupe pri njihovim dejstvima u istoj zoni.

Počev od 1943. godine za vezu sa tenkovskim i jedinicama samohodne artiljerije, pridatim streljačkim korpusima i divizijama, kao i sa onim koje su dejstvovali u prvom ešelonu ili se nalazile u rezervi komandanta armije, stvarane su posebne radio-mreže oklopnih i mehanizovanih jedinica armije. Stvarala se jedna ili dve takve mreže. One su služile ne samo za rešavanje pitanja ma-

terijalno-tehničkog obezbeđenja oklopnih jedinica, nego i za ostvarenje operativnih ciljeva, kada je komandant armije trebalo da izvrši pregrupisavanje tenkovskih jedinica.

I pored velikog značaja radio-veze, iskustvo je pokazalo da za obezbeđenje neprekidnog komandovanja jedinicama u armijskoj operaciji treba koristiti sve vrste veze. Zbog toga se žična i kurirska veza usavršavala i široko primenjivala sve do kraja rata.

Žična veza imala je naročito važnu ulogu u komandovanju jedinicama na polaznom položaju, kao i u sistemu komandovanja viših štabova (armija-front). Kurirsku vezu su u toku rata veoma široko primenjivali svi rodovi vojske u svim vidovima borbenih dejstava.

Veza žičnim i kurirskim sredstvima održavala se kako sa komandnih mesta, tako i sa osmatračnicama. Osmatračnice komandanata armijskih pokretnih grupa (11. gardijska i 65. armija u beloruskoj operaciji, 52. armija u jaško-kišinjevskoj operaciji, 69. armija u operaciji Visla—Odra) vrlo često su se poklapale sa osmatračnicama komandanata armija, a ponekad (ako je pokretna grupa bila jača od jednog korpusa, na primer, u 11. gardijskoj armiji u bolhovskoj operaciji i u 5. gardijskoj armiji u operaciji Visla—Odra) osmatračnice komandanata tenkovskih korpusa poklapale su se sa osmatračnicama komandanata streljačkih korpusa, u čijim se zonama predviđalo njihovo uvođenje u probor. To je bio slučaj i kada je armija nanosila glavni udar jednim korpusom u čijoj se zoni predviđalo uvođenje u probor tenkovskog korpusa — armijske pokretne grupe (na primer, kod 3. gardijske armije u operaciji Visla—Odra).

Najsigurnija veza između robova vojske postizala se ličnim dodirom komandanata armije sa starešinama jedinica ojačanja. Ali se taj metod primenjivao, po pravilu, na polaznom položaju, u periodu pripreme operacije. Jedan od najvažnijih načina veze između robova vojske bio je međusobna razmena oficira za vezu. Oficiri za vezu sa svojim radio-stanicama i pokretnim sredstvima veze upućivani su iz opštevojnih armija u tenkovske združene jedinice koje su dejstvovali u svojstvu pokretne grupe; oficiri avijacije sa radio-stanicama upućivani su na ko-

mandna mesta armija i u tenkovske združene jedinice; artiljerijski oficiri istureni su u sastav tenkovske združene jedinice. Prema tome, predstavnici svih rodova vojske upućivani su pre svega u tenkovske jedinice, što je imalo ogroman značaj.

Štabovi (komandna mesta) tenkovskih (mehanizovanih) korpusa su, radi boljeg usklađivanja dejstava, većinom raspoređivani u blizini štabova opštevojnih jedinica. To je olakšavalo uspostavljanje ličnog dodira i veze između komandanata opštevojnih i tenkovskih jedinica i olakšavalo komandovanje.

Na taj način, celokupan rad komandanata i štabova armija u periodu pripremanja operacije bio je usmeren, pre svega, na organizaciju čvrstog, elastičnog i neprekidnog komandovanja jedinicama. Ono je moralo da obezbedi prikrivenu i svestranu pripremu i uspešno izvođenje operacije. Komandovanje se organizovalo na osnovu odluke komandanta armije za datu operaciju i uputstava načelnika štaba o načinu rada štaba, sistemima komandnih mesta i veza armije. Štab armije posvećivao je posebnu pažnju na to da potčinjenim komandantima i štabovima ostavi neophodno vreme za pripremu jedinica za predstojeća dejstva. Pri tome se potpuno opravdalo izdavanje prethodnih naređenja kojima su jedinice obaveštavane o predstojećim zadacima. Zahvaljujući primeni ovog metoda postizala se velika ušteda vremena.

Štab armije morao je za kratko vreme da doneše odluku, da je oformi i dostavi izvršiocima, kao i da izda sva potrebna naređenja u vezi sa obezbeđenjem operacije, organizovanjem komandnih mesta, centrala veze, kontrole i pomoći jedinicama. Međutim, iskustvo je pokazalo da se komandovanje nije ograničavalo samo na ove mere. U periodu pripreme armijskih operacija ono je obuhvatilo još i rukovođenje jedinicama, njihovim pregrupisivanjem, smenom i posedanjem polaznog položaja, sprovođenjem mera u vezi sa operativnim i materijalno-tehničkim obezbeđenjem i borbenom pripremom jedinica.

Glava četvrta

USAVRŠAVANJE NAČINA IZVOĐENJA NAPADNIH OPERACIJA OPŠTEVOJNIH ARMIIJA

1. *Usavršavanje metoda probaja taktičke zone neprijateljske odbrane*

Oblici i načini probaja neprijateljske odbrane u toku velikog otadžbinskog rata stalno su se usavršavali zavisno od konkretnе situacije. Iskustvo je pokazalo da su samo duboko poznavanje neprijatelja i odlučna, usklađena dejstva svih rodova vojske u armiji mogli da obezbede brz probaj neprijateljske taktičke odbrane i brz razvoj uspeha armijske operacije.

Nasilno izviđanje. Većina armijskih napadnih operacija u toku rata počinjala je nasilnim izviđanjem. Nasilno izviđanje pred početak napada praktikovalo se već u prvom periodu velikog otadžbinskog rata. Tako je u probaju neprijateljske odbrane na r. Lami, koji je u januaru 1942. izvela 20. armija, prethodilo nasilno izviđanje koje su na pojedinim odseцима vršile jedinice različite jačine. Međutim, tada su njegovi zadaci bili ograničeni — ustanoviti jačinu neprijatelja i poboljšati polazne položaje pojedinih jedinica.

Nasilno izviđanje postalo je naročito neophodno kada je neprijatelj, izgubivši inicijativu, počeo na udaljenosti 1—2 km od prednjeg kraja da organizuje odbrambene položaje za borbeno osiguranje. Pred izviđanjem se pojavio nov zadatak — otkriti stvaran pravac protezanja prednjeg kraja prvog odbrambenog pojasa. Nije bio redak slučaj da je neprijatelj pre početka napada povlačio svoje snage

sa prednjeg kraja u dubinu da bi izbegao gubitke za vreme artiljerijske i avijacijske pripreme i zatim organizovanom vatrom i protivudarima sprečio napad sovjetskih snaga. Slična neprijateljska dejstva zapažena su u bolhovskoj operaciji jula 1942. Pred početak napada 61. armije neprijatelj je povukao svoje glavne snage sa prvog položaja u dubinu odbrane, usled čega je artiljerijska priprema ostala bez uspeha. Divizije prvog ešelona armije, ne nailazeći na jači neprijateljski otpor, osvojile su prvi odbrambeni položaj, ali kada su se našle pred drugim, naišle su na uporan otpor hitlerovaca i pretrpele velike gubitke. U stvari, napad armije prvog dana bio je sprečen.

Koristeći iskustvo sličnih operacija, komanda armije je u zimskim operacijama 1942—1943. godine počela široko primenjivati nasilno izviđanje pred početak napada, ne samo radi preciziranja stvarnog protezanja neprijateljskog prednjeg kraja, već i da bi se izbegla artiljerijska i avijacijska priprema u prazno i neopravdani gubici u živoj sili, tehničici i utrošak municije.

Nasilno izviđanje, po svome značaju, počelo je da izlazi iz okvira taktike. Tako, prilikom prelaza u protivofanzivu kod Staljingrada nasilno izviđanje se izvodilo u mnogim armijama (21. 5. tenkovskoj i dr.). Za izviđanje je svaka divizija prvog ešelona angažovala snage od ojačane streljačke čete do ojačanog streljačkog bataljona. Dejstva jedinice koju je divizija izdvojila za nasilno izviđanje podržavala su dva-tri artiljerijska diviziona. Nasilno izviđanje je počelo dva dana pre napada. Ujutru 18. novembra u zoni 5. tenkovske armije izviđanjem je utvrđeno da je neprijatelj povukao svoje jedinice sa prednjeg kraja u dubinu 2—3 km. To je dozvolilo da se na vreme izmeni plan artiljerijske i avijacijske pripreme napada i da se preciziraju zadaci jedinica prvog ešelona.

Docnije, u vezi sa izmenom neprijateljske odbrane i prelaskom 1943. godine na rogovski sistem odbrane koji je braniocu obezbeđivao povoljne uslove za manevar i povlačenje jedinica u dubinu, nasilno izviđanje je dobilo šire razmere. U bici kod Kurska 11. jula 1943. nasilno izviđanje je na širokom frontu vršilo nekoliko armija — 50, 11. gardijska, 61, 4. i 63. armija. Izvodili su ga uglavnom

ojačani bataljoni iz svake divizije prvog ešelona, čiji je napad počinjao jedan dan pre operacije.

U toku borbenih dejstava u trećem periodu velikog otadžbinskog rata upotreba ojačanih prednjih bataljona za nasilno izviđanje pred početak napada postala je nera-zdvojni deo skoro svake armijske operacije. Tako je nasilno izviđanje pred belorusku operaciju izvedeno u zonama jedanaest armija. Sastav bataljona i količina snaga i sredstava za podršku koji su učestvovali u nasilnom izviđaju takođe su znatno porasli.

Na primer, svi prednji bataljoni, koji su izvodili nasilno izviđanje u zonama 8. gardijske i 5. udarne armije u operaciji Visla—Odra, bili su ojačani četom tenkova, baterijom samohodnih artiljerijskih oruđa, baterijom lovačke protivtenkovske artiljerije i pionirskom četom. Pri-premu njihovog napada vršila je sva armijska artiljerija snažnim 25-minutnim vatrenim naletom na dubini 6—7 km, a podršku napada — vatrenim valom na dubini 1,5—2 km.

Uspeh bataljona prve linije posle zauzimanja prvog položaja, po pravilu, razvijale su glavne snage divizija prvog ešelona armije. Tako su dejstva prednjih bataljona prerasla u napad glavnih snaga, pa je neophodnost arti-ljerijske pripreme otpala.

Uporedo sa povećanjem snaga i sredstava, izdvajanih za nasilno izviđanje, u trećem periodu velikog otadžbin-skog rata zapaža se tendencija da se njegovo izvođenje približi početku operacija. Dok se u armijskim napadnim operacijama prvog i drugog perioda rata ovo izviđanje izvodilo nekoliko dana ili jedan dan pre operacije, dotle se u trećem periodu ono ostvarivalo nekoliko časova pre operacije ili pak neposredno pre njenog početka (u armi-jama 1. beloruskog i 1. ukrajinskog fronta u operaciji Visla—Odra).

Povećanjem snaga i sredstava koji su učestvovali u nasilnom izviđaju i usavršavanjem načina njegovog izvr-šenja, postizani su znatno veći rezultati. U trećem periodu velikog otadžbinskog rata prednji bataljoni su u mnogim operacijama osvajali ne samo jedine odseke na prednjem kraju neprijatelja, već često prvi, a ponekad i drugi po-ložaj ili čitav prvi odbrambeni pojas, stvarajući povoljne

uslove za prelaz u napad glavnih snaga armije. Tako su posle nasilnog izviđanja u zoni 43. armije uoči beloruske operacije, prednji bataljoni zauzeli otporne tačke u granicama prvog položaja, a u zoni 5. armije — prvi položaj i izbili pred drugi, dok su na pojedinim odseцима 6. gardijske armije potpuno savladali prvi odbrambeni pojas neprijatelja. Poučna su takođe dejstva prednjih bataljona 3. gardijske i 13. armije 1. ukrajinskog fronta u lavovsko—sandomješkoj operaciji. Oni su osvojili prvi odbrambeni pojas u celini, a posle uvođenja u borbu glavnih snaga divizija prvih ešelona, obe armije izbile su pred drugi odbrambeni pojas neprijatelja.

Na taj način, nasilno izviđanje prednjim bataljonima u armijskim napadnim operacijama u toku velikog otadžbinskog rata i dalje se razvijalo uglavnom na liniji povećanja snaga i sredstava koji su učestvovali u njemu, povećanja njegovih razmera i približavanja neposredno početku napada glavnih snaga armije, kao i postizanja boljih rezultata u toku njegovog izvođenja.

Nasilno izviđanje je omogućavalo da se blagovremeno otkriju neprijateljski pokušaji da se naše jedinice dovedu u zabludu o organizaciji njegove odbrane i grupisanju snaga, isključivalo mogućnost artiljerijskih i avijacijskih udara po napuštenim ili slabo posednutim rejonima odbrane, a samim tim doprinosilo da mu se nanesu veliki gubici u živoj sili i tehničici za vreme artiljerijske i aviacijske pripreme napada.

Nasilno izviđanje na širokom frontu pomoglo je da se prikrije pravac glavnih udara armija, dok je tendencija za skraćivanjem prekida između završetka i početka napada glavnih snaga ometala neprijatelja da izvrši bilo kakvo pregrupisavanje posle tog izviđanja i obezbeđivala iznenadnost prelaza u napad. Zahvaljujući uspešnim dejstvima prednjih bataljona postizala se velika ušteda municije.

Glavni uzroci koji su uticali na izmenu načina izvođenja nasilnog izviđanja bili su povećane mogućnosti naših jedinica i usavršavanje veštine komandnog kadra Crvene armije u vođenju operacija, kao i usavršavanje organizacije odbrane i izmena taktike izvođenja borbenih dejstava neprijatelja.

Proboj prvog pojasa neprijateljske odbrane. Jednu od najvažnijih etapa armijske operacije predstavlja je proboj taktičke zone neprijateljske odbrane. Zbog toga je armijska operacija uvek počinjala artiljerijskom i aviacijskom pripremom napada. Glavni zadatak artiljerije i avijacije u fazi njenog izvođenja bio je stvaranje uslova za otvaranje breše na čitavoj dubini taktičke zone putem neutralisanja vatrom, ometanja komandovanja i sadejstva neprijateljskih snaga, kao i sprečavanje dolaska rezervi.

Značajan faktor u postizanju efikasnog poraza neprijatelja, bio je nanošenje iznenadnog vatrenog udara. Iskušto borbenih dejstava je pokazalo da je najveće gubitke u živoj snazi i borbenoj tehniči neprijatelj trpeo od prvih vatreneih naleta artiljerije i minobacača. Zbog toga je u većini armijskih napadnih operacija artiljerijska i aviacijska priprema počinjala iznenadnim vatrenim naletima celokupne artiljerije, kojom je raspolagala armija, i udu-rima avijacije.

Veliki značaj za siguran poraz neprijatelja i povećanje tempa proboga u toku rata imalo je stalno povećanje gustine i dubine neutralisanja njegove odbrane (Tablica 8). Pored ovih važnih uslova za izvođenje uspešnog napada na neprijateljski prednji kraj, ispoljavala se i težnja da se izbegnu prekidi između završetka artiljerijske i aviacijske pripreme i početka napada pešadije i tenkova. Međutim, u napadnim operacijama letnjo-jesenje kampanje 1941. godine to nije uvek polazilo za rukom. Često se dođalo da armijske jedinice nisu bile u neposrednom do diru sa neprijateljem već udaljene 400—600 m, pa su morale da se približe i zauzmu jurišni položaj za napad za vreme kratkotrajne artiljerijske pripreme. To je dovodilo do prekida između završetka artiljerijske pripreme i napada na prednji kraj neprijatelja, pa prema tome i do smanjivanja tempa a ponedak i do osučećenja napada. Slični slučajevi zapaženi su i u pojedinim armijskim operacijama drugog perioda velikog otadžbinskog rata.

Tako je u zoni 11. gardijske armije u brjanskoj napadnoj operaciji avgusta 1943. počela napad na više od sekak tek 10—12 minuta posle prenosa artiljerijske vatre u dubinu neprijateljske odbrane.¹ Koristeći ovaj prekid

¹ Архив МО СССР, ф. 202, оп. 5, д. 1232, л. 8.

Načini izvođenja artiljerijske pripreme i podrške napada u armijskim napadnim operacijama u toku velikog otadžbinskog rata

operacija i vreme njenog izvođenja	armija	trajanje arti- lierijske pri- preme, u minutama	vreme za vatrene nalete		dubina neutra- lisanja odra- ne, u km	metod artili- erijske podrš- ke napada	dubina artili- erijske podrš- ke u kilometrima
			apso- lutno	u %			
klinska (decembar 1941)	30.		nije se izvodila			KV na zahtev	
volokolamska (decembar 1941)	16.		nije se izvodila			isto	
gžatska (januar 1942)	20.	90	35	38,8	2—4	UKV	1—1,5
harkovska (maj 1942)	28.	60	15	25	do 5	KV na zahtev	
protivofanziva na Volgi (novembar 1942)	5. TA	80	15	18,7	2—4	UKV	1,5
protivofanziva na Volgi (januar 1943)	65.	55	10	18	2—4	obični va- treni val	do 2
bolhovska (jul 1941)	11. gard.	165	30	17,6	2—4	isto	0,5—0,7
bobrujska (jun 1944)	65.	120	35	29,1	oko 6	dvojni va- treni val	1,5—2
jaško-kišinjevska (avgust 1944)	37.	105	20	19	6—8	isto	1,5—2
Visla-Odra (januar 1945)	69.	25	25	100	7—8	isto	2—2,5
berlinska (april 1945)	3. udarna	30	20	66,6	10—12	dvojni i obi- čan vatreni val	oko 4

neprijatelj je skoro potpuno obnovio sistem vatre na prednjem kraju i naneo velike gubitke jedinicama armije. Po- lazeći od iskustva sličnih operacija, jedinice prvog ešelona armije, po pravilu, težile su da posednu polazni položaj za napad na minimalnoj udaljenosti od prednjeg kraja

neprijateljske odbrane. Istovremeno ta udaljenost je isključivala mogućnost tučenja jedinica koje napadaju sopstvenim granatama i minama vatre nog naleta po prednjem kraju neprijatelja pred napad. U uslovima fortifikacijske uređenosti polaznog rejona, ta udaljenost je iznosila u proseku 200—300 m (11. gardijska i 3. armija u beloruskoj operaciji, 69. armija u operaciji Visla—Odra i drugim operacijama).

Da ne bi došlo do prekida između završetka artiljerijske i avijacijske pripreme i početka napada, pažljivo su praćeni rezultati dejstava artiljerije, avijacije, ponašanje neprijatelja i u skladu sa tim donošene odluke o početku napada pešadije. Zbog toga starešine svih stepena, pošto se za vreme artiljerijske i avijacijske pripreme nalaze na svojim osmatračnicama, budno su pratile rezultate dejstava artiljerije i avijacije. Komandant armije je na osnovu podataka osmatranja i svih vidova izviđanja postavljao dopunske zadatke za neutralisanje novootkrivenih ciljeva, precizirao vreme polaska tenkova NPP sa polaznih položaja i početka napada. Ponekad je, usled povoljne situacije, napad počinjao čak i pre planiranog roka.

Tako je u zoni 39. armije u vitepsko—oršanskoj operaciji za vreme artiljerijske pripreme zapaženo da je neprijatelj počeo povlačenje svojih jedinica iz prvog rova. Zbog toga je još pre svršetka artiljerijske pripreme vatra bila preneta u dubinu, a pešadija prešla u napad.

Istovremeni početak napada u čitavoj zoni armije imao je veliki značaj, jer je doprinosio postizanju iznenadenja i vezivanju neprijateljskih snaga na čitavom frontu. I, obrnuto, neistovremeni napad na prednji kraj neprijatelja, zapažen u operacijama prvog perioda velikog otadžbinskog rata, pružao mu je mogućnost da koncentracijom vatre sa nenapadnutih odseka odbije udare naših jedinica.

Napad na neprijatelja obično je počinjao u predviđeno vreme po odobrenju i na signal komandanta armije brzim jurišom pešadije i tenkova NPP. Do njegovog početka inženjerijske jedinice su pripremale prolaze u minskim poljima neprijatelja. Signal za pokret tenkova NPP i početak napada pešadije određivao se prema udaljenosti tenkova i pešadije od prednjeg kraja neprijateljske odbrane. Prirodno je da su udaljenost, a prema tome i vreme

davanja signala na raznim odsecima fronta armije, bili različiti. Zbog toga je davanje signala bilo proračunato tako da pešadija i tenkovi istovremeno napadnu neprijateljski prednji kraj u čitavoj zoni napada armije. Posle napada na prednji kraj, pešadija i tenkovi su nastojali da se, ne odvajajući se od vatrenje artiljerije i udara avijacije i uz sadejstvo inženjerijskih jedinica probiju napred. Čišćenje rovova od neprijatelja i uništavanje pojedinih otpornih tačaka i čvorova odbrane u pozadini vršile su armijske rezerve ili specijalno odvojene jedinice iz sastava pukova i združenih jedinica prvog ešelona.

Međutim, tempo proboga neprijateljske odbrane u pojedinim periodima rata nije bio isti. Tako su u napadnim operacijama zimske kampanje prvog perioda rata jurišne jedinice u prvom naletu zauzimale objekte samo na prednjem kraju neprijateljske odbrane. U borbi za glavni pojas, čak i kada njegova dubina nije bila veća od 3 do 4 km, za završavanje proboga angažovani su drugi ešeloni kao i pukovske i divizijske rezerve prvog ešelona armije. Spor tempo napada u prvom periodu rata bio je uslovljen, pre svega, nedovoljnim neutralisanjem neprijateljske odbrane. Na primer, letnjo-jesenjoj kampanji 1941. godine avijacijska priprema napada, praktično nije ni postojala. Artiljerijska priprema se ograničavala na kratke vatrene nalete, a ponekad se, radi postizanja iznenadnosti napada, uopšte nije izvodila (30. i 16. armija u protivofanzivi kod Moskve). Prirodno da kratkotrajna artiljerijska priprema uz malu gustinu vatrenje, kvalitetno slab sastav artiljerije i nedostatak municije, nije mogla da obezbedi sigurno neutralisanje neprijateljske odbrane.

Nije bila dovoljno efikasna artiljerijska i avijacijska priprema i u izvođenju drugih operacija u prvom periodu rata. Na primer, prilikom proboga neprijateljske odbrane jedinicama 20. armije na r. Lami, artiljerijska priprema od jednog i po časa izvodila se samo po otpornim tačkama neprijateljskog prednjeg kraja. Veoma slaba bila je i avijacijska priprema, jer je za njen izvođenje bio angažovan samo jedan bombarderski puk.

Mali tempo napada se može objasniti i nedovoljno efikasnom artiljerijskom i avijacijskom podrškom napada pešadije i tenkova. U prvom periodu velikog otadžbinskog

rata artiljerijska podrška napada izvođena je uglavnom samo metodom koncentracije vatre na traženje starešina, a u pojedinim slučajevima uzastopnim koncentracijama vatre (Tablica 8). Avijacijska priprema u stvari nije se vršila. Sem toga, mali tempo napada je bio rezultat nedovoljne jačine početnog udara jedinica prvog ešelona armije usled dubokog ešeloniranja borbenih poredaka, počev od malih do združenih jedinica, kao i nedovoljnog broja tenkova u sastavu prvog ešelona. U većini slučajeva tenkovi su angažovani u manjim grupama, a pešadija je često zaostajala iza njih. S druge strane, odvajajući se od pešadije, tenkovi nisu bili obezbeđeni odgovarajućom podrškom artiljerije, inženjerijskih jedinica i avijacije. Sve je to prouzrokovalo da je probor glavnog neprijateljskog odbrambenog pojasa umesto planiranog jednog trajao dva-tri dana (16. armija, decembra 1941, 20. armija januara 1942, i dr.), pri čemu je dnevni tempo napada jedinica iznosio 2—2,5 km.

Jedan od uzroka malog tempa napada bio je i taj, što na početku prvog perioda rata komandanti i komandiri nisu imali dovoljno snaga i sredstava, kao ni iskustva za izvođenje napadne operacije (boja), nisu u dovoljnoj meri primenjivali manevar u toku probora neprijateljske odbrane. U većini slučajeva uz ravnomeran raspored snaga po frontu, jedinice prvog ešelona armije izvodile su frontalne napade na najjače neprijateljske otporne tačke i čvorove odbrane. Pokušaji da se oni zaobiđu bili su retkost. Tako su decembra 1941. godine jedinice 20. 1. udarne i 16. armije frontalnim napadima pokušavale da osvoje krupne neprijateljske odbrambene čvorove — Krasnu Poljanu, Jahromu i Krjukovo. Takva situacija stvarala je neprijatelju povoljne uslove za koncentraciju vatre na pojedine odseke, nanošenje gubitaka i odbijanje napada. U boljem slučaju ovakva dejstva armija su primoravala neprijatelja da se povuče sa posednutog položaja i pružale mu mogućnost da organizuje odbranu na novim položajima. Zbog toga se već na početku opšte ofanzive kod Moskve prilikom izvođenja armijskih operacija smelije počela primenjivati manevarska taktika. Međutim, manevar se uglavnom izvodio samo drugim ešelonima streljačkih pukova i združenih jedinica koje su napadale u prvom

ešelonu armije. Manevar streljačkim združenim jedinicama na pomoćnim pravcima zbog straha za svoje bokove gotovo se nije ni izvodio. Veoma slabo se izvodio manevar tenkovima, artiljerijom i inženjerijskim jedinicama.

Jedan od važnih faktora koji je uticao na tempo probaja neprijateljske odbrane bila je pravilna organizacija i pravovremeno odbijanje protivnapada (protivudara) neprijatelja, koje je on obično izvodio taktičkim rezervama na pojedinim odsecima, već prilikom borbe za prvi i drugi položaj. Neprijateljske snage, koje su učestvovale u protivnapadu, nisu bile veće od jednog bataljona, ili puka ojačanog tenkovima. Bez obzira na to, odbijanje neprijateljskih protivnapada izvodilo se, po pravilu, vatrom iz mesta. To je uticalo na tempo napada i u stvari dovodilo do postepenog i sporog napredovanja jedinica od jedne do druge linije (20. i 16. armija prilikom napada u rejonu Krasne Poljane i Krjukova decembra 1941.).

U operacijama zimske kampanje drugog perioda velikog otadžbinskog rata, bez obzira na to što se dubina neprijateljske odbrane povećavala a njeno inženjerijsko uređenje poboljšalo, tempo probaja neprijateljske odbrane je porastao. Tako se, na primer, neprijateljski glavni odbrambeni pojas u bici na Volgi novembra 1942. sastojao od dva položaja, a njegova je dubina iznosila oko 5 km. Ipak prvi odbrambeni pojas bio je probijen već prvog dana napada (Tablica 9). Prosečni dnevni tempo napada armijskih jedinica u ovom periodu iznosio je 8—10 km, pri čemu je tempo probaja prvog odbrambenog položaja dostizao 1,5 km na sat.

Povećanje tempa probaja neprijateljske odbrane, naročito prvog položaja, omogućen je, pre svega, odlučnijom koncentracijom snaga i sredstava na pravcima glavnog udara armija i sigurnijim neutralisanjem neprijatelja u granicama tog položaja. Tako se u toku napada 5. tenkovske i 21. armije novembra 1942. dubina neutralisanja neprijateljske odbrane povećala do 4 km. U to vreme glavni metod artiljerijske podrške napada, umesto koncentrične vatre po zahtevu starešina, postaje uzastopna koncentracija vatre na dubini do 1,5 km.

Međutim, stepen neutralisanja neprijatelja na drugom položaju za vreme artiljerijske pripreme bio je

Tablica 9

Tempo probaja taktičke zone neprijateljske odbrane i upotreba armijskih drugih ešelona i pokretnih grupa

operacija i vreme njenog izvođenja	armija	dnevni tempo proboja, u km	načini proboja dru- gog odbram- benog pojasa	Upotreba drugih ešelona			upotreba armijskih pokretnih grupa
				divizija	korpusa	armija	
1	2	3	4	5	6	7	8
volokolamska (decembar 1941)	16.	2,2	nije bilo	za prvi polo- žaj, 1. dana	nije bilo	nije bilo	nije bilo
gžatska (januar 1942)	20.	2,5	nije bilo	za drugi položaj, 2. dana	nije bilo	Sbr iz rezerve k-ta armije za dr. položaj, 1. dana	2. gard. kk u borbi za prvi pojas, 3. dana
protivofanziva na Volgi (novembar 1942)	5. TA	do 9	nije bilo	nije bilo	nije bilo	nisu upotrebljeni	1. i 26. TK u borbi za prvi pojas, 1. dan
bolhovska (jul 1943)	11. gard.	8—11	sa kratko- trajnom pri- premom 2. i 3. dana	u borbi za prvi pojas, 1. dana	u borbi za 1. pojas 1. dana	nije bilo	5. TK u borbi za prvi pojas 1. dana 1. TK za drugi pojas, 2. dana
belgorodsko- -harkovska (avgust 1943)	6. gard.	do 8	sa krakotraj- nom pripre- mom; 3. dana	u borbi za drugi položaj, 1. dana	u borbi za drugi pojas, 2. dana	nije bilo	5. gard. TK u borbi za drugi pojas 1. dana

1	2	3	4	5	6	7	8
bobrujska (jun 1944)	3.	do 6	sa kratkotraj- nom pripre- mom, 3. dana	u borbi za drugi položaj, 1. dana	nije bilo	Sd u borbi za prvi pojaz. 2. dana	9. TK u borbi za prvi odbrambeni pojas, 1. dana
bobrujska	65.	do 16	iz pokreta noću 2. dana	u borbi za drugi položaj, 1. dana	u borbi za drugi položaj, 1. dana	Sd i sbr u borbi za prvi pojas, 1. i 2. dana	1. gard. TK u borbi za prvi pojaz, 1. dana
jaško-kišinjevska (avgust 1944)	37.	do 12	sa kratkotraj- nom pripre- mom, 2. dana	u borbi za treći položaj, 1. dana	u borbi za drugi pojaz, 1. dana	nisu upotrebljeni	7 MK posle proboga taktičke odbram- bene zone, 2. dana
istočnopruska (januar 1945)	48.	6—6,5	sa kratkotraj- nom pripre- mom, 3. dana	u borbi za drugi pojaz, 2. dana	nisu upotrebljeni	nije bilo	8. MK u borbi za drugi pojaz, 2. dana
Visla-Odra (januar 1945)	69.	do 15	iz pokreta noću 2. dana	u borbi za drugi pojaz, 1. i 2. dana	u borbi za prvi pojaz, 1. dana	nije bilo	11. TK u borbi za prvi pojaz, 1. dana

znatno manji. To se može objasniti još uvek relativno malom gustinom artiljerije, čiji su znatan deo činili minobacači, koji su menjali vatrene položaje za pešadijom u napadu, kao i nedovoljnim brojem tenkova NPP u prvom ešelonu armije. U upotrebi tenkova NPP takođe je bilo nedostataka. Pojedine tenkovske jedinice, kao i ranije, pridavane su streljačkim divizijama i bile potčinjene neposredno njihovim komandantima. Zbog toga su tenkovi, za podršku pukova i bataljona na bojištu, slabo sađejstvovali sa pešadijom. Nije bio redak slučaj da su tenkovi NPP ostajali bez artiljerijske podrške i morali da vode borbu sa neprijateljskim protivtenkovskim sredstvima, odlažući izvršenje svog glavnog zadatka — neutralisanje vatreñih sredstava neprijatelja koja su ometala napredovanje pešadije.

Brz probor neprijateljskog glavnog odbrambenog pojasa sprečavao je takođe nedostatak neophodnih snaga i sredstava za postepeno pojačavanje pritiska u rukama komandanata pukova i divizija. Postrojene u jedan ešelon, združene u niže jedinice gotovo nisu ni mogle da aktivno utiču na tok borbe.

Kao što je pokazalo iskustvo 21. i 5. tenkovske armije u bici na Volgi novembra 1942, tenkovski korpori koji su imali veliku pokretljivost i udarnu snagu, predstavljali su osnovno sredstvo za narastanje snage udara prvih ešelona armija i odigrali su glavnu ulogu u izvođenju manevra. U toku armijskih operacija komandanti armija uvodili su pokretne grupe u borbu pre izbijanja na liniju njihovog uvođenja. To se dešavalo usled nedovoljnog neutralisanja neprijateljske odbrane po dubini i nesposobnosti streljačkih jedinica da same probiju neprijateljsku odbranu. Pored toga, zapažao se nedostatak iskustva u upotrebi pokretnih jedinica u armijskim operacijama.

Počev od leta 1943. godine uslovi probora neprijateljske odbrane su se izmenili. Povećala se dubina i usavršilo inženjerijsko uređenje neprijateljske taktičke zone odbrane. Porasla je i gustina inženjerijskih prepreka. Tako je u bici kod Kurska gustina miniranja u neprijateljskoj odbrani dostizala 2.000—3.000 protivtenkovskih i protivpešadijskih mina na 1 km fronta. U vezi s tim pro-

boj neprijateljske odbrane se komplikovao i zahtevao savršenije oblike organizovanja i izvođenja.

Prelaz na korpusni sistem i pojačavanje formacijskih artiljerijskih i inženjerijskih sredstava u opštevojnim armijama stvarali su povoljne uslove za postrojavanje gušćih borbenih poredaka združenih jedinica prvog ešelona, kao i za narastanje moći u toku probaja neprijateljske taktičke odbrane. Sem toga, veća gustina artiljerije, povećanje trajanja artiljerijske pripreme i jačine napada avijacije na ciljeve u taktičkoj zoni, sigurno su obezbeđivali slamanje neprijateljske odbrane. Brzina i snaga početnog udara i brzo napredovanje jedinica takođe su bili postizani zahvaljujući jačoj podršci napada. Glavni metod artiljerijske podrške postao je obični vatreni val. Artiljerija je istovremeno tukla pojedine neprijateljske otporne tačke, artiljerijske i minobacačke baterije koje su sprečavale napredovanje pešadije i tenkova. Za uništavanje pojedinih neoštećenih neprijateljskih protivtenkovskih oruđa i vatrenih tačaka šire se upotrebljavala vatra pratećih oruđa, a naročito samohodnih artiljerijskih oruđa, koja su u 1943. godini pristizala jedinicama u većem broju.

U takvim uslovima tenkovi NPP nisu angažovani za borbu s neprijateljskim protivtenkovskim sredstvima i mogli su uspešno da izvršavaju svoj osnovni zadatak — uništenje vatrenih sredstava neprijatelja koja su sprečavala napredovanje pešadije. S druge strane, to je obezbeđivalo veći tempo napredovanja pešadije, kao i njenu efikasnu pomoć tenkovima u savlađivanju prepreka. Tenkovskim jedinicama počele su da se pridaju manje pionirske jedinice, koje su omogućavale uspešnije savlađivanje neprijateljskih minskih polja.

Sve je to doprinisalo postizanju velike brzine probaja neprijateljske odbrane (8—11 km dnevno), naročito njene prvog položaja (1—3 km na sat).

Međutim, u mnogim armijskim operacijama, naročito u operacijama 11., 61., 5. i 6. gardijske armije za vreme protivofanzive kod Kurska, tempo probaja prvog neprijateljskog položaja bio je ispod 1 km na sat. To se objašnjava pre svega povećanjem dubine (do 3 km) i pojačanjem inženjerijskog uređenja prvog neprijateljskog

položaja, u čijim je granicama bila naročito povećana gustoća minsko-eksplozivnih prepreka.

Po izbijanju pred drugi i treći položaj naše jedinice su, kao i u protivofanzivi kod Staljingrada, morale da vode žestoke borbe i da odbijaju mnogobrojne neprijateljske protivnapade. Snaga ovih protivnapada se donekle povećala. Tako su, na primer, jedinice 11. gardske armije u bolhovskoj operaciji, u borbi za prvi odbrambeni pojas, odbile sedam snažnih protivnapada neprijateljskih taktičkih i operativnih rezervi. Na pravcu glavnog udara 61. armije u toj istoj operaciji odbijeno je preko 20 protivnapada.²

Protivnapadi su u većini slučajeva odbijani vatrom iz mesta, tj. na isti način kao i operacijama prvog perioda rata. Međutim, za neutralisanje i uništavanje neprijatelja u protivnapadu angažovano je znatno više snaga i sredstava (automatskog oružja, artiljerije, tenkova, avijacije). To je omogućavalo da se u kraćem roku izvršavaju zadaci sprečavanja neprijateljskih protivnapada. Konačno razbijanje neprijatelja u protivnapadu postizalo se povećanjem snaga u toku probijanja njegove odbrane. Za konačno probijanje prvog odbrambenog pojasa upotrebljavani su uglavnom drugi (treći) ešelon armije, a ponekad i drugi ešeloni streljačkih korpusa (8. gardski streljački korpus 11. gardske armije). Ali u nedostatku tenkova NPP, svi tenkovi kojima je raspolagala armija dejstvovali su u prvim ešelonima streljačkih pukova. Zbog toga se uvođenje u borbu drugih ešelona pukova, divizija i korpusa moralo obezbeđivati istim tenkovima koji su dejstvovali u prvom ešelonu. Prilikom preorijentisanja tenkova NPP na izvršenje novog zadatka, u uslovima kada su već bili angažovani u borbi, njihovo prepotčinjavanje i pregrupisavanje bilo je otežano. Sem toga, oni su u borbi za prvi i drugi položaj trpeli velike gubitke, tako da često prilikom uvođenja u borbu drugih ešelona streljačkih pukova i združenih jedinica oni nisu imali čime da se ojačaju. To je neosporno otežavalo narastanje snaga prvog ešelona armija. Usled toga je za ubrzanje tempa napada u završnoj fazi probora prvog odbrambenog pojasa nepri-

² Развитие тактики Советской Армии в годы Великой Отечественной войны 1941—1945. М., Воениздат, 1958, стр. 238.

jatelja, isto kao i u bici na Volgi, od bitnog značaja bilo uvođenje u borbu armijskih pokretnih grupa. Sa njihovim uvođenjem u borbu neprijatelj nije mogao da izdrži udar tenkovskih jedinica i, pretrpevši velike gubitke, morao je da se povuče. Tako, uvođenjem u borbu 5. tenkovskog korpusa u zoni 11. gardijske armije u bolhovskoj operaciji uspelo se ne samo da se krajem dana dovrši proboj prvog odbrambenog pojasa, već i da se, prodom u dubinu od 8 do 11 km, izbije pred drugi odbrambeni pojas.

Mogućnosti izvođenja manevra takođe su se povećale. Ovome su doprineli dublje postrojavanje borbenih poređaka divizija i korpusa koji su napadali u prvom ešelonu, povećanje dubine operativnog poretka i pojačanje armijskih artiljerijskih grupa i rezervi, povećanje gustine artiljerije, tenkova, inženjerijskih jedinica, kao i veće iskušto komandnog kadra u izvođenju napadnih operacija.

Međutim, u operacijama drugog perioda velikog otadžbinskog rata zapaženi su slučajevi kada je probijanje glavnog pojasa, usled pojačane neprijateljske odbrane, i grešaka u dejstvima naših jedinica, trajalo dva pa i tri dana.

Najbrži, neprekidan proboj neprijateljskog prvog odbrambenog pojasa na čitavoj njenoj dubini ostvaren je u operacijama trećeg perioda velikog otadžbinskog rata. U većini armijskih napadnih operacija neprijateljski prvi odbrambeni pojas (prosečne dubine 6—8 km) probijan je već prvog dana napada.

Brzina napada se postizala detaljnom obradom pitanja sadejstva svih rodova vojske i daljim usavršavanjem metoda borbene upotrebe tenkova, artiljerije i avijacije. Iskustvo organizacije i izvođenja proboga bilo je uopšteno u Uputstvu za proboj pozicijske odbrane, objavljenom početkom 1944. godine, što je jedinicama omogućilo da celishodnije i odlučuje rešavanju pitanja izvođenja napadnog boja i operacije.

Jedan od uzroka povećanja tempa napada bio je dalje usavršavanje artiljerijske pripreme. Radi postizanja iznenadnosti napada u vezi s povećanjem gustine artiljerije i količine municije, u većini operacija trećeg perioda rata zapažena je tendencija skraćivanja njenog trajanja. Tako je krajem rata artiljerijska priprema skraćena na 85—60

minuta, a u pojedinim slučajevima i na 25—30 minuta (Tablica 8). Uporedo s tim, vreme predviđeno za vatrenе nalete u okviru artiljerijske pripreme produženo je, a za metodičku vatru relativno skraćeno. U pojedinim operacijama metodička vatra je bila potpuno isključena (u 69. i 33. armiji januara 1945.). Povećanje broja vatrenih naleta u opštem planu artiljerijske pripreme povećalo je gustinu vatre, pa prema tome omogućilo uspešnije neutralisanje i uništavanje žive sile i vatrenih sredstava neprijatelja, kao i rušenje njegovih odbrambenih objekata. Povećavala se takođe dubina artiljerijske pripreme. Prilikom izvođenja jaško—kišinjevske operacije, ona je u 27., 52. i 37. armiji dostizala 6—8 km, a u operaciji Visla—Odra mnoge armije neutralisale su neprijatelja na čitavom prvom odbrambenom pojasu kao i njegove važne otporne tačke na drugom pojasu.

Za vreme artiljerijske pripreme, vatreni naleti po ciljevima na prednjem kraju smenjivali su se sa naletima po artiljeriji, rezervama, komandnim mestima i drugim dublje raspoređenim ciljevima u odbrani. Zahvaljujući tome povećavala se gustina vatre kojom su postepeno neutralisani ciljevi (na primer, u 27. i 52. armiji u jaško—kišinjevskoj operaciji avgusta 1944. i dr.), Artiljerijska priprema se obično završavala istovremenim vatrenim naletom po svim neprijateljskim vatrenim sredstvima koja bi se mogla upotrebiti za odbijanje napada. Pored artiljerije, raspoređene na zaklonjenim vaternim položajima, u artiljerijskoj pripremi šire su se primenjivala oruđa izdvojena za neposredno gađanje, kao i streljačko oružje. Trajanje poslednjeg vatrenog naleta zavisilo je od vremena koje je pešadiji i tenkovima bilo potrebno za savladavanje odstojanja između polaznog položaja i granice zone sigurnosti od eksplozija zrna sopstvene artiljerije koja tuče prvu liniju rovova. Posle toga je vaterni nalet postepeno, neprimetno za neprijatelja, prelazio u drugu fazu artiljerijskog napada, tj. u artiljerijsku podršku napada.

Usled snažnog vatrenog dejstva za vreme artiljerijske pripreme 50—70% celokupnog ljudstva neprijatelja u zahвату prvog položaja izbacivano je iz stroja, što je doprinisalo stvaranju povoljnih uslova za brzo probijanje ne-

prijateljske taktičke odbrambene zone i smanjenje gubitaka u živoj sili i tehnički jedinica u napadu.

U operacijama trećeg perioda velikog otdažbinskog rata još više su se povećale razmere angažovanja avijacije u avijacijskoj pripremi. Tako u zonama 60. i 38. armije u lavovsko-sandomirskoj operaciji jula 1941. u neposrednoj avijacijskoj pripremi učestvovalo preko 600 bombardera i jurišnih aviona.³ Njihova dejstva predstavljala su sasređene udare jakih snaga, prvenstveno bombarderske avijacije, na pravcu glavnih udara armije. Objekte dejstava avijacije za vreme neposredne pripreme u većini armijskih operacija predstavljale su važne otporne tačke ili odseci neprijateljske odbrane, upravo vatreni položaji artiljerije, prikrivene taktičke rezerve, mesta koncentracije tenkova, komandna mesta, skladišta, itd., tj. takvi elementi odbrane, koji, prema uslovima osmatranja i daljini gađanja artiljerije, nisu mogli da se neutrališu u toku artiljerijske pripreme, a nalazili su se na glavnom odbrambenom pojasu (u dubini 3—5 km), između prvog i drugog i na drugom odbrambenom pojasu.

Povećala se i gustina bombardovanja. Dok u operacijama 1943. godine ona nije premašala 5—10 tona na 1 km², dotle je u operacijama 1944—1945. godine iznosila već 50—60 tona na 1 km², a ponekad i više. Na primer, na pravcu glavnog udara 8. gardijske i 5. udarne armije u berlinskoj operaciji gustina bombardovanja dostizala je 72 tone po 1 km², a u 60. i 38. armiji u lavovsko-sandomirskog operaciju — 102 tona na 1 km².

Usavršavali su se i načini podele ciljeva među vidovima avijacije. Tako su, razvojem jurišne avijacije, neutralisanje i uništavanje neprijateljskih ciljeva, raspoređenih u blizini prednjeg kraja, po pravilu, vršili jurišnici, a dublje raspoređenih ciljeva — bombarderi.

Tačno izvršavanje zadataka avijacije uslovljeno je neprekidnim usavršavanjem letačkog osoblja u toku rata, celishodnom upotrebom kalibara i vrsta bombi, kao i usavršavanjem obrade pitanja organizacije sadejstva avijacije i kopnene vojske.

³ Архив МО СССР, ф. 236, оп. 13315, д. 160, л. 48.

U operacijama trećeg perioda velikog otadžbinskog rata avijacijska priprema bila je podeljena u dve faze: prethodnu i neposrednu pripremu.

Prethodna priprema obično se izvodila u toku pri-premne etape operacije, na širokom frontu i, po pravilu, po planu komande fronta. Pri tome, avijacija je, uništanjem i iznuravanjem žive sile neprijatelja, neutralisanjem i uništavanjem njegove artiljerije, komandnih mesta itd., doprinosila uspešnom izvođenju armijskih napadnih operacija.

Brzo slamanje neprijateljske odbrane omogućeno je takođe daljim usavršavanjem podrške napada pešadije i tenkova. U većini operacija trećeg perioda rata podrška napada se izvodila dvojnim vatrenim valom. Povećala se i dubina artiljerijske podrške. Tako je pri izvođenju operacije Visla—Odra u zoni 61. armije dvojni vatreći val imao dubinu 2—2,5 km, a u berlinskoj operaciji, u zoni 3. udarne armije — 4 km, odnosno faktička dubina mu je bila veća od dubine čitavog prvog položaja neprijateljskog glavnog odbrambenog pojasa.

Poboljšala se takođe avijacijska podrška napada pešadije i tenkova. Dejstva avijacije preciznije su se usklađivala sa konkretnom situacijom. Ona je obično nanosila udare po novim ciljevima koji su se pojavili ispred vatrenog vala artiljerije, neutrališući na taj način oživele artiljerijske i minobacačke baterije, otporne tačke neprijatelja i onemogućavajući mu povlačenje u dubinu i do-vlačenje rezervi. Dejstva avijacije, naročito jurišne, tesno su usklađivana sa dejstvom združenih i manjih jedinica koje su napadale u prvom ešelonu armije. Pozitivnu činjenicu prema iskustvu iz operacija 1944—1945. godine predstavljalo je stvaranje operativnih grupa za komandovanje avijacijom pri štabovima armija i korpusa. Pored toga, na osmatračnicama komandanta armije, komandanta korpusa, a ponekad i divizija, nalazili su se komandanti vazduhoplovnih združenih jedinica ili njihovi predstavnici, koji su neposredno rukovodili dejstvima avijacije. Sve je to omogućavalo da se dejstva avijacije za podršku brzo preorientišu u skladu s izmenom situacije.

Postavljene zadatke avijacija je izvršavala na dva načina — neprekidnim praćenjem ili poletima na zahtev

jedinica. Drugi način je, prirodno, zahtevao manji broj aviona, ali je često dovodio do zakašnjenja avijacije na bojištu. Zbog toga se za vreme najkritičnije borbe, tj. proboru taktičke zone neprijateljske odbrane, obično primenjivao metod neprekidnog praćenja pešadije i tenkova u napadu grupama jurišnih aviona pod zaštitom lovaca.

Porastu brzine probora neprijateljske odbrane doprinelo je takođe dalje povećavanje broja tenkova NPP u sastavu prvog ešelona armije i poboljšavanje metoda njihove upotrebe.

U operacijama trećeg perioda velikog otadžbinskog rata tenkovi i samohodna artiljerijska oruđa pridavani su pukovima i bataljonima. To je obezbeđivalo operativnije rešavanje iznenada iskrslih zadataka u toku probora neprijateljske odbrane tenkovima u tesnom sadejstvu sa pešadijom i artiljerijom. Ovde treba podvući da su se oni, kao i ranije, bez obzira na prepotčinjavanje komandantima streljačkih jedinica, masovno upotrebljavali na najvažnijim pravcima.

U trećem periodu rata poboljšano je i inženjerijsko obezbeđenje napadnih operacija. Upotreba inženjerijskih jedinica zavisila je od zadatka armije i konkretnе situacije. Međutim, u svim slučajevima, u toku probijanja neprijateljske odbrane, inženjerijske jedinice su vršile izviđanje neprijateljske odbrane, otvarale prolaze u preprekama, obezbeđivale organizovanje zaštitno-kontrolne službe, kao i napredovanje tenkova i artiljerije, uvođenje u borbu drugih ešelona i pokretne grupe armije, učestvovale u odbijanju protivnapada i protivudara, štitile bokove i spojeve, obezbeđivale forsiranje reka, utvrđivale zauzete položaje, uređivale komandna mesta.

Obim radova, koji su se izvodili u toku izvršavanja ovih zadataka u armijskim operacijama, bio je različit. Sa povećanjem broja tenkova, artiljerijskih oruđa i druge borbene tehnike koja je učestvovala u operacijama, pojačavanjem neprijateljske odbrane i povećanjem gustine inženjerijskih prepreka, povećavao se i njihov obim. Povećani obim i složenost radova tražili su da se za rešavanje zadataka inženjerijskog obezbeđenja angažuje više inženjerijskih jedinica i više koriste svi rodovi vojske. Svi rodovi vojske su samostalno izvršavali najprostije inž-

njerijske zadatke, oslobađajući samim tim inženjerijske jedinice za obavljanje složenijih radova.

Kao što je pokazalo iskustvo u mnogim operacijama, pitanja izrade prolaza na prednjem kraju neprijatelja i praćenje jedinica prvog ešelona u napadu, izvršavale su snage pukovskih i divizijskih pionira, kao i same te jedinice. Proširivanje prolaza, organizovanje zaštitno-kontrolne službe na njima i propuštanje sledećih ešelona radi ubrzanja tempa napada vršile su armijske inženjerijske jedinice, uključujući i one koje su bile pridate korpusima. Za zaštitu bokova, odbijanje protivnapada (protivudara) i utvrđivanje zauzetih linija, upotrebljavani su pokretni odredi za zaprečavanje koji su izvodili široki manevar minskim preprekama. Oni su obično dejstvovali zajedno sa artiljerijskim protivtenkovskim rezervama, što je stvaralo povoljne uslove za odbijanje protivnapada neprijateljskih tenkova.

Sve navedene mere za poboljšanje borbenih dejstava omogućile su da se u trećem periodu velikog otadžbinskog rata tempo probaja neprijateljske odbrane poveća do 16 km dnevno. Međutim, u pojedinim armijskim operacijama (istočnopruskoj i berlinskoj) to povećanje je iznosilo samo 6—8 km dnevno. Tempo probaja prvog neprijateljskog položaja, za čiju je odbranu neprijatelj koncentrisao osnovne snage združenih jedinica prvog ešelona, skoro u svim operacijama dostizao je 1,5—2 km na sat i više.

Bez obzira na usavršavanje vođenja borbenih dejstava čak i u završnoj etapi rata velikim tempom mogao se probiti samo prvi položaj. U borbi za drugi i treći položaj, jedinice su uvek nailazile na organizovani otpor neprijatelja i bile primorane da odbijaju njegove česte protivnapade. To je svedočilo o nedovoljnem neutralisanju neprijateljskih snaga i sredstava na drugom i trećem položaju ne samo vatrom artiljerije i minobacača, već i avijacijom.

Analiza kvalitativnog sastava artiljerije, koja je u trećem periodu rata sasređena na pravcima glavnih udara armija i čija je gustina iznosila 200—300 artiljerijskih oruđa i minobacača na 1 km² fronta, pokazuje da su 40—60% sačinjavali minobacači i artiljerijska oruđa, koji

su mogli da dejstvuju vatrom najviše na dubini prvog položaja. Pored toga, deo artiljerije, koja je imala veći domet gađanja, takođe je posle proboga prvog položaja menjao vatrene položaje. Zbog toga je gustina neutralisanja neprijatelja u zahvatu drugog i trećeg položaja bila nedovoljna. Artiljerijska podrška napada pešadije i tenkova uglavnom se završavala na prvom položaju. Zbog toga su borbena dejstva po završetku proboga glavnog odbrambenog pojasa dobijala dugotrajan i ogorčen karakter. Da bi se završio proboj prvog odbrambenog pojasa bilo je neophodno pojačati snage, koje su napadale u prvom ešelonu armija. Rešiti ovaj zadatak snagama streljačkih jedinica prvog ešelona armija bilo je nemoguće. Streljački korpsi i divizije, u stvari, u svom formacijskom sastavu nisu imali tenkovske pukove i niže jedinice, a pridate tenkovske jedinice upotrebljavane su uglavnom u prvom ešelonu i nisu ešelonirane po dubini. Zbog toga sve do kraja rata problem pojačavanja snaga radi okončanja proboga taktičke zone spadao je u dužnost komandanta armije, a ponekad i komandanta fronta.

U tu svrhu (Tablica 9) komandanti armija su u većini operacija upotrebljavali raspoložive armijske pokretne grupe (tenkovske ili mehanizovane korpuse). Za razliku od prvog i delimično drugog perioda velikog otadžbinskog rata, one su u većini operacija uvođene u proboj približno sa one linije koja je bila predviđena planom, a u pojedinih operacijama čak i posle proboga neprijateljske taktičke zone (2. gardijski tenkovski korpus 11. gardijske armije i 11. tenkovski korpus 8. gardijske armije u beloruskoj operaciji). Usavršavanje načina upotrebe pokretnih grupa išlo je uglavnom linijom brižljivijeg obezbeđenja njihovog uvođenja u proboj.

Iskustvo armijskih napadnih operacija je pokazalo da je najvažniji uslov za to bilo stvaranje neophodne breše u neprijateljskoj odbrani na pravcu uvođenja pokretne grupe. Ovaj zadatak obično su izvršavale streljačke jedinice, artiljerija i avijacija, u većini operacija na dubini 3—5 km. Prodiranje združenih jedinica prvog ešelona armije na ovaku dubinu omogućilo im je savlađivanje najgušće posednute neprijateljske odbrane i protivtenkovskog sistema, a samim tim stvarani su povoljniji uslovi za

uvodenje pokretne grupe. Pri tome je širina odseka probora armije dostizala 6—8 km sa najmanje dva pravca marš-rute) za pokretnu grupu. Tako je bilo u 65. armiji u beloruskoj operaciji, u 2. udarnoj i 48. armiji u istočno-pruskoj operaciji, u 33. i 69. armiji u operaciji Visla—Odra i u mnogim drugim operacijama.

Ogroman značaj je imala sigurna podrška pokretnih grupa artiljerijskom vatrom, avijacijom i inženjerijskim jedinicama za vreme njihovog kretanja i uvođenje u probor. Za neutralisanje neprijateljske artiljerije, rezervi i naročito sistema protivtenkovske vratre, angažovana je armijska artiljerijska grupa. Artiljerijska podrška se, po pravilu, ostvarivala metodom uzastopne koncentracije vatre od linije uvođenja na celokupnoj dubini neprijateljske taktičke zone. Artiljerija, pridata pokretnoj grupi, prelazila je u njen sastav posle artiljerijske pripreme i izvršavala zadatke po naređenju komandanta grupe.

Usavršavalo se i avijacijsko obezbeđenje uvođenja u probor armijskih pokretnih grupa. Za zaštitu pokretnе grupe od napada iz vazduha za čitavo vreme njenih dejstava, pored protivavionske artiljerije kojom je raspolagala armija i njene jedinice, korišćena je i avijacija fronta. Za neutralisanje i uništavanje neprijateljskih ciljeva, počev od 1943. godine svaka pokretna grupa se, po pravilu, ojačavala jednom ili sa dve jurišne i jednom lovačkom vazduhoplovnom divizijom. Komandovanje avijacijom ostvarivano je preko predstavnika ili komandanta vazduhoplovnih združenih jedinica, dodeljenih komandantu pokretnе grupe. Takav metod komandovanja avijacijom temeljno je obezbeđivao njeno sadejstvo s pokretnom grupom i široko se primenjivao u 65. armiji (beloruska operacija), 37. armiji (jaško—kišinjevska operacija), 5. udarnoj armiji (Visla—Odra) i drugim armijama.

Inženjerijsko obezbeđenje se uglavnom sastojalo iz pripremanja i raščišćavanja marš-ruta za kretanje pokretnе grupe, pripreme (razminiranja) linije uvođenja u probor i obezbeđenja borbenih dejstava pokretnе grupe u toku završavanja probora neprijateljske taktičke odbrane. Ove zadatke izvršavali su inžinjersko-pionirske jedinice streljačkih združenih jedinica prvog ešelona armije

i inženjerijsko-pionirski bataljoni armija, kao i snaga pokretne grupe.

Pokretna grupa je, u zavisnosti od konkretnih uslova, podilazila liniji uvođenja u probaj u sledećem rasporedu: sa prednjim jedinicama streljačkih divizija kretali su se izviđački organi, za njima odredi za neposredno obezbeđenje kretanja, zatim prednji odredi, i, najzad, glavne snage koje su se u većini operacija kretale u dve kolone (pravca) i postrojavale u dva ešelona (šema 11 i 12). Osnovu za postrojavanje borbenog poretka predstavljali su sledeći elementi: brzo završavanje probaja neprijateljske taktičke zone odbrane, povoljni uslovi za komandovanje i manevrovanje jedinicama u borbi, i najcelishodnije iskorističavanje mogućnosti pokretne grupe.

Posle izbijanja na liniju uvođenja u probaj, armijska pokretna grupa je u većini slučajeva završavala probaj neprijateljskog glavnog odbrambenog pojasa na dva naj-karakterističnija načina.

Ako je neprijatelj bio prethodno jako neutralisan vatrom, probaj glavnog odbrambenog pojasa završavali su prednji odredi u sadejstvu sa streljačkim združenim jedinicama. Na sličan način su izvršili svoj zadatak 1. gardijski tenkovski korpus 65. armije u beloruskoj operaciji, armijske pokretne grupe 2. beloruskog fronta u istočno-pruskoj i drugim operacijama.

Međutim, nije bio redak slučaj da se, zbog slabog neutralisanja neprijatelja po dubini odbrane, njegovog upornog otpora i nedostatka tenkova NPP, pa čak i posle uvođenja prednjih odreda, nije mogao da probije neprijateljski glavni odbrambeni pojas. U takvim uslovima u 3. armiji u beloruskoj operaciji, 5. gardijskoj, 33. i 69. armiji u operaciji Visla—Odra i drugim operacijama, probaj glavnog odbrambenog pojasa se ostvarivao uvođenjem glavnih snaga armijske pokretne grupe. U većini slučajeva pokretna grupa je uvođena u borbu posle probaja drugog položaja prvog dana operacije. Pri tome za borbu su se razvijale samo brigade prvog ešelona. Uvođenjem u borbu glavnih snaga pokretne grupe znatno se povećavala gustina tenkova koja je iznosila 60—70 oklopnih borbenih vozila na 1 km fronta, što je omogućavalo uspešno

okončanje proboga neprijateljskog glavnog odbrambenog pojasa.

Osnovna tendencija uvođenja u borbu pokretnih grupa armije svodila se na to da se probog glavnog odbrambenog pojasa završi samo jednim delom snaga tenkovskih (mehanizovanih) korpusa, a da se glavne snage sačuvaju za brzo osvajanje drugog pojasa i energična dejstva radi razvijanja operativnog uspeha.

Jedno od glavnih sredstava povećanja tempa proboga neprijateljske odbrane predstavljalo je dalje usavršavanje manevra snagama i sredstvima. Za manevar u armijskim operacijama trećeg perioda velikog otadžbinskog rata odlučnije su se počeli upotrebljavati ne samo drugi ešeloni i rezerve, već i snage i sredstva sa drugih odseka. Takav manevar u toku proboga neprijateljske odbrane izvršile su jedinice 11. gardijske armije u beloruskoj operaciji. Komandant armije utvrdivši da su naše jedinice na pravcu glavnog udara naišle na jak neprijateljski otpor, a na desnom krilu i u centru postigle uspeh, brzo je na taj pravac pregrupisao četiri divizije (šema 14). Ovaj smeli manevar omogućio je da se za kratko vreme završi probog neprijateljske odbrane na pomoćnom pravcu. Na pravcu postignutog uspeha izvršen je manevar i u zoni treće armije u toku probijanja neprijateljske odbrane u bobrujskoj operaciji, gde su na desno krilo bile pregrupisane jedinice 9. tenkovskog korpusa i drugi ešelon armije — 46. streljački korpus.⁴

Smelije i odlučnije izvođen je manevar drugim ešelonima, rezervama armije i vatrom, naročito prilikom odbijanja snažnih neprijateljskih protivnapada i protivudara. Na primer, u toku proboga odbrane na lavovskom pravcu jula 1944. godine neprijatelj je snagama dveju tenkovskih divizija izvršio jak protivudar po susednim krilima (međuprostorima) 60. i 38. armije (šema 13). Jedinice 38. armije povukle su se 2—4 km, a levi bok 60. armije ostao je nezaštićen.⁵ Za odbijanje neprijateljskog protivudara po levom boku 60. armije uveden je u borbu drugi ešelon 15. streljačkog korpusa (148. streljačka divizija), njegova artiljerijska protivtenkovska rezerva i po-

⁴ Архив МО СССР, ф. 310, оп. 20586, д. 1, л. 369.

⁵ Архив МО СССР, ф. 236, оп. 71456, д. 13, л. 111.

kretni odred za zaprečavanje. Na isti pravac upućene su artiljerijska protivtenkovska rezerva (lovačka protivtenkovska artiljerijska brigada), protivtenkovski puk 60. armije, kao i samohodna artiljerijska brigada 3. gardijske tenkovske armije, koja je nastupala u zoni 60. armije. Komandant 60. armije koncentrisao je vatru celokupne artiljerije, raspoređene na zaklonjenim vatrenim položajima, na tenkovsku grupaciju neprijatelja.⁶

Pored toga, po naređenju komandanta fronta 2. vazduhoplovna armija nanela je niz masovnih udara po neprijateljskim tenkovima, izvršivši 737 avio-poleta bombarderima i 111 jurišnim avionima.⁷ Brz manevar svim snagama i sredstvima (streljačkim jedinicama, artiljerijom, tenkovima, inženjerijskim jedinicama i avijacijom), obezbedio je ne samo uspešno odbijanje snažnog neprijateljskog protivudara, već i uspešno uvođenje u borbu 3. gardijske i 4. tenkovske armije radi razvijanja uspeha dejstava u operativnoj dubini. Ovakav manevar snagama i sredstvima bio je karakterističan za većinu armijskih operacija trećeg perioda velikog otadžbinskog rata.

Izvođenje brzog manevra svim snagama i sredstvima olakšavalo je razbijanje i uništavanje neprijatelja po dešnjima. Ono je štaviše u više armijskih operacija 1944—1945. godine dovodilo do okruženja neprijateljskih snaga u zahvatu taktičke zone odbrane.

Povećane mogućnosti jedinica i borbena veština boraca u ovom periodu omogućile su uspešnije odbijanje neprijateljskih protivnapada i protivudara. U armijama su se počeli smelije upotrebljavati samo delovi snaga i sredstava za razbijanje borbenih poredaka neprijatelja u protivnapadu vatrom iz mesta. Glavne snage armije, koristeći slaba mesta neprijateljske odbrane, nastavljale su napad po dubini radi stvaranja povoljnih uslova za nanošenje udara u bok i pozadinu neprijatelja u protivnapadu. Tako je, na primer, 46. armija prilikom proboga odbrane jugozapadno od Budimpešte 20—22. decembra 1944. godine bila primorana da odbija snažne neprijateljske protivnapade. Najveći uspeh neprijatelj je postigao na levom krilu armije. Probivši borbene poretkе združene

⁶ Архив МО СССР, ф. 417, оп. 88486, д. 5, л. 27—35.

⁷ Архив МО СССР, ф. 236, оп. 13315, д. 160, л. 50.

nih jedinica prvog ešelona armije, oko 40 neprijateljskih tenkova i samohodnih oruđa sa desantom automatičara izbili su u rejon Velence. Radi sprečavanja daljeg prodiranja i širenja neprijatelja, kao i odbijanja njegovih protivnapada vatrom iz mesta, bio je izdvojen deo snaga 10. gardijskog streljačkog korpusa.⁸

Glavne snage armije, savlađujući neprijateljski otpor, prodirale su u dubinu, stvarajući pogodne uslove za nanošenje udara u bok neprijatelja u protivnapadu. Posle ovog udara neprijatelj je, pretrpevši velike gubitke, morao da se povuče.

Uopšte uzev, komandanti armija, vešto usklađujući napore združenih jedinica u napadu i blagovremeno izvođeći manevar svim rodovima vojske i avijacijom, obezbeđivali su odbijanje neprijateljskih protivnapada i protivudara, kao i proboj neprijateljske odbrane bržim tempom.

Proboj drugog pojasa neprijateljske odbrane. Pojavom drugog pojasa u neprijateljskoj odbrani u drugom periodu velikog otadžbinskog rata, glavni zadatak opštевойne armije, posle zauzimanja prvog odbrambenog pojasa, postao je energičan razvoj napada i osvajanje drugog pojasa.

U toku operacija ispoljila su se dva najkarakterističnija načina probaja neprijateljskog drugog odbrambenog pojasa. Kao glavni način smatrao se proboj iz pokreta, ali se češće izvodio sa pripremom u ograničenom roku. Ovo je bilo uslovljeno uglavnom time što se proboj prvog odbrambenog pojasa u operacijama drugog i mnogim operacijama trećeg perioda rata završavao tek krajem prvog dana napada. Zbog toga je proboj drugog odbrambenog pojasa obično počinjao ujutru drugog dana operacije, što je omogućavalo neprijatelju da dobije vreme za njegovo posedanje i utvrđivanje. Tako je bilo prilikom napada 11. gardijske armije jula 1943, kada je neprijatelj u toku noći poseo drugi odbrambeni pojas i organizovao odbranu snagama koje su se povukle sa prvog pojasa i 5. tenkovske divizije, koja je pristigla iz operativne rezerve, kao i znatnim snagama artiljerije.⁹

⁸ Архив МО СССР, ф. 401, оп. 13516, д. 1, л. 348.

⁹ Развитие тактики Советской Армии в годы Великой Отечественной войны 1941—1945, стр. 240.

Proboj drugog pojasa sa pripremom u ograničenom roku planiran je u pripremnom periodu operacije na osnovu temeljnog proučavanja situacije. U toku proboga glavnog odbrambenog pojasa, komandant armije, dobijajući dopunske podatke od izviđačkih organa, samo je precizirao ranije donetu odluku. Po izbijanju pred drugi odbrambeni pojas, noć se koristila za izviđanje neprijateljske odbrane, preciziranje zadataka, dovođenje u red i pregrupisivanje jedinica i njihovu pripremu za proboj. Napadu na drugi odbrambeni pojas, po pravilu, prethodila je kratka artiljerijska i avijacijska priprema (15—40 minuta), od čijih je rezultata zavisio uspeh napada.

Napad se izvodio u čitavoj zoni armije, ali osnovni napor su usmeravani prema uskim, slabo posednutim odsecima neprijateljske odbrane. Zato su angažovani ne samo korpsi prvog ešelona i njihovi drugi ešeloni, već, u većini operacija, i pokretne armijske grupe. Drugi ešeloni armija koje su imale u svom sastavu pokretne grupe, po pravilu, nisu uvođene u borbu za taktičku zonu odbrane.

Karakteristična su borbena dejstva 8. gardijske armije u berlinskoj operaciji. Krajem prvog dana operacije po izbijanju pred drugi odbrambeni pojas, jedinice su našle na uporan otpor neprijateljskih operativnih rezervi. Svi pokušaji da se ovaj pojas probije iz pokreta ostali su bez uspeha. Zbog toga je odlučeno da se za pripremu jedinica iskoristi noć, a drugog dana operacije izvrši probor taktičke zone neprijateljske odbrane. U tom cilju po odluci komandanta armije, u toku noći na desno krilo 4. gardijskog streljačkog korpusa, gde se pokazao najveći uspeh, prebačen je drugi ešelon korpusa (35. gardijska streljačka divizija) i privučen 11. tenkovski korpus 1. gardijske tenkovske armije. U isto vreme precizirani su zadaci ostalih jedinica armije, obrađivana pitanja sadejstva i organizованo dopunsko izviđanje neprijatelja. Ujutru, 17. aprila, posle vatretnog naleta artiljerije, koji je trajao 15 minuta, armija je ponovila napad. Uvođenjem drugog ešelona 4. gardijskog streljačkog i 11. tenkovskog korpusa jedinice armije probile su neprijateljski drugi odbrambeni pojas.

Ovakva priprema proboga neprijateljskog drugog odbrambenog pojasa u ograničenom roku bila je karakteri-

stična za mnoge armijske operacije u toku rata. Ona potvrđuje da se, ako je drugi odbrambeni pojas neprijatelja u inženjerijskom smislu bio dobro pripremljen i gusto posednut njegovim jedinicama, probaj najuspešnije izvodio samo posle prethodne kratke pripreme uz uvođenje dopunskih snaga i sredstava i njihovo masovno grupisanje na uskim odsecima fronta.

Istovremeno iskustvo mnogih armijskih operacija daje pozitivne primere probaja drugog neprijateljskog odbrambenog pojasa iz pokreta. Jedan od glavnih uslova za to bili su postizanje velike brzine probaja prvog odbrambenog pojasa i pravovremeno i brzo narastanje snaga u toku borbenih dejstava. Ovo je sprečavalo neprijateljske jedinice u povlačenju i rezerve da blagovremeno posednu i organizuju odbranu na međupoložajima i drugom odbrambenom pojusu.

Ovaj zadatak su najuspešnije rešavale pokretne grupe armije, prednji odredi opštivojnih jedinica prvog ešelona armije ili specijalni pokretni odredi (tenkovske grupe). Poslednje su formirane obično u armijama, koje nisu imale sopstvene pokretne grupe. U njihov sastav su, po pravilu, ulazile tenkovske i jedinice samohodne artiljerije, koje su u toku probaja glavnog pojasa dejstvovale u svojstvu tenkova NPP. Tako je u 5. udarnoj armiji u operaciji Visla—Odra formirana tenkovska grupa u čiji su sastav ušli tenkovska brigada, teški samohodni artiljerijski puk i puk tenkova-čistača mina. Slične grupe formirane su i u drugim armijama 1. beloruskog fronta. Koristeći međuprostore u neprijateljskoj odbrani, pokretne jedinice su brzo prodirale napred, zauzimale neprijateljske otporne tačke na drugom odbrambenom pojusu i držale ih do dolaska glavnih snaga armije. Kao poučan primer u tom pogledu bila su dejstva 65. armije u beloruskoj i 27. armije u jaško—kišinjevskoj operaciji.

Tako su jedinice 27. armije, otpočevši operaciju ujutru 20. avgusta 1944, posle efikasne artiljerijske i aviacijske pripreme počele brzo da razvijaju napad po dubini. U roku od tri časa one su savladale prvi pojas neprijateljske odbrane. U toku njegovog probaja divizije prvog ešelona uputile su prednje obrede radi zauzimanja prelaza preko reke Bahluju i otpornih tačaka na drugom

odbrambenom pojasu. Prednji odredi su u sadejstvu sa tenkovima 27. gardijske tenkovske brigade, koristeći nastale međuprostore u neprijateljskoj odbrani, brzo izbile na reku, u trenutku izlaska glavnih snaga pred drugi odbrambeni pojas forsirale je, zauzele mnoge neprijateljske otporne tačke i neoštećeni most nosivosti od 50 tona. Za prednjim odredima na reku su upućeni 7. i 127. samostalni pontonirski bataljoni, koji su otpočeli podizanje pomoćnih mostova.

Koristeći uspeh prednjih odreda, združene jedinice prvog ešelona armije prešle su na suprotnu obalu i do 13 časova na pravcu glavnog udara završile proboj drugog odbrambenog pojasa. Na taj način je u zoni 27. armije u roku od pet časova probijena sva neprijateljska taktička zona i stvoreni su povoljni uslovi za uvođenje u proboj 6. tenkovske armije.

U zoni 65. armije za proboj drugog pojasa iz pokreta upotrebljen je 1. gardijski tenkovski korpus, koji je sačinjavao pokretnu grupu armije.

1. gardijski tenkovski korpus uveden je u borbu posle podne prvog dana operacije. Uz sadejstvo njegovih prednjih jedinica završen je proboj neprijateljskog odbrambenog pojasa. Posle toga je 1. gardijski tenkovski korpus, energično razvijajući napad, u sadejstvu sa jedinicama 18. streljačkog korpusa iz pokreta probio drugi pojaz neprijateljske odbrane.¹⁰

Prema tome, jedan od najvažnijih faktora koji su omogućavali proboj drugog odbrambenog pojasa iz pokreta bili su odlučnost i brzina dejstava jedinica u napadu.

Važnu ulogu u uspešnom savlađivanju drugog odbrambenog pojasa iz pokreta imala je avijacija. Stiteći pokretnu grupu od napada iz vazduha, ona je nanosila udare po neprijateljskim jedinicama u povlačenju, otpornim tačkama i odbrambenim čvorovima na pravcima nadiranja pokretnih grupa, po rezervama koje su podilazile ili se već nalazile na drugom odbrambenom pojazu i po artiljeriji. U slučajevima kada se drugi odbrambeni pojaz morao probijati sa pripremom u ograničenom roku, avijacija je učestvovala u avijacijskoj pripremi napada na taj pojaz.

¹⁰ Архив МО СССР, ф. 422, оп. 213277, д. 15, л. 74—81.

Od velikog značaja za postizanje brzog razvijanja napada jedinica armije bilo je usavršavanje artiljerijskog obezbeđenja dejstava pešadije i tenkova u dubini odbrane. Osnovne smernice u razvoju ove faze artiljerijskog napada bile su: težnja da se jedinice u napadu podržavaju artiljerijskom vatrom na čitavoj dubini dnevnog zadatka, povećanje gustine neutralisanja neprijateljskih otpornih tačaka i čvorova koji sprečavaju napredovanje, poboljšanje artiljerijskog obezbeđenja uvođenja u borbu drugih ešelona svih jedinica od puka do armije, kao i pokretnih grupa. To se postizalo usavršavanjem formirane artiljerijske grupacije (artiljerijskih grupa) u svim jedinicama, povećanjem njene jačine i kvaliteta, kao i preciznom organizacijom komandovanja artiljerijom u toku operacije za vreme rata. Sve to je davalо jedinicama veću samostalnost, jačalo njihovu vatrenu snagu i omogućavalo operativnije rešavanje iznenada iskrslih zadataka u toku borbe.

Usavršavanje artiljerijskog obezbeđenja borbe po dubini postizalo se takođe stalnim povećanjem broja pratećih oruđa, koja su se kretala neposredno u borbenim porecima streljačkih jedinica i povećanjem pokretljivosti i poboljšanjem sastava artiljerijskih protivtenkovskih rezervi u svim jedinicama. Prateća oruđa i artiljerijske protivtenkovske rezerve predstavljali su najpokretljivija i najefikasnija sredstva u borbi s neprijateljskim tenkovima u protivnapadu i obezbeđivala pešadiji brži tempo napada.

Za potpuno zauzimanje drugog odbrambenog pojasa i učvršćivanje postignutog uspeha, za pokretnim združenim jedinicama kretale su se glavne snage armije, jer su tenkovski (mehanizovani) korpsi, po pravilu, posle zauzimanja tog pojasa brzo prodirali u operativnu dubinu.

Međutim, probaj drugog pojasa neprijateljske odbrane iz pokreta retko se ostvarivao armijskim operacijama, stoga se može tvrditi da problem probaja celokupne taktičke odbrambene zone prvog dana operacije nije bio u toku rata potpuno rešen. Jedan od glavnih razloga tome bio je nedovoljno neutralisanje celokupne dubine neprijateljske odbrane artiljerijskom vatrom i avijacijom, kako u toku artiljerijske i avijacijske pripreme, tako i u toku borbenih dejstava. Pored toga, raspoloživi broj tenkova NPP, nije još bio toliki da bi mogao odsudno da utiče na

povećanje tempa proboga prvog odbrambenog pojasa, a po izbijanju pešadijskih jedinica pred drugi pojasa, nisu dozvoljavale da se pojača udar pešadije, koja se nalazila u prvim ešelonima armija. Zbog toga se probog drugog pojasa neprijateljske odbrane obično završavao drugog, a ponekad i trećeg dana operacije. U operacijama trećeg perioda rata probog drugog odbrambenog pojasa se ostvarivao mnogo organizovanije.

Osnovni faktori, koji su omogućili uspešniji probog taktičke zone neprijateljske odbrane, predstavljali su: stalno usavršavanje izviđanja u armiji neposredno pred početak napada, povećanje gustine i dubine neutralisanja neprijateljske odbrane u periodu artiljerijske i avijacijske pripreme, povećanje brzine i moći početnog udara, kao i stalno povećanje napora i podrške napada pešadije i tenkova svim rodovima vojske i avijacijom do potpunog izvršenja njihovih zadataka. Radi toga je usavršavanje upotrebe svakog roda vojske u toku borbenih dejstava i njihovo tesno sadejstvo bilo jedan od najvažnijih uslova za povećanje tempa proboga i razvoja armijskih operacija.

2. *Usavršavanje načina dejstava armijskih jedinica u operativnoj dubini*

Proboj armijskog i narednih pojaseva neprijateljske odbrane. Posle proboga taktičke zone, najvažniji zadatak opštivojne armije bio je brzo razvijanje napada. To je bilo neophodno da bi se neprijatelju sprečilo posedanje pripremljenih odbrambenih položaja u operativnoj dubini.

Osnovni načini savlađivanja armijskog položaja i medupoložaja neprijateljske odbrane bili su probog iz pokreta i sa kraćom pripremom. Ovaj poslednji se primenjivao, kada je tempo savlađivanja taktičke odbrambene zone bio mali i kada je neprijatelj uspevao da blagovremeno utvrdi posednute položaje u operativnoj dubini.

U operacijama prvog perioda rata, pored malog tempa savlađivanja taktičke dubine, na probog armijskog i sledećih pojaseva neprijateljske odbrane uticali su takođe relativno slab sastav i plitak operativni poredak armije. Za povećanje snage udara posle proboga taktičke odbrane komandant armije je mogao da upotrebi armijsku rezervu

ili pokretnu grupu, koja se formirala od pojedinih konjičkih, tenkovskih i skijaških jedinica, i koja nije imala dovoljnu udarnu snagu. U bici kod Moskve tenkovske jedinice često su se sastojale od lakih tenkova (T-26, BT-7, T-60), koji su za vreme jake snežne zime bili lišeni mogućnosti manevra i mogli da dejstvuju samo na putevima. Pored toga, uvođenje u borbu i naredna dejstva pokretnе grupe bilo je slabo obezbeđeno u inženjerijskom, a naročito u vatrenom pogledu, jer u svom sastavu nije imala neophodne artiljerije i skoro nikakve avijacijske podrške. U takvim uslovima pokretna grupa nije se mogla odvajati od prvog ešelona armije i morala je da dejstvuje zajedno s njim. Sve je to uticalo na tempo razvijanja napada koji nije bio veći od 4 do 6 km dnevno i koji je nalagao da se probor armijskog položaja i međupoložaja neprijateljske odbrane vrši posle kratkotrajne pripreme.

Krajem prvog perioda rata stvoreni se povoljniji uslovi za razvijanje napada opštевojne armije. To je bilo uslovljeno daljim usavršavanjem pripreme i vođenja operacije, a naročito njenog artiljerijskog i avijacijskog obezbeđenja, kao i ojačanjem opštevojne armije. Za razvijanje uspeha operacije mnoge armije počele su da angažuju tenkovske korpusa (6. armija u harkovskoj operaciji maja 1942, 61. armija u bolhovskoj — jula 1943). Međutim, zbog nedovoljnog iskustva u njihovoј upotrebi dolazilo je do ozbiljnih grešaka.

Izviđanje neprijatelja i zemljišta u interesu pokretnе grupe nije se vršilo u dovoljnoj meri. Sadejstvo tenkovskih korpusa sa divizijama prvog ešelona nije se u potrebnoj meri obezbeđivalo artiljerijom, inženjerijskim jedinicama i avijacijom. Vreme njihovog uvođenja u borbu određivalo se sa zakašnjenjem, što je omogućavalo neprijatelju da privuče svoje rezerve i pripremi protivudare i u krajnjoj liniji zadržavalo razvijanje uspeha koji su postigle streljačke jedinice (6. armija maja 1942).

Dejstvujući u operativnoj dubini, tenkovske združene jedinice su u nedovoljnoj meri izvodile manevar, upuštale se u dugotrajne borbe za neprijateljske odbrambene čvorove, što je, takođe, smanjivalo tempo napada opštevojne armije.

U naredbi komesara narodne odbrane br. 325 uopšteno je iskustvo borbene upotrebe tenkovskih i motorizovanih združenih jedinica i podvučeno da osnova borbene delatnosti tenkovskih (mehanizovanih) korpusa treba da budu iznenadnost, brzina napada, širok manevar na zemljištu, nanošenje masovnih udara radi razbijanja i okruženja glavne neprijateljske grupacije, uz tesno sađestvo s drugim rodovima vojske i avijacijom. Ovi zahtevi su bili uspešno pretvoreni u delo u drugom periodu rata.

Bez obzira na to što se proboj armijskog i sledećih pojaseva neprijateljske odbrane uglavnom vršio uz kratkotrajnu pripremu, tempo napada se u poređenju s prvim periodom rata povećao dva do tri puta. To se može objasniti daljim usavršavanjem metoda pripreme i izvođenja armijske operacije u celini. U isto vreme jedan od glavnih faktora koji su omogućavali brzo izvođenje armijske operacije predstavljali su povećanje broja oklopnih jedinica, kvalitativna izmena armijskih pokretnih grupa, dalje usavršavanje načina borbene upotrebe tenkovskih (mehanizovanih) korpusa i svestranog obezbeđenja njihovih dejstava.

Tako je ukupna operativna gustina tenkova u armiji, u poređenju sa armijskim operacijama prvog perioda rata, porasla oko dva-tri puta. U formacijski sastav tenkovskih i motorizovanih korpusa uvedeni su samohodni artiljerijski i minobacački pukovi. Broj tenkova u tenkovskom korpusu povećao se za 40, a u mehanizovanom — za 20. Istovremeno se poboljšao kvalitet oklopne tehnike, u naoružanje su uvedena teška samohodna artiljerijska oruđa (SU-152) i modernizovani teški tenkovi (KB-1s).

Sve to je omogućilo da se u tenkovskim združenim jedinicama formiraju prvi i drugi ešeloni, da se upućuju jači organi izviđanja (umesto samostalnih izviđačkih patrola i grupa), kao i odredi za obezbeđenje kretanja. Takav njihov poredak obezbeđivao je brzo napredovanje u operativnoj dubini i nanošenje snažnih udara pri savladavanju armijskog pojasa i medulinija neprijateljske odbrane. Poboljšalo se takođe komandovanje tenkovskim jedinicama, jer je štab izdvajao operativnu grupu, koja se stalno nalazila u prvom ešelonu uz komandanta korpusa.

Proboju armijskog i međupoložaja neprijateljske odbrane, po pravilu, prethodili su kratki ali snažniji vatreni udari artiljerije i avijacije. U tesnom sadejstvu sa tenkovskim pukovima u proboju su aktivno učestvovali streljačke združene jedinice. Često su upotrebljavani drugi ešeloni i rezerve armija. One su takođe učvršćivale uspeh armijske pokretne grupe, razvijale napad u bočne strane radi okruženja i uništenja neprijateljskih grupacija, itd. Dejstva tenkovskih i streljačkih združenih jedinica u operativnoj dubini odvijala su se većom brzinom i imala manevarski karakter. To potvrđuju armijske operacije novembra 1942. godine za okruženje neprijateljske grupacije u bici na Volgi, dejstva 11. gardijske armije u bolhovskoj operaciji (jula 1943) i dr.

U isto vreme na brzinu razvoja armijskih operacija su uticali nedostaci koji su tada još postojali u dejstvima jedinica. U uslovima delimičnog neutralisanja neprijateljske odbrane i male gustine tenkova neposredne podrške pešadije često su se radi konačnog proboga glavnog odbrambenog pojasa morale uvoditi armijske pokretne grupe koje su u toku borbe trpele zнатне gubitke (do 20% tenkova i samohodnih oruđa). To je, naravno, smanjivalo njihove mogućnosti razvijanja uspeha u operativnoj dubini. Štaviše, tenkovski pukovi i brigade, izdvojeni iz sastava armijskih pokretnih grupa u streljačke divizije u svojstvu tenkova neposredne podrške pešadije, imali su gubitke. Tako su u protivofanzivi kod Staljingrada 176. tenkovski puk 13. mehanizovanog korpusa 57. armije, 55. i 58. tenkovski puk 4. mehanizovanog korpusa prvog dana napada izgubili 50—80% tenkova i u daljim dejstvima pokretnih grupa za razvijanje napada u operativnoj dubini nisu učestvovali.

Jedan od propusta bio je taj, što se sadejstvo tenkovskih korpusa sa avijacijom organizovalo samo u fazi njihovog uvođenja u borbu. Izbijanjem u operativnu dubinu ono se prekidalo i tenkovske jedinice su ostajale bez dovoljne podrške iz vazduha.

Na tempo razvoja napada u operativnoj dubini odražavale su se i nedovoljna opremljenost tenkovskih (mehanizovanih) korpusa auto-transportom i greške u organizaciji materijalno-tehničkog obezbeđenja. Prekidi u

snabdevanju pogonskim gorivom i mazivom prouzrokovali su zastoje tenkovskih jedinica u operativnoj dubini. Tako, 15. tenkovski korpus 1. gardijske armije u bici na Volgi decembra 1942. godine, razvijajući uspeh opštim pravcем prema Morozovskom, nije imao dovoljno pogonskog goriva i maziva. Zbog nedostatka maziva za srednje tenkove, korpus je bio prinuđen da dejstvuje samo snaga motorizovane streljačke brigade u sadejstvu s lakiм tenkovima. Na komandovanje jedinicama, a prema tome i na tempo napada u operativnoj dubini, negativno je uticalo takođe i to što su tenkovski korpsi bili opremljeni radio-sredstvima malog dometa.

Uopštavanje iskustva armijskih napadnih operacija u drugom periodu rata dovelo je do zaključka da je u interesu razvoja uspeha napada necelishodno angažovati pokretne armijske grupe za konačni proboj neprijateljske taktičke odbrambene zone. To je bilo izraženo u pravilima i uputstvima 1944. godine. U Uputstvu za proboj pozicione odbrane podvlačilo se da je upotreba pokretnih združenih jedinica, namenjenih za razvoj uspeha u operativnoj dubini, za samostalan proboj ili za dovršenje probaja drugog odbrambenog pojasa, dozvoljena samo ako su sredstva, snage i združene jedinice utrošeni. Ovim se isticala neophodnost stvaranja povoljnijih uslova za upotrebu pokretnih grupa radi razvijanja operativnog uspeha u dubini.

U borbenom pravilu oklopnih i mehanizovanih jedinica naročito se poklanjala pažnja brzini i samostalnosti dejstva tenkovskih korpusa. U njima se isticalo da tenkovski i mehanizovani korpsi mogu dejstvovati odvojeno od glavnih snaga armije, na udaljenosti 30—40 km, uz obaveznu podršku avijacije. Dejstvujući odvojeno, korpus je morao da sačuva operativno, a ponekad i taktičko sadejstvo s opštevojnim združenim jedinicama, čiji se zadatak sastojao u blagovremenom učvršćivanju uspeha korpusa. Za korpus se predviđalo da za razvijanje uspeha obavezno mora imati prednje odrede.

Iako je borbeno iskustvo pokazalo da armijske pokretne grupe ne treba angažovati za završavanje probaja taktičke odbrambene zone, ipak su u trećem periodu rata pojedini tenkovski (mehanizovani) korpsi uvođeni u

završni probaj na dubini od 15 do 18 km. To je naročito zapaženo u 11. gardijskoj armiji u beloruskoj operaciji, kada je 2. gardijski tenkovski korpus — pokretna grupa armije — uveden u borbu trećeg dana napada, a 11. tenkovski korpus 8. gardijske armije u lublinsko—brestskoj operaciji drugog dana. U jaško—kišinjevskoj operaciji 7. mehanizovani korpus takođe je uveden u borbu posle probaja taktičke odbrambene zone streljačkim združenim jedinicama 37. armije.

U većini slučajeva su armijske pokretne grupe učestvovale u konačnom probaju neprijateljskog prvog odbrambenog pojasa. Međutim, uslovi probaja armijskog položaja i međupoložaja neprijateljske odbrane znatno su se poboljšali. Tako je, u poređenju s drugim periodom rata, približno dvostruko povećanje gustine tenkova i samohodnih artiljerijskih oruđa u neposrednoj podršci pešadije u armijama dozvoljavalo da se za okončanje probaja neprijateljske taktičke odbrane ponekad upotrebe samo prednje brigade tenkovskih (mehanizovanih) korpusa. Sa svoje strane, očuvanje znatnih snaga pokretnih armijskih grupa, kao i šira primena u zonama armija frontovskih pokretnih grupa obezbeđivali su postizanje velikog tempa pri razvijanju napada u operativnoj dubini. Izvođenju operacije na velikoj dubini doprinelo je takođe i to što su u naoružanje tenkovskih združenih jedinica uvedena tehnička sredstva velike vatrene moći, brzine i akcionog radijusa.

U trećem periodu rata poboljšalo se artiljerijsko i avijacijsko obezbeđenje dejstava pokretnih grupa. One su dobijale kao pojačanje do dva artiljerijska, do dva minobacačka puka (uključujući gardijski minobacački puk)*, i do jedne artiljerijske protivtenkovske brigade. Pored toga, njihova dejstva podržavalo je nekoliko vazduhoplovnih divizija.

Za obezbeđenje što veće samostalnosti dejstava u operativnoj dubini, armijske pokretne grupe su se iz godine u godinu sve više ojačavale artiljerijom. Dok su, na primer, u jaško—kišinjevskoj operaciji 7. mehanizovanom korpusu 37. armije bile prepotčinjene jedna lovačka protivtenkovska artiljerijska brigada, haubički i gardijski

* Puk reaktivnih bacača — „kačuša“ — prim. prev.

minobacački puk, dotle je 61. tenkovska divizija 39. armija u kinganskom ukdenskoj operaciji dobijala kao ojačanje tri artiljerijske brigade (lovačku protivtenkovsku, haubičku i gardijsku minobacačku brigadu).

Grupisanje snaga i sredstava opštivojne armije u momentu njenog izbijanja pred armijski odbrambeni pojas takođe je bilo celishodnije i doprinisalo povećanju udarne moći na glavnem pravcu. Armija je, pored pokretne grupe, imala jak drugi ešelon koji se obično sastojao iz streljačkog korpusa, kao i jače artiljerijske grupe, rezerve i pokretne odrede za zaprečavanje. Osim toga, usled savlađivanja neprijateljske taktičke odbrambene zone prvog, odnosno drugog dana operacije, gubici prvog ešelona armije bili su relativno manji, njegovo ljudstvo nije bilo tako iznurenno borbama kao u prethodnim operacijama, a jedinice su još uvek raspolagale dovoljnom rezervom materijalnih sredstava.

Sve je to omogućavalo da se spreči privlačenje operativnih rezervi neprijatelja i da se armijski odbrambeni pojas savlada drugog ili trećeg dana napada i to, po pravilu, iz pokreta.

U većini slučajeva se savlađivanje armijskog odbrambenog položaja iz pokreta odvijalo kada je jedan deo snaga armije završavao probor taktičke odbrambene zone neprijatelja, a prednji odredi armijske pokretne grupe, zajedno sa prednjim jedinicama jednog od streljačkih korpusa, napredovale na pravcu glavnog udara odvojene od glavnih snaga armije.

U proboru armijskog položaja i međupočasnog neprijateljske odbrane iz pokreta, odlučujuću ulogu su imale korpusne i divizijske artiljerijske grupe. One su nanosile kratak ali snažan vatreni udar uz podršku avijacije, ne čekajući dolazak armijske artiljerije. Pri tome se efikasnost artiljerijske podrške postizala širokom primenom reaktivne artiljerije, pravovremenim određivanjem novih ciljeva artiljerijskim grupama i često upotrebo artiljerijske vatre za neposredno gađanje.

Pri proboru položaja uz kratkotrajnu pripremu povećala se uloga armijske artiljerijske grupe, čiji su blagovremeni dolazak i razvijanje za dejstvo bitno uticali na tok napada.

Odlučujuću ulogu u proboru armijskog položaja neprijateljske odbrane iz pokreta nesumnjivo su imale armijske pokretne grupe. One su izvršenje ovog zadatka imale za cilj još u toku završetka probora taktičke odbrambene zone. Radi iznenadnog i brzog izbijanja na armijski položaj, iz njihovog sastava su se blagovremeno izdvajali jaki prednji odredi, a glavne snage svijale u kolone i brzo kretale napred. Prednji odred obično se sastojao od tenkovske (mehanizovane) brigade, ojačane pukom samohodnih artiljerijskih oruđa, haubičkom, lovačkom protivtenkovskom i protivavionskom artiljerijom, kao i inženjerijskim jedinicama. Takvi prednji odredi, koristeći neposednute i slabo posednute prostore na armijskom položaju neprijateljske odbrane, smelo su prodirali u njegovu pozadinu i zauzimali važne otporne tačke. Glavne snage tenkovskog korpusa razvijale su njihov uspeh i, imajući u prvom ešelonu tenkovske brigade, uz podršku artiljerije, jurišne i bombarderske avijacije, kao i podršku prednjih jedinica streljačkih divizija ovlađivali čitavom dubinom armijskog odbrambenog položaja.

Kao poučan primer savlađivanja armijskog položaja neprijateljske odbrane iz pokreta, bila su dejstva 18. tenkovskog korpusa 46. armije u budimpeštanskoj operaciji (šema 15). Uvođenjem korpusa u borbu, njegove jedinice, koristeći međuprostore u neprijateljskoj odbrani, počele su brzo da nadiru pravcem Bičke—Žambek. Ujutru 24. decembra one su izbile na prilaze mesta Bičke i izvršivši obilazni manevr napali ga sa tri pravca. Posle kratke borbe 18. tenkovski korpus, uz podršku prednjih jedinica 10. streljačkog korpusa, zauzeo je Bičke, zaplenio dva tenka i 103 automobila i zarobio 646 vojnika i oficira. Zahvaljujući ovim dejstvima armijski položaj neprijateljske odbrane probijen je iz pokreta. Izbivši u operativni prostor, 18. tenkovski korpus se odvojio od streljačkih jedinica 46. armije i počeo uspešno da nadire u pravcu Estergoma.

U istočnopruskoj operaciji 8. gardijski tenkovski korpus takođe je iz pokreta probio armijski položaj neprijateljske odbrane, što je doprinelo razvoju uspeha na tom pravcu jedinicama 2. udarne armije.

Uspeh tenkovskih združenih jedinica, po pravilu, učvršćivali su streljački pukovi. U tom cilju su glavne snage združenih streljačkih jedinica obično upućivale prednje odrede na daljinu 15—20 km. Oni su se sastojali od 1 do 2 streljačka bataljona, ojačana jednim divizionom topovsko-haubičke artiljerije i protivtenkovskom artiljerijom do jednog diviziona. Pojedini tenkovski i samohodni artiljerijski pukovi, koji su prilikom proboga taktičke odbrane angažovani za neposrednu podršku pešadije, takođe su uključivani u sastav prednjih odreda, što je znatno povećavalo njihovu udarnu snagu i pokretljivost. Tako je u jaško—kišinjevskoj operaciji prednji odred 6. gardijskog streljačkog korpusa 37. armije — 24. gardijski streljački puk — bio ojačan 864. lakiem samohodnim artiljerijskim pukom. Uspešno napredujući u zapadnom pravcu, prednji odred je 24. avgusta iz pokreta osvojio prelaz preko reke južno od Leova.

Za povećanje udarne snage pokretne grupe često su upotrebljavani i drugi ešeloni armija. U tom pogledu je zanimljivo uvođenje u borbu drugog ešelona — 82. streljačkog korpusa 37. armije u jaško—kišinjevskoj operaciji (šema 16). Korpus je uveden u borbu 22. avgusta 1944. ujutru (trećeg dana napada) iza 7. mehanizovanog korpusa sa ciljem da iz pokreta probije armijski odbrambeni pojас.¹¹ On je, u borbenom poretku u dva ešelona, uveden u borbu na centru operativnog poretku armije, u zoni širokoj 10 km, posle kratkog udara artiljerije i bombarderske avijacije po neuništenim otpornim tačkama neprijatelja. Zahvaljujući takvim dejstvima združene jedinice su uspešno savladale neprijateljski armijski odbrambeni pojас iz pokreta, za jedan dan napredovale 25 km i, učvršćujući uspeh, 7. mehanizovanog korpusa, sa svojim glavnim snagama bile udaljene od njega svega 10—12 km.

Dejstva tenkovskih (mehanizovanih) jedinica u operativnoj dubini pri proboru međupoložaja takođe su se odlikovala širokom primenom manevra, žestinom udara, brzim grupisanjem snaga na odlučujućem pravcu. Korišćenjem pri tome slabo posednutih odseka neprijateljske odbrane i otkrivenih bokova, postizani su najbolji rezultati. Frontalni udar je bio prinudan način dejstava i pri-

¹¹ Архив МО СССР, ф. 392, оп. 322911, д. 2, л. 61.

menjivao se kada je obilazak bio nemoguć, ili kada je bio posledica slabo organizovanog izviđanja. Poslednji slučaj je zapažen u dejstvima 2. gardijskog tenkovskog korpusa 11. gardijske armije u istočnopruskoj operaciji 25. januara 1945, kada je korpus izbio na međupoložaj u rejonu Gros Lindenau. Usled slabog izviđanja on je preuzeo više frontalnih napada, koje je neprijatelj odbio.

Povećanju tempa napada u armijskim operacijama doprinosila je masovna upotreba tenkovskih združenih jedinica iz sastava operativnih ešelona frontova. U trećem periodu velikog otadžbinskog rata one su često korišćene na istom operacijskom pravcu sa armijskim pokretnim grupama. U tom slučaju armijska pokretna grupa obezbeđivala je bokove frontovske pokretne grupe i predstavljala kao neku vrstu veze između tenkovske i opštевojne armije.

U operacijama za okruženje, armijske pokretne grupe prve su stvarale unutrašnji front okruženja, a pristizanjem glavnih snaga opštевojnih armija sadejstvovali su sa tenkovskim armijama, stvarajući pokretni spoljni front okruženja.

Operacije trećeg perioda rata pokazale su da uz svestrano obezbeđenje i pravilnu upotrebu tenkovskih (mekhanizovanih) korpusa, od kojih su bile sastavljene pokretne grupe opštevojnih armija, ove poslednje su bile sposobne da 15—20, pa i više dana, neprekidno vode uspešne borbe. One su učestvovali u mnogim uzastopnim armijskim napadnim operacijama u kojima su često dejstvovali u prvom ešelonu ili su uvođene u borbu posle kratkog zadržavanja u rezervi radi osposobljavanja za povećanje napora na pravcu glavnog udara armije.

U operacijama početnog perioda velikog otadžbinskog rata stečeno je iskustvo upotrebe tenkovskih jedinica za razvijanje napada opštevojne armije. Ovo iskustvo je iskorišćeno u dejstvima 61. tenkovske divizije u sastavu 39. armije pri izvođenju kinganskomukdenske operacije avgusta 1945. godine. Ova divizija, ojačana 11. gardijskom minobacačkom i 55. lovačkom protivtenkovskom brigadom i 203. inžinjerijsko-pionirskim bataljonom, igrajući ulogu armijske pokretne grupe, uz podršku lovačke i bombarderske vazduhoplovne divizije, napredovala je

40—70 km dnevno. Njen uspeh su učvršćivali prednji odredi streljačkih divizija i samostalne tenkovske brigade, kojima su bile ojačane ove divizije. Ovakav karakter dejstava pokretnih streljačkih združenih jedinica omogućio je 39. armiji da velikim tempom savlada međulinije neprijateljske odbrane iz pokreta i razvije napad na velikoj dubini.

U trećem periodu velikog otadžbinskog rata usavršili su se metodi upotrebe drugih ešelona i rezervi armija u toku razvoja operacija. Tako, u većini armija, drugi ešelon je bio namenjen za probor armijskog položaja i međupołożaja neprijateljske odbrane iz pokreta. Stoga se on uvodio u borbu posle probora drugog odbrambenog pojasa. U isto vreme bilo je slučajeva kada se deo snaga drugih ešelona armija koristio za dovršenje probora taktičke zone neprijateljske odbrane, ali, njihov konačni cilj je, po pravilu, bio brz razvoj napada u operativnoj dubini. Na primer, u bobrujskoj operaciji drugi ešelon 3. armije — 46. streljački korpus — uveden je u borbu 26. juna sa zadatkom da završi probor drugog odbrambenog pojasa na r. Dobrec, a zatim da zauzme nekoliko međupołożaja u operativnoj dubini.

Pored razvoja uspeha na pravcu glavnog udara armije, drugi ešeloni su korišćeni za razvoj uspeha, postignutog na novom pravcu (2. udarna armija u istočno-pruskoj operaciji), za proširenje izvršenog probora i zaštitu boka armijske udarne grupacije (3. udarna armija u berlinskoj operaciji), odbijanje neprijateljskih protivudara u operativnoj dubini (60. armija u lavovsko—sandomeškoj operaciji), itd. Ako armija nije imala drugi ešelon, ove zadatke izvršavala je opšta rezerva, koja se sastojala iz jedne streljačke divizije.

U tom pogledu zanimljivo je iskustvo upotrebe rezerve 3. gardijske armije u berlinskoj operaciji. Rezerva armije — 389. streljačka divizija — uvedena je u borbu sa levog krila armije četvrtog dana napada radi savlađivanja armijskog odbrambenog pojasa koji se protezao duž reke Špreje. Istovremeno je, radi obezbeđenja levog boka armije, u rezervu armije uvedena 106. streljačka divizija iz sastava 120. streljačkog korpusa. Ovde treba istaći da je 106. streljačka divizija izvela kombinovani marš (na

automobilima i peške) u zoni 102. streljačkog korpusa su-sedne 13. armije. Sve to je svedočilo o povećanoj veštini u pregrupisavanju jedinica u toku armijske operacije i potvrđivalo opravdanost zahteva da je u svim slučajevima upotrebe armijske rezerve neophodno preuzeti mere za njeno brzo obnavljanje.

Dalje usavršavanje borbenih dejstava u operativnoj dubini obezbedilo je veliki tempo napada u trećem periodu rata. Kod tenkovskih (mehanizovanih) združenih jedinica on je prosečno porastao do 30—40 km, a kod streljačkih — 15—25 km dnevno. Kod takvog tempa, probor armijskih položaja i međupoložaja, po pravilu izvodio se iz pokreta; kratkotrajna priprema probora vršena je samo u pojedinim operacijama.

Razvoj veštine izvođenja operativnog gonjenja. U borbenim dejstvima armije prilikom razvijanja napada u operativnoj dubini značajnu ulogu je imalo operativno gonjenje.

Karakteristično je da je ono otpočinjalo u različitim uslovima. Armijske združene jedinice su prelazile u gonjenje posle prinudnog (najčešće) ili planiranog povlačenja neprijatelja, kao i posle neuspeha susretne borbe. U prvom periodu rata armija je prelazila u gonjenje posle probora prvog odbrambenog pojasa i uništenja bližih operativnih rezervi neprijatelja. U drugom, a naročito u trećem periodu rata gonjenje se izvodilo posle savlađivanja cele taktičke dubine, pa čak i armijskog odbrambenog pojasa (Tablica 10).

Iz Tablice se vidi da je armija prelazila u gonjenje posle probora uglavnom čitave taktičke zone neprijateljske odbrane, a ponekad posle zauzimanja armijskog odbrambenog pojasa, kada su bile uništene ne samo armijske rezerve već i deo rezervi neprijateljske grupe armija.

Na osnovu uopštavanja borbenog iskustva usavršavala se veština blagovremenog otkrivanja početka povlačenja neprijatelja, što je u znatnoj meri doprinisalo brzom prelazu armije u gonjenje i njegovom uspešnom izvođenju.

Garantiju blagovremenog prelaza u gonjenje predstavljalo je poboljšanje svih vrsta izviđanja, kojim se otkrivao početak povlačenja neprijatelja. Znacima povla-

čenja, prema iskustvu armijskih operacija, smatrani su povlačenje jednog dela neprijateljske artiljerije i pozadine, izvođenje demonstrativnih protivnapada, aktiviranje izviđanja, kratki vatrene naleti artiljerije, postavljanje inženjerskih prepreka na verovatnim pravcima našeg kretanja, požari u pozadini neprijatelja koji je uništavao materijalne vrednosti i razne objekte, itd.

Neprijatelj je težio da povlačenje izvrši u uslovima slabe vidljivosti — noću, po kiši, kad pada sneg ili za vreme magle. Radi odvajanja glavnih snaga od naših jedinica, neprijatelj je izdvajao zaštitnice. U prvom periodu one su bile relativno slabe, a docnije se njihova jačina povećavala. Često su se zaštitnice sastojale od motorizovanih i tenkovskih jedinica, sposobnih da vrše efikasne protivnapade i da se brzo odvajaju od jedinica u gonjenju.

Armija je prelazila u gonjenje u istom borbenom periodu u kojem je nastupala u operativnoj dubini odbrane, imajući ispred sebe pokretnu grupu, od čijeg je dejstva i zavisio uspeh armijske operacije. Iskustvo upotrebe oklopnih jedinica radi brzog gonjenja neprijatelja u drugom periodu rata bilo je brižljivo uopšteno u Borbenim pravilima (oklopnih i mehanizovanih jedinica) 1944. godine. U njima se isticalo da tenkovski i mehanizovani korpsi, zahvaljujući svojoj pokretljivosti, predstavljaju osnovno sredstvo za frontalno i paralelno gonjenje neprijatelja. Dejstva tenkovskih (mehanizovanih) korpusa moraju imati odlučan i drzak karakter.

Na osnovu tih pravila, u trećem periodu velikog otadžbinskog rata, počeli su da se preciznije postavljaju zadaci armijskim pokretnim grupama, pri čemu se obavezno označavao pravac povlačenja neprijatelja, određivani rokovi i rejoni zatvaranja njegovih puteva i način sadejstva sa streljačkim združenim jedinicama i avijacijom. Osim toga, dok su se početkom drugog perioda rata zadaci tenkovskim (mehanizovanim) korpusima postavljali obično samo za jedan dan, dotle su u kasnijim operacijama postavljeni za dva-tri dana, što je povećalo inicijativu dejstava korpusa.

Na primer, u protivofanzivi na Volgi prilikom kretanja prema Donu, komandant 21. armije postavio je zadatak 4. tenkovskom korpusu samo za idući dan napada,

Neki podaci koji karakterišu gonjenje

operacija i vreme njenog izvođenja	armija	operativni poredak armije	linija početka gonjenja (dubina)	širina zone, u km	tempo napredovanja jedinica, u km dnevno		Sastav prednjih odreda
					stre- ljačkih	tenkov- skih	
1	2	3	4	5	6	7	8
tulaska (decembar 1941)	10.	u jednom čelonu	4—5 km posle zauzimanja prvog odbrambenog pojasa	100	7—8	—	na sd: sb, ojačan artiljerijom
gžatska (januar 1942)	20.	"	8—10 km posle zauzimanja taktičke zone	35	5—8	—	na sd: skijaški bat. i konjički odredi ojačani lakim tenkovima
protivofanziva na Volgi (novembar 1942)	21.	"	"	40	10—12	25	na sd: sb, ojačan artiljerijom i pionirima
bolohovska (jul 1943)	11. gard.	"	12—14 km posle za uzimanja drugog od- brambenog pojasa	40	12	20—25	na sd: sb, ojačan tenkovima i artiljerijom
belgorodsko- harkovska (avgust 1943)	5. gard.	"	"	30	10—15	30	na sd: sb, ojačan tenkov- skom četom, art. divizionom lov. pt art. pukom i pio- nirskom četom

1	2	3	4	5	6	7	8
šaulajska (jul 1944)	51.	u jednom ešelonu	10—12 km posle zauzimanja taktičke zone	50—60	do 20	40	na sd: ojačani sb, meh. kor: ojačana meh. brigada
jaško-kišenjevska (avgust 1944)	37.	u dva ešelona	20—22 km posle zauzimanja armijskog odbrambenog pojasa	40	25	40	na SK; tenk. puk sa 1—2 sb, ojačana artiljerijom i pionirima
Visla-Odra (januar 1945)	69.	u jednom ešelonu	16—18 km posle zauzimanja drugog odbrambenog pojasa	25	25	50	na sd: sb, ojačan sa 1—2 bat. topova, lov. pt diviz. 1—2 tenkovske i 1—2 pionirske čete
istočnopruska (januar 1945)	2. udarna	u dva ešelona	25—30 km posle zauzimanja armijskog odbrambenog pojasa	50	25	40	isto
kingansko-muk- denska (avgust 1945)	39.	u jednom ešelonu	Početkom prelaza preko državne granice	150	30	60	na sd: sb ojačan div. samohod. art. oruđa lov. pt div. gard. minob. div. art. divizionom i pionirima

dok je u beloruskoj operaciji, početkom gonjenja neprijatelja, 2. gardijski tenkovski korpus dobio zadatku od komandanta 11. gardijske armije da za 25. i 26. jun, do kraja drugog dana zauzme rejon Staroselje. Slični zadaci za gonjenje postavljeni su 11. tenkovskom korpusu 69. armije u operaciji Visla—Odra.

Usavršavao se takođe borbeni poredak oklopnih združenih jedinica u toku gonjenja. Početkom gonjenja, glavne snage tenkovskih (mehanizovanih) korpusu, po pravilu, svijale su se u kolone i dejstvovale na pravcima paralelnim neprijateljskom povlačenju. Da bi se povećala brzina gonjenja, često su izdvajani novi prednji odredi i vršeno dopunsko izviđanje na bokovima. Dok su u prvom i početkom drugog perioda rata prednje odrede jačine oko jednog bataljona upućivale brigade prvog ešelona, dotle su tokom sledećih godina oni, po pravilu, izdvajani iz sastava glavnih snaga tenkovskih (mehanizovanih) korpusa i sastojali se od ojačane brigade. To je povoljno uticalo na uspešno izvođenje gonjenja, pošto su takvi prednji odredi mogli da dejstvuju samostalno, na udaljenosti 30—50 km od glavnih snaga, da iz pokreta osvajaju mostove, prelaze, komunikacijske čvorove i aerodrome i da ih drže do pristizanja glavnih snaga korpusa. Pored toga, prednji odredi su se povremeno smenjivali, što je povećavalo brzinu gonjenja neprijatelja u odnosu na operacije prvog i drugog perioda rata.

Poboljšali su se i uslovi gonjenja neprijatelja streličkim združenim jedinicama. U trećem periodu rata opštevojna armija imala je ne samo iskustvo u organizovanju i izvođenju gonjenja, već i celishodnije grupisanje snaga i sredstava. Tako su prelaskom na korpusni sistem organizacije u armiji stvorene velike mogućnosti za povećanje tempa gonjenja Streljački korpsi, krećući se u borbenom poretku od dva ešelona, početkom gonjenja uvodili su sveže snage — streljačke divizije drugog ešelona.

Savivši se u kolone i krećući se, po pravilu, u marševskom poretku, divizije su za zauzimanje međupoložaja, odbijanje protivnapada neprijatelja ili uništavanje njegovih grupacija kojé su ostale u pozadini armijske pokretne grupe, razvijale samo jedan deo snaga prvog ešelona.

Uspešno izvršenje ovog zadatka omogućeno je, pre svega, zahvaljujući ojačanju streljačkih divizija artiljerijom, minobacačima i tenkovima, što im je dozvoljavalo da nanose snažnije vatrene udare u susretu s neprijateljem. Manevarski karakter dejstava jedinica u širokim zonama i često bez neposredne veze sa susedima, opravdavao je osnovnu tendenciju ka što većoj decentralizaciji upotrebe artiljerije. To je obezbedivalo veliku samostalnost dejstava združenih i nižih jedinica i omogućavalo im efikasnije rešavanje zadataka u toku gonjenja.

Međutim, artiljerijsko obezbeđenje pokretne grupe nije bilo uvek na odgovarajućoj visini, što se ponekad objašnjavalo njenim nedovoljnim ojačanjem artiljerijom, kao i njenim zaostajanjem od tenkovskih korpusa u toku gonjenja. U takvim uslovima avijacija je, u stvari, sama nanosila snažan vatreni udar po neprijatelju. Avijacija za podršku je u toku gonjenja štitila armiju od napada iz vazduha, vršila izviđanje pravaca neprijateljskog povlačenja, podržavala dejstva prednjih odreda i glavnih armijskih snaga, poklanjajući glavnu pažnju napredovanju tenkovskog korpusa. Jurišna i bombarderska avijacija je svojim dejstvima zadržavala i uništavala neprijatelja u povlačenju, rušila mostove i prelaze preko reka u njegovoj pozadini, pomažući tenkovskim i streljačkim združenim jedinicama da spreče izbijanje neprijatelja na važne operativno-taktičke položaje.

Za izbijanje na pravce povlačenja neprijatelja i zauzimanje njegovih važnih objekata, svaka divizija prvog ešelona upućivala je prednji odred jačine ojačanog bataljona. Krajem rata jačina prednjih odreda kao i njihova pokretljivost znatno su se povećali (Tablica 10). Pri rešavanju dubljih zadataka divizijski odredi su se spajali u korpusne. Često su se prednji odredi, naročito u trećem periodu rata, formirali i u armijama. U njihov sastav određivani su streljački pukovi na automobilima, samostalne tenkovske brigade ojačane samohodnim artiljerijskim oruđima, jedinicama reaktivne i protivtenkovske artiljerije i pionirima. Tako su u prednji odred 69. armije u operaciji Visla—Odra određeni: 24. streljački puk, 12. samohodna artiljerijska i 68. tenkovska brigada, 33. tenkovski i lovački protivtenkovski artiljerijski puk. Prednji odredi

takvog sastava mogli su da dejstvuju na udaljenosti 20—30 km od glavnih snaga opštevojne armije i doprinosili su održavanju sadejstva sa pokretnim grupama koje su dejstvovale ispred njih.

Radi obezbeđenja bokova armije, divizije drugog ešelona streljačkih korpusa uvék su se u toku gonjenja kretele na ugroženom boku. Pored toga, u zoni dejstava svakog streljačkog korpusa na pravce ugrožene od tenkova upućivane su artiljerijske protivtenkovske rezerve korpusa ili armija (46. armija u budimpeštanskoj operaciji novembra 1944.).

Analiza armijskih napadnih operacija pokazala je da se brzina gonjenja obezbeđivala neprekidnim borbenim dejstvima. Sa svoje strane, neprekidnost gonjenja se postizala danonoćnim gonjenjem uz povremenu zamenu pukova i nižih jedinica koje su dejstvovale u sastavu prednjih odreda i prvog ešelona.

Važnu ulogu u toku gonjenja imao je i manevar snagama i sredstvima. Široke zone u kojima su obično vršile gonjenje opštevojne armije (Tablica 9) omogućavale su združenim jedinicama izvođenje ne samo frontalnog već i paralelnog gonjenja neprijatelja u povlačenju. Treba istaći da je paralelno gonjenje tenkovskim (mehanizovanim) korpusima, a frontalno — streljačkim združenim jedinicama, omogućavalo okružavanje neprijateljskih grupacija koje su se povlačile (bereznigovatskosnigirevska, beloruska i druge operacije).

Široki manevar, skrivenost i iznenadnost dejstava tenkovskih korpusa i združenih jedinica opštevojne armije obezbeđivali su zauzimanje važnih položaja i objekata i povećavali opšti tempo napada.

Slična dejstva, naročito tenkovskih združenih jedinica, zapažana su prilikom gonjenja neprijatelja gotovo u svim operacijama. U operaciji 1. gardijske armije 24. tenkovski korpus, uspešno goneći neprijatelja, izbio je 23. decembra 1942. u naselje Skosirska. Privukavši brigade i snabdevši tenkove gorivom, korpus se noću 23/24. decembra prebacio u pravcu Tacinske i presekao železničku prugu Tacinska—Morozovski. Posle toga je noću iznenadno izvršio napad na Tacinsku istovremeno sa više pravaca i, zahvaljujući manevarskim i odlučnim dej-

stvima, korpus je zauzeo železničku stanicu Tacinska, zaplenivši u njenom rejonu 300 aviona, 50 artiljerijskih oruđa i drugi materijal (šema 17).¹²

11. tenkovski korpus 69. armije u operaciji Visla—Odra takođe je uspešno gonio neprijatelja. U sadejstvu sa prednjim odredima 25. i 61. streljačkog korpusa, on je iz pokreta probio treći neprijateljski odbrambeni pojas i istovremenim udarom sa tri pravca 15. januara zauzeo grad Radom (šema 18). Slična su bila i dejstva 1. tenkovskog korpusa 11. gardijske armije u gonjenju neprijatelja u istočnopruskoj operaciji.

Uspešno gonjenje se postizalo ne samo odlučnim i manevarskim dejstvima jedinica, već i tesnim sadejstvom streljačkih združenih jedinica sa pokretnim grupama. Prednji odredi koje su isturale združene streljačke jedinice, po pravilu, iskorišćavali su i učvršćivali uspeh tenkovskih jedinica koje su dejstvovali ispred njih. Sa svoje strane, tenkovski korpsi, izbivši na položaj koji su zauzeli prednji odredi združenih streljačkih jedinica, brzo su nastavljali napredovanje u dubinu, ne strahujući za svoje bokove i pozadinu.

Tipična su u tom pogledu dejstva prednjih odreda 82. streljačkog korpusa 37. armije u jaško—kišinjevskoj operaciji, koji je uspešno napredovao za 7. mehanizovanim korpusom.

U postizanju brzine napredovanja jedinica armije, naročito njene pokretne grupe u toku gonjenja, važnu ulogu je imalo inženjerijsko obezbedenje, kao i tačno i neprekidno snabdevanje armijskih združenih jedinica rezervama materijalnih sredstava, a pre svega pogonskim gorivom i mazivom. Za inženjerijsko obezbedenje uspešnog napada znatno je doprinisalo kvantitativno i kvalitativno jačanje armija i tenkovskih korpusa inženjerijskim snagama i sredstvima u toku rata. Armije su počele da dobijaju više sredstava za prelaz. Tenkovski korpus obično se ojačavao armijskim inženjerijskim bataljonom, što mu je omogućavalo da delovima korpusnog pionirskog bataljona ojačava brigade, a da od pridatih sredstava for-

¹² Архив МО СССР, ф. 292, оп. 51350, д. 2, л. 244.

mira pokretni odred za zaprečavanje i pored toga da na svakoj marš-ruti ima odrede za obezbeđenje kretanja.

U toku gonjenja inženjerijske izviđačke grupe otkrivale su prepreke u zonama nastupanja armije i uklanjale ih snagama odreda za raščišćavanje. Odredi za obezbeđenje kretanja uspešno su obnavljali mostove i puteve i povećavali opšti tempo napredovanja jedinica.

Usavršavanje načina odbijanja neprijateljskih protivudara. Jedan od uslova za uspešan razvoj armijske napadne operacije bio je vešto odbijanje neprijateljskih protivudara. Protivudare snagama svojih armijskih rezervi neprijatelj je nanosio u vreme kad su sovjetske jedinice završavale proboj njegove taktičke zone odbrane. Prilikom razvoja napada armijskih združenih jedinica u operativnoj dubini, neprijatelj je za nanošenje protivudara angažovao rezerve grupe armija.

Načini odbijanja neprijateljskih protivudara određivali su se svaki put prema situaciji. Međutim, sa povećanjem borbenih mogućnosti armijskih združenih jedinica i usavršavanjem veštine komandanata, oni su se stalno razvijali. Najkarakterističniji načini odbijanja protivudara bili su: neutralisanje neprijatelja, spremnog za protivudar, artiljerijskom vatrom i avijacijom, a zatim njegovo uništenje napadnim dejstvima armije. Odbijanje neprijateljskih udara delom snaga vatrom iz mesta uz istovremeno prodiranje glavnih snaga u dubinu radi izbijanja u pozadinu i na bokove neprijatelja koji vrši protivnapad i nanošenje udara po njegovoj grupaciji.

Teškoće izvršenja ovog zadatka u prvom periodu rata objašnjavaju se mnogim uzrocima. Glavni uzroci su bili: opšti nedostatak snaga i sredstava u relativno širokoj zoni napada opštevojne armije, slaba pokretljivost jedinica koja je otežavala pravovremeni manevr snaga i sredstava na ugroženim pravcima, nedostatak jakih artiljerijskih protivtenkovskih rezervi i pokretnih odreda za zaprečavanje, kao i neophodne artiljerijske i avijacijske podrške.

Sem toga, armija je imala operativni poredak u jednom ešelonu i slabu pokretnu grupu usled čega se odbijanje neprijateljskih protivudara poveravalo uglavnom jedinicama prvog ešelona i armijskoj rezervi. U takvim

uslovima, armijske jedinice su bile prinuđene ne da privremeno prelaze u odbranu (mada i aktivnu) protiv neprijatelja koji izvodi protivnapad. Sve je to smanjivalo tempo napada kako pri proboru neprijateljske odbrane, tako i pri razvoju uspeha.

Od druge polovine prvog perioda rata u vezi sa pojavom drugog ešelona i pokretne grupe u armiji, uslovi za odbijanje neprijateljskog protivnapada donekle su se poboljšali, mada se kao i ranije osećao nedostatak potrebnog iskustva. To su potvrdila dejstva 6. armije u harkovskoj operaciji (maja 1942), kada je zbog opasnosti prodiranja neprijateljske velike tenkovske grupacije na bok i u pozadinu armije, komanda armije 17. maja uvela u borbu pokretnu grupu (21. i 23. tenkovski korpus), a zatim i deo drugog ešelonu (103. streljačku diviziju), za dalji razvoj operacija. Međutim, već idućeg dana oni su, radi obezbeđenja armije od napada iz pozadine, morali da se izvuku iz borbe. Tenkovskim korpusima je naređeno da usiljenim maršem izbjigu u rejon zapadno od Petrovske, gde će delom snaga drugog ešelona armije (248. streljačkom divizijom) preći u odbranu, spremni da nanesu protivudare po neprijateljskoj grupaciji, koja se uklinila s juga (šema 19).

Međutim, ove mere bile su sprovedene tek 20. maja, jer je izvlačenje jedinica i njihovo dovođenje u određene rejone prikupljanja, u uslovima aktivnih dejstava neprijatelja i nadmoćnosti njegove avijacije, predstavljalo složen zadatak koji je zahtevao blagovremenu pripremu i svestrano obezbeđenje. Nesumnjivo je da je na ovo uticala i slaba pokretljivost streljačkih združenih jedinica, koje su u to vreme bile nesposobne za brza pregrupisavanja. Sve je to omogućilo neprijatelju da 21. maja tenkovskim jedinicama obide rejone prikupljanja jedinica pokretne grupe i drugog ešelona 6. armije, da spreči pripremani udar, da izbije u pozadinu armije i okruži njene glavne snage.

Uopštavanje iskustva iz prvog perioda rata i dalje jačanje udarne i vatrenе moći opštevojne armije uslovjavali su usavršavanje načina odbijanja neprijateljskih protivudara. Između ostalog, u naredbi komesara narodne odbrane br. 325 istaknuto je da tenkovski (mehanizovani)

„korpus ne treba da se upušta u tenkovske borbe i s neprijateljskim tenkovima ako nije očito nadmoćniji od neprijatelja. U slučaju susreta sa velikim tenkovskim grupacijama, korpus izdvaja protiv neprijateljskih tenkova protivtenkovsku artiljeriju i deo tenkova, dok pešadija, sa svoje strane, istura svoju protivtenkovsku artiljeriju i korpus, pod zaštitom svih tih sredstava, obilazi svojim glavnim snagama neprijateljske tenkove i tuče pešadiju da bi je odvojila od neprijateljskih tenkova i paralisala njihovo dejstvo“.¹³ Očigledan primer realizacije odredaba ove naredbe predstavljala su dejstva pokretnih združenih jedinica 11. gardijske i 27. armije pri odbijanju protivudara neprijateljskih tenkovskih grupacija na bolhovskom i ahtirskom pravcu u protivofanzivi kod Kurska. Međutim, pitanja artiljerijskog i avijacijskog obezbeđenja odbijanja protivudara tada još nisu bila potpuno rešena.

Odbijanju neprijateljskih protivudara u napadnim operacijama trećeg perioda rata doprinosilo je ne samo dubok poredak armije, već i izmena svih njegovih elemenata. Znatno su porasle jačina i manevarska sposobnost pokretnih odreda za zaprečavanje i artiljerijskih protivtenkovskih rezervi. U sastav ovih poslednjih ulazila je ne samo protivtenkovska artiljerija, već i samohodna artiljerijska oruđa i tenkovi. Veća manevarska sposobnost i mogućnost savlađivanja zemljišta ovih borbenih vozila omogućavale su komandantima brzo prebacivanje i grupisanje artiljerijskih protivtenkovskih rezervi na ugroženim pravcima i pravovremeno posedanje položaja za razvijanje. Usavršila se takođe veština upotrebe najvažnijih elemenata operativnog poretka i svestranog obezbeđenja dejstava armije.

Dok u prvom, pa čak i u drugom periodu velikog otadžbinskog rata nije bio redak slučaj da je neprijatelju polazilo za rukom da neočekivano nanosi protivudare po armijskim jedinicama u napadu, dotle je to u trećem periodu rata bilo isključeno, zahvaljujući poboljšanju načina izviđanja radi otkrivanja grupacija neprijateljevih snaga, njegovih namera i dejstava. Naša avijacija je počela efikasnije da sprečava i odbija protivudare neprija-

¹³ Naredba komesara narodne odbrane br. 325 od 16. oktobra 1942. godine, tač. 11.

telja uništavajući njegove rezerve u pokretu. Pored toga, odlučnije su se počeli na ugroženi pravac prebacivati drugi ešelon, armijske rezerve i pokretni odredi za zaprečavanje, i nanositi iznenadni udari na bokove neprijateljske protivudarne grupacije.

Poučan primer obezbeđenja ugroženog boka predstavljaju dejstva 37. armije u jaško—kišinjevskoj operaciji, gde je drugi ešelon armije, krećući se za desnim krilom, uvek bio spremjan da odbije protivudar kišinjevske neprijateljske grupacije. Sem toga, svi streljački korpsi su imali druge ešelone i artiljerijske protivtenkovske rezerve koje su se kretale takođe na ugroženim bokovima. I, najzad, desnokrilni 66. korpus jednim streljačkim puškom, ojačanim bataljonom bacača plamena, poseo je položaj duž reke Botno na odseku širokom 16 km, spremjan da odbije protivudar sa severozapada.

Veća veština u odbijanju protivudara ispoljila se takođe u preciznijem ostvarivanju sadejstva u armiji i široj primeni manevra snagama i sredstvima armije sa nenašnutih odseka, znatno bržem postavljanju minskih polja od strane pokretnih odreda za zaprečavanje, tešnjem usklađivanju sadejstva sa artiljerijskim protivtenkovskim rezervama i celishodnjem koncentrisanju artiljerijske vatre na grupacije neprijateljskih tenkova.

Kao primer za ovakva dejstva može poslužiti odbijanje neprijateljskog protivudara jedinicama 46. armije u budimpeštanskoj operaciji (šema 20). Neprijatelj je 6. novembra 1944. naneo protivudar iz rejona Mohora u bok armije, prodro oko 10 km i izbio u pozadinu 10. gardijskog streljačkog korpusa, presekavši put Budimpešta—Kečkemet. Za odbijanje ovog protivudara, u rejon probaja upućena je armijska rezerva (44. gardijska streljačka divizija), a iz sastava armijske inženjerijske rezerve izdvojen pokretni odred za zaprečavanje sa 450 protivtenkovskih mina. Pokretni odredi za zaprečavanje iz sastava streljačkih korpusa i armije minirali su puteve ispred fronta i na bokovima ukljinjavanja neprijatelja. Pored toga, za odbijanje protivudara angažovan je deo artiljerijske protivtenkovske rezerve armije, kao i 22. lovačka protivtenkovska brigada iz frontovske artiljerijske protivtenkovske rezerve, prebačena u zonu 46. armije.

Brzo likvidiranje ukljenjenog neprijatelja postignuto je aktivnim i manevarskim dejstvima armijskih jedinica u bok i pozadinu neprijateljske grupacije. Prešavši u odbranu snagama 10. gardijskog streljačkog korpusa, armija je istovremeno nanela tri udara po neprijatelju koji se probio: drugim ešelonom 37. streljačkog korpusa (320. streljačka divizija) sa juga — po osnovici neprijateljskog klina, 2. gardijskim mehanizovanim korpusom po njegovom desnom boku, a 4. mehanizovanim korpusom sa jednim lovačkim protivtenkovskim pukom u sadejstvu sa rezervom armije — snažan udar po levom boku ukljenjenog neprijatelja. Na taj način, zaustavivši neprijatelja brzim postavljanjem minsko-eksplozivnih prepreka i angažovanjem protivtenkovske artiljerije, armija je, nanoсеći obuhvatne udare po neprijatelju, uspešno odbila protivudar i u toku jednog dana likvidirala njegov prođor. Značajnu ulogu u tome odigrali su mehanizovani korpsi, pokazavši veliku manevarsku sposobnost i aktivnost dejstva.

U uslovima velike udaljenosti od glavnih snaga armije, tenkovski (mehanizovani) korpsi odbijali su neprijateljske protivudare uz podršku avijacije i često u sadejstvu sa tenkovskim armijama, koje su napadale na istom pravcu.

U toku rata se usavršavalo vatreno obezbeđenje odbijanja neprijateljskih protivudara. Problemi vatrenega obezbeđenja takvih dejstava počeli su da se rešavaju povoljnije od druge polovine drugog, a naročito u trećem periodu rata, kada je opštevojna armija dobijala za ojačanje veliku količinu artiljerijskih oruđa, minobacača, a i reaktivne artiljerije. Pri tome se upotreba artiljerije tesno povezivala sa moćnim udarima avijacije po neprijatelju koji vrši protivnapad. U jaško—kišinjevskoj operaciji 82. streljački korpus 37. armije uspešno je 24. avgusta sprečio pokušaj neprijatelja da se probije na spoju 92. i 28. gardijske streljačke divizije u rejonu Sagajdaka. Ovaj uspeh se u znatnoj meri objašnjava time, što je na neprijateljske tenkove i pešadiju, koji su se probili, ispaljeno nekoliko plotuna reaktivne artiljerije, a pored toga, na zahtev komandanta korpusa, jurišna avijacija, koja je

podržavala armiju, izvršila je u toku jednog sata 18 avio-poleta.

U vezi s tim treba istaći da se za avijacijsko obezbeđenje dejstava svake armijske pokretne grupe u operativnoj dubini, počev od 1944. godine, izdvajalo do dve vazduhoplovne divizije (jedna jurišna, jedna lovačka). Izborivši prevlast u vazduhu, naša avijacija je pojačala borbu s neprijateljskim operativnim rezervama. Kao dokaz porasta jačine udara avijacije u interesu izvršenja zadataka napada služi činjenica da je broj avio-poleta, radi obezbeđenja odbijanja neprijateljskih protivudara opštevojnom armijom u operacijama trećeg perioda rata bio dva do tri puta veći nego u drugom. Uspešna dejstva armije skraćivala su rokove odbijanja neprijateljskih protivudara, smanjivala su gubitke u snagama i sredstvima opštevojne armije, i doprinosila njenom daljem brzom napredovanju.

Tako se osnovni način odbijanja neprijateljskih protivudara u armijskim operacijama drugog i trećeg perioda velikog otadžbinskog rata sastojao u tome, što je armija delom snaga odbijala protivudar vatrom iz mesta, dok su njene glavne snage na nenapadnutim odsecima istovremeno prodirale u dubinu i nanosile udare po uklinjenoj neprijateljskoj grupaciji. Pri tome su precizna koordinacija napora svih združenih jedinica u napadu, ostvarivanje sadejstva rodova vojske sa avijacijom, pravovremeno izvođenje manevra snagama i sredstvima, bili najvažniji faktori koji su obezbeđivali uspešno odbijanje neprijateljskih protivudara i razvoj napada velikim tempom.

3. Dejstva armijskih jedinica u susretnim borbama

U mnogim armijskim operacijama u toku rata opštevojne armije su vodile susretnе borbе. „Klasična“ šema susretnе borbе — koja se zasnivala na iskustvu iz prošlih ratova i predviđala obavezno međusobno približavanje obe neprijateljske strane u napadu, otpočinjanje borbе prethodnicama, zauzimanje pogodnog položaja, brz razvoj glavnih snaga radi preticanja neprijatelja u nanošenju udara — nije se potvrdila u potpunosti. U ratnoj praksi

nije bilo primera borbi koje bi počinjale i vodile se po takvoj šemi. Prethodni marš-manevar u onom smislu u kojem ga je razmatrala predratna teorija, u toku rata nije postojao, pošto su se obe strane pred početak operacije uvek nalazile u neposrednom dodiru. Zbog toga je do susretnih borbi dolazilo uglavnom u toku razvijanja napadnih operacija. One su, s jedne strane, predstavljale nadiranje armijske grupacije u operativnoj dubini posle proboga taktičke odbrane radi razvijanja postignutog uspeha ili gonjenja neprijatelja koji se povlači, a, s druge — manevar braniočevih operativnih rezervi radi nanošenja protivudara.

Ovi novi uslovi nastajanja susretnih borbi određeni su opštom kvalitativnom izmenom sastava oružanih snaga, povećanjem moći i dometa borbenih sredstava, težnjom obeju strana da u svim prilikama imaju što gušće posednut i neprekidan front, koji je u neposrednom dodiru sa neprijateljem.

Do susretnih borbi u ratu dolazilo je kako na početku napadnih operacija, tako i, naročito često, u njihovoј završnoj etapi. Što je manevarska sposobnost i pokretljivost jedinica obeju strana na datom odseku fronta bila veća, to je bila veća i verovatnoća susretnih borbi između armije koja napada i neprijateljskih rezervi u dubini odbrane.

Opštevojne armije su najčešće i najuspešnije vodile susretne borbe u napadnim operacijama drugog i trećeg perioda velikog otadžbinskog rata (Tablica 11). Ove borbe su se, po pravilu, razvijale posle proboga taktičke odbrambene zone neprijatelja u drugoj i sledećim etapama operacije, kada je armijska grupacija u napadu izbijala na manevarski prostor i nailazila na grupacije neprijateljevih rezervi u protivnapadu.

Podaci navedeni u Tablici pokazuju da je u razvijanju susretnih borbi postojala opšta tendencija povećanja udarne snage, vatrene moći, pokretljivosti i jačine sovjetskih jedinica koje su učestvovale u ovim borbama. Sa povećanjem snaga grupacija, susretne borbe su bile odlučnije i imale izrazitiji manevarski karakter. Zbog toga se u trećem periodu rata, u poređenju sa drugim, trajanje susretne borbe jako smanjilo. Dok su u drugom periodu

one često trajale i do sedam dana, dotle su se u 1944/1945. godini obično završavale u toku jednog do tri dana.

U toku rata menjala se i dubina otpočinjanja susretnih borbi. 1943. godine, kada je neprijatelj raspolažao znatno većim operativnim rezervama, ešeloniranim po dubini, susrette borbe često su počinjale na dubini od 135 km. U takvoj situaciji naše jedinice, goneći neprijatelja, razvlačile su se, njihova operativna gustina se smanjivala, a pozadina često zaostajala. Ukupni gubici armije do tog vremena iznosili su 10—15% od njihovog prvobitnog sastava, a gubici u tenkovima 45—70%. Zbog toga su susrette borbe često otpočinjale u nepovoljnim uslovima.

1944—1945. godine neprijatelj je za protivudar upotrebljavao rezerve još u granicama taktičke odbrambene zone i u bližoj operativnoj dubini. Usled toga su susrette borbe otpočinjale odmah posle proboga taktičke zone od prvog do trećeg dana operacije, a ponekad i u granicama taktičke zone (3. gardijska armija u lavovsko—sandomješkoj operaciji). To je zahtevalo da starešine svih stepena blagovremeno preduzimaju mere za organizovanje eventualne susrette borbe još u toku proboga neprijateljske odbrane. Rešavanje ovih pitanja je, u odnosu na 1943. godinu, bilo olakšano time što su armijske jedinice, stupaјуći u susrette borbe, imale manje gubitke i kompaktniju grupaciju snaga i sredstava.

Prirodno je da su se sa izmenom uslova otpočinjanja i toka susretnih borbi razlikovali i njihovi konačni rezultati. Dok su 1943. godine armijske jedinice (Tablica 11) posle susretnih sukoba često prelazile u odbranu, pa čak se i povlačile, dotle su u trećem periodu rata rezultati susretnih borbi uvek bili povlačenje ili potpuno uništenje neprijatelja. Samo u pojedinim slučajevima, usled nepovoljnog ishoda susretnih borbi za neprijatelja, njegova udarna grupacija prelazila je u odbranu na drugom odbrambenom pojasu ili na međupoložaju. Tada su naše jedinice, posle završetka susrette borbe, morale da savladaju nabrzinu posednute odbrambene položaje, organizujući njihov probor u ograničenom roku. Upravo tako se dogodilo u 3. gardijskoj armiji u prvoj etapi lavovsko—sandomješke operacije, kada su njene jedinice, posle svr-

T a b l i c a 11

Karakteristike početka i razvoja susretnih borbi opštivojnih armija

operacija i vreme njenog izvođenja	armija	datum početka operacije	zdržane jedinice koje su učestvovali u borbi	neprijatelj	datum početka susretnih borbi	dubina borbe u km	datum svršetka susretnih borbi	trajanje svršetka susretnih borbi dana	ishod borbe
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
belgorodsko-harkovska (avgust 1943)	6. gard.	3. VIII	23. SK (51, 52. i 90. gard. sd)	td—2	14. VIII	90	17. VIII	4	6. gard. armija je bila primorana da prede u odbranu i da se povuče
belgorodsko-harkovska (avgust 1943)	27.	3. VIII	4. gard. TK, 93. tbr 147. 155. i 156. sd	td,—1 md—2 i sam. tb—1	18. VIII	75	24. VIII	7	neprijatelj je prešao u odbranu
proboj odbrane na r. Mijus (avgust 1943)	5. udarna	18. VIII	31. gard. SK (4, 34, i 40. gar. sd), 4. gard. MK, 4. gard. KK	td,—2 pd—1 i rez. sd—1	20. VIII	28	23. VIII	4	"
melitopoljska (oktobar 1943)	51.	27. IX	sd—4, 19. TK i 4. gard. KK	pd—1 br. sd—1	20. X	25	14. X	3	"

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
kijevska (novembar 1943)			226, 112. i 141. sd i 75. gard. sd	td—3 i md—1					armija je pri- vremeno prešla u odbranu
lavovsko-sando- mješka (jul 1944)	60.	3. XI	21. i 22. SK (sd—6 i 1 tbr)	td—1 p1—2	22. XI	135	28. XI	7	neprijatelj je prešao u od- branu a zatim se povukao
jaško-kišinjevska (avgust 1944)	3. gard.	13. VIII	104. SK i 3 tbr. (6. TA)	td—1 pd—1	14. VII	18	16. VII	3	"
Visla-Odra (januar 1945)	27.	20. VIII	29. i 61. SK (sd—6). i 11. TK	td—1 md—1	20. VIII (uveče)	10	21. VIII (krajem dana)	1	"
istočnopome- ranska (mart 1945)	69.	14. I	40. gard. SK (sd—3) i 3. gard. TK	TK—1	15. I	24	16. I	1,5	"
	19.	24. II			3. VIII	50	5. III	2,5	"

šetka susretnog sukoba, probile drugi odbrambeni pojas neprijatelja.

Jedna od karakterističnih osobina susretnih borbi koje su vodile opštevojne armije, naročito u prvom i drugom periodu velikog otadžbinskog rata bila je nejasnost situacije, do koje je dolazilo uglavnom usled nedostatka organizovanog izviđanja uoči susretne borbe. U većini slučajeva susretne borbe su počinjale neočekivano za jedinice, štabove i komande armija, što je često vodilo privremenom gubljenju inicijative u početku susretne borbe, pa čak i prelasku naših jedinica u odbranu, bez obzira na nadmoćnost vlastitih snaga i sredstava nad neprijateljskim. Tako je slabo organizovano izviđanje u 6. gardijskoj armiji u belgorodsko—harkovskoj operaciji dovelo do toga da je protivudar dveju tenkovskih i jedne motorizovane neprijateljske divizije u rejonu Bogohudova bio potpuno iznenadan, usled čega su njene jedinice morale da otpočnu borbu u veoma nepovoljnim uslovima.

Sličan slučaj zapažen je u 38. armiji u karpatsko—duklijskoj operaciji 9. septembra 1944. godine, kada je protivudar neprijateljske 1. i 8. tenkovske divizije bio za nju neočekivan.

Situacija se znatno poboljšala kada su naše jedinice, predviđajući susretne borbe, počele sa širom primenom pokretnih prednjih odreda i korišćenjem izviđačkih podataka avijacije. Međutim, iskustvo je pokazalo da je i u ovim uslovima za susretne borbe bila karakteristična nedovoljno jasna situacija, naročito u njihovoј početnoj fazi. To je bilo prouzrokovano brzinom i dinamičnošću razvoja događaja i ograničenim mogućnostima svestranog preciziranja situacije na većoj dubini. Tako je bilo za vreme susretne borbe 69. armije januara 1945. i u susretnoj borbi koju je vodila 19. armija u martu iste godine. U oba slučaja susretne borbe su počele skoro neočekivano za obe strane. Prema tome, nejasnost situacija ostala je karakteristična za susretne borbe u svim uslovima.

Susretne borbe armija, ojačanih tenkovskim i mehanizovanim združenim jedinicama, počinjale su sukobom sa neprijateljem njihovih prednjih delova. Na početku borbe komandanti armija i frontova često su nastojali da pruže artiljerijsku podršku prednjim delovima i jedini-

cama, a ponekad, naročito 1944—1945. godine, i avijacijsku. Sa povećanjem napora i razvojem borbenih dejstava jačina vatrenog udara se povećavala postepenim uvođenjem u borbu pristiglih jedinica armijske i artiljerije ostalih jedinica. Postepeno, ponekad nedovoljno brzo povećanje jačine vatrenog dejstva bilo je jedna od karakteristika početne faze susretnih borbi u toku rata. Takvo povećanje vatrenih sredstava i nedovoljne mogućnosti nanošenja vatrenih udara svim snagama armije, već na samom početku borbe donekle su usporavali razvoj susretnih borbi. Ovo se događalo zato što je brzina kretanja artiljerije — osnovne vatrene udarne moći — bila relativno mala, a preopterećenost puteva u armijskoj zoni napada nije dozvoljavala istovremeno masovno premeštanje artiljerije. Međutim, i ovde treba podvući da je sve potpunijom motorizacijom artiljerije omogućeno da se već na početku susretnih borbi brže sasrede vatrena sredstva i stvori veća vatrena nadmoćnost. Poboljšalo se, takođe, avijacijsko obezbeđenje susretnih borbi.

Jednu od specifičnosti susretnih borbi predstavljalje razvijanje armija za borbu na relativno širokom frontu, širem nego na početku operacije (Tablica 12).

T a b l i c a 12

Izmena širine zone napada armije početkom susretnih borbi

operacija i vreme njenog izvođenja	armija	zona armijskog napada u km	
		početkom operacije	na početku susretnih borbi
belgorodsko-harkovska (avgust 1943)	6. gardijska	22	35
proboj odbrane na r. Mijus (avgust 1943)	5. udarna	36	55
kijevska (novembar 1943)	60.	35	50
karpatsko-duklinska (septembar 1944)	38.	70	110
istočnopomeranska (mart 1945)	19.	25	40

Iz Tablice se vidi da su na početku susretnih sudara armije dejstvovalе u zonama koje su za 30—40% bile šire od zone napada armije na polaznom položaju. To je smanjivalо operativnu gustinu i komplikovalо vođenje borbe.

Susretne borbe su se, po pravilu, vodile sa otkrivenim bokovima armije, što je omogućavalо neprijatelju široku primenu bočnih udara, obuhvata i obilazaka. Tako je u susretnoj borbi u belgorodsko—harkovskoj operaciji avgusta 1943. godine, 27. armija, ojačana sa dva tenkovska korpusa, imala otkriven desni bok. Neprijatelj je 18. avgusta iz rejona Ahtirke naneo snažan udar po tom boku dvema tenkovskim i jednom motorizovanom divizijom i potisnuo armijske jedinice. Susretna borba je dobijena samo zahvaljujući pomoći fronta.

Susretne borbe su naročito 1944—1945. godine dobine manevarski karakter, iako se, uopšte uzev, manevar snagama i sredstvima po frontu izvodio slabo sve do kraja rata. Ovo se objašnjavalо time što su komandanti armija do početka susretnih borbi obično već bili upotrebili svoje druge ešelone i veći deo rezervi. Zbog toga su armije počinjale susretne sukobe u jednoešelonskim porecima. Ponekad su komandanti armija u toku susretnih borbi izvodili manevar putem pregrupisavanja snaga sa jednog pravca na drugi. Tako su u susretnoj borbi 43. armije u rejonu Biržaj u beloruskoj operaciji 2—3. avgusta 1944, neprijateljske rezerve zaustavile njen 1. i 92. streljački korpus, dok je 60. korpus postigao uspeh. Tada je komandant armije prebacio 92. streljački korpus u rejon dejstava 60. korpusa. To je doprinelo razvoju uspeha armije kao i brzom odbijanju neprijateljskog protivudara u rejonu Biržaj.

Jedna od najkarakterističnijih osobina susretnih borbi u velikom otadžbinskom ratu bila je borba za inicijativu. Iskustvo je pokazalo da preuzimanje inicijative u samom početku dejstava od strane armijskih jedinica, kao i preduhitranje neprijatelja u nanošenju udara mogu biti glavni zalог uspeha u susretnoj borbi. Gubitak inicijative na početku borbe može postati uzrok njenog neuspeha ili će pak zahtevati ozbiljne napore ne samo armije već i fronta, radi postizanja povoljnog ishoda. To potvrđuje, na primer, iskustvo 6. gardijske armije u bel-

gorodsko—harkovskoj napadnoj operaciji (šema 21). Pošto je do 12. avgusta završila koncentraciju zapadno od Bogoduhova, armija je idućeg dana uvedena u borbu radi nanošenja udara u pravcu Konstantinovke i obezbeđenja levog boka fronta, čija je glavna grupacija izbijala na neprijateljske komunikacije zapadno od Harkova. Prešavši u napad, 6. gardijska armija je u toku trodnevnih borbi odbacila neprijatelja 15—18 km i izbila na železničku prugu Harkov—Poltava. Hitlerovska komanda je brzo prikupila dve tenkovske divizije za nanošenje protivudara na bokove 6. gardijske armije. Izviđački organi nisu uspeli da blagovremeno otkriju prikupljanje neprijateljske grupacije, te njen protivudar u bok i pozadinu armije bio iznenadan. Razvila se susretna borba u toku koje je neprijatelj preuzeo inicijativu. Posle upornih borbi, armija se do kraja dana 15. avgusta povukla 10—12 km prema severu i prešla u odbranu. Tada je komandant fronta preduzeo mere da aktivnim dejstvima desnog suseda — 27. armije, pomogne 6. gardijskoj armiji, koja se u to vreme uporno branila duž reke Merle. Zahvaljujući napadu 27. armije na bok neprijatelja koji je nanosio protivudar i čvrstoj odbrani 6. gardijske armije, uspelo se da se posle žestokih borbi preuzme inicijativa, pa je 6. gardijska armija obnovila napad.

U datom slučaju borba za inicijativu se vodila najzmeničnim nanošenjem bočnih udara koji su i za jednu i za drugu stranu bili u znatnoj meri iznenadni, pri čemu je za 6. gardijsku armiju pomoći fronta bila odlučujuća. U drugim slučajevima ishod borbe za inicijativu u susretnim borbama odlučivala je armija samostalno, putem manevra tenkovskim združenim jedinicama i delom snaga pešadije u bok neprijatelja koji vrši napad u kombinaciji sa upornom odbranom s fronta.

Važnu ulogu u susretnim borbama opštevojnih armija imali su tenkovski i mehanizovani korporusi, koji su sačinjavali pokretnu grupu armija, koja je obično nastupala ispred opštevojnih združenih jedinica. Često su oni prvi počinjali susretnu borbu. Njihov odlučan napad na bok neprijatelja koji nanosi protivudar ili pak privremeni prelaz u odbranu do dolaska glavnih snaga armije često su bili odlučujući faktor za celokupan razvoj susretnе borbe.

Kao karakterističan primer dejstva tenkovske združene jedinice u susretnoj borbi armije može poslužiti susretna borba 19. armije u istočnopomeranskoj operaciji, u kojoj je armija napadala na pravcu glavnog udara fronta (šema 22). 3. gardijski tenkovski korpus, koji je sačinjavao pokretnu grupu armije, uveden je u borbu posle proboga taktičke zone 25. februara. Za dva dana on je napredovao 60 km, iz pokreta je zauzeo položaj pomeranskog utvrđenog rejona i odvojio se od streljačkih združenih jedinica oko 30 km. Izbivši u rejon Rumelsburga izložio se protivudaru združenih jedinica neprijateljskog 56. tenkovskog korpusa, te je došlo do susretne borbe. Primoran da pređe u odbranu, korpus je izdržao pritisak neprijatelja do dolaska glavnih snaga 19. armije. 28. februara tenkovski korpus je naneo bočni udar po neprijateljskoj grupaciji. Inicijativa, privremeno izgubljena početkom susretne borbe, bila je vraćena. Tenkovski korpus u sadejstvu sa združenim jedinicama 40. streljačkog korpusa u daljim borbama razbio je neprijatelja i zauzeo Rumelsburg.

Na taj način je 3. gardijski tenkovski korpus odigrao glavnu ulogu u susretnoj borbi opštivojne armije. On je primio na sebe prvi udar, zaustavio neprijatelja i u sadejstvu s glavnim snagama 19. armije doprineo njegovom konačnom uništenju. Isto toliko važnu ulogu često su imale tenkovske i mehanizovane združene jedinice u susretnim borbama drugih armija. Prema tome, oklopne jedinice su se pokazale kao vodeća snaga susretne borbe opštivojne armije.

U toku rata armijski štabovi nisu u potpunosti razdili metode komandovanja jedinicama u susretnoj borbi. Ovo je bilo prouzrokovano time što je izvestan deo starešina očigledno potcenjivao susretne borbe, čija se teorija i praksa slabo razvijala u toku rata. Koncentrišući glavnu pažnju na organizaciju i izvođenje proboga, komandanti i štabovi su ponekad malo pažnje poklanjali razrađivanju metoda vođenja susretnih borbi. Štabovi su ih često razmatrali kao normalna napadna ili odbrambena dejstva. Međutim, situacija je od komandanata i štabova zahtevala da u susretnim borbama menjaju metode komandovanja, tj. da široko koriste radio-vezu, izdaju kratka naredjenja

i borbene zapovesti, koriste skraćenu i grafičku dokumentaciju. Tamo gde su štabovi pravilno procenjivali faktor vremena i rukovodili susretnim borbama, uzimajući u obzir njihove specifičnosti, uvek su se stvarali potrebni uslovi za njihov uspešan završetak. U onim slučajevima kada su komande i štabovi armija rukovodili jedinicama, ne vodeći računa o specifičnostima susretnе borbe, one su se završavale neuspehom. Upravo tako je bilo u 38. armiji, koja je pretrpela neuspeh u susretnoj borbi protiv neprijateljske 3. i 23. tenkovske divizije 13—20. maja 1942. u rejonu istočno od Harkova.

Prema tome, susretnе borbe opštevojnih armija u velikom otadžbinskom ratu su bile zakonita pojava, koja je imala svoju specifičnost. Ratno iskustvo je pokazalo da uspeh susretnih borbi zavisi od niza faktora. Pre svega, bitnu ulogu ima izviđanje, čiji je zadatak da blagovremeno obavesti o dolasku neprijatelja i mogućnosti otpočinjanja borbe. Pravovremeni razvoj jedinica 1. ešelona armije i brzo postizanje vatrenе nadmoćnosti imaju glavnu ulogu. Od toga zavisi hoće li naše jedinice uspeti da već na samom početku borbe zadobiju inicijativu ili će je preuzeti neprijatelj. Iskustvo pokazuje da susretna borba može biti uspešna samo ako starešine u toku nje primeđuju manevar, naročito tenkovskim združenim jedinicama i vatrom, kao i putem pregrupisavanja duž fronta. Elastično i čvrsto komandovanje jedinicama je veoma važan uslov uspeha susretnе borbe. To iskustvo nije igubilo značaj ni danas. U budućem ratu, susretnе borbe će neminovno postati češći oblik borbe i dobiti karakter samostalnog načina borbenih dejstava.

4. *Usavršavanje načina forsiranja vodenih prepreka*

Razvoj veštine forsiranja reka iz pokreta. U toku izvođenja armijskih napadnih operacija usavršavala se veština forsiranja vodenih prepreka. U prvom periodu velikog otadžbinskog rata iskustvo forsiranja reka opštevojnom armijom bilo je oskudno. U zimskoj kampanji 1941—1942. godine armije u napadu su uspešno savladavale reke Lamu, Ruzu, Oku i druge, ali one su bile pod čvrstim ledom i zbog toga nisu predstavljale ozbiljnu.

prepreku. U drugom i trećem periodu rata, kada je Crvena armija prešla na odlučna dejstva, nemačkofašistička komanda je težila da iskoristi reke kao pogodne odbrambene položaje. U napadnim dejstvima armije su stekle bogato iskustvo u forsiranju reka, kako iz pokreta tako i sa planskom pripremom; do forsiranja reka iz pokreta obično je dolazilo u procesu razvoja operacija, kada neprijatelj, dezorganizovan u prethodnim borbama nije imao vremena da glavnim snagama posedne ranije pripremljene položaje zaštićene rekom. Nije bio redak slučaj da su opštevojne armije u toku iste napadne operacije forsirale iz pokreta više reka.

Jedan od primera uspešnog savlađivanja vodene prepreke iz pokreta jeste forsiranje Dona jedinicama 5. tenkovske armije u bici kod Staljingrada novembra 1942. godine. Ovaj uspeh je postignut zahvaljujući aktivnim dejstvima prednjeg odreda 26. tenkovskog korpusa ove armije pod komandom potpukovnika G. Filipova. Odred je u toku gonjenja neprijatelja brzo izbio prema Donu u rejonu Berezovskog (severno od Kalača), sa upaljenim farovima na tenkovima i automobilima prođeo na most, zauzeo ga i držao u toku 12 časova. To je omogućilo glavnim snagama da preko mosta pređu na suprotnu obalu, da napadnu i savladaju neprijatelja u gradu Kalač. Za 26. tenkovskim korpusom preko mosta je prešao i 4. tenkovski korpus.

Naročito bogato iskustvo u forsiranju reka iz pokreta stečeno je u napadnim operacijama leti i u jesen 1943. godine. Prvi put u istoriji ratne veštine armije su forsirale iz pokreta na širokom frontu tako široke vodene prepreke kao što su Desna, Sož, Dnjepar i druge reke. Ovaj način savlađivanja vodenih prepreka, nasuprot našim predratnim gledištima, postaju osnovni. Uopšteno iskustvo je pokazalo da forsiranje reka opštevojnom armijom iz pokreta zahteva temeljnu pripremu. Zbog toga su komanda i štabovi frontova postavljali zadatke armijama za predstojeće forsiranje 3—5 dana pre izbijanja glavnih snaga na reku. Neposredna priprema za forsiranje vršila se u združenim jedinicama u toku jednog do dva dana. Štabovi armija i potčinjenih joj združenih jedinica prikupljali su podatke o neprijatelju, o osobinama reke u svojim napad-

nim zonama, preduzimali mere za prikupljanje priručnih i dopremanje na reku formacijskih sredstava za prelaz, kao i druge mere za obezbeđenje forsiranja.

Forsiranje reke iz pokreta obično su počinjali prednji odredi, koji su se formirali na odstojanju jednog do dva dnevna marša od reke u streljačkim korpusima i divizijama prvog ešelona. Njihov zadatak je bio da brzo nadi-ruči napred i ne stupajući u borbu sa jakim neprijateljskim grupacijama zauzmu i drže prelaze ili mostobrane, obezbeđujući tako prelazak glavnih snaga.

U zavisnosti od zadataka i konkretnih uslova, prednji odred se sastojao od streljačkog bataljona ili čete, ojačanih baterijom pukovske artiljerije, 1—2 baterije protivtenkovske artiljerije i pionirskim vodom ili četom. U pojedinim slučajevima prednji odredi su bili i slabijeg sastava. Tako su divizije 19. streljačkog korpusa 65. armije izdvojile za forsiranje Desne po 2—3 prednja odreda, svaki jačine jednog ojačanog voda ili čete. Iskustvo je pokazalo da prednji odredi moraju biti jaki i pokretljivi da bi mogli da odbace neprijateljske zaštitničke delove koji pružaju otpor na prilazima reci i ne samo da brzo forsiraju reku, već i da sopstvenim snagama zadrže osvojene mostobrane do dolaska glavnih snaga. Međutim, u drugom periodu rata prednji odredi divizija i korpusa nisu još u potpunosti odgovarali ovim zahtevima. Zbog toga, uporedo sa prednjim odredima streljačkih divizija i korpusa, u armijama su se od pridatih tenkovskih i mehanizovanih združenih jedinica ponekad formirali jači armijski pokretni prednji odredi. Na primer, odred koji je formiran u 13. armiji, radi zauzimanja prelaza preko Desne u rejonu Černjigova, sastojao se od motorizovanog streljačkog bataljona, tenkovske čete, tri lovačke protivtenkovske baterije, pionirske čete i protivavionske baterije.

Veća pokretljivost i veća udarna snaga ovakvih prednjih odreda omogućavali su im da brže izbiju na reku i iznenadno zauzimaju neporušene mostove, skele, kao i neprijateljska sredstva za prelaz.

Prethodnu odluku za forsiranje reke glavnim snagama, komandanti armije su donosili još u toku podilaženja ka reci. U njoj su bili predviđeni odseci prelaza

streljačkih korpusa i divizija. Posle dobijanja podataka od organa opštevojnog i specijalnog izviđanja i odseci su se precizirali. U zavisnosti od situacije i komandantove zamisli, širina fronta forsiranja reke opštevojnom armijom se kretala 40—50 km. Forsiranje se, po pravilu, organizovalo na dva ili tri odseka. Svaki odsek je imao tri do pet mesta prelaza. Streljačke divizije su dobijale odsek forsiranja širine 3—10 km.

Prilikom izbora odseka za forsiranje, pored ocenjivanja karaktera obala i doline reke, dubine i brzine njenog toka, naročito se poklanjala pažnja proučavanju neprijatelja i mogućnosti postizanja iznenadenja.

Iskustvo forsiranja Desne, Sože, Dnjepra i nekih drugih reka pokazalo je da je za uspešno savlađivanje vodene prepreke veliki značaj imalo blagovremeno isturanje napred sredstava za prelaz. Međutim, u drugom periodu rata armije nisu imale svoja sredstva za prelaz preko reke, a pridati pontonski parkovi često su zaostajali iza prednjih združenih i nižih jedinica. Uzrok tome je bio nedostatak pogonskog goriva i autotransporta. Tako su do početka forsiranja Desne jedinicama 48, 65. i 13. armije Centralnog fronta njihovi pontonski parkovi zaostali 150—200 km, usled čega su jedinice 48. armije prva tri dana forsirale Desnu, koristeći samo priručna sredstva. Pojedine skele od čamaca A-3, nosivosti 6 t, i dve skele, nosivosti 16 t, od čamaca N-2P postavljene su tek petog dana, a prve dve skele nosivosti 30 t od pontona N-2P počele su da rade tek desetog dana forsiranja.

Zaostajanje pontonskih parkova iza pokretnih grupa i prednjih jedinica opštevojne armije najviše se odražavalo na brzinu prelaska preko reke tenkova i artiljerije. Tako, na primer, 5. gardijski tenkovski korpus 38. armije, koji je 5. oktobra 1943. godine dobio zadatak da pređe preko Dnjepra u rejonu Svaromje, uspeo je idućeg dana da prebaci samo pešadiju 6. motostreljačke brigade, koja je za to koristila priručni materijal i mesna sredstva. Prebacivanje tenkova na suprotnu obalu počelo je tek četvrtog dana forsiranja, kada je sklopljena skela od DMP, nosivosti 60 t, a završeno je krajem 11. oktobra, tj. šestog dana prelaza. Nabrojani nedostaci prouzrokovali su sporost forsiranja tokom prvih dana, a prema tome i sporo

narastanje snaga na suprotnoj obali, što je sa svoje strane smanjivalo tempo napredovanja, često pružalo mogućnost neprijatelju da otkrije pravac naših udara i dovodilo do dugotrajnih borbi za držanje i proširivanje mostobrana.

Veština forsiranja reka iz pokreta još više se razvila u trećem periodu rata. Opštevojne armije češće su forsirale po nekoliko reka, prosečno na svakih 50—60 km, a ponekad i češće. Forsiranje se, po pravilu, izvodilo na širem frontu uz istovremeno grupisanje snaga i sredstava na pravcima glavnih udara. Tako su, na primer, jedinice 8. gardijske armije 1. beloruskog fronta u toku gonjenja neprijatelja krajem jula 1944. godine izbile na Vislu na frontu širine 58 km, dok su glavne snage i sredstva prilikom forsiranja bili grupisani na frontu širokom 23 km. Jedinice 69. armije istovremeno su forsirale Vislu na frontu širine 50 km, ali su svoje glavne snage grupisale na odseku širine 10 km (20%), gde je bilo raspoređeno 48% celokupne artiljerije i minobacača i 80% svih sredstava za prelaz.

I u ovom periodu rata forsiranje su počinjali prednji odredi, koji su postali jači i pokretljiviji. Na primer, prednji odredi združenih streljačkih jedinica 69. armije prilikom forsiranja Visle sastojali su se od streljačkog bataljona na automobilima, ojačanog sa 1—2 baterija samohodne artiljerije, artiljerijskim divizionom, 1—2 lovačke protivtenkovske baterije, pionirskom četom i protivavionskim artiljerijskim sredstvima.¹⁴ U pojedinim slučajevima su u sastav prednjih odreda ulazile i tenkovske jedinice.

Takav sastav prednjih odreda obezbeđivao je brže savlađivanje otpora neprijateljskih zaštitnica, brzo izbijanje na reku, zauzimanje mostova i drugih prelaza, kao i forsiranje reke velikom brzinom. Kao primer mogu poslužiti dejstva prednjeg odreda 350. streljačke divizije 13. armije u gonjenju neprijatelja u lavovsko—sandomješkoj operaciji (šema 23). 29. jula 1944. godine ovaj odred je izbio na Vislu u rejonu Baranuva, zaplenio jedan deo neoštećenih skela, kao i čamaca koje neprijatelj nije stigao da prebaci na suprotnu obalu i, upotreprivši ih, forsiраo reku i zauzeo obalski odsek. Dejstva prednjeg odreda su pomogla armijskim jedinicama da uspešno forsiraju

¹⁴ Архив МО СССР, ф. 426, оп. 77528, д. 43, л. 4—5.

Vislu. Iskustvo forsiranja reka armijama dovodi do zaključka da dejstva prednjih odreda moraju biti odlučna. Prednji odredi ne treba da se upuštaju u borbu s neprijateljskim jedinicama koje se povlače, već ih moraju energično zaobići nastojeći da izbjiju na reku, zauzmu neporušene prelaze i zemljisne odseke na obali i omoguće forsiranje reke prvim ešelonima. Dejstva odreda moraju se solidno obezbediti zemaljskim vatrenim sredstvima i avijacijom. Iskustvo forsiranja Južnog Buga, Visle, Dunava i drugih reka potvrđilo je sve veću ulogu formacijskih sredstava za prelaz, naročito pontonskih parkova. U to vreme prednji odredi su se uvek ojačavali formacijskim sredstvima za prelaz (malim gumenim čamcima, A-3, DSL i drugim). Iza prednjih odreda kretali su se pontonski parkovi i inžinjerijske jedinice, koje su obnavljale porušene mostove, pripremale pontonske skele i mostove, gradile drvene mostove. Takva organizacija doprinosila je povećanju tempa forsiranja. Ognjenog značaja imao je dobro smisljen sistem upotrebe sredstava za prelaz u armiji, kao i vešt manevar sa njima u toku napada.

U tom pogledu zanimljivo je iskustvo forsiranja Visle jedinicama 8. gardijske armije. Odmah posle savladavanja Zapadnog Buga, 8. gardijska armija je pred forsiranje Visle ojačana 1. i 4. pontonirskim pukom i 273. samostalnim bataljonom posebne namene. Iako su pontonski parkovi nešto zaostali za prednjim jedinicama armije, ipak su već prvog dana forsiranja pristigli na reku.

U toku prva tri dana artiljerija, tenkovi i samohodna artiljerijska oruđa prebacivana su na dva zaplenjena neprijateljska šlepa, nosivosti 140 t, kao i na skelama od pontona NLP i N2P. Četvrtog dana u rejonu Tarnova postavljen je pontonski most od parka TMP, nosivosti 16 t.¹⁵ Kasnije su inženjerijske jedinice povezale mostobran sa istočnom obalom sa tri niskovodna drvena mosta na šipovima, nosivosti 60 t. Sve je to omogućilo armiji da u toku prvog dana, za prednjim odredima, prebaci na suprotnu obalu prve ešelone streljačkih divizija zajedno sa pukovskom i protivtenkovskom artiljerijom i minobacačima, kao i delom oruđa divizijske artiljerije — ukupno 341 artiljerijsko oruđe i minobacač. Krajem drugog dana

¹⁵ Архив МО СССР, ф. 233, оп. 19943, д. 9, л. 515.

završeno je prebacivanje streljačkih divizija drugih ešelon-a korpusa. Tenkovi i samohodna artiljerijska oruđa prebacivani su preko reke od drugog do četvrtog dana forsiranja posle čega su, radi zajedničkog dejstva sa pešadijom, odmah uključivani u njen borbeni poredak, što je bilo od izuzetno velikog značaja za dalje uspešno razvijanje bobrenih dejstava na suprotnoj obali (šema 24).

Međutim, u trećem periodu velikog otadžbinskog rata nije se uvek mogla postići velika brzina forsiranja. Uzrok tome često su bili otkrivanje forsiranja od strane neprijatelja, zaostajanje pontonskih parkova u toku gonjenja, naročito iza armijskih pokretnih grupa, slaba zaštita forsiranja protivavionskom artiljerijom i avijacijom, nedovoljno iskustvo tenkovskih združenih i nižih jedinica u forsiranju reka po njihovom dnu.

Sporo forsiranje reka omogućavalo je neprijatelju da u rejone forsiranja privuče svoje rezerve i uz podršku avijacije nanese protivudare radi likvidacije zauzetih mostobrana. Zbog toga su borbe za njihovo održavanje i proširivanje često bile žestoke i dugotrajne, naročito pri forsiranju reka u završnoj fazi operacije. To se upravo dogodilo jedinicama 3. gardijske armije prilikom forsiranja Visle u lavovsko—sandomješkoj operaciji, jer su njihova dejstva bila slabo zaštićena avijacijom. Već pri podilaženju reci ova armija je, zbog udara neprijateljske avijacije, izgubila mnogo sredstava za prelaz, što se nepovoljno odrazило na tok forsiranja.

S obzirom na to što je prebacivanje tenkova preko reke zahtevalo veoma mnogo vremena, vrlo je zanimljivo u ratu stečeno, mada i skromno, iskustvo prelaženja tenkova preko velikih reka gazom i po dnu vode. Tako su oktobra 1943. godine, u zoni napada 38. armije, združene jedinice 5. gardijskog tenkovskog korpusa izbile na Desnu, nemajući formacijskih sredstava za prelaz. Armija nije mogla da obezbedi prelazak tenkova, a situacija je, međutim, zahtevala da se hitno prebace na suprotnu obalu, pa je zato odlučeno da se Desna forsira gazom.

Izviđanjem je utvrđeno da je za tu svrhu najpogodniji rejon Letki (širina reke 280 m, dubina 0,7—1,2 m, brzina toka oko 1 m/sek). Za kratko vreme izvršena je priprema tenkova za prelazak reke gazom. Svi otvori i le-

žišta kupola zapanjeni su kućinom i premazani solidolom, a kapci (žaluzine) zapepljeni impregniranim platnom. 4. oktobra ujutro tenkovi su počeli da prelaze reku i u roku od 8 časova preko uređenog gaza prešlo je reku 65 tenkova, od kojih 50 T-34. Manje je uspeo podvodni prelazak tenkova 8. gardijske armije avgusta 1944. na Visli.

Tenkove združene jedinice u toku rata, u tehničkom pogledu još nisu bile sposobljene za podvodni prelazak velikih reka, pa je zbog toga organizacija takvog forsiranja zahtevala više vremena i temeljitu pripremu. Međutim, pojedini primeri uspešnog podvodnog prelaska reka pokazali su ne samo da se ovaj zadatak može rešiti, već su otkrili i pravac kojim treba da kreće usavršavanje tenkova.

Iskustvo je pokazalo da pri forsiranju reka iz pokreta treba koristiti sve moguće načine i sredstva: prelaziti ih preko zauzetih neporušenih mostova, gazom, plivanjem, podvodnim prelaskom, uz upotrebu formacijskih, priručnih, i mesnih sredstava, itd. Međutim, glavnu ulogu su imala formacijska sredstva za prelaz.

U uspešnom forsiranju reka iz pokreta opštevojnom armijom u toku rata veoma veliku ulogu je odigrala artiljerija. Artiljerijsko obezbeđenje forsiranja često je bilo otežano, jer je pridata artiljerija, usled brzog tempa pretodnog napada i gonjenja neprijatelja, zaostajala iza prednjih pešadijskih jedinica i tenkova. Pri forsiranju Dnjepra u većini armija Centralnog fronta 50—60% artiljerije zaostalo je za pešadijom 60—200 km. Jedinice koje su učestvovali u forsiranju nisu bile jako zasićene artiljerijom, čija gustina i nije premašala 14—30 artiljerijskih oruđa i minobacača na 1 km fronta. Zbog toga je, radi postizanja iznenađenja, forsiranje počinjalo noću, bez artiljerijske pripreme. Podrška forsiranja prednjih odreda izvodila se artiljerijskom vatrom sa svoje obale. Artiljerijska vatra otvarala se kada je neprijatelj otkrio prednje odrede i pokušavao da spreči njihovo forsiranje reke.

U pojedinim slučajevima, kada je artiljerija bila u stanju da efikasno neutrališe neprijateljsku odbranu na suprotnoj obali, forsiranje je počinjalo u zoru posle artiljerijske pripreme. Tako su jedinice 37. armije Stepskog fronta septembra 1943 forsirale Dnjepar. Iznenadnost for-

siranja i efikasna artiljerijska priprema dale su pozitivne rezultate.

Prelazak glavnih snaga prvog ešelona armije artiljerija i minobacači su podržavali vatrom na sledeći način. Pukovska i protivtenkovska oruđa, kao i minobacači su, po pravilu, forsirali reke u sastavu prvih ešelona i dejstvovali u borbenim porecima pešadije. Artiljerija koja je ostala na svojoj obali podržavala je forsiranje kako oruđima za neposredno gađanje, tako i vatrom sa zaklođenih vatreñih položaja koji su se birali po mogućnosti što bliže obali. Na uspeh borbe za držanje i proširivanje osvojenih mostobrana ozbiljno je uticalo pravovremeno prebacivanje artiljerije velikog kalibra na suprotnu obalu.

Pridate tenkovske združene jedinice i samohodne artiljerijske jedinice armije su se pri forsiranju upotrebjavale na sledeći način. Pri podilaženju reci delovi tenkovskih brigada i samohodnih artiljerijskih pukova pridavani su prednjim odredima opštevojnih združenih jedinica ili su sačinjavale samostalne pokretne prednje odrede. Početkom forsiranja reke prednjim odredima, tenkovske brigade su ostajale u rezervi komandanta armije ili su pridavane komandantima opštevojnih združenih jedinica i podržavale jedinice u prelazu vatrom sa svoje obale. Posle prelaska na suprotnu obalu, one su se obično pridavale opštevojnim združenim jedinicama koje su dejstvovale na glavnim pravcima, radi njihove upotrebe za brže proširivanje zauzetih mostobrana i pojačanja protivtenkovske odbrane.

Tenkovski (mehanizovani) korpusi, koji su sačinjavali pokretne armijske grupe, takođe su se upotrebljavali na razne načine. U gonjenju oni su dejstvovali ispred streljačkih združenih jedinica i predstavliali glavnu udarnu snagu za obezbeđenje forsiranja reke iz pokreta. Izbivši na reku, oni su je, po pravilu, ne čekajući pešadiju, forsirali iz pokreta, zauzimali, proširivali i zadržavali mostobrane, obezbeđivali prelazak glavnih snaga armije (forsiranje Zapadnog Buga 11. tenkovskim korpusom u zoni 8. gardijske armije u lublinsko—brestlitovskoj operaciji).

Kada je neprijateljski otpor na suprotnoj obali bio organizovan, tenkovski korpusi su bili primorani da forsiraju reku zajedno sa streljačkim združenim jedinicama.

Posle zauzimanja mostobrana i grupisanja na njima glavnih snaga tenkovskih (mehanizovanih) korpusa, oni su činili tenkovsku rezervu komandanta armije i bili spremni da vatrom i protivudarom osuđete sve neprijateljske pokušaje da potisne naše snage sa mostobrana. Istovremeno se vršila priprema za prelaz u napad radi proširenja zauzetih mostobrana (16. tenkovski korpus, pridat 18. gardijskoj armiji, i prikupljen u avgustu 1944. na mogneševskom mostobranu). Često se jedan deo snaga tenkovskog korpusa pridavao streljačkim združenim jedinicama prvog ešelona, dok je drugi ostao u armijskoj rezervi (11. tenkovski korpus, pridat 69. armiji, na pulavskom mostobranu). To su zahtevale kako neophodnost da se pojača protivtenkovska odbrana streljačkih korpusa, tako i ograničenost dubine mostobrana 69. armije koja nije dozvoljavala manevar svim snagama korpusa na ugroženim pravcima.

Izuzetno veliki značaj imala su dejstva avijacije. Njene glavne snage uoči forsiranja reke iz pokreta bile su usmerene na sadejstvo sa prednjim odredima i armijskim pokretnim grupama pri podilaženju reci, zauzimanju i držanju mostobrana do dolaska glavnih snaga. Zato je avijacija za podršku pratila prednje odrede, ometala planško povlačenje razbijenog neprijatelja i posedanje premljenih položaja, sprečavala dolazak neprijateljskih rezervi, štitila lovačkim avionima prednje odrede, pokretnu grupu i jedinice prvog ešelona.

Sa početkom forsiranja, jurišna i bombarderska avijacija nanosila je sasređene i ešelonirane udare po vatrenim položajima artiljerije i otpornim tačkama najbližim reci, zadržavala kretanje neprijateljskih rezervi ka mostobranu i pomagala u odbijanju protivnapada, dok je lovačka avijacija štitila prelaze preko reke i borbene poretke jedinica na mostobranu.

Međutim, avijacijsko obezbeđenje armije u forsiranju reke iz pokreta u mnogim slučajevima je nailazio na velike teškoće. Dugotrajni napad jedinica kopnene vojske brzim tempom dovodio je ponekad do zakašnjenja prebaziranja avijacije. Do takvog zakašnjenja je, na primer, došlo pri podilaženju jedinica 8. gardijske, 69. i 1. poljske armije ka Visli u julu 1944. godine. Ove armije su forsi-

rale reku i vodile tešku borbu za mostobrane, ali njihova dejstva 'nisu bila u dovoljnoj meri podržana avijacijom, što je usporilo brzinu forsiranja. U istoj situaciji su se našle i armije 1. beloruskog fronta pri podilaženju Odri 1945. godine.

Iskustvo izvođenja operacija pokazalo je da je postizanje neprekidnog sadejstva kopnenih snaga sa avijacijom za podršku pri forsiranju reka iz pokreta, naročito u završnoj fazi operacije, neophodno poklanjati pažnju njenom pravovremenom prebaziraju ka rejonu borbenih dejstava i unapred planirati organizovanje materijalnog obezbeđenja. Veliku pažnju treba poklanjati zaštiti prelaza preko reke i jedinica koje je forsiraju od udara neprijateljske avijacije.

U uspešnom forsiranju reka važnu ulogu su imale inženjerijske jedinice. Njihova blagovremena priprema za forsiranje i pravovremeno dovodenje formacijskih sredstava za prelaz na reku, kao i vešt manevar njima, kada je u toku jednog napada potrebno forsirati nekoliko reka — sve je to doprinisalo uspehu forsiranja.

Razvoj veštine forsiranja reka sa planskom pripremom. Kada armiji nije uspevalo da forsira reku iz pokreta, ili kad je nova operacija počnjala savlađivanjem reke, forsiranje se izvodilo planskom pripremom.

Operacije, koje su počinjale forsiranjem reke planskom pripremom, odlikovale su se dugotrajnošću pripremnog perioda koji je ponekad trajalo i više od jednog meseca. Specifičnost forsiranja reka planskom pripremom bila je u tome što se vršila kada su jedinice bile dobro opremljene tenkovima, artiljerijom i formacijskim sredstvima za prelaz.

Pri takvom forsiranju reka odlučujuću ulogu su imala formacijska sredstva za prelaz. Pri tome se u svakom naредnom periodu rata udeo priručnih i mesnih sredstava u odnosu na formacijska stalno smanjivao. Tako je prilikom forsiranja Dnjepra jedinicama 65. armije udeo priručnih i mesnih sredstava na desantnim prelazima iznosio 70—80%, dok pri forsiranju Svire 7. armijom juna 1944. nije bio veći od 25—30%; pri forsiranju Dunava jedinicama 46. armije decembra 1944. udeo priručnih i mesnih sredstava na desantnim prelazima iznosio je 8—10%,

a prilikom forsiranja Nise jedinicama 3. gardijske i 13. armije aprila 1945. — ne više od 5%.

Forsiranje s planskom pripremom delilo se u tri faze. Prva faza počinjala je artiljerijskom i avijacijskom pripremom (ukoliko je planom bila predviđena) i završavala se spuštanjem sredstava za prelaz u vodu. Druga faza obuhvatala je savlađivanje reke delom snaga prvog ešelona, a završava se ovlađivanjem mostobranom, koji je obezbeđivao prebacivanje narednih jedinica od dejstva neprijateljske puščane, mitraljeske i osmatrane artiljerijske vatre. Treća faza je predviđala prebacivanje sledećih ešelona i prelaz u napad na suprotnoj obali radi proširenja mostobrana i razvoja uspeha u dubini.

Jedan od glavnih uslova za uspešno forsiranje reka planskom pripremom i probor neprijateljske odbrane na suprotnoj obali predstavljalo je grupisanje moćnih artiljerijskih i avijacijskih sredstava na pravcima glavnog udara, sposobnih da neutrališu branioca i stvore uslove koji će omogućiti jedinicama da se nesmetano od neprijateljske vatre prebace preko reke.

S porastom tehničke opremljenosti sovjetskih oružanih snaga i usavršavanjem veštine grupisanja jakih snaga i sredstava na glavnom pravcu povećala se i gustina artiljerije. Tako u drugom periodu rata pri forsiranju Severnog Doneca jedinicama 57. armije, Mijusa — jedinicama 23, 51. i 5. gardijske armije i Dnjepra — jedinicama 65. armije, gustina artiljerije na pravcu glavnog udara nije bila veća od 70—120 oruđa i minobacača na 1 km fronta.

U trećem periodu rata gustina artiljerije na pravcima glavnih udara naglo je porasla i kretala se od 150 (u 7. armiji pri forsiranju r. Svir juna 1944) do 230 (u 3. gardijskoj, 13. i 5. gardijskoj armiji prilikom forsiranja Nise 1945) artiljerijskih oruđa i minobacača. Takođe, znatno se povećala i jačina udara avijacije.

Uslovi forsiranja reka planskom pripremom uticali su na strukturu artiljerijskog napada i određivali njegovo trajanje. Tako je artiljerijska priprema u 7. armiji prilikom forsiranja Svira trajala 3 časa i 32 minute,¹⁶ a u 3. gardijskoj, 13. i 5. gardijskoj armiji 1. ukrajinskog fronta pri forsiranju Nise — 2 časa i 25 minuta. U ovom

¹⁶ Архив МО СССР, ф. 214, оп. 14054, д. 13, л. 30.

poslednjem slučaju artiljerijski napad je obuhvatao pripremu forsiranja — 40 minuta, podršku forsiranja — 60 minuta, pripremu napada na suprotnoj obali reke — 45 minuta.

Avijacijska priprema i podrška forsiranja bile su usmerene, pre svega, na uništavanje neprijateljskih artiljerijskih i minobacačkih baterija, glavnih otpornih tačaka ispred fronta i na bokovima jedinica u forsiranju, kao i na obezbeđenje uvođenja u borbu armijske pokretne grupe. Naročito se poklanjala pažnja zaštiti jedinica od udara neprijateljske avijacije. U 7. armiji je u tu svrhu za prva tri dana operacije planirano 230 avio-poleta lovačke avijacije, što je potpuno obezbeđivalo zaštitu armijske udarne grupacije.¹⁷

Ozbiljna pažnja se poklanjala iznenadnosti forsiranja, sadejstvu rodova vojske sa avijacijom, kao i obezbeđenju čvrstog i postojanog komandovanja jedinicama.

Temeljna i sistematska priprema operacije obezbeđivala je uspešno forsiranje reka. Međutim, prebacivanje tenkova na suprotnu obalu i pored planske pripreme, forsiranje se vršilo sa velikim zakašnjenjem u poređenju sa prelaskom opštevojnih pukova i nižih jedinica. Tako je 7. armija pri forsiranju Svine prvog dana prebacila na suprotnu obalu pešadiju prvog ešelona streljačkih divizija zajedno sa bataljonskom i pukovskom artiljerijom, artiljerijskim protivtenkovskim rezervama streljačkih divizija, deo malokalibarne artiljerije a takođe i tenkove T-34. Narednih dana prebacivanje tenkova na suprotnu obalu bilo je usporeno. Tenkovska rezerva komandanta armije — 7. gardijska tenkovska brigada sa 339. samohodnim artiljerijskim pukom — prebačena je na zauzeti mostobran tek petog dana forsiranja. Sporost prebacivanja tenkova i samohodnih artiljerijskih oruđa preko reke dovela je do toga, da oni, izuzev tenkova-amfibija, faktički nisu učestvovali u borbama za mostobran.

Pri forsiranju Dunava, Odre, Nise i drugih reka brzina prebacivanja tenkova bila je veća, ali problem njihovog pravovremenog prebacivanja na suprotnu obalu zajedno s pešadijom nije ni bio potpuno rešen.

¹⁷ Архив МО СССР, ф. 214, оп. 220201, д. 2, л. 99.

Na taj način sovjetske oružane snage su u toku velikog otadžbinskog rata podigle veštinu forsiranja reka na visok nivo. Ona je potpuno odgovarala nivou razvoja proizvodnih snaga, stanju naoružanja i borbene tehnike, kao i visokom moralu sovjetskih boraca. Nijedna buržoaska armija nije pokazala takvu veštinu forsiranja reka, narocito iz pokreta.

Ratno iskustvo je pokazalo značaj svestranog iskorišćavanja rezultata nanošenja moćnih dubokih udara i brzog manevra radi što bržeg izbijanja na reku, zauzimanja prelaza preko nje i mostobrana na suprotnoj obali sa brzim i maksimalnim proširenjem zauzetog zemljišta po frontu i dubini. Forsiranje vodenih prepreka iz pokreta u toku rata postalo je osnovni način savladavanja reka u toku operacije, koji u savremenim uslovima ne gubi svoj značaj. Pa ipak, forsiranje velike reke glavnim snagama opštstvojne armije zahtevalo je najmanje tri do pet dana, što je prouzrokovalo smanjenje tempa napada. Rat je pokazao neophodnost obezbeđenja takve brzine forsiranja reka, pre svega artiljerijom i tenkovima, koja ne bi usporavala prelazak jedinica i tehnike na suprotnu obalu, a time i tempo samog napada.

U uspešnom forsiranju reka velika uloga je pripadala pokretnim prednjim odredima i armijskim pokretnim grupama, formiranim od tenkovskih i motorizovanih jedinica, koji su se odvajali od opštstvojnih združenih jedinica na znatnu daljinu i prvi izbijali na reku, a često zauzimali neoštećene mostove, kao i zemljišne odseke na suprotnoj obali, obezbeđujući forsiranje glavnim snagama armije. Kada je neprijatelj, pak, imao vremena da uništi mostove, forsiranje su počinjale streljačke i motorizovane jedinice prednjih odreda, koristeći laka formacijska, mesna i priručna sredstva.

Iskustvo pokazuje da za uspešno forsiranje reka iz pokreta, prednjim odredima i armijskim pokretnim grupama treba blagovremeno pridavati dovoljan broj pionirskih i pontonirskih jedinica, koje mogu u kratkom roku da postave mostove, pripreme prelaze i preduzmu odgovarajuće mere za utvrđivanje postojećih mostova. Neophodno je sprečiti zaostajanje pontonskih parkova

pri podilaženju reci, jer ono znatno smanjuje brzinu prelaska uopšte, a naročito tenkova i artiljerije.

Većina napadnih operacija u toku rata završavala se forsiranjem velikih reka i zauzimanjem mostobrana na njima, što je stvaralo povoljne uslove za pripremu novih operacija. Iskustvo je pokazalo da ukoliko su mostobrani bili manji, utoliko je bilo teže da se zadrže, i utoliko su bili veći gubici jedinica na njima. Ograničeni razmeri mostobrana komplikovali su i organizaciju novog napada. Upravo zbog toga jedinice su nastojale da što više i brže prošire zauzete mostobrane po frontu i dubini, radi rastresitosti žive sile i borbene tehnike, kao i stvaranje uslova za koncentrisanje napadne grupacije i primene manevra u toku borbenih dejstava. Ovo iskustvo danas ima naročito veliki značaj.

Jedan od veoma važnih faktora uspešnog forsiranja vodenih prepreka u toku rata je bilo iznenađenje neprijatelja. Ono se postizalo istovremenim forsiranjem reke na širokom frontu, forsiranjem iz pokreta i u toku noći, skraćivanjem vremena za njegovu pripremu, organizovanjem lažnih i demonstrativnih prelaza, primenom dimnih zavesa na širokom frontu i drugim merama. Ovi načini postizanja iznenađenja široko će se primenjivati i u savremenim uslovima.

5. Noćna borbena dejstva

Noćna borbena dejstva opštivojne armije u prvom periodu velikog otadžbinskog rata bila su ograničenog karaktera. Najčešće se noć koristila za pregrupisavanje i dovođenje jedinica u polazne rejone, za nasilno izvidanje i izvršenje drugih ograničenih zadataka. Kasnije su armije sve više koristile noć za postizanje iznenađenja prilikom zauzimanja važnih objekata i položaja, kao i za razvoj uspeha postignutog u toku dana.

Kao primer noćnih dejstava radi zauzimanja važnih položaja i objekata može poslužiti napad 29. armije Zapadnog fronta. Noću 17/18. avgusta 1941. godine, 252. i 243. streljačka divizija te armije iznenadnim udarom su forsirale Zapadnu Dvinu, razbile neprijateljsko borbeno osiguranje i zauzele pojedine odbrambene čvorove

u rejonu Iljino.¹⁸ Ovom noćnom borbom poboljšan je operativni položaj armijskih jedinica.

Značaj noćnih dejstava povećao se dolaskom zime 1941—1942. godine. Mraz i sneg su primorali neprijatelja da se grupiše u naseljenim mestima, i u blizini puteva, па ga je gubitak ovih mesta lišavao mogućnosti da se zagrejava i smanjivao njegovu borbenu sposobnost. U vezi s tim Vojni savet Zapadnog fronta je u specijalnoj direktivi od 29. decembra 1941. godine naredio da se hitno pristupi širokoj primeni iznenadnih noćnih borbenih dejstava radi zauzimanja naseljenih mesta. Direktiva je zahtevala: „Na puteve i u dubinu neprijateljskog rasporeda s padom mraka postavljati zasede od manjih lovačkih grupa. Sve noćne napade na naseljena mesta pripremati za videla. Jedinice na polazni položaj za napad dovoditi takođe za videla. Šire koristiti vodiče i automatičare“.¹⁹

U skladu s ovom direktivom, armije Zapadnog fronta su počele češće da dejstvuju noću, ali su njihovi ciljevi i dalje ostajali ograničeni. Temeljna priprema noćnih dejstava i njihova vešta primena često su davale pozitivne rezultate.

U nekim slučajevima noćna dejstva, koja su počinjale taktičke jedinice, uspešno su se razvijala i dobijala operativne razmere. Tako su decembra 1941. združene jedinice 10. armije posle izvršenog marša izbile na liniju udaljenu od mesta Srebreni Prudi 10 km, a od Mihajlova 4 km. Dalja borbena dejstva razvila su se po pravcima noću. Rezultat tih dejstava je bio sledeći: jedinice 330. i 328. streljačke divizije 7. decembra ujutru zauzele su grad Mihajlov, a 324. i 323. streljačka divizija — naseljena mesta Pečernikovski Viselki i Goldino i presekli železničku prugu Mihajlov—Ranenburg. Na desnom krilu armije, 322. divizija noću 7/8. decembra zauzela je veliko naseljeno mesto Srebreni Prudi (šema 25).

Taktički uspesi na odvojenim pravcima imali su veliki operativni značaj i omogućili armijskim jedinicama da izvrše svoj zadatak posle izbijanja na liniju Staljinogorsk—Uzlova—Epifanj. U razvoju daljeg napada armije noćna dejstva su takođe imala značajnu ulogu. Za njihovo

¹⁸ Архив МО СССР, ф. 382, оп. 6688, д. 6, л. 33—34.

¹⁹ Архив МО СССР, ф. 398, оп. 19842, д. 2, л. 156.

izvođenje, po naređenju komandanta armije, u pukovima i divizijama su se formirali odredi od smelih i dobro pripremljenih starešina i boraca. Ovi odredi su imali zadatak da, koristeći prostore između neprijateljskih odbrambenih čvorova, duboko prodiru u pozadinu, uništavaju živu silu i tehniku i iznenada zauzimaju naseljena mesta.

Nedovoljno pažljiva priprema noćnih dejstava prouzrokovala je neizvršavanje postavljenih zadataka i nepotrebne gubitke. Tako, noćna dejstva 8. gardijske strelicačke divizije 16. armije u bici kod Moskve 3—5. decembra 1941, radi zauzimanja krupnog neprijateljskog odbrambenog čvora — naselja Krjukovo — nisu dala pozitivne rezultate.

Prema tome, iskustvo prvog perioda velikog otadžbinskog rata je pokazalo da dobro pripremljena noćna dejstva predstavljaju najvažnije sredstvo za postizanje iznenađenja i uspešno izvršenje postavljenih zadataka (Tablica 13).

Iz Tablice se vidi da zadaci jedinica za noćne napade u prvom periodu rata nisu bili duboki (do 10 km). Dubina prodiranja u toku noći nije bila veća od 3 do 5 km i samo u nekim operacijama je dostizala 6—10 km. Prilikom vođenja borbe združene jedinice su se, po pravilu, kretale linijski u pravcu dobro vidljivih orientira. Otežano komandovanje i orientacija na zemljištu noću, isključivali su složene manevre, čak i manjim jedinicama. Drugi ešelonii uvodili su se u borbu tek u zoru, pošto je njihovo uvođenje noću bilo veoma složeno.

Ograničen broj tenkova u armiji, slabo iskustvo njihove upotrebe noću, nedostatak neophodnih sredstava za osvetljavanje i uređaja za noćno osmatranje ometalo je širu primenu tenkova noću. Njihova uloga se često svodila na otvaranje prolaza u žičnim preprekama, neutralisanje otkrivenih vatrenih sredstava neprijatelja vatrom iz mesta i kretanje neposredno u borbenim porecima pešadije na maloj dubini.

Artiljerijska priprema pred početak noćnih dejstava obično se nije vršila, ali je artiljerija bila spremna da na zahtev pešadije otvari vatru, uništava otkrivene neprijateljske baterije, kao i da dejstvuje zaprečnom vatrom radi izolacije rejona napada. U pojedinim slučajevima

Neki karakteristični podaci noćnih napada

operacija i datum	armija	zdržljene jedinice	dubina zadatka u km	trajanje art. pripreme u minutima	početak napada u u čas, min.	trajanje borbenih dejstava, čas, min.	dubina napredovanja u km
smolenska (18. avgusta 1941)	29.	252. sd 243. sd	—	nije bilo	21,30	6	2—2,25
protivofanziva kod Moskve (22. decembra 1941)	31.	2.	7—10	nije bilo	18,00	14	6—8
ljubanska (1. januara 1941)	4.	—	8	nije bilo	22,00	10	1
zaporoška (14. oktobra 1943)	3. gard.	23. TK	10	10	22,00	8	10
bereznigovatsko-snigirevska (7. marta 1944)	8. gard.	4. gard. MK	20—22	nije bilo	20,30	7	8—9
krimска (13. aprila 1944)	51.	19. TK	25	nije bilo	24,00	5	12
istočnopruska (22. januara 1945)	11. gard.	84. gard. sd	9	20	22,00	8	6—9
berlinska (16. aprila 1945)	3. udarna	79. SK 12. gard. SK	3 3,5	25 20	5,25 5,20	1,5 1,5	3 3,5
praška (6. maja 1945)	5. gard.	33. gard. SK	12	30	21,30	6	—

noćnom napadu je prethodio vatreni nalet od 5 do 10 minuta po vatrenim sredstvima na prednjem kraju i u bližoj dubini neprijateljske odbrane (napad 50. armije Zapadnog fronta 21. aprila 1942. noću u rejonu Zajceva Gora, Jekaterinovka). Podrška napada i borbe pešadije i tenkova u dubini izvođena je uzastopnim koncentracijama vatre. Značajnu ulogu su imala prateća oruđa, koja su se nalazila u borbenim porecima pešadije.

Avijacija je noću, po pravilu, korišćena za neutralisanje neprijateljske artiljerije i veštačkog osvetljavanja neprijateljske odbrane.

Sadejstvo jedinica organizovalo se za videla uoči noćnih dejstava, ali je pri tome bilo mnogo nedostataka: starešine su neumešno koristile sistem svetlosnih signala komandovanja, jedinice u napadu su gubile pravac, mesele su se, nisu pravovremeno tražile otvaranje i prenos vatre, slabo organizovale pokazivanje ciljeva.²⁰

U drugom i trećem periodu velikog otadžbinskog rata opremljenost jedinica borbenom tehnikom i raznim sredstvima za osvetljavanje znatno se povećala. U vezi sa povećanom udarnom snagom armije i većom dubinom operacije, sve veći značaj je dobijala neprekidnost borbenih dejstava čijem su postizanju doprinosila noćna dejstva.

Već je drugi period rata dao poučne primere noćnih napada armije u sadejstvu s tenkovskim združenim jedinicama. Takav napad su u zaporoskoj operaciji izvršile 8. gardijska armija u sadejstvu sa 1. mehanizovanim korpusom i 3. gardijska armija u sadejstvu s 23. tenkovskim korpusom, noću 13/14. oktobra 1943. Noćnim jurišom oslobođen je grad Zaporozje. Osvajanje grada na juriš je pokazalo da tenkovske jedinice uz temeljnu pripremu i dobro organizovano sadejstvu sa streljačkim jedinicama i artiljerijom mogu uspešno dejstvovati noću.

Za organizaciju sadejstva tenkova s pešadijom, artiljerijom i pionirima u 23. tenkovskom korpusu određeno je 5 časova vidnog i 2 časa noćnog vremena. To vreme je iskorišćeno za donošenje odluke po karti, postavljanje zadataka i organizaciju sadejstva. Na zemljištu su određeni opšti orientirni i način njihovog osvetljavanja. Odlučeno je da se pravac napada tenkovskih jedinica označi

²⁰ Архив МО СССР, ф. 345, оп. 8750, д. 8, л. 129.

kočićima s belim strelicama koje se dobro vide noću. Pored toga svakoj tenkovskoj četi dodeljen je vođa kolone iz redova oficira streljačkih pukova. Za tenkovske čete određeni su desanti, a svakom tenku je pridato po 2—3 borca za njihovu zaštitu od neprijateljskih lovaca tenkova i pokazivanje ciljeva. Radi lakšeg raspoznavanja, tenkovi i samohodna artiljerijska oruđa su na otvorima, bokovima i pozadi imali označke u obliku geometrijskih slika, obojenih belom bojom.

Izlazak tenkova na predviđenu liniju označavan je stop-signalima i kratkim paljenjem farova u pokretu, dok je pešadija, po svom dolasku na određenu liniju, davala signal džepnim lampama. Pokazivanje ciljeva ostvarivalo se uglavnom trasiranim zrnima i granatama. Rakete su se upotrebljavale samo za osvetljavanje neprijatelja i prepreka. Tenkisti, pešaci i pioniri imali su zajedničke signale za obeležavanje protivtenkovskih i protivpešadijskih prepreka, i puteva njihovog obilaženja. Rešeno je da će se tenkovi do prilaza protivtenkovskom rovu kretati u borbenim porecima pešadije, a posle njegovog savlađivanja brzo će sa desantom pešadije prodirati napred, vodeći pešadiju za sobom.

Za korekturu artiljerijske vatre u tenkove sa radio-stanicama smešteni su oficiri-artiljeri. Komandanti 59. gardijske i 226. streljačke divizije 3. gardijske armije, u čijim je zonama dejstvovao 23. tenkovski korpus, izdvojili su znatan broj pratećih oruđa, među kojima su bila i oruđa 122 i 152 mm. Ova oruđa imala su zadatak da neposrednim gađanjem uništavaju vatrene tačke neprijatelja, koje sprečavaju prodiranje tenkova i pešadije. Svaki tenkovskoj brigadi pridata je četa pionira koji su otvarali prolaze u minskim poljima, izrađivali prelaze preko protivtenkovskih rovova i drugih prepreka i pružali pomoć u njihovom savlađivanju.

Linija na koju su izbile jedinice kopnene vojske obeležena je avijaciji serijom raznobojnih raketa. Tako temeljna razrada pitanja sadejstva rodova vojske sa avijacijom u noćnim dejstvima omogućila je uspešno izvođenje napada na gradove i predstavljal ozbiljan doprinos veštini vođenja noćnih borbenih dejstava. Međutim, treba istaći da dubina prodiranja, mada je bila nešto veća nego

u prethodnim operacijama, ipak nije premašala 10 km. Naredna dejstva u gradu izvođena su po danu na dubini 3—4 km.

Dalji razvoj veštine izvođenja noćnih borbenih dejstava ogledao se u tome, što je opštevojna armija počela primenjivati noćna dejstva za izvršenje krupnijih zadataka, a naročito za obezbeđenje uvođenja u borbu pokretnih združenih jedinica radi razvoja napada po dubini. Takva dejstva su, na primer, izvele jedinice 8. gardijske armije noću 6/7 marta 1944. godine u bereznigovatsko-snigirevskoj operaciji. 6. marta, sa padom mraka, armija je obezbedila uvođenje u borbu 4. gardijskog mehanizovanog korpusa. Njegovo uvođenje u borbu noću imalo je za cilj da se iznenadno izbije u operativnu dubinu, kao i da se izbegnu gubici od protivtenkovske artiljerijske vatre i udara avijacije neprijatelja. Pošto je dovršio probor taktičke zone neprijateljske odbrane, korpus je produžio napad u pravcu Novog Buga, koji je bio oslobođen u zoru 8. marta. Združene jedinice korpusa su napredovale 60 km, odvojivši se 30—35 km od prednjih jedinica 8. gardijske armije.

Iskustvo je još jednom pokazalo da se iznenadenje noću često postizalo mnogo lakše nego danju, bez obzira na izvesne teškoće na koje se nailazilo u noćnim dejstvima.

Prilikom napada i gonjenja neprijatelja u operativnoj dubini, noćna borbena dejstva doprinosila su neprekidnosti napada, povećanju njegovog prosečnog dnevnog tempa i obezbeđivala nanošenje dubljih udara neprijatelju. To se naročito jasno ispoljilo u borbenim dejstvima 11. gardijske armije u beloruskoj operaciji, 37. armije u jaško-kišinjevskoj, 69. i 5. gardijske armije u operaciji Visla—Odra i 39. armije prilikom uništenja japanske Kvantunške armije.

U zavisnosti od konkretne situacije, operativni poredek armije i borbeni poreci jedinica noću bili su različiti i sastojali se od jednog ili dva, a znatno ređe od tri ešelona. Međutim, u svim slučajevima oni su se postrojavali tako, da jedinice prvog ešelona budu dovoljno jake da obezbede izvršenje noćnog zadatka bez prestrojavanja borbenih poredaka, a jedinice drugog ešelona — da po-

većaju jačinu udara radi postizanja neprekidnog napredovanja po danu i po noći.

Ratno iskustvo je pokazalo da je uvođenje svežih snaga u borbu noću radi pojačavanja udara skopčano s teškoćama i može dovesti do mešanja borbenih poredaka jedinica. Zbog toga se uvođenje u borbu drugih ešelona i rezervi, kao i u prvom periodu rata, vršilo obično u zoru. Po danu uvođene su u borbu i armijske pokretne grupe. Međutim, u pojedinim slučajevima kada je to zahtevala situacija, uvođenje u borbu drugih ešelona ili rezervi streljačkih korpusa ili divizija vršilo se i noću. Tako je, pravovremeno uvođenje u borbu noću 84. gardijske streljačke divizije — drugog ešelona 36. gardijskog streljačkog korpusa 11. gardijske armije — na pravcu gde se ispoljio uspeh znatno doprinelo uspešnom napadu na grad Insterburg.

Kada je armija vodila višednevne borbe, gonjenje neprijatelja noću često su vršili drugi ešeloni ili jaki prednji odredi, koji su se odmarali u toku dana (27. armija u jaško—kišinjevskoj operaciji, 3. i 5. gardijska armija u operaciji Visla—Odra, 8. gardijska armija u lublinsko—brestskoj operaciji). Uvođenje u borbu jedinica koje su se odmarale po danu, za borbena dejstva noću, omogućavalo je neprekidno gonjenje neprijatelja.

Pri gonjenju neprijatelja noću naše jedinice su često iz pokreta ili uz kratku pripremu napada probijale njegov nabrzinu posednut položaj (proboj međupoložaja u rejonu Sarabuza 51. armijom noću 12/13. aprila 1944. u krimskoj operaciji). Najuspešnije se izvodio proboj noću iz pokreta. U oba slučaja, noćna dejstva su doprinosila proboru na brzuruku posednutih položaja velikom brzinom na čitavoj njihovoј dubini. Proboj se obično vršio bez izmene operativnog poretka i borbenih poredaka jedinica u napadu.

Noć se uveliko koristila i za forsiranje reka iz pokreta prednjim odredima (forsiranje Dnjepra jedinicama 7. gardijske, 60. i 13. armije, Visle — 13. i 69. armije, Odre — 5. udarne i 8. gardijske armije i dr.).

Iz Tablice 12 se vidi da je vreme početka operacije zavisilo od situacije i ciljeva napada i bilo različito: u nekim slučajevima to je bilo u prvoj polovini noći (kada je postizanje ciljeva noćnih napada iziskivalo više vremena);

u drugim — posle pola noći (kada se borbena gotovost neprijateljskih jedinica obično smanjivala). Pri određivanju vremena početka napada, uvek se uzimala u obzir i dužina noći.

U završnom periodu rata noćna borbena dejstva su dobila širi zamah. Njih su izvodile ne samo niže i združene taktičke jedinice i pojedine armije, već i celokupne snage frontovske udarne grupacije. U tom pogledu naročito je zanimljivo iskustvo jedinica 3. i 5. udarne i 8. gardijske armije u berlinskoj operaciji. U noćnom napadu ovih armija učestvovale su ogromne snage i tehnika. Zadatak armije nije se razlikovao od zadatka koji su obično dobijani za napad danju. Njegov cilj za prvih 24 časa bio je probor taktičke zone neprijateljske odbrane na dubinu 14—16 km. Početak napada armija određen je za 5 časova, — računajući da se po mraku izvrši ne samo artiljerijska priprema već i probor prvog položaja neprijateljskog glavnog odbrambenog pojasa.

Jedno od važnih pitanja pripreme noćnog napada bilo je organizovanje noćnog osvetljavanja u armijama. Za osvetljavanje zemljišta korišćeni su reflektori (u 3. udarnoj armiji 25, u 5. udarnoj 36 reflektora), koji su se postavljali na međusobnom rastojanju 150—200 m na 1—1,2 km od prednjeg kraja neprijateljske odbrane, sa zadatakom da čim počne napad osvetle pravce kretanja naše pešadije i tenkova, prvi položaj neprijatelja i da zaslepe njegove osmatračnice. Posebno izdvojeni reflektori dali su znak za napad vertikalnim svetlosnim snopovima. Osvetljavanje je bilo organizованo u takvim razmerama kakve još nije poznavala istorija ratne veštine.

Snažna noćna artiljerijska priprema i iznenadan napad dali su pozitivne rezultate. Artiljerijskom vatrom oko 70% neprijateljskih vojnika i oficira, koji su branili prvi položaj izbačeno je iz stroja. Preostale jedinice na prvom položaju bile su ošamućene i demoralisane, a osmatrači zaslepljeni. Prvi položaj, dubine do 3 km, probijen je oko 7 časova.

Avijacija nije učestvovala u podršci noćnog napada, ali je u zoru počela avijacijsko obezbeđenje napada.

U organizovanju noćnog osvetljavanja borbena dejstva su ispoljila mnoge nedostatke. Zbog guste prašine

i dima za vreme artiljerijske pripreme, reflektori su mogli da osvetljavaju zemljište samo na maloj dubini. Neki reflektori su zaslepljivali naše vojнике i oficire, osvetljavali ih, što je neprijatelju stvaralo povoljne uslove za ostvarenje precizne vatre. Neuvežbani za noćna dejstva sa osvetljavanjem, pojedini borci su gubili orientaciju, saplitali se na neravnom zemljištu i upadali u levkove od granata, rovove, saobraćajnice i jendeke.

Na taj način, noćna borbena dejstva su u velikom otadžbinskom ratu imala značajnu ulogu, a njihove se razmere u napadnoj operaciji stalno povećavale. Predviđanje M. V. Frunzea u potpunosti se potvrdilo da „osvajanjem nove tehnike, uloga noćnih dejstava mora još više porasti“.²¹ Od noćnih dejstava pojedinih nižih taktičkih jedinica sa ograničenim zadacima, kako su to predviđala predratna vojna pravila, prešlo se na dejstva združenih taktičkih, pa čak i većih operativnih jedinica koje su, uz tesno sadejstvo svih savremenih rodova vojske, izvršavale raznovrsne zadatke, uključujući tu proboj ili završnu fazu probaja neprijateljske odbrane, uvođenje u borbu pokretnih jedinica i razvoj uspeha, izvođenje gonjenja i neke druge.

Noćne borbe glavnih snaga združenih jedinica postale su česta pojava, a upotreba tenkova, artiljerije i druge borbene tehnike u njima, malo se razlikovala od dnevne.

Tendencija povećanja uloge i razmera noćnih borbenih dejstava aktuelna je i u savremenim uslovima. U vezi s porastom značaja iznenadnosti i neprekidnosti borbenih dejstava i povećanjem tempa napada, kao i sa pojavom sredstava za poboljšanje vidljivosti i lakše otkrivanje neprijatelja, značaj noćnih borbenih dejstava još više raste.

Rat nije potvrdio postavku predratnih pravila o mogućnosti izvođenja noću samo kratkog i pravolinijskog manevra u borbi. Iskustvo je pokazalo da streljački puškovi i niže jedinice, ojačane tenkovima i artiljerijom, mogu i noću primenjivati sve oblike manevra, izbjegati na bokove, u pozadinu i na komunikacije neprijatelja, ugrožavajući njegove pozadinske jedinice i ustanove. Ova po-

²¹ М. В. Фрунзе. Избранные произведения, т. II, М., Воениздат, 1957, стр. 50.

stavka zadržala je svoj značaj i u savremenim uslovima, kada su se sredstva za noćno izviđanje znatno usavršila, a osvetljavanje bojišta olakšalo, usled čega noćna dejstva dobijaju još širu primenu i razvoj. Iskustvo pokazuje da tenkovske jedinice u noćnim napadima mogu da izvršavaju najraznovrsnije zadatke i dejstvuju kako u sadejstvu sa streljačkim jedinicama, tako i samostalno. Uspeh njihovih dejstava obezbeđivali su brižljiva priprema i sistemske uvežbavanje posada tenkova.

Rat je pružio mnogobrojne primere korišćenja noći za pregrupisavanje i dovođenje jedinica ka prednjem kraju neprijateljske odbrane. Ovo iskustvo može se koristiti i u savremenim uslovima pri organizovanju proboga neprijateljske odbrane iz pokreta sa podilaženjem iz udaljenih rejonova koncentracije.

Ratno iskustvo je pokazalo da noćna dejstva mogu dati pozitivne rezultate samo kada je borbeni moral jedinica na visokom nivou i kada su one dobro pripremljene i uvežbane za noćna dejstva. Borci sovjetskih oružanih snaga u velikom otadžbinskom ratu imali su takav visok moral i borbene osobine.

6. Usavršavanje načina sadejstva i komandovanja jedinicama u toku armijske napadne operacije

Usavršavanje načina sadejstva. Zbog nedovoljnog iskustva, sadejstvo u armijskim napadnim operacijama zimi 1941. godine nije bilo na visokom nivou, a u onim armijama koje su pokušavale da usklade borbena dejstva rodova vojske i avijacije u toku operacije, to se postizalo samo u njenim pojedinim etapama. Zbog toga je sadejstvo imalo epizodni karakter.

U 20. armiji na reci Lami učinjeni su prvi pokušaji ostvarenja neprekidnog sadejstva između jedinica koje su napadale u prvom operativnom ešelonu, između rodova vojske, i sa armijskom pokretnom grupom. Međutim, iako se sadejstvo armijskih jedinica u pripremnoj fazi organizovalo na zemljištu, ono se početkom operacije ipak наруšavalo. Pukovska i protivtenkovska artiljerija u toku napada nije svoja dejstva dovoljno uskladivala sa pešadijom i nije uvek pravovremeno obezbeđivala njenu napre-

dovanje. Svetlosna signalizacija retko se primenjivala, pokazivanje ciljeva tenkovima, artiljeriji i avijaciji svetlosnim signalima gotovo se nije ni praktikovalo. Zbog nedovoljno preciznih dejstava artiljerije, artiljerijsko obezbeđenje uvođenja armijske pokretnе grupe u probor nije bilo ostvareno. Artiljerija se ograničila na vatrene nalete po neprijateljskim otpornim tačkama. U naredbi 20. armije od 4. januara 1942. isticalo se da komandiri četa i bataljona nisu tražili da se neutrališu ove ili one vatrene tačke neprijatelja, da pioniri nisu korišćeni za izviđanje prednjeg kraja, da se komandna mesta komandanta bataljona i diviziona nisu poklapala. U toku borbe komandanati združenih i nižih jedinica nisu u dovoljnoj meri proučavali situaciju i, po pravilu, nisu ni znali šta se događa na bojištu.

Počev od bitke na Volgi, u armijskim napadnim operacijama sadejstvo u toku probora neprijateljske odbrane, pri uvođenju u borbu drugih ešelona i armijskih pokretnih grupa, kao i u toku razvoja uspeha postalo je preciznije. Tako je u 21. armiji za vreme probora neprijateljske odbrane sadejstvo između svih rodova vojske bilo stabilnije nego u prethodnim operacijama. Međutim, i u ovoj armiji, i pored toga što je njen štab uoči operacije dobro organizovao sadejstvo armijskih združenih jedinica sa susedima, artiljerijom i avijacijom, ono se u toku napada iz različitih razloga (nepovoljne meteorološke prilike, velika udaljenost tenkovskog korpusa od streljačkih združenih i nižih jedinica i pokretnih grupa susednih armija, ograničeni domet radio-stanica i dr.) često narušavalo, a ponekad nije ni postojalo.

Znatno teže je bilo uskladiti dejstva u toku operacija sa susedima. Komandant armije je upozoravan da se malo brine o sadejstvu s desnim susedom, iako je bilo odavno poznato da su to „odlučujuća pitanja u izvođenju operacije za okruženje.“²²

U armijskim napadnim operacijama 1943. godine sadejstvo između rodova vojske i avijacije, kao i sa armijskim pokretnim grupama, postalo je znatno složenije. Ovo se može objasniti time što se za učešće u operaciji angažovalo znatno više snaga i sredstava, pa i sastav pokretnih

²² Архив МО СССР, ф. 358, оп. 264714, д. 1, л. 42.

grupa se povećao. S druge strane, mnogo se povećala dužina neprijateljske odbrane.

U bici kod Kurska, na primer, u 11. gardijskoj armiji od 2 tenkovska korpusa, koji su sačinjavali armijsku pokretnu grupu, 5. tenkovski korpus uveden je u borbu 12. jula u 17 časova i sadejstvovao s 8. gardijskim korpusom, dok je 1. tenkovski korpus uveden 13. jula u 12 časova i morao je da uskladi svoja dejstva ne samo sa 16. gradijskim streljačkim korpusom, u čijoj se zoni uvodio u borbu, već i s 5. tenkovskim korpusom, 10. gardijskom tenkovskom brigadom i nižim jedinicama 1. gardijske streljačke divizije.²³ Osim toga, uvođenje tenkovskih korpusa u borbu obezbeđivala je artiljerija i avijacija. I bez obzira na to što je štab armije dvaput organizovao sadejstvo pri uvođenju pokretne grupe u borbu, dejstva streljačkih i tenkovskih združenih jedinica, kao i združenih jedinica drugih rodova vojske i avijacije, bila su usklađenija nego u prethodnim operacijama. To se postizalo uzajamnim poznavanjem borbenog zadatka i ličnim dodirom komandanata, dobro organizovanim i neprekidnim komandovanjem, zajedničkim dejstvima tenkovskih jedinica, pešadije, artiljerije i avijacije.

U napadnim operacijama 1944—1945. godine komandanti i štabovi armija su uspešno ostvarivali sadejstvo na čitavoj njihovoј dubini. Sadejstvo armijskih jedinica često je odgovaralo razrađenom planu. Takva su bila napadna dejstva 37. armije u jaško—kišinjevskoj operaciji. Zahvaljujući pravilnoj proceni situacije, operativnom rukovođenju, stalnom regulisanju sadejstva i strogoj kontroli, komandant armije sa svojim štabom uspevao je ne samo da pravovremeno sproveđe sve predviđene mere za sadejstvo, već i da ih ostvari u svim etapama operacije u predviđenim rokovima.

U 69. armiji u operaciji Visla—Odra tesno sadejstvo se nije prekidalo sve do zauzimanja grada Radoma. U toku operacije su 11. tenkovski korpus i štab armije stalno usklađivali dejstva tenkovskih združenih jedinica sa 61. i 65. streljačkim korpusom. Posle uvođenja u borbu tenkovskog korpusa, njegove združene jedinice su, u sadejstvu sa streljačkim divizijama i uz podršku celokupne

²³ Архив МО СССР, ф. 353, оп. 66707, д. 2, л. 383.

armijske artiljerije, završile probor neprijateljske odbrane.

Ovako usklađena dejstva bila su omogućena samo zahvaljujući neprekidnom i preciznom radu štaba armije, kao i štabova združenih jedinica i rodova vojske.

Na taj način, u armijskim napadnim operacijama velikog otadžbinskog rata metodi obezbeđenja neprekidnog i čvrstog sadejstva za vreme probora neprijateljske odbrane, uvođenja u borbu drugih ešelona i armijskih pokretnih grupa, stalno su se usavršavali. Dok u prvom periodu rata nije polazilo za rukom da se organizuje tesno sadejstvo, dotle se kasnije, mada uz izvesne nedostatke u postizanju usklađenosti dejstava jedinica, ipak sadejstvo među njima ostvarivalo preciznije i, po pravilu, bilo je neprekidno. Ovo se uslovljavalo time, što su komandanti i štabovi svih stepena sticanjem borbenog iskustva izgradili izvesne metode, koji su obezbeđivali i omogućavali održavanje sadejstva rodova vojske u toku armijskih napadnih operacija. Tako je iskustvo pokazalo da se najpotpunije sadejstvo postizalo uz solidno uzajamno poznavanje borbenog zadatka i lični dodir komandanata, naročito streljačkih združenih jedinica i artiljerije. Usavršavanje načina sadejstva artiljerije sa pešadijom u toku razvoja operacije predstavljalо je najvažniji zadatak opštvojnih i artiljerijskih komandanata. Oni su obezbeđivali to da pešadija u toku borbe ne ostane bez artiljerijske podrške. Zbog toga su se artiljerijske osmatračnice, tokom čitave operacije, po pravilu, premeštale i raspoređivale zajedno sa osmatračnicama opštvojnih komandanata (napadne operacije 3. i 65. armije u toku razbijanja neprijatelja u Belorusiji i dr.). Zahvaljujući stalnom kontaktu komandanata opštvojnih jedinica s načelnicima artiljerije, kao i tome što su artiljerijske starešine bile odlično upoznate sa svojim zadacima i konkretnim uslovima napada i, najzad, elastičnom upravljanju artiljerijskom vatrom u toku borbe (operacije), lakše je postignuto sadejstvo između pešadije i artiljerije.

Jedan od odlučujućih faktora postizanja opštег uspeha u napadu je tesno sadejstvo tenkovskih i mehanizovanih jedinica s pešadijom i artiljerijom. Međutim, ono je u raznim fazama napada imalo i različiti karakter.

U fazi probaja, tenkovske jedinice, pešadija i artiljerija izvršavale su jedan zajednički taktički zadatak u kojem su glavnu ulogu imale streljačke jedinice. Zbog toga se sadejstvo organizovalo, pre svega, u interesu streljačkih jedinica i imalo karakter uzajamne pomoći vatrom, manevrom i pokretom.

U toku razvoja uspeha napada i dejstava tenkovskih i mehanizovanih združenih jedinica u operativnoj dubini neprijatelja, opštevojne združene jedinice su, zbog nedovoljne pokretljivosti, zaostajale za njima i u većini slučajeva podržavali su ih samo specijalno izdvojenim prednjim odredima. Odstojanje između njih često je dostizalo i po nekoliko dana marša. Zbog toga je sadejstvo između opštevojnih, tenkovskih i mehanizovanih združenih jedinica u ovoj fazi imalo uglavnom operativni karakter. Tenkovske i mehanizovane združene jedinice morale su da vode borbu samostalno. U tim uslovima od velikog je značaja bilo upućivanje oficira za vezu sa radio-stanicama i pokretnim sredstvima veze iz opštevojnih štabova, komandantima tenkovskih i mehanizovanih združenih jedinica. Široku primenu je imalo isturanje napred pokretnih osmatračnica i upućivanje predstavnika artiljerije i avijacije u borbene poretkе tenkovskih jedinica. Osnovno sredstvo veze sadejstva predstavljaо je radio.

Isto tako bilo je složeno održavanje tesnog sadejstva avijacije s pokretnim grupama u toku cele operacije, a naročito posle njihovog izbijanja u operativnu dubinu. Iskustvo je pokazalo da je glavna teškoća bila u obezbeđivanju pravovremene i neprekidne avijacijske podrške pokretnim združenim jedinicama. Međutim, u uslovima naglih promena situacije, brzog tempa nadiranja naših snaga i brzog odvijanja borbe oklopnih jedinica, sistem postavljanja zadataka pridatoj avijaciji bez njihovog preciziranja na bojištu nije uvek davao željene rezultate. Trebalo je mnogo vremena da grupa aviona utvrdi raspored jedinica na zemljištu i pronađe ciljeve.

Obezbeđenje neprekidnog sadejstva avijacije s pokretnim jedinicama u takvim uslovima se postizalo blagovremeno razradom načina sadejstva jurišnih aviona s tenkovskim združenim jedinicama i prednjim odredima pokretnih jedinica na specijalnim vežbama iz radio-veze,

temeljnim upoznavanjem svih starešina vazduhoplovnih združenih jedinica sa zonom dejstva, pravcem (osom) kretanja, pravcima udara, jedinstvenim numerisanjem ciljeva u zoni dejstava, kao i orientirno (po danima) sa linijama izbjjanja glavnih snaga i prednjih odreda pokretnih združenih jedinica. Pored toga, sadejstvo sa avijacijom se obezbeđivalo i na taj način što su se na komandnim mestima opštevojnih komandanata u toku cele operacije nalazili odgovorni predstavnici vazduhoplovne komande sa radio-sredstvima.

U trećem periodu velikog otadžbinskog rata u mnogim armijama su se pitanja sadejstva u toku napada utvrđivala sa komandantima vazduhoplovnih divizija, koji su se, takođe, nalazili na komandnim mestima komandanata opštevojnih združenih jedinica i premeštali se zajedno s njima. To je omogućilo starešinama vazduhoplovnih združenih jedinica ne samo da pravovremeno dobiju naredni zadatak već da i lično, sa osmatračnicе komandanta opštevojne združene jedinice, prouče situaciju i sagledaju sve nužne detalje sadejstva, koji proizilaze iz karaktera konkretne situacije i predstojećih borbenih dejstava kopnenih snaga.

Zajedničkim naporom vazduhoplovnih i opštevojnih komandanata postizalo se jedinstvo shvatanja predstojećih zadataka armije u svakoj etapi operacije i povećavala se odgovornost neposrednih izvršilaca zadataka za njihovo ostvarivanje. Sve ove mere obezbeđivale su preciznost dejstava avijacije na bojištu i doprinosele tešnjem sadejstvu s kopnenim snagama u operaciji.

U toku armijskih operacija usavršavalo se takođe sadejstvo pešadije, tenkova i artiljerije sa inžinjerijskim jedinicama. Ono se kretalo uglavnom linijom iznalaženja najefikasnijih načina miniranja i razminiranja, načina forsiranja vodenih prepreka, izvođenja inžinjerijskog izviđanja napada na objekte stalne fortifikacije, što je doprinisalo izvršavanju borbenih zadataka glavnim rodovima vojske.

Učešće u armijskim operacijama, pored raznih rodova vojske velikog broja samostalnih jedinica, zahtevalo je od komandanata armija i štabova detaljno uskladivanje njihovih borbenih napora.

Iskustvo je pokazalo da je neprekidno sadejstvo armije i susednih jedinica u toku armijskih napadnih operacija bilo u direktnoj zavisnosti od savesnosti i celishodnosti njegove organizacije pred početak operacije. Glavni uslov za stalno održavanje sadejstva u toku operacije predstavljalo je pravovremeno donošenje odluka od strane komandanata i štabova armija za brzo uspostavljanje sadejstva ukoliko je iz nekih razloga bilo narušeno. Prekid sadejstva ili neznanje da se ono pravovremeno uspostavi u toku operacije uvek su dovodili do prekida komandovanja.

Od osobitog značaja za ostvarenje sadejstva kao i za neprekidno komandovanje bio je lični dodir komandanata armija s komandantima potčinjenih združenih jedinica. Lični dodir s potčinjenim i neposredno postavljanje zadataka, omogućavali su komandantima armija do provere kako su potčinjeni komandanti shvatili njihovu zamisao i postavljene im zadatke, da tačno utvrde način njihovog izvršenja i da im pruže pomoć u toku operacije. Stoga su komandanti armija odlazili na osmatračnice komandanata združenih jedinica, a ponekad i neposredno u jedinice, ako je to u toku borbenih dejstava zahtevala situacija. Najvažnije sredstvo obezbeđenja neprekidnog sadejstva bilo je održavanje neprekidne veze između svih jedinica.

Na taj način, dobro organizovano i neprekidno sadejstvo između jedinica, rodova vojske, avijacije i suseda, predstavljalo je karakterističnu osobinu armijskih napadnih operacija, naročito krajem rata. Takvo sadejstvo je zahtevalo da komandanti armija, načelnici rodova vojske i štabovi armija stalno rade na usklađivanju borbenih napora jedinica. Neposredni organizator sadejstva bio je komandant armije, koji je, u skladu sa zamišljaju operacije, sve napore jedinica usmeravao, pre svega, na razbijanje neprijateljskih glavnih snaga. Usavršavanje i održavanje sadejstva u armijskim napadnim operacijama velikog otadžbinskog rata postizalo se uzajamnim poznavanjem borbenog zadatka i ličnim dodirom komandanata koji su sadejstvovali, upućivanjem odgovornih predstavnika artillerije i avijacije sa radio-sredstvima na komandna mesta komandanata opštevojnih i tenkovskih združenih jedinica, isturanjem napred pokretnih osmatračnica i organizacijom pomoćnih operativnih grupa za komandovanje.

Usavršavanje načina komandovanja jedinicama. Početkom prvog perioda velikog otadžbinskog rata mnoge armijske operacije nisu imale uspeha zbog krupnih nedostataka u komandovanju (11. armija kod Stare Ruse, 27. armija kod Holma, 53. armija u rejonu Demjanska, 37, 38. i 6. armija u Ukrajini i dr.). Komandanti armija, komandanti divizija i njihovi štabovi, nemajući borbenog iskustva, u toku operacije su slabo proučavali situaciju, nisu dovoljno poznavali raspored neprijateljskih i svojih združenih jedinica, što je negativno uticalo na ostvarenje proboga neprijateljske odbrane i tok operacije. Proboj odbrane, koji je na početku izgledao organizovan, dalje se u stvari, razvijao stihijski. To je u toku razvoja napada dovodilo do toga da se borbe združenih i nižih jedinica bez zajedničkog rukovođenja vode neusklađeno pojedinim delovima, što je narušavalo sadejstvo rodova vojske, omogućavalo neprijatelju da preuzme inicijativu, dovodilo do velikog gubitka snaga i neizvršenja postavljenih zadataka.

U napadnim operacijama kod Moskve, Tihvina i Rostova komandanti i štabovi armija otklonili su mnoge propuste, ali na stabilnost komandovanja su, kao i ranije, uticali nedostatak sredstava veze i nepravilno raspoređivanje komandnih mesta. Tako se u 10. armiji kod Moskve komandovanje na početku napada ostvarivalo sa komandnog mesta koje je bilo udaljeno 85 km od jedinica. Usled toga, čak i na polaznom položaju sva žična sredstva armije dozvoljavala su da se uspostavi veza samo s divizijama raspoređenim u centru i na levom krilu armije. Komandovanje dvema divizijama desnog krila (operativna grupa generala Mišulina) ostvarivalo se preko radio-stanice.

Na stabilnost komandovanja uticao je i nedostatak osmatračnica u armijama i divizijama kao i potcenjivanje sredstava kurirske veze. Automobili i avioni Po-2 su se upotrebljavali samo u izuzetnim slučajevima.

Sve ovo je često dovodilo do prekida u komandovanju jedinicama. Tako, u 10. armiji, kada su jedinice prvog ešelona prodrle u dubinu neprijateljske odbrane 6—8 km, a štabovi divizija počeli da se premeštaju napred, veza s njima je bila izgubljena. Komandantovu odluku za dej-

stva od 7. decembra, štab armije nije uspeo da dostavi izvršiocima za 24 časa, usled čega su armijske jedinice dejstvovale neusklađeno, sporo i nesigurno. Dnevni zadatak nije bio izvršen.²⁴

U daljem toku rata, kada su komandanti i štabovi stekli iskustvo u organizaciji i izvođenju proboga neprijateljske odbrane otklanjani su nedostaci i greške u komandovanju jedinicama. Prilikom proboga neprijateljske odbrane u protivofanzivi kod Staljingrada novembra 1942. komandanti armija (5. tenkovske, 21, 65, 64, 57. i 51), nalazeći se na svojim osmatračnicama od početka artiljerijske pripreme, lično su precizirali zadatke jedinicama u napadu, poklanjajući naročitu pažnju usklajivanju dejstava tenkova, artiljerije, avijacije i pešadije.

U toku napada na prednji kraj neprijateljske odbrane, komandanti armija preduzimali su sve mere da pešadija i tenkovi NPP odmah iza poslednjeg vatretnog naleta artiljerijske pripreme istovremeno ovladaju prednjim krajem, a zatim bez zadržavanja prodiru u dubinu. U toku proboga armijske jedinice su prodirale različitom brzinom (jedne su odmicale znatno napred, druge su zaostajale). Zbog toga je komandant još od samog početka napada pažljivo pratilo njegov razvoj, obezbeđivao uspeh jedinica davanjem dopunskih zadataka avijaciji i armijskoj artiljerijskoj grupi za neutralisanje neprijateljskih odbrambenih čvorova, artiljerije, tenkova i rezervi.

Ponekad su komandanti armija neposredno upućivali jedinice u obilazak neprijateljskih žarišta otpora, koristeći za to čak i zone napada drugih jedinica (28. armija u istočnopruskoj operaciji 1945. i dr.). Ali, u svim slučajevima osnovna težnja u radu komandanata i štabova armija bila je da se svim raspoloživim snagama i sredstvima obezbedi, pre svega, razvoj uspeha proboga tamo gde se on najviše ispoljava. Istovremeno su komandanti i štabovi armija činili sve da bi pomogli zaostalim jedinicama, neutrališući neprijateljski otpor artiljerijom i avijacijom, a u nekim slučajevima, uvodeći rezerve i druge ešelone kako bi se one izravnale sa jedinicama koje postižu najveći uspeh.

²⁴ Архив МО СССР, ф. 353, оп. 66707, д. 2, л. 383.

Važan značaj je dobio rad komandanta pri završetku proboga neprijateljske taktičke odbrambene zone i prelaza u gonjenje. Iskustvo je pokazalo da čak ni pravovremeno u borbu uvedeni drugi ešeloni armija, zbog malog tempa napada nisu mogli brzo da završe probog. Neprijatelj je u većini slučajeva uspevao da izvede neophodan manevr snagama i ponovo pruži uporan otpor u granicama taktičke zone. Zbog svega toga pred komandante armija se postavljalo pitanje neophodnosti pravovremene upotrebe tenkovskih združenih jedinica radi donošenja proboga neprijateljske odbrane i razvoja uspeha.

U armijama, čije su se pokretne grupe sastojale od nekoliko tenkovskih brigada (31. armija u rževsko-sicevskoj operaciji avgusta 1942), njihovo pravovremeno uvođenje u borbu povećavalo je jačinu udara u završnoj fazi proboga odbrane. Međutim, komandovanje ovakvom pokretnom grupom bilo je vrlo složeno. Usled brzog razvoja događaja komandant i štab armije nisu mogli da obezbede neprekidno komandovanje velikim brojem samostalnih združenih i nižih jedinica. Zbog toga su tenkovske brigade uvedene u borbu kasnije, u stvari, dejstvovale samostalno, u skladu sa razvojem situacije samo na njihovom odseku, a ne u okviru cele armije. Stoga one su često dospevale pod snažne udare neprijateljske avijacije i artiljerije ili se izlagale protivudarima nadmoćnijih tenkovskih snaga, trpele velike gubitke i u pojedinim slučajevima nisu mogle da izvrše postavljene zadatke.

Komandovanje pokretnom grupom bilo je znatno bolje ako se ona sastojala od tenkovskog ili mehanizovanog korpusa. Iskustvo je pokazalo da je ona pravilnom upotrebom ne samo uspešno završavala probog već i izvodila gonjenje neprijatelja. U ovom periodu je, međutim, od velikog značaja za komandovanje bilo pitanje pravilnog određivanja vremena uvođenja tenkovskih i mehanizovanih korpusa u probog. Tako je, na primer, 6. armija u harkovskoj napadnoj operaciji maja 1942. imala pokretnu grupu od dva tenkovska korpusa (21. i 23), čije je uvođenje u probog bilo planirano za treći dan operacije. Međutim, i pored očigledne neophodnosti da se oni uvedu u probog već prvog dana, komandant armije je čekao na

potpun proboj neprijateljske odbrane, pa su tenkovski korpsi uvedeni u borbu tek šestog dana usled čega je bilo izgubljeno u vremenu. Za ovih šest dana neprijatelj je na bokovima proboja grupisao velike snage i naneo jake protivudare koji su doveli do poraza armijskih jedinica.

Iskustvo harkovske napadne operacije bilo je za nas dobra pouka, pa se već u drugom i trećem periodu rata zapažalo vešto i pravovremeno uvođenje tenkovskih i mehanizovanih korpusa, koji su dejstvovali kao armijske pokretne grupe.

Vreme uvođenja pokretne grupe u borbu komandanti armija su u većini slučajeva određivali zavisno od potrebe širine i dubine probaja, koje su obezbeđivale uspešno dejstvo grupe, od mogućnosti pokretne grupe da svojim snagama uništi pojedina preostala žarišta otpora u dubini i da zauzme neprijateljski drugi odbrambeni pojas pre nego što neprijatelj uspe da na njemu organizuje otpor.

Donoseći odluku o uvođenju pokretne grupe u borbu, komandant armije je pricirao liniju i način uvođenja, zadatak i mere za obezbeđenje uvođenja, vodeći računa o konkretnoj situaciji. Preciziranje ovih pitanja imalo je veliki značaj, jer su se u nekim operacijama grupe morale uvoditi ne tamo gde je planom predviđeno, već tamo gde se pokazao najveći uspeh. U oršanskoj operaciji, na primer 11. gardijska armija je postigla uspeh ne na glavnom, već na pomoćnom pravcu. Komandantovom odlukom, armijska pokretna grupa (2. gardijski tenkovski korpus) prebačena je na taj pravac i uspešno uvedena u probaj. Kasnije, izbivši na svoj pravac, ona je sa uspehom gonila neprijatelja.

Od velikog značaja za neprekidno komandovanje pokretnom grupom bilo je održavanje čvrste veze. Po uvođenju armijske pokretne grupe u borbu osnovno sredstvo za vezu s njom bio je radio i oficiri za vezu na pokretnim kurirskim sredstvima. Žična veza se uspostavljala samo na pojedinim linijama, gde se grupa zadržavala.

Pouzdan način održavanja veze između štaba armije i pokretne grupe koji se potpuno opravdao bilo je njen održavanje po posebnom radio-pravcu. Pri uvođenju pokretnih grupa u borbu i za vreme gonjenja neprijatelja

oficiri operativnih odeljenja sa radio-stanicama su pratili komandante pokretnih grupa, održavajući stalnu radio-vezu sa štabovima armije i pravovremeno i potpuno obaveštavali o dejstvima tenkovskih (mehanizovanih) korpusa.

Isto tako važan kanal radio-veze s pokretnom grupom predstavljalo je uključivanje radio-stanica komandanta tenkovskih (mehanizovanih) korpusa u mrežu ličnih radio-stanica komandanata armija. Često je postojao i treći kanal radio-veze. On se organizovao uključivanjem prijemnika štaba ili komandanta armije u mrežu pokretne jedinice. Ovaj kanal omogućavao je komandantu (štabu) armije da uvek bude u toku dejstava pokretne grupe i da pravovremeno dobije jasnu sliku o razvoju situacije na njenom pravcu.

Veza streljačkih korpusa s pokretnim grupama održavala se preko armijske radio-mreže sadejstva, u koju su bili uključeni korpsi prvog i drugog ešelona i armijska pokretna grupa. Ova veza je omogućavala da se udari avijacije i artiljerije s dejstvima jedinica pokretne grupe i prvog ešelona armije usklade po vremenu i objektima. Komandanti armija su u tim slučajevima blagovremeno obaveštavali jedinice o objektima i vremenu nanošenja udara avijacijom i artiljerijom, određivali linije na koje oni treba da izbiju i kako će jedinice označiti liniju avijaciji do koje su stigli njihovi prednji delovi.

Počev od 1944. godine regulisana je organizacija veze pri premeštanju komandnih mesta. KM su se počinjali premeštati tek kada je na novom mestu, predviđenom za njihovo postavljanje bila organizovana veza i preuzeto komandovanje jedinicama. Ovaj princip premeštanja komandnih mesta postao je obavezan za sve robove vojske, pa prema tome i za sve komandante taktičkih i operativnih jedinica i njihove štabove.

Jedno od složenih pitanja predstavljalo je komandovanje jedinicama u toku gonjenja. U to vreme je komandant armije, vodeći računa o naglim promenama situacije, postavljao združenim jedinicama nove zadatke, obično krajem svakog dana za naredni dan. U poređenju s probojem odbrane, zadaci su bili dublji — 1,5—2 puta. Komandant armije je usklađivao dejstva jedinica prvog

ešelona, usmeravajući ih na uspešnije izvršenje zadatka koji armija rešava. Po naređenju komandanta armije, armijska artiljerija i avijacija za podršku sasređivale su svoje udare po komunikacijskim čvorovima, raznim te-snacima i prelazima, sprečavajući neprijatelju povlačenje i dovođenje rezervi iz dubine. U nekim operacijama komandant armije je upoznavao potčinjene komandante sa zadacima njihovih jedinica u naredna dva-tri dana, što je povećavalo inicijativu potčinjenih i omogućavalo razvoj napada u slučaju privremenog prekida komandovanja.

U toku gonjenja neprijatelja, komandant armije je preduzimao sve mere da se ono izvede sa krajnjim naprezanjem svih snaga i ne prekida ni danju ni noću. Gonjenje neprijatelja u armijskoj zoni na više pravaca otežavalo je komandovanje jedinicama. Zbog toga su im komandanti armija, koristeći pokretne jedinice — konjičke, tenkovske i mehanizovane, a zimi i skijaške, postavili zadatke u toku gonjenja u obliku kratkih borbenih naređenja preko radija ili oficira za vezu. Komandant armije često je obilazio jedinice, naročito na onom pravcu, gde je situacija bila najteža. U ovom slučaju ga je pratila radio-stanica, koja je obezbeđivala vezu sa združenim jedinicama, štabom i prepostavljenim komandantom.

Za vreme gonjenja, armijske združene jedinice su često odbijale snažne neprijateljske protivudare. Složenost komandovanja u ovim uslovima bila je u tome što se sa izbijanjem armije u operativnu dubinu njena zona napada znatno proširivala, jedinice su se udaljavale od svojih baza za snabdevanje, borbe se razvijale na raznim pravcima, a u vezi sa uvođenjem u borbu drugih ešelona i različitih rezervi, povećavao se broj linija komandovanja jedinicama.

Iskustvo 5. armije u istočnopruskoj operaciji, 52. armije u berlinskoj operaciji i dr., pokazalo je da su komandant i štab armije, pažljivo proučavajući situaciju, a naročito podatke o neprijatelju, u toku gonjenja blagovremeno procenjivali pravce eventualnih neprijateljskih protivudara i predviđali više varijanata i različitih mera za njihovo odbijanje.

Ako je protivudar neprijatelja već počeo, komandant armije usmeravao je udare avijacije i artiljerije na nje-

govu napadnu grupaciju (27. i 6. gardijska armija u belgorodsko—harkovskoj operaciji, 48. — u istočnopruskoj i 52. — u berlinskoj i dr.), angažovao pokretne odrede za zaprečavanje i artiljerijske protivtenkovske rezerve, da bi razbio snage neprijatelja po delovima i oslabio njihov udar, kao i da bi dobio u vremenu za dovođenje novih snaga i sredstava radi odbijanja protivudara. Komandant armije postavljao je zadatke jedinicama angažovanim za odbijanje protivudara, tesno usklađujući njihova dejstva sa dejstvima združenih i nižih jedinica raspoređenih na bokovima neprijateljskih snaga u napadu, kao i sa dejstvima artiljerije i avijacije. Sva naređenja za odbijanje neprijateljskih protivudara komandant armije je izdavao jedinicama lično, a ponekad i preko svog štaba. U većini slučajeva on je dolazio na ugroženi pravac, organizujući tu privremeno komandno mesto ili koristeći osmatračnicu jednog od komandanata, široko primenjujući kurirsku vezu i radio, nastojeći da se naređenje što brže i u najvećoj tajnosti prenese izvršiocima.

Kada je neprijatelj vršio protivudar manjim snagama i nije pretila opasnost da napadna operacija armije bude onemogućena, komandant je upućivao na pravac protivudara svog zamenika ili ovlašćenog štabnog oficira, (5. armija u istočnopruskoj operaciji) dok je on sam rukovodio dejstvima glavnih snaga armije radi uspešnog izvršenja postavljenog joj zadatka.

Posle odbijanja protivudara komandant armije je nastoјao da odmah iskoristi neprijateljski poraz i zahtevao je od jedinica da hitno pređu u odlučan napad radi koначnog uništenja neprijatelja i uspešnog završetka operacije.

Pravilno komandovanje armijom, kao što je pokazalo ratno iskustvo, zavisilo je od besprekornog i elastičnog rada štaba armije. Propusti i greške u radu štabova u prvom periodu rata uopštavali su se, analizirali, isticali u naredbama i direktivama vrhovne komande, komandanata frontova i svestrano otklanjali. Nije bilo slučajno da su u napadnim operacijama zimske kampanje 1942. godine štabovi armija većinom postali monolitni organi, koji čvrsto komanduju potčinjenim jedinicama, sposobni da elastično i neprekidno rukovode složenim operacijama.

Tako je u belgorodskoj operaciji 43. armija za mesec dana pod borbom prošla 460 km i 19 puta promenila komandno mesto, pa ipak je komandovanje jedinicama ostalo čvrsto i neprekidno. Naročito su karakteristična dejstva 39, 17. i 6. tenkovske armije Zabajkalskog fronta u razbijanju imperijalističkog Japana, kada su armijske jedinice od 9. do 18. avgusta 1945, tj. za svega deset dana, prešle preko 700 km, a da nijednom nije došlo do prekida u komandovanju.

Na taj način, iskustvo velikog otadžbinskog rata potvrđuje koliko veliki značaj za uspeh operacije ima čvrsto i celishodno komandovanje jedinicama u toku borbenih dejstava. Ovaj uspeh se postizao preciznim, jasnim i pravovremenim postavljanjem zadatka, uzimajući u obzir mogućnosti svakog roda vojske i sposobnosti izvršilaca, prepuštanjem inicijative potčinjenim starešinama u okvirima dobijenih zadatka, stalnom težnjom za živim, ličnim dodirom starešina; neprekidnom i efikasnom kontrolom izvršenja zadatka uz stalnu praktičnu pomoć potčinjenima; čvrstom voljom i istrajanju komandi u izvršenju postavljenih zadatka; poznavanjem vojne veštine i borbene tehnike protivnika; stalnom spremnošću da se u svakoj situaciji preduzmu najcelishodnije mere za uništenje neprijatelja i neprekidnom i stabilnom vezom.

Rat je postavio velike zahteve u pogledu komandovanja jedinicama, rada komandanta i štaba armije. To iskustvo ima veliki značaj i u savremenim uslovima. Ono se svodi uglavnom na sledeće. Komandant armije mora temeljno da prouči i brzo proceni situaciju, da dobro poznaje neprijatelja, prirodu savremene operacije i da ume da otkrije karakter njenog razvoja, da tačno, kratko i jasno formulise zadatke i bude uvek spreman da primi na sebe odgovornost za smelu odluku, da ume pravilno da odredi svoje mesto u operaciji i da potpuno iskoristi svoj štab kao organ komandovanja.

Štab armije takođe je dužan umešno da koristi sredstva radio i kurirske veze, da obezbedi neprekidnost veze prilikom premeštanja komandnih mesta, da obrađuje i pravovremeno dostavlja kratke izveštaje, da brzo prenosi jedinicama odluke komandanta armije i organizuje kontrolu njihovog izvršenja, obezbedi tesnu saradnju štaba

sa načelnicima rođova vojske i službi, kao i tesno sadejstvo sa susedima i sa svim pridatim i jedinicama za podršku.

7. Povećanje zamaha napadnih operacija opštevojnih armija prema toku borbenih dejstava

O razvoju veštine pripreme i izvođenja napadnih operacija opštevojnih armija u toku rata svedoči povećanje zamaha operacija, a naročito njihovih osnovnih elemenata (Tablica 14).

Upoređujući podatke o stvarnom zamahu armijskih operacija sa planiranim, može se doći do sledećeg zaključka. Dok je u prvom periodu velikog otadžbinskog rata tempo napada bio ispod planiranog, dotle je u drugom periodu uglavnom odgovarao planiranom, a u trećem je stvarni pokazatelj tempa napada bio iznad predviđenih. Osim toga, i pored povećanja dubine operacija smanjilo se njihovo trajanje.

Sve je to bilo uslovljeno porastom povećanih borbenih mogućnosti naših jedinica, njihova uvećana sposobnost za vođenje neprekidnih borbenih dejstava, veštom upotrebom snaga i sredstava od strane starešina svih stepena.

Ponekad su pojedini komandanti i štabovi prilikom planiranja operacija u trećem periodu rata smanjivali tempo napada zbog potcenjivanja mogućnosti svojih jedinica, precenjivanja neprijateljskih snaga i nepravilne procene zemljišta (3. i 65. armija u bobrujskoj operaciji).

Analiza izmene pojedinih elemenata zamaha operacija pokazuje da su se dubina i tempo razvoja armijskih napadnih operacija u toku rata stalno povećavali, pa se u skladu s tim trajanje operacija postepeno smanjivalo, od 12 do 15 na 4—6 dana.

Dubina armijskih napadnih operacija se od 50 do 60 km, uz prosečan dnevni tempo 3—10 km u prvom periodu rata, povećala na 150—180 km uz tempo 15—30 km — u trećem periodu. Prema tome, ona je ukupno u toku rata porasla prosečno trostruko, a tempo — četvorostruko. Dok se dubina operacija određivala, pre svega, povećanim borbenim mogućnostima armije, dotle je tempo napada

pored toga neposredno zavisio od veštine izvođenja borbenih dejstava — veštine upotrebe svih rodova vojske (naročito tenkovskih i mehanizovanih) i elemenata operativnog poretka armije, široke primene manevra i pregrupisavanja jedinica u toku operacije, pravovremenog

T a b l i c a 14

Dubina, trajanje i tempo napada u toku borbenih dejstava u armijskim operacijama

operacija i datum	armija	dubina u km	trajanje u km	tempo u km dnevno
tulska (decembar 1941)	10.	60	8	7—8
gžatska (januar 1942)	20.	50	15	3—4
harkovska (maj 1942)	6.	50	5	8—10
protivofanziva na Volgi (novembar 1942)	21.	do 90	5	15—18
voronješko-kastornska (januar 1943)	40.	60	7	8—9
bolhovska (jul 1943)	11. gard.	90	12	7—8
belgorodsko-harkovska (avgust 1943)	27.	115	11	10—11
oršanska (jun 1944)	11. gard.	160	9	16—18
jaško-kišinjevska (avgust 1944)	27.	90	4	23
istočnopruska (januar 1945)	2. udar.	85	6	do 15
Visla-Odra (januar 1945)	5. gard.	150	6	25
Visla-Odra (januar 1945)	69.	180	6	30
kingansko-mukdenska (avgust 1945)	39.	380	10	do 40

iskorišćavanja ispoljenog uspeha, elastičnog komandovanja i neprekidnog snabdevanja jedinica. Važan faktor u postizanju brzine dejstava predstavlja visok borbeni elan jedinica, postignut zahvaljujući uspešnom partijsko-političkom radu sa ljudstvom.

Razvoj napada velikim tempom dozvoljavao je izvršenje zadataka armijske operacije u relativno kratkom roku. Ovo je stvaralo uslove za izvođenje u okvirima frontovske operacije, nekoliko uzastopnih armijskih napadnih operacija, bez ikakvih operativnih pauza, jer su se naredne armijske operacije pripremale u završnoj etapi prethodne. Na taj način, u toku izvršenja frontovskog zadatka, prema iskustvu drugog, a naročito trećeg perioda velikog otadžbinskog rata, uzastopno su izvedene dve-tri armijske napadne operacije.

Neophodnost savlađivanja sve dublje neprijateljske odbrane zahtevala je veće grupisanje snaga i sredstava na pravcu glavnog udara. To je vodilo postepenom sužavanju zone napada i odseka probaja na početku armijske operacije. Dok su u prvom periodu velikog otadžbinskog rata opštevojne armije (5—8 streljačkih divizija) uglavnom napadale u zoni od 75 do 100 km, nanoseći udar obično na dva pravca i nemajući tačno određen odsek probaja, to se docnije zona napada armije (9—12 streljačkih divizija) suzila na 30—40 km i manje, pri čemu je širina odseka probaja iznosila svega 6—8 km. Pri tome je opštevojna armija nanosila udar na jednom pravcu, probijajući neprijateljsku odbranu jednim od krila koje se graničilo sa susednom armijom.

Širina zone armijskog napada menjala se i u toku napredovanja u operativnoj dubini, o čemu svedoči iskustvo operacija drugog i trećeg perioda rata. Pri razvoju operacije u dubini, ona je dostizala 60—70 km, tj. u poređenju sa početnom zonom napada povećavala se dva-tri puta. Ovakvo povećanje širine zone napada opštevojne armije prouzrokovalo je isto toliko smanjenje ukupne operativne gustine snaga i sredstava. U ovim uslovima povoljan uzajamni odnos snaga i održavanje relativno velike gustine snaga i sredstava na pravcu glavnog udara armije postizalo se upotrebom pokretne grupe, drugog ešelona i rezervi, kao i pravovremenim unutrašnjim pre-

grupisavanjem snaga i sredstava u streljačkim združenim jedinicama i u armiji kao celini.

Sa gledišta karakteristika zamaha armijskih operacija veoma je zanimljivo iskustvo sovjetsko-japanskog rata. Njegova analiza pokazuje da je zamah armijskih napadnih operacija u početnom periodu rata bio znatno veći nego u operacijama trećeg perioda. Tempo napada jedinica 39, 15. i 17. armije dostizao je 40—50 km, a dubina operacije 200—300 km. Upadljivo se povećala i početna širina zone napada, koja se kretala između 65 i 200 km, što se uglavnom objašnjavalo karakterom neprijateljske odbrane i vojišta.

Ovakva bi bila kratka karakteristika povećanja zamaha armijskih napadnih operacija u toku velikog otadžbinskog rata.

Rezimirajući ukratko razmatranje pitanja izvođenja borbenih dejstava opštovojne armije na osnovu iskustva najznačajnijih operacija, treba reći da su se osnovne postavke predratne teorije o izvođenju operacije i boja na velikoj dubini potvrdile i stalno razvijale u toku rata. Ovo se ogledalo, pre svega, u tome što se, počev od trećeg perioda rata, probio prvič obrambeni pojasa, a u nekim slučajevima i čitave taktičke obrambene zone neprijatelja, ostvarivao već prvog dana operacije.

S razvitkom veštine upotrebe u toku operacije svih rodova vojske, svih elemenata dubokog poretku opštovojne armije, pre svega njene pokretne grupe, armijska zona i međupoložaji neprijateljske odbrane, probijani, su po pravilu, iz pokreta.

Dejstva armijskih jedinica u operativnoj dubini dobila su još jače izražen manevarski i odlučan karakter. Gonjenje neprijateljskih grupacija za vreme njihovog povlačenja izvodilo se neprekidno, danonoćno, energično i uglavnom uspešno. Neprijateljski protivudari u operacijama završnog perioda rata odbijani su u relativno kratkom roku i s manjim gubicima snaga i sredstava, što je doprinisalo održavanju velikog tempa napada armije.

Zahvaljujući neprestanom usavršavanju načina pripreme i izvođenja armijskih napadnih operacija u toku velikog otadžbinskog rata, njihov zamah je u poređenju s predratnim normativima teorije duboke operacije jako porastao, naročito u pogledu dubine i brzine izvođenja, što služi kao dokaz daljeg razvoja osnovnih postavki ove teorije.

Glava peta

USAVRŠAVANJE POZADINSKOG OBEZBEDENJA

Organizacija pozadine. Početkom rata pred pozadnom su stajali teški zadaci. Štabovi opštевojnih jedinica nisu uspeli da obezbede upravljanje pozadinom u teškoj borbenoj situaciji. Načelnik štaba armije se bavio operativnim poslovima, i nije mogao da rukovodi svim službama pozadine i snabdevanja. Pozadinsko odeljenje štaba armije, prema svojim formacijskim mogućnostima i pravima, nije bilo u stanju da uspešno organizuje pozadinsko obezbeđenje.

Državni komitet odbrane je 27. jula 1941. izdao naredbu o reorganizaciji organa komandovanja armijskom pozadinom. Na osnovu te naredbe u armijama je u avgustu formirana komanda pozadine na čelu sa pomoćnikom komandanta armije za pozadinu (komandantom pozadine). Komanda se sastojala od organizacijsko-planskog odeljenja, saobraćajnog odeljenja, odeljenja automobilsko-putne službe, inspekcije i opštег odeljenja. Sem toga, pomoćniku komandanta za pozadinu bile su potčinjene intendanska, sanitetska (medicinska) i veterinarska služba, kao i služba snabdevanja pogonskim gorivom.

Na ovaj način, već u prvim mesecima velikog otadžbinskog rata pomoćnik komandanta armije za pozadinu postao je glavni organizator pozadinskog obezbeđenja jedinica. U vezi s tim u armijama je ukinuta dužnost pomoćnika načelnika štaba za pozadinu. Neko vreme u armiji se i dalje zadržalo odeljenje za operativno rukovođenje pozadinom, koje je kasnije takođe ukinuto. Nje-

gove funkcije je vršio stariji pomoćnik za pozadinu načelnika operativnog odeljenja štaba armije. Za snabdevanje jedinica artiljerijskom, oklopnom, inžinjerijskom i tehničkom opremom bili su odgovorni odgovarajući načelnici rodova i službi. U pogledu organizacije pozadine u operaciji, oni su se upravljali po naređenjima pomoćnika komandanta za pozadinu.

U februaru 1942. godine je iz intendanske službe izdvojeno odeljenje za snabdevanje hranom. Njegovo formiranje imalo je važnu ulogu u organizovanju pravilnog iskorišćavanja mesnih sredstava i njihovog racionalnog korišćenja radi neprekidnog snabdevanja jedinica hranom. Kasnije ono je ponovo bilo potčinjeno intendantu armije.

22. maja je od organizacijsko-planskog odeljenja formirana komanda pozadine armije i uvedena dužnost načelnika te komande. To je doprinelo daljem unapređenju pozadinske službe. Radi poboljšanja rada auto-transporta, januara 1943. godine je automobilsko-putno odeljenje podeljeno na dve samostalne službe — automobilsku i putnu kojima su potčinjene odgovarajuće pozadinske jedinice i ustanove. Odeljenje za prikupljanje zaplenjenog oružja, opreme i metalnih otpadaka izdvojeno je iz komande pozadine i potčinjeno neposredno komandantu armije. Organi komandovanja armijskom pozadinom, formirani 1943. godine, s manjim izmenama postojali su sve do kraja rata (šema 26).

Prvih dana rata uočeni su krupni nedostaci u raspolodu i premeštanju jedinica i ustanova armijske pozadine, tj. u samoj njenoj organizaciji. Za smeštaj materijalnih sredstava u armijskoj pozadini se razvijao veliki broj raznih skladišta (šema 27). Pokazalo se da su armijske materijalne rezerve prevelike. Armijska pozadina je bila dovoljno jaka, ali slabo pokretljiva, i njena struktura nije odgovarala uslovima manevarskog rata. Radi otklanjanja ovih nedostataka u septembru 1941. godine ukinuta su istaknuta skladišta. Sva poljska skladišta ujedinjena su u armijsku bazu, koja se sastojala od 7 do 10 skladišta (šema 28).

Istovremeno se usavršavao i razmeštaj pozadinskih jedinica i materijalnih rezervi u armijskom pozadinskom

rejonu. U početku rata osnovne pokretne materijalne rezerve armije koncentrisane su u istaknutim skladištima na stanici za snabdevanje. Od jeseni 1941. godine materijalna sredstva nalazila su se u poljskim skladištima armijske baze, koja su se raspoređivala na deonici železničke pruge u armijskom pozadinskom rejonu. Stvorena je mogućnost da poljska skladišta izdvajaju 2—3 odeljka, čime je armiji omogućeno da isturi materijalna sredstva napred i približi ih jedinicama. Pri velikoj udaljenosti jedinica od željezničke pruge, sem stanica za snabdevanje i istovarnih stanica razvijale su se poljske armijske baze na zemljištu na račun istaknutih skladišnih odeljaka armijske baze.

Stvaranjem armijske baze umesto raštrkanih i slabo-pokretljivih skladišta, kao i povećanjem auto-transporta u pozadinskim jedinicama povećala se pokretljivost armijske pozadine u napadu.

Na povećanje njene pokretljivosti mnogo je uticalo smanjenje materijalnih rezervi u armiji. Tako, 1944. godine su rezerve pogonskog goriva i maziva u streljačkoj diviziji bile smanjene od 3 na 2,5 punjenja, a rezerve municije u armijskim skladištima — od 1,5 na 1 borbeni komplet. Sem toga, bile su donekle smanjene norme rezervi i drugih osnovnih vrsta materijalnih sredstava (Tablica 15).

T a b l i c a 15

Količina osnovnih vrsta materijalnih sredstava i njihov raspored

vrste rezervi	kod jedinica	u armijskim skladištima	ukupno u armiji
municije b/k	1,5	1,0	2,5
pogonskog goriva i maziva, punjenja	2,5	2,0	4,5
hrane, dnevnih obroka	5,0	10,0	15,0

Predviđeno je da se za tenkovske združene jedinice armijske pokretne grupe ima 2 borbena kompleta muni-

cije, 2 punjenja pogonskog goriva i maziva i 5 dnevnih obroka hrane. Ovakve rezerve omogućavale su da se održava snabdevanje armijskih jedinica svim potrebama za vođenje borbenih dejstava i vrši potreban manevar materijalnim sredstvima u toku operacije.

Utrošak materijalnih sredstava u armijskim napadnim operacijama bio je neravnomerni i zavisio je uglavnom od sastava armije, dubine operacije, i od karaktera neprijateljske odbrane. Ratno iskustvo je pokazalo da su opštivojne armije u toku jednog dana prosečno trošile od 0,1 do 0,2, a u pojedinim operacijama i do 0,3 borbena kompleta municije. Veći deo municije obično se trošio u toku prva 2—3 dana borbe pri proboru taktičke zone neprijateljske odbrane, a naročito za vreme artiljerijske pripreme. Po izbijanju jedinica u operativnu dubinu, neprijateljski otpor je slabio, pa se utrošak municije naglo smanjivao.

Prosečan dnevni utrošak pogonskog goriva i maziva u toku operacije je bio različit. Karakteristično je da se prosečni dnevni utrošak goriva za dizel-motore povećavao na početku operacije i pri odbijanju protivudara u operativnoj dubini neprijateljske odbrane, što se objašnjava uglavnom velikim gubitkom tenkova i samohodnih artiljerijskih oruđa u borbi. Utrošak automobilskog benzina dostizao je 0,2 do 0,3 punjenja dnevno i povećavao se pri brzom napredovanju jedinica u operativnoj dubini neprijatelja, kao i pri naglom povećanju daljine dotura materijalnih sredstava armijskim auto-transportom.

Usavršavanje materijalnog, tehničkog i sanitetskog obezbeđenja. Osnovni način snabdevanja jedinica bio je dovoženje materijalnih sredstava iz unutrašnjosti zemlje. Postojali su i drugi izvori snabdevanja — mesna sredstva i ratni plen, ali oni nisu imali glavni, odlučujući značaj.

U armijskoj pozadini osnovna sredstva za dotur predstavljao je železnički i automobilski transport. Sem toga, korišćen je zaprežni, vazdušni i vodni transport koji je u opštem sistemu dotura imao pomoćnu ulogu, zato su se svi osnovni proračuni dotura materijalnih sredstava zasnivali na upotrebi automobilskog i železničkog transporta.

Automobilski transport je bio na drugom mestu, posle železničkog po količini prevezениh tereta u toku rata. On

se široko iskorišćavao za prevoženje jedinica i materijalnih sredstava kopnenim putevima. Njegov značaj se naročito povećao za vreme velike razvučenosti komunikacija, što se obično zapažalo kada su se jedinice u napadu znatno odvajale od železničkih pruga.

Povećanjem obima prevoženja auto-transportom, sve veći značaj dobijalo je obezbeđenje putnog saobraćaja operacije, tj. priprema i održavanje armijskih vojnih automobilske puteva, kao i regulisanje saobraćaja na njima. Izgradnja, opravka, remont i održavanje armijskih vojnih automobilske puteva spadalo je u zadatku specijalnih saobraćajnih jedinica armije, u čiji su sastav ulazili putnograđevinski, putnoeksploatacioni i mosnograđevinski bataljoni.

Početkom rata uočeni su krupni nedostaci u organizaciji dotura. Dotur materijalnih sredstava i odgovornost za to više starešine su prenele na potčinjene jedinice. Takva praksa je naročito štetno uticala na materijalno obezbeđenje pri većoj udaljenosti jedinica od železničke pruge, lošem stanju puteva i nedovoljnoj opremljenosti auto-transportom. U takvim uslovima streljačke divizije i mehanizovani (tenkovski) korpsi ne samo da nisu mogli da održavaju propisanu normu rezervi, već ponekad nisu bili u stanju da popune dnevni utrošak, iako su armijska skladišta u isto vreme raspolagala dovoljnom količinom svih materijalnih sredstava.

Da bi se otklonili uočeni nedostaci, dotur materijalnih sredstava od stanice za snabdevanje (armijskih skladišta) do divizijskih baza, počev od juna 1943. godine, vršio je armijski transport. Za blagovremeno dostavljanje i ispravnost materijalnih sredstava bio je odgovoran komandant pozadine armije. Materijalna sredstva izdata iz armijskih skladišta, združene jedinice su uvodile u svoju evidenciju tek posle njihovog pristizanja u divizijske baze sl. 29. To je obezbeđivalo tačnu evidenciju materijalnog snabdevanja združenih jedinica i održavanje rezervi materijalnih sredstava u granicama propisanih normi.

Povećanjem automobilskog parka u streljačkim divizijama i smanjenjem dubine trupne pozadine komandanti pozadine armija dobili su mogućnost da, u slučaju po-

trebe, za dotur materijalnih sredstava do železničke stanice za snabdevanje do divizija angažuju auto-transport potčinjenih jedinica. Mehanizovani (tenkovski) korpsi koji su sačinjavali pokretnu grupu, kao i mehanizovane (tenkovske) brigade koje su korišćene za neposrednu podršku pešadije, najčešće su dovozile materijalna sredstva svojim transportom.

Organizacija remonta i evakuacija svih vrsta tehnike takođe se usavršila. Tekući remont borbenih i drugih vozila vršen je neposredno na bojištu u najbližim zaklonima i u remontnim združenim i nižim jedinicama, srednji remont se ostvarivao armijskim sredstvima. Za srednji remont borbenih vozila i auto-transporta u armiji su se obrazovala sabirališta oštećenih vozila, kuda su evakuisani tenkovi i samohodna artiljerijska oruđa, koji se nisu mogli opraviti formacijskim remontnim sredstvima tenkovskih (mehanizovanih) brigada i korpusa i drugih združenih i nižih jedinica.

Remontna i evakuacijska sredstva stalno su se usavršavala. U armijama od 1942. godine formirani su posebni remontni bataljoni za remont borbenih oklopnih vozila i automobila i traktora, i čete za evakuaciju. Oni su se opremali savršenjom tehnikom za remont vozila i naoružanja.

U toku napada armijske jedinice za evakuaciju isturele su se bliže jedinicama, što je omogućavalo da se oštećena tehnika blagovremeno izvuče sa bojišta i brzo evakuiše u najbliža sabirališta oštećenih vozila, gde su se razvijali za rad remontni bataljoni.

Važnu ulogu u obezbeđenju borbenih dejstava jedinica imala je sanitetska služba. U armijama su se sanitetsko-evakuaciona sredstva spajala u armijsku bolničku bazu, koja se sastojala od bolnica različite namene.

Armijska bolnička baza razvijala je svoje bolnice u grupama na osnovnim pravcima evakuacije i, na taj način, sanitetske ustanove su se ešelonirale po dubini (obično u dva ešelona). Za obrazovanje novih ešelona bolničke baze u toku operacije, u slučaju priliva ranjenih na ovom

ili onom pravcu evakuacije obrazovana je rezerva. Strejljačke i tenkovske divizije imale su formacijske sanitetske bataljone, koji su razvijali divizijske sanitetske stanice, gde se ranjenicima i bolesnicima ukazivala potrebna pomoć. Pri proboru neprijateljske organizovane odbrane, u pozadinske rejone združenih jedinica upućivane su armijske hirurške pokretne poljske bolnice, koje su primale ranjenike neposredno iz pukovskih (brigadnih) sanitetskih stanica i zvale se armijske bolnice prve linije.

Ranjenici i bolesnici evakuisani su sa bojišta u divizijsku medicinsku stanicu i u armijske bolnice prve linije snagama i sredstvima združenih jedinica. Dalje u bolničkoj bazi armije evakuacija se vršila armijskim sanitetskim i teretnim transportom. Na taj način, za napadne operacije karakteristično je približavanje armijskih sanitetskih ustanova jedinicama i široko korišćenje svih vrsta transporta za evakuaciju ranjenih.

Prema tome, u armijskim napadnim operacijama široko se primenjivao centralizovan sistem komandovanja pozadinom, koji je obezbeđivao njen tačan rad u složenoj borbenoj situaciji.

U armijskoj pozadini formiran je objedinjeni organ snabdevanja — poljska armijska baza, koja se premeštala železnicom i na auto-transportu. U isto vreme, ratno iskustvo je pokazalo da pozadinu treba usavršiti kako bi se povećale manevarske mogućnosti svih njenih organa, putem opremanja pozadinskih jedinica vozilima osposobljenim za kretanje van puteva, kao i utovarnim i istovarnim sredstvima velikog kapaciteta.

U toku rata uveden je novi sistem dotura materijalnih sredstava, koji je predviđao dotur tereta jedinicama sredstvima prepostavljene komande. Ovakav sistem dotura pokazao se celishodan i dalje se usavršava u posleratnom periodu.

Remontno-evakuacijska služba usavršavala se u pravcu daljeg povećanja nivoa tehničke opremljenosti remontno-evakuacijskih jedinica i njihovog približavanja borbenim jedinicama što je ubrzavalo opravku i vraćanje oštećene tehnike u stroj, povećavalo njenu trajnost i borbene mogućnosti jedinica.

U sanitetskom obezbeđenju široko se primenjivao princip približavanja armijskih sanitetskih ustanova, jedinicama i široke upotrebe sanitetskog i teretnog transporta za evakuaciju ranjenika. Praksa je potvrdila ispravnost i neophodnost njegove primene.

Neki principi pozadinskog obezbeđenja, izgrađeni u toku rata, i u savremenim uslovima su sačuvali svoj značaj.

ZAKLJUČAK

Sovjetska ratna veština razvijala se u vatri građanskog rata i inostrane vojne intervencije. Na osnovu materijalno-tehničke baze socijalističke države i marksističko-lenjinističkog učenja, kritički koristeći iskustvo prošlih ratova, naročito u pitanjima proboga neprijateljske odbrane i upotrebe tenkova i avijacije u prvom svetskom ratu i krupnih konjičkih jedinica u građanskom ratu i za vreme inostrane intervencije, izgrađivala su se teoretska gledišta o karakteru pripreme i izvođenja operacije u budućem ratu.

Razrađujući ova gledišta, sovjetska vojnoteoretska misao polazila je od priznanja da je napad osnovni i odlučujući vid borbenih dejstava, da je neophodno pokazati odlučnost u razbijanju neprijatelja na čitavoj dubini njegove odbrane i da za tu svrhu treba angažovati pešadiju, artiljeriju i, što je najvažnije, nova borbena sredstva — tenkove i avijaciju. Smatralo se da važne faktore predstavljaju: grupisanje snaga i sredstava na odlučujućim pravcima, dubok operativni poredak jedinica, stvaralaštvo i inicijativa u izgrađivanju metoda borbenih dejstava. Sve to je zahtevalo da se preispitaju mnoge postojeće teoretske postavke.

Na osnovu tih zahteva je bila izgrađena i teorija dubokih napadnih operacija (uključujući tu i armijske operacije). Takvu teoriju još nije imala nijedna armija kapitalističkih zemalja. To je bilo veliko dostignuće sovjetske operativne veštine. Međutim, u drugoj polovini tridesetih godina, zbog uticaja kulta ličnosti Staljina i re-

presalije nad istaknutim vojnim teoretičarima, rad na usavršavanju ove teorije u stvari je prestao. Pitanja operativne veštine sve do 1940. godine nisu istraživana na osnovu ideja o dubokoj operaciji, već na jednostranom i ne baš potpuno pravilnom usvajajujući iskustava iz rata u Španiji i Finskoj. I tek je u decembru 1940, na savetovanju u komeserijatu narodne odbrane, razmotreno pitanje karaktera savremenih napadnih operacija. Na savetovanju je pravilno rešeno da osnovna načela pripreme i izvođenja operacija, računajući i armijske, treba da odražavaju ideje duboke operacije. Ali, zbog nedostatka vremena nije bilo sve u dovoljnoj meri promišljeno i shvaćeno, i što je najvažnije u svemu tome nije bio u potpunosti obavešten sav komandni kadar. Ipak su sovjetske oružane snage stupile u veliki otadžbinski rat, raspolažući naprednom, potpuno savremenom teorijom vođenja operacija.

O pravilnosti naših predratnih gledišta o vođenju napadnih operacija svedoči činjenica da najvažnija načela teorije o dubokoj operaciji, namenjenoj opštevojnoj (udarnoj) armiji, njen sastav, naša gledišta na operativni poredak jedinica, upotrebu tenkova za neposrednu podršku pešadije i mehanizovanih korpusa, osnovne pokazatelje o gustini snaga i sredstava i razmahu armijske operacije i dr., uglavnom su se opravdala u surovoj i svestranoj proveri u toku velikog otadžbinskog rata. Istovremeno se u toku rata veština pripreme i izvođenja napada opštevojne armije sistematski usavršavala.

Iskustvo je potvrdilo pravilnost naših predratnih gledišta da u uslovima povećanja vatrenе moći neprijateljske odbrane, udarna armija može najefikasnije ispoljiti svoje operativne mogućnosti u tesnom sadijstvu s drugim armijama. To se naročito jasno vidi po tome što su armije izvršavale takve zadatke kao što su proboj neprijateljske duboko ešelonirane odbrane, razvijanje uspeha u operativnoj dubini, okruženje i uništenje krupnih neprijateljskih grupacija.

Opštevojna armija kao prva operativna jedinica bila je sposobna da vodi operacije u sastavu fronta, da razbije

deo snaga neprijateljske operativne grupacije (3—6 divizija) i da napreduje u dubinu 100—150 km.

Organizaciona struktura opštevojne armije, izgrađena uoči rata, uglavnom je bila pravilna. Najvažniji uzroci koji su izazvali izmene u njenoj organizaciji bili su, pre svega, ogromni gubici u naoružanju i borbenoj tehnici na početku rata i činjenica da industrija nije mogla da ih popuni, a također povećane potrebe za formiranjem novih operativnih jedinica i nedostatak iskusnih starešina, sposobnih da komanduju armijama u uslovima vođenja manevarskih borbenih dejstava. Sve je to uticalo na smanjenje sastava armije i privremeno ukidanje streljačkih i mehanizovanih korpusa. Opštevojne armije počele su da se formiraju uglavnom od streljačkih divizija i brigada koje su imale malo artiljerije, a naročito tenkova. Međutim, to je bila nužna mera, uslovljena krajnje nepovoljnom situacijom za nas.

Napadne operacije armije takvog sastava koje su se, po pravilu, izvodile u širokim zonama, odlikovale su se relativno ravnomernim rasporedom snaga na frontu, malom gustinom jedinica i borbene tehnike, neznatnom dubinom njihovog operativnog poretku, slabim sadejstvom rodova vojske, malim zamahom i nepotpunim postizanjem ciljeva. To nije bilo u skladu s našim predratnim gledištem o vođenju napadnih operacija i nije moglo obezbediti armiji izvršavanje napadnih zadataka sa odlučujućim ciljem. Zbog toga je ona zadržala takav sastav uglavnom samo u prvom periodu rata. Kasnije, porastom proizvodnje naoružanja i borbene tehnike i neprekidnim povećanjem kvantiteta i poboljšanjem kvaliteta i sredstava kao i povećanjem borbenog iskustva komandnog kadra, borbena moć i brojni sastav armija, koje su dejstvovale na pravcu glavnog udara fronta počeo je da se približava predratnim proračunima, u mnogim pokazateljima čak i da ih prevazilazi (Tablica 16).

Iz Tablice se vidi da su se borbena moć i brojni sastav opštevojne armije, koja dejstvuje na pravcu glavnog udara, menjali i u raznim periodima rata bili veoma ra-

zličiti. Istovremeno su se snage i sredstva armije sistematski povećavali, usled čega su njena borbena moć i brojni sastav u mnogim pokazateljima gotovo odgovarali našim predratnim proračunima. Štaviše, u kvalitativnom pogledu borbena moć armija u drugoj polovini rata znatno je porasla usled njenog ojačavanja automatskim oružjem, artiljerijom i minobacačima većeg kalibra, lovačkom protivtenkovskom, protivavionskom, reaktivnom i samohodnom artiljerijom i modernijim tenkovima. To je omogućilo da se ponovo pređe na korpusnu organizaciju, da se poveća broj armijskih združenih i nižih jedinica, što je armiju činilo samostalnijom.

Međutim, iskustvo vođenja operacija sa odlučujućim ciljevima pokazalo je da ako je armija dejstvovala na

T a b l i c a 16

Izmene u borbenoj moći i brojnom sastavu armije u toku velikog otadžbinskog rata u odnosu na predratna gledišta

	SK	sd	TK MK	Tbr sabr	tp sap	oruda i minobacača 76 mm i većih	oruda reakтивне artiljerije	tenkova	SAO
uoči rata	4–6	14–18	1	6–8	—	2.700	—	1.400	—
1941.	—	5–8	—	1–3	—	200–600	8–19	12–96	—
1942.	—	6–8	1–2	2–4	—	1.000–1.250	24–426	270–450	—
1943– 1945.	3–5	9–14	1–2	1–4	1–9	1.500–2.650	48–497	300–600	30–225

pravcu glavnog udara fronta, kada je trebalo postići odlučujući poraz neprijateljskoj grupaciji, njoj je radi stvaranja potrebne gustine snaga i sredstava na odseku proboja, po pravilu, bilo potrebno ojačanje združenim i nižim jedinicama raznih rodova vojske i specijalnim jedinicama. Ovo ojačanje je u toku rata sistematski raslo, što je znatno povećavalo vatrenu i udarnu snagu armije.¹ Napadne

¹ Počev od drugog perioda rata armije su se obično ojačavale sa 1–2 artiljerijske divizije proboja, 1–3 topovske artiljerijske divizije i 1–2 divizije specijalnih jedinica.

operacije armije izvođene su u različitim uslovima. Svaka od njih imala je svoje osobenosti. Opšte, pak, crte svih operacija, naročito drugog i trećeg perioda rata, bile su odlučnost ciljeva i smelost operativne zamisli. Usavršavanje veštine vođenja armijskih napadnih operacija u toku rata išlo je u pravcu sve temeljnije pripreme, smerlog grupisanja raspoloživih snaga i sredstava na pravcima glavnog udara, povećanja dubine operativnog poretku jedinica i njihove gustine, naročito artiljerije i tenkova, radi postizanja odlučujuće nadmoćnosti nad neprijateljem, neprekidnog narastanja snaga angažovanjem drugih ešelona i rezervi, vešte upotrebe artiljerije, tenkovskih i mehanizovanih jedinica i solidnog učvršćivanja postignutog uspeha.

Na osnovu iskustva izvođenja operacija u toku rata može se doći do zaključka da njihovo planiranje i pripreme zahtevaju svestrano i tačno operativno predviđanje, zasnovano na temeljnoj proceni situacije i izviđačkih podataka, na veštom proračunu snaga i sredstava i poznavanju neprijatelja. Ukoliko je tačnije predviđanje, utoliko je realniji plan operacije i izvođenje operacije manje zavisi od raznih slučajnosti. Ovaj zahtev ne samo što nije izgubio, već je, naprotiv, dobio još veći značaj u savremenim uslovima.

Napadne operacije opštevojne armije u prvom periodu velikog otadžbinskog rata većinom su planirane po danima, a u narednim godinama po etapama. To je bilo uslovljeno slabom pokretljivošću i manevarskom sposobnošću neprijatelja u odbrani kao i relativno malim tempom napada jedinica armije, što je omogućavalo komandantu armije da predvidi verovatne promene situacije u toku operacije i da postavlja jedinicama dopunske zadatke. Savremene operacije sa naglim promenama situa-

ske brigade, 1—4 tenkovske i samohodne artiljerijske brigade, 1—9 tenkovskih i samohodnih artiljerijskih pukova, 1—3 lovačke protivtenkovske brigade, 1—2 protivavionska artiljerijska diviziona, 1—2 pionirske brigade. Sem toga, armiji se pridavao 1, a ređe 2 tenkovska ili mehanizovana korpusa.

cije zahtevaće primenu najrazličitijih načina koje je unapred teško predvideti. Zato je celishodnije da se planiranje vrši po zadacima armije u operaciji.

Izbor pravca glavnog udara ili zone, armije, gde su se grupisale njene glavne snage, imao je odlučujući značaj. On je zavisio od karaktera odbrane neprijatelja i grupisanja njegovih snaga, operativnog poretku vlastitih jedinica, zemljišta, zamisli frontovske operacije, zadataka armije, dodeljenih joj snaga i sredstava, uslova sadejstva sa susedima itd. Opštevojna armija koja je dejstvovala na pravcu glavnog udara, po pravilu, probijala je neprijateljsku odbranu, na jednom odseku.

Birajući pravac glavnog udara komandanti armija težili su da izvrše proboj neprijateljske odbrane na njenom najosetljivijem, najslabijem mestu, da udarnu grupaciju naših snaga, pre svega, pešadiju i tenkove, najkraćim putem dovedu na bok i u pozadinu osnovne neprijateljske grupacije i na taj način obezbede uspeh operacije za najkraće vreme i sa minimalnim gubicima. Uzrok tome bile su relativno ograničene borbene mogućnosti ranijih sredstava oružane borbe zaraćenih strana. Međutim, nisu bili retki slučajevi kada su armije, polazeći od operativne situacije, nanosile glavne udare i po jakim odsecima neprijateljske odbrane. To se dešavalo pri napadu sa mostobrana na vodenim preprekama. U takvim uslovima se uspeh operacija postizao pre svega odlučnjim grupisanjem snaga i sredstava.

Na izabranim pravcima glavnog udara, po pravilu, grupisale su se osnovne snage i sredstva armije, što je obezbedivalo veću gustinu jedinica i borbene tehnike. Ta gustina je zavisila od sredstava kojima je armija raspolagala i u raznim periodima bila je različita (Tablica 17).

Iz Tablice se vidi da su prema predratnim gledištima neke operativno-taktičke norme, pre svega širina zone napada armije i njenih odseka proboga bile prevelike, dok je istovremeno gustina artiljerije bila nedovoljna.

Opšta, pak, tendencija u ratu je bila sužavanje zone napada i odseka proboga armija, što je uporedo sa pove-

čanjem snaga armije omogućavalo komandantu da znatno poveća gustinu artiljerijskih oruđa, minobacača, tenkova, samohodnih artiljerijskih oruđa i oruđa reaktivne artiljerije. Načelo grupisanja snaga na izabranim pravcima ostalo je na snazi i u savremenim uslovima. Međutim, za njegovo ostvarenje biće potrebni drugi metodi koji odgovaraju savremenim mogućnostima armije.

T a b l i c a 17

Gustina snaga i sredstava na 1 km fronta napada armije na pravcu glavnog udara u raznim periodima

osnovni periodi	širina zone napada, u km	širina odseka proboga, u km	na sd u km	oruđa i minobacača 76 mm i većih kalibara	tenkova i SAO	oruđa reaktivne artiljerije
po predratnim gledištima	50—80	20—30	2—2,5	50—100	50—100	—
1941.	20—80	—	3,6—10	10—12	1—5	1
1942.	20—80	7—18	1,5—3	38—108	12—33	1—47
1943—1945.	9—55	6—13	0,7—1,5	154—276	41—73	76—5

Armijske napadne operacije otpočinjale su, po pravilu, u uslovima neprekidnog i jako utvrđenog fronta neprijateljske odbrane koja se tokom čitavog velikog otadžbinskog rata usavršavala i postajala sve dublja i čvršća. Zato je probor neprijateljske odbrane, naročito njene taktičke zone, predstavljao jednu od značajnih etapa operacije i sačinjavao bliži zadatok armije. Samo izvršenjem tog zadatka stvarali su se uslovi za razvoj operacije po dubini neprijateljske odbrane. Razumljivo je da je za njen uspešan probor bila potrebna sve veća gustina snaga, naročito artiljerije, minobacača, tenkova i samohodnih oruđa

na 1 km fronta proboga. Počev od 1943. godine njihova stvarna gustina je premašala naše predračne norme više od 52 puta. Operativna gustina tenkova takođe je počela da se približava predračnim normama. Međutim, armija i tada nije imala dovoljno tenkova NPP. Povećanje gustine se postizalo ne samo povećanjem broja i poboljšanjem kvaliteta artiljerijskih oruđa, minobacača i tenkova, već i sužavanjem zone napada i odseka proboga armije, koji su se u odnosu na predračna gledišta smanjili za 2—3 puta. Samo smelo grupisanje snaga i sredstava i povećanje njihove gustine na odsecima proboga armije omogućavalo je da se postigne znatna nadmoćnost nad neprijateljem i obezbedi probog njegove odbrane. Takav metod dejstava je odgovarao karakteru neprijateljske odbrane i stepenu razvijanja naoružanja i borbene tehnike, kao i načinima izvođenja napada armije. Jasno je da načelo grupisanja jačih snaga, koji dobija drukčiji karakter, ni danas ne gubi svoj značaj.

Povećanje snaga i sredstava u armiji, kao i povećanje dubine neprijateljske odbrane neposredno su uticali na izmenu operativnog poretku armije. Njegovo se usavršavanje ogledalo u povećanju broja elemenata operativnog porekta i njihovom kvalitativnom poboljšanju, kao i u povećanju operativnog porekta jedinica. Dok su armije u operacijama prvog perioda rata u prvom operativnom ešelonu imale glavne snage koje su se sastojale od divizija i brigada, a drugi ešeloni i pokretne grupe nisu postojali ili su bili malobrojni, a rezerve su bile slabe, dotle se 1943—1945. godine operativni poredak armije sastojao od prvog, drugog, a ponekad i trećeg ešelona, od ešelona za razvoj uspeha, armijske artiljerijske i protivavionske grupe, rezervi raznih namena (artiljerijske, protivtenkovske, tenkovske i inžinjerijske) i pokretnih odreda za zaprečavanje (šema 30).

U prvom ešelonu armije razvijali su se streljački korpori, ojačani tenkovskim brigadama i pukovima. Pозади prvog ešelona se najčešće nalazio ešelon za razvoj uspeha. Za njim se u borbu uvodio drugi ešelon ili armijske rezerve. Veliki značaj su imale armijske rezerve

različite namene. Krajem rata je operativni poredak armije predstavljaо skladan sistem koji je omogućavaо ne samo probоj neprijateljske duboko ešelonirane odbrane nego i brz razvoj uspeha na velikoj dubini, odbijanje protivudara i zamenu združenih jedinica prvog ešelona koje su izgubile borbenу sposobnost, ali sačuvavši pri tome nadmoćnost u snagama tokom čitavog napada.

Grupisanje jakih snaga na odlučujućim pravcima, kao i umešno ešeloniranje jedinica, obezbeđivali su komandi armije probоj organizovane duboko ešelonirane odbrane neprijatelja, njegovih jako utvrđenih rejona i brz razvoj napada u operativnoj dubini.

Probоj neprijateljske odbrane armija je ostvarivala u sadejstvu sa drugim armijama fronta putem neutralisanja i uništavanja neprijatelja na uskom odseku vatrom artiljerije i udarima avijacije, iznenadnim i energičnim napadom streljačkih jedinica uz podršku tenkova NPP i avijacije. Prilikom probоja primenjivani su različiti oblici operativnog manevra. Osnovni oblici bili su: frontalni udar jednim krilom radi probоja neprijateljske odbrane u sadejstvu sa susednom armijom; frontalni udar u čitavoј zoni armije; operativni obuhvat ili obilazak radi okruženja neprijateljskih grupacija u sadejstvu s drugim armijama ili samostalno.

Uspešan probоj neprijateljske odbrane omogućen je usavršavanjem metoda probоja. U toku rata se pojavio i dostigao je visok stepen razvita artiljerijski napad koji se sastojao iz pripreme, podrške i praćenja jedinica u napadu po dubini neprijateljske odbrane. Tome je doprinelo poboljšanje kvaliteta artiljerijskih oruđa, minobacača i reaktivne artiljerije, kao i formiranje artiljerijskih združenih i nižih jedinica rezerve vrhovne komande koje su imale veliku vatrenu moć i manevarsku sposobnost i služile za ojačavanje armija koje su dejstvovale na pravcu glavnog udara fronta.

Za efikasno praćenje napada jedinica u toku operacije veliki značaj je imalo odustajanje od formiranja artiljerijskih grupa za podršku na osnovu istorodnosti zada-

taka i formiranje umesto njih pukovskih, divizijskih, korpusnih i armijskih artiljerijskih grupa, kojima je svaki komandant mogao da utiče na tok borbe. Usavršavanje metoda upotrebe artiljerije išlo je putem naglog povećanja gustine po jedinici vremena i dubine neutralisanja neprijateljske odbrane, skraćivanja trajanja artiljerijske pripreme i perioda vatre za rušenje, povećanja vremena za sasredene vatrene nalete, sve šire primene vatrenega vala, a počev od 1944. godine i dvojnog vatreneog vala. Artiljerija je predstavljala glavnu vatrenu udarnu snagu u proboru neprijateljske taktičke odbrane, što je i razumljivo, jer druga, efikasnija borbena sredstva, sem avijacije, nisu postojala.

Veliki značaj za neprekidno praćenje armije vatrom imalo je usavršavanje metoda upotrebe avijacije, a naročito pojava nove teorije i prakse avijacijskog napada, koji se sastojao iz dve faze: pripreme napada i podrške napada i dejstava pešadije i tenkova po dubini neprijateljske odbrane. On je postao osnovni metod upotrebe avijacije u napadnim operacijama koji je predviđao čitav sistem borbenih mera za pripremu, podršku i obezbeđenje borbenih dejstava armije ne samo u interesu probora taktičke zone odbrane, već i u interesu obezbeđenja operacije na čitavoj njenoj dubini.

U armijskim napadnim operacijama avijacija se sve više angažovala za neposrednu podršku armijskih jedinica i pokretnih grupa. Osnovna tendencija bila je: približiti avijacijsku pripremu početku opštег napada, veći broj aviona upotrebiti za sadejstvo sa jedinicama kopnene vojske, a po uvođenju tenkovskih i mehanizovanih jedinica u borbu, preorientisati avijaciju na obezbeđenje njihovih dejstava. Sve je to doprinisalo masovnoj upotrebi avijacije i postizanju njene veće gustine na važnim pravcima.

Odlučujuću ulogu u razvijanju uspeha armijske napadne operacije imale su tenkovska i mehanizovane jedinice koje su se nalazile u sastavu armije i bile njena glavna udarna snaga. Tenkovi su se koristili i za neposrednu podršku pešadije i za razvijanje taktičkog uspeha

u operativni. Usavršavanje upotrebe tenkova NPP išlo je linijom povećanja njegovog broja i poboljšanja kvaliteta, kao i primenom samohodnih oruđa, tenkova-čistača mina i tenkova-plamenobacača.

Osnovna tendencija usavršavanja načina borbene upotrebe tenkova NPP ogledala se u iskorišćavanju pukova i nižih tenkovskih jedinica za podršku streljačkih bataljona i pukova prvog ešelona, a zatim i drugog ešelona pukova divizije, na čitavoj dubini neprijateljske odbrane, što je učvršćivalo sadejstvo sa pešadijom i omogućavalo da se napad izvodi brzim tempom uz široku primenu manevra u boju i operaciji. Uporedo s tim zapažala se stalna težnja da se poboljša sadejstvo tenkova s artillerijom, inžinjerijskim jedinicama i avijacijom. Međutim, i pored brojnog povećanja tenkova NPP u armiji, u većini operacija njih nije bilo dovoljno, što je smanjivalo tempo proboga taktičke zone odbrane. U vezi s tim posle rata se u organizacionoj strukturi združenih jedinica odvijao proces postepenog organizacijskog spajanja tenkovskih i streljačkih jedinica, što je ovim poslednjim dalo nova svojstva i omogućilo izvođenje manevarskih dejstava brzim tempom.

Postizanje odlučujućih ciljeva u armijskim operacijama, kao što je to i predviđala naša vojna teorija uoči rata, umnogome je zavisilo od dejstava tenkovskih i mehanizovanih jedinica, koje su sačinjavale armijske pokretne grupe. Ukoliko su bila uspešnija njihova dejstva, utoliko je i rezultat operacije bio veći. Smatralo se da armijske pokretne grupe treba uvoditi u probog poštano streljačke združene jedinice savladaju taktičku zonu neprijateljske odbrane. Međutim, usled nedovoljnog broja tenkova NPP, komandanti armija su bili primorani da uvode pokretne jedinice u borbu radi konačnog proboga odbrane. I mada su oni nastojali da za tu svrhu izdvoje samo deo snaga, ipak se to negativno održavalo na razvoj napada po dubini neprijateljske odbrane, jer su se tek po završetku proboga stvarali uslovi za brz razvoj napada i po dubini i u bočne strane.

Proširivanje taktičkog uspeha probaja u operativni postizalo se pravovremenim uvođenjem u probaj pokretnih grupa, drugih ešelona i rezervi, povećanjem tempa prodiranja radi preduhitravanja neprijatelja da posedne pripremljene položaje u dubini i obrazuje novi front odbrane pre dolaska naših snaga. Metodi operativnog razvoja probaja u toku rata menjali su se i zavisili od raspoloživih snaga i sredstava, kao i od usavršavanja organizatorskih sposobnosti starešina. Dok su se u prvom periodu rata u armijama u svojstvu pokretnih grupa primenjivale uglavnom tenkovske brigade i konjičke združene jedinice, dotle su počev od drugog perioda rata za tu ulogu angažovani tenkovski i mehanizovani korpsi. Raspolažući velikom udarnom snagom i manevarskom sposobnošću, snažnom vatrenom moći kao i dobrom oklopnom zaštitom, tenkovski i mehanizovani korpsi su, uz podršku artiljerije, avijacije i drugih rodova vojske, uspešno razvijali taktički uspeh u operativni, lomili neprijateljsku odbranu, odbijali protivudare i protivnapade, goniли neprijatelja, vodili susretne bojeve i borbe, razbijali rezerve koje su pristizale, zauzimali važne rejone i položaje, stvarali uslove za okruženje neprijatelja, forsirali vodene prepreke iz pokreta, zauzimali mostobrane i velika naseljena mesta. U dejstvima u operativnoj dubini, vodeću ulogu u razvoju probaja i konačnom uništenju neprijateljskih grupacija koje pružaju otpor više nisu imale streljačke divizije, već tenkovski i mehanizovani korpsi.

Razvijanje napada i zauzimanje narednih položaja u operativnoj dubini neprijateljske odbrane, ostvarivano je iz pokreta ili posle kratke pripreme. Ova dejstva odlikovala su se smelim manevrom sa širokom primenom obilazaka i obuhvata uz upotrebu drugih ešelona i rezervi, a takođe snaga i sredstava armije, povučenih sa pomoćnih

pravaca. Uspeh manevra zavisio je od pripreme i pokretljivosti jedinica, dobre organizacije izviđanja, čvrstog komandovanja i sadejstva. Upotrebom tenkovskih i mehanizovanih korpusa, u svojstvu armijskih pokretnih grupa, operacije su dobijale manevarske karaktere i stvarala se mogućnost brzog prodiranja u operativnu dubinu neprijateljske odbrane.

Za uspešan razvoj napada u operativnoj dubini od strane jedinica armije, ogroman značaj je imalo usavršavanje načina operativnog gonjenja neprijatelja. Gonjenje se vršilo u čitavoj zoni armije. Zadatke gonjenja, kao i ostale zadatke, armija je izvršavala zajedno sa susednim armijama fronta. Uspeh u gonjenju se postizao njegovim danonoćnim izvođenjem, uz povremeno smenjivanje jedinica i određivanje jakih lako pokretljivih odreda, dobro organizovanim sadejstvom pokretnih združenih jedinica sa streljačkim jedinicama i rodovima vojske i umešnom organizacijom izviđanja i komandovanja.

Najodlučniji i najefikasniji način gonjenja predstavljalo je paralelno gonjenje, koje se ostvarivalo uglavnom tenkovskim i mehanizovanim združenim jedinicama. Njihova široka manevarska dejstva radi obilaska neprijateljskih otpornih tačaka, kombinovana sa frontalnim gonjenjem streljačkih divizija, dovodila su do preduhitranja neprijatelja u zauzimanju važnih linija i objekata i do okruženja i uništenja njegovih snaga po delovima. Veliki značaj imala su smela i drska dejstva prednjih odreda koji su obezbeđivali kretanje glavnih snaga u kolonama što je omogućavalo da se postigne veliki tempo napredovanja.

O usavršavanju načina gonjenja u armijskoj operaciji svedoči činjenica da je tempo gonjenja, koji je u prvom periodu velikog otadžbinskog rata iznosio 5—8 km dnevno, a u drugom i trećem periodu povećao se na 25

do 30 km kod opštevojnih, odnosno na 40—60 kod tenkovskih i mehanizovanih združenih jedinica.

Važan uslov za uspešan razvoj armijske napadne operacije predstavljalo je vešt odbijanje neprijateljskih protivudara. Načini njihovog odbijanja takođe su se usavršavali. Najkarakterističniji su bili neutralisanje neprijatelja, koji se pripremio za protivudar, vatrom artiljerije i udarima avijacije, a zatim njegovo uništenje odlučnim napadom, odbijanje neprijateljskih udara delom snaga vatrom iz mesta sa istovremenim obilaskom i obuhvatom njegovih snaga.

U toku izvođenja napadnih operacija, jedinice armije često su vodile susretne bojeve i borbe. One su se odvijale drukčije nego što je to bilo predviđeno uoči rata. Do njih je dolazilo ili u toku gonjenja neprijatelja ili prilikom odbijanja njegovih protivudara. Pri tome, sa povećanjem snaga armije, susretne borbe vodile su se odlučnije, sa širom primenom manevra, dok se vreme njihovog trajanja skraćivalo. Ove borbe su se sve češće završavale povlačenjem ili porazom neprijatelja. Važnu ulogu za uspešan ishod susretnih borbi odigrali su pokretni prednji odredi, primena svih vidova izviđanja, preuzimanje inicijative i preduhitravanje neprijatelja u nanošenju udara, elastično i čvrsto komandovanje jedinicama. Glavnu snagu u susretnim borbama armije predstavljale su tenkovske združene jedinice i pokretni prednji odredi.

U toku razvoja operacije, naročito u drugom i trećem periodu rata, jedinice armije su uspešno forsirale jednu ili više vodenih prepreka. Metodi njihovog forsiranja su se tokom rata menjali i usavršavali. Glavni metod je bio forsiranje iz pokreta. Ali kada nije polazilo za rukom da se reka savlada iz pokreta, forsiranje se izvodilo posle kratke pripreme.

U forsiranju reke iz pokreta glavnu ulogu su imali prednji odredi i armijske pokretne grupe koje su, zaobi-

lazeći neprijateljske otporne tačke, nezadrživo prodirale napred iznenadno zauzimale prelaze i mostobrane i držale ih do dolaska glavnih snaga.

Najveći uspeh pri forsiranju reka imali su jači i pokretljiviji prednji odredi, dovoljno potpomognuti zemaljskim vatrenim sredstvima i avijacijom. Forsiranje se izvodilo na širokom frontu, što je stvaralo povoljne uslove za izvršenje manevra snagama i sredstvima na pravcu, gde se ispoljio uspeh.

Veliki značaj za uspešno forsiranje imalo je prevremeno isturanje na reku potrebnog broja formacijskih sredstava za prelaz i pontonskih parkova radi što bržeg prebacivanja artiljerije, tenkova i samohodnih oruđa na suprotnu obalu, a takođe zaštita prelaza od dejstava iz vazduha. To je povećavalo tempo forsiranja i omogućavalo narastanje snaga i sredstava na suprotnoj obali radi držanja i proširivanja mostobrana.

Izučavanje metoda forsiranja vodenih prepreka iz pokreta ima veliki značaj za savremene uslove.

Armijske jedinice su u napadnim operacijama široko primenjivale noćna borbena dejstva i u taktičkim i operativnim razmerama, čiji se značaj stalno povećavao. Ona su se izvodila radi postizanja iznenadenja u proboru odbrane neprijatelja, zauzimanja njegovih važnih objekata i položaja, razvoja uspeha postignutog u toku dana, forsiranja vodenih prepreka, gonjenja neprijatelja, itd.

Noćnim dejstvima jedinice su, pre svega, postizale iznenadenje i neprekidnost napada. Sem toga, noćna dejstva su doprinosila smanjenju gubitaka od neprijateljske artiljerijske i minobacačke vatre i udara avijacije, očuvanju inicijative i povećanju opšteg tempa napada. Najširi zamah noćne borbe su dobile u završnom periodu rata. Iskustvo je pokazalo da združene i niže jedinice, ojačane tenkovima i artiljerijom, moraju biti sposobne da vode

borbu noću kao i po danu. Danas noćne borbe dobijaju još veći značaj.

Veština komandovanja i organizacija sadejstva jedinica razvijala se linijom čvrste centralizacije u armiji, usklađenom sa inicijativom i stvaralaštvom potčinjenih starešina i štabova, konkretizacijom zadataka i njihovog upornog izvršavanja, rukovođenjem neposrednim dodirom pretpostavljenog starešine sa potčinjenima, kroz ukazivanje praktične pomoći i sprovođenje strože kontrole, približavanjem komandnih mesta jedinicama, kao i širom primenom pomoćnih i rezervnih komandnih mesta i osmatračnica i iznalaženjem najsavršenijih metoda koji obezbeđuju kako brzo organizovanje sadejstva i komandovanja, tako i njihovu neprekidnost.

Osnovni zadaci komandovanja bili su planiranje, svestrana priprema i obezbeđenje operacija, kao i rukovođenje jedinicama u toku borbenih dejstava. Pri tome broj i složenost pitanja koja su u ratu rešavali komandanti i štabovi armija naglo su se povećali, skratilo se vreme njihovog izvršenja, precizirale su se i proširivale njihove funkcije. Veliki značaj dobilo je usavršavanje metoda doношења odluke komandanta i njenog blagovremenog dostavljanja jedinicama, načina sadejstva između združenih jedinica armije, rodova vojske, avijacije i suseda, smelija i efikasnija primena raznih sredstava veze (žične, radio i kurirske), obezbeđenje njene neprekidnosti, i prikupljanje, obrada i pravovremeno dostavljanje izveštaja. O razvoju veštine organizovanja i izvođenja armijskih napadnih operacija koje su se vodile na glavnom pravcu fronta svedoči stalno povećavanje njihovog zamaha u toku rata.

To se moglo postići zahvaljujući porastu borbenih mogućnosti jedinica armije i povećanju umešnosti stare-

šina svih stepena. Do kraja rata ne samo da smo dostigli nego i premašili predratne proračune (Tablica 18).

Razumljivo je da su se stvarni pokazatelji zamaha operacija razlikovali od planiranih i skretali u ovu ili onu stranu. Međutim, upoređenje stvarnih zamaha sa planiranim pokazuje da je u prvom periodu rata prosečni tempo napada bio manji od planiranog i dostizao 3—10 km na dan; u drugom periodu rata on se uglavnom poklapao sa planiranim, a u trećem premašivao ga. Dubina armijskih operacija dostizala je 150—180 km, a prosečni dnevni tempo napredovanja iznosio 15—30 km. Pored toga, mnoge armijske operacije za razbijanje Kvantunške armije dostizale su dubinu 380 km, dok je njihov tempo iznosio oko 40 km dnevno.

T a b l i c a 18

Pokazatelji zamaha napadne operacije armije

period	širina zone napada u km	dubina operacije u km	trajanje, dana	tempo napada zdržuženih jedinica	
				opšte-vojnih	tenkov-skih
prema predratnim gledištima	50—80	75—100	7—10	10—15	40—50
prvi period	20—80	20—65	2—10	6—15	—
drugi period	20—40	45—140	3—10	6—30	10—50
treći period	9—55	65—150	7—12	9—15	15—35

Povećane borbene mogućnosti savremene armije, a naročito veliki broj oklopnih i mehanizovanih jedinica u njenom sastavu, omogućava joj izvođenje operacija brzim tempom i na znatno veću dubinu.

Važnu ulogu u postizanju pobeđe nad neprijateljem u napadnim operacijama armije imao je partijsko-politički rad. Vojni saveti armije, politički organi i partijske organizacije stalno su ispoljavali svoj uticaj na celokupan život i borbene delatnosti jedinica armije. U partijsko-političkom radu aktivno su učestvovali vojne starešine i politički rukovodioci, komunisti i komsomolci, kao i milioni vojnika — vanpartijaca. Sadržina, forme i metodi partijsko-političkog rada, određeni konkretnom situacijom na frontu i borbenim zadacima armije, u toku rata su se usavršavali.

Teška iskušenja u bojevima i bitkama još jednom su potvrdila da partijsko-politički rad predstavlja moćno idejno oružje koje podiže moral jedinica, jača njihovu snagu u borbi za pobedu nad neprijateljem, i da je on snažno sredstvo za postizanje političkog jedinstva ličnog sastava armije.

Na taj način, veština pripreme i izvođenja napada opštevojne armije u velikom otadžbinskom ratu dostigla je visok stepen razvijanja. Načini izvršavanja zadataka u operaciji usavršavali su se u zavisnosti od povećanja moći i poboljšanja kvaliteta snaga armije, kao i od sticanja borbenog iskustva od strane starešina. Ovo se iskustvo u toku rata sistematski uopštavalo i postajalo svojina svih starešina.

Izučavanje i uvođenje u praksu i rad jedinica, komandanata i štabova poslednjih dostaiguća tog iskustva u posleratnom periodu, uzimajući u obzir i nova borbena sredstva, imalo je za cilj da se postigne dublja razrada vojnoteoretskih problema.

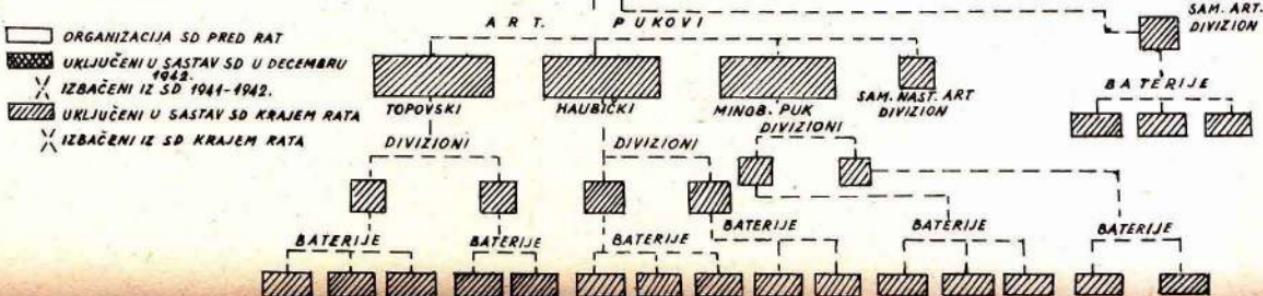
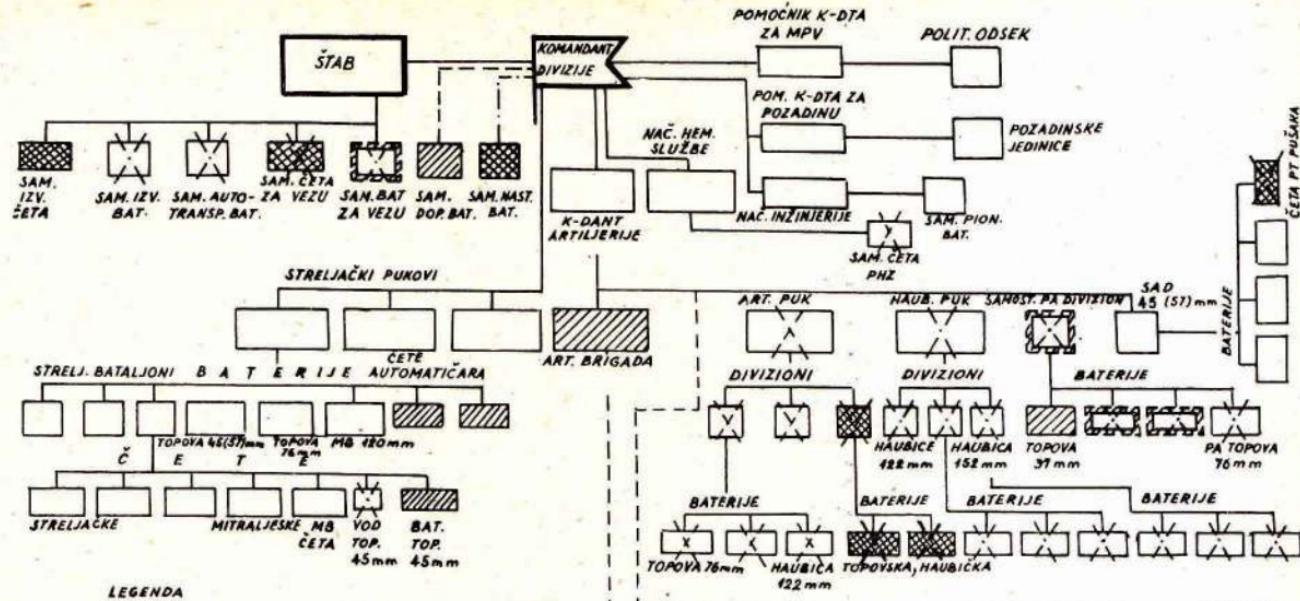
Svestrano izučavanje iskustva izvođenja armijskih operacija iz prošlog rata može biti od ogromne koristi ne samo za izgrađivanje novih gledišta kod naših kadrova,

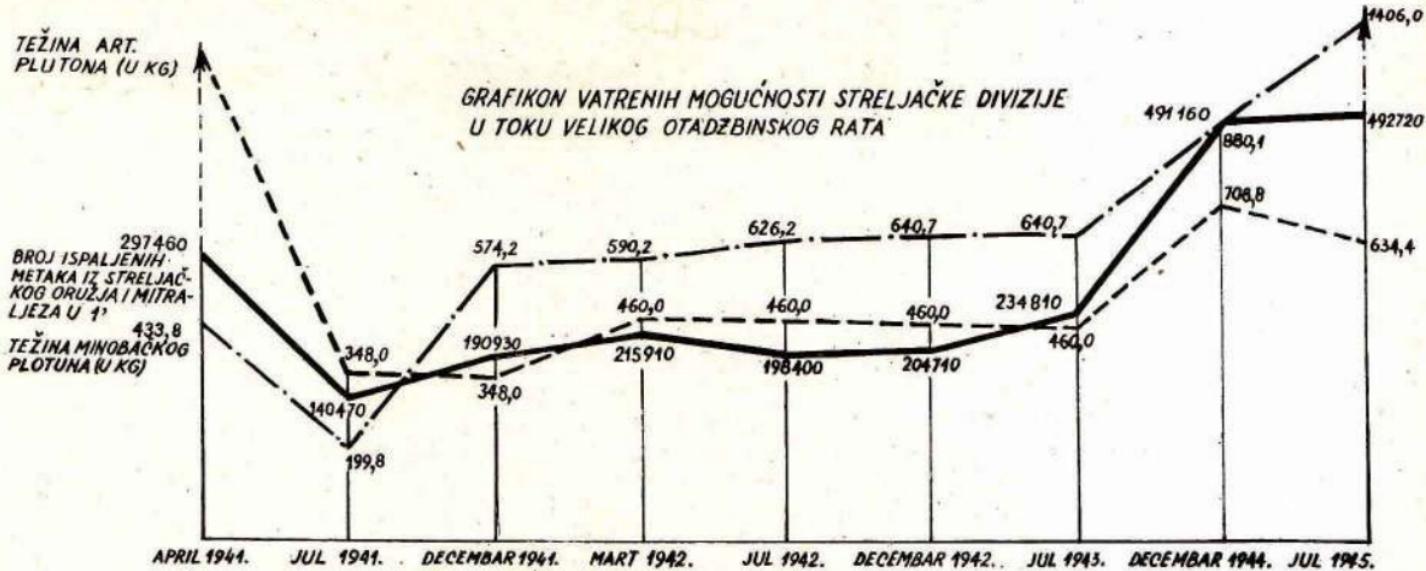
nego i za razradu efikasnijih metoda dejstava u budućnosti.

Od iskustva iz prošlosti treba koristiti samo ono što stvarno nije izgubilo svoj značaj u savremenim uslovima, odlučno odbacujući sve što je zastarelo.

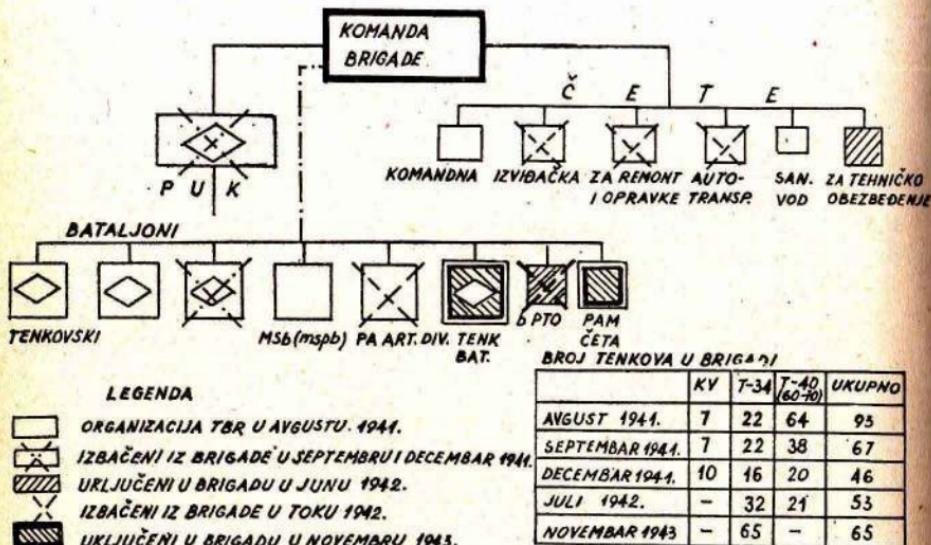
Naš zadatak se sastoji u tome da stvaralački koristimo iskustvo iz prošlosti i, oslanjajući se na dostignuti nivo borbene tehnike, dalje razvijamo ratnu veštinu.

PRILOZI I ŠEME

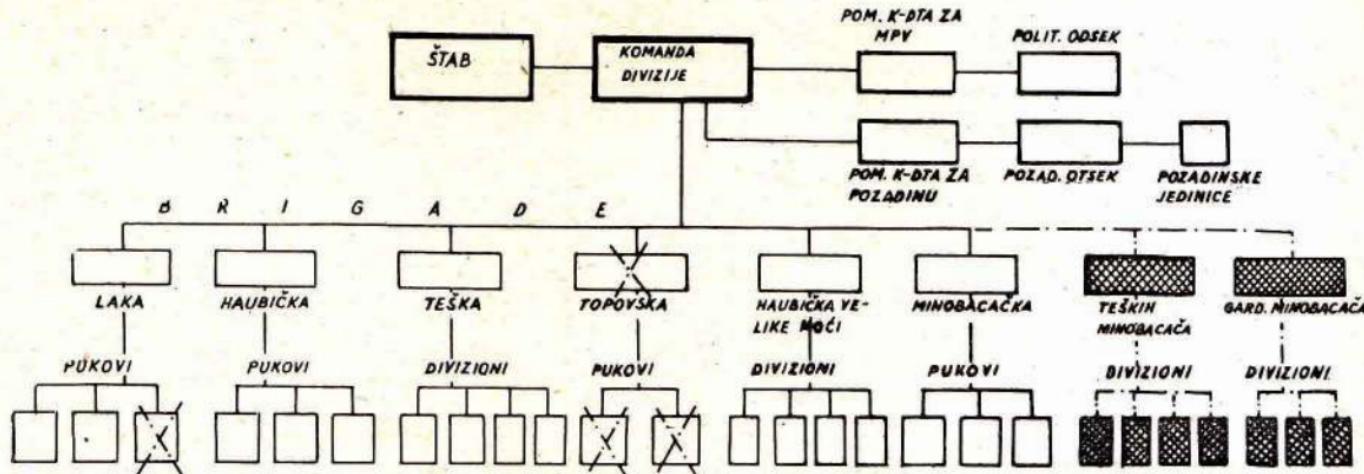

Prilog 1 — Osnovne izmene u organizaciji streljačke divizije u toku velikog otadžbinskog rata

Prilog 2 — Izmene u organizaciji tenkovske brigade u toku velikog otadžbinskog rata

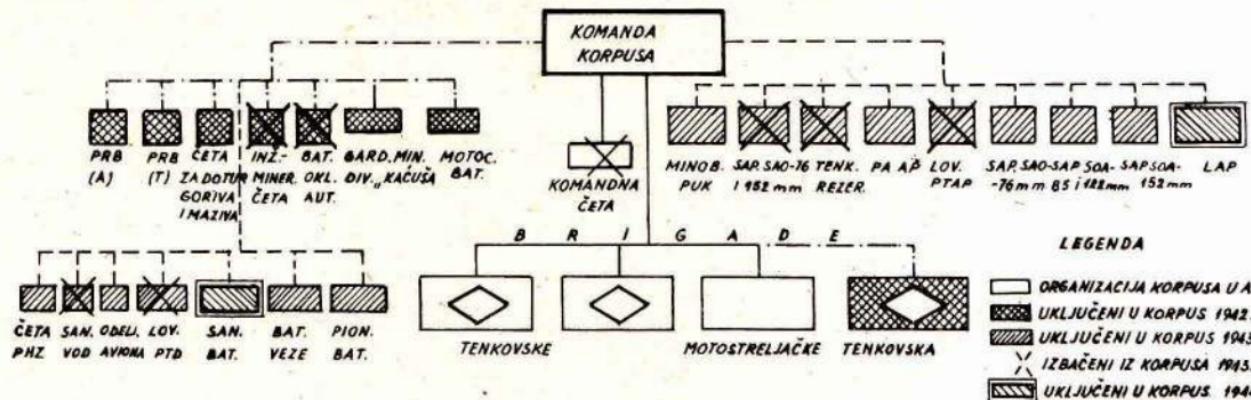
UKUPNO ARTILIJERIJE U DIVIZIJI

JEDINICE	1943.	1944-1945.
LABR TOPOVA 76 mm	72	48
HABR 122 mm	84	84
THABR 152 mm	32	32
TABR TOPOVA 152 mm	36	-
HABR VELIKE MOĆI 203 mm	24	24
MINBR 120 mm	108	108
TMINBR 160 mm	-	32
GARD. MINBR 8M 31-42	-	36
UKUPNO	256	264

LEGENDA

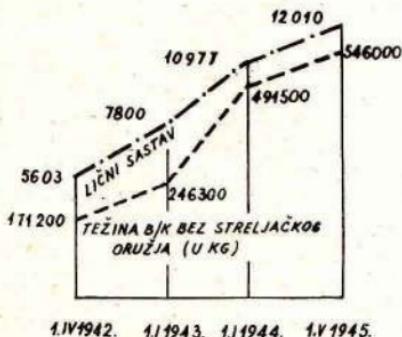
- ORGANIZACIJA ADP 1943.
- ▨ UKLJUČENI U DIVIZIJU 1944.
- ✗ IZBAĆENI IZ DIVIZIJE 1944.

Prilog 3 — Izmene u organizaciji artiljerijske divizije probaja - u toku velikog otadžbinskog rata

UKUPNO U KORPUSU

TENKOVA I SAO	1.IV 1942.	1.I 1943.	1.I 1944.	1.V 1945.
KV	20	—	1	—
T-34	40	98	208	207
T-70	—	70	—	—
T-60	40	—	—	—
SAO-152 mm	—	—	12	21
SAO-85 mm	—	—	16	21
SAO-76 mm	—	—	21	21
UKUPNO	100	168	258	270

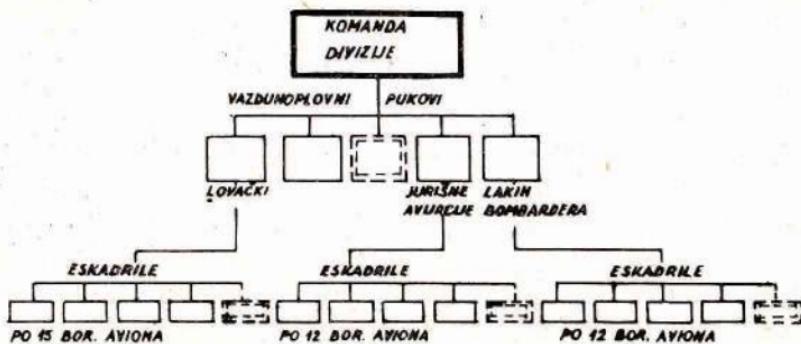

UKUPNO U KORPUSU

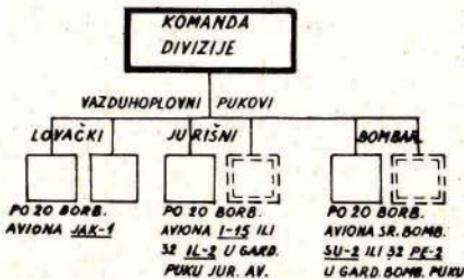
ARTILIJERIJA I MINOBACACA	1.IV 1942.	1.I 1943.	1.I 1944.	1.V 1945.
76 mm	20	24	12	36
57 mm	—	—	16	16
45 mm	12	12	12	12
37 mm	20	2	18	16
120 mm	4	4	42	42
82 mm	42	48	52	52
M-13	—	8	8	8
UKUPNO	98	98	160	182

Prilog 4 — Izmene u organizaciji tenkovskog korpusa u toku velikog otadžbinskog rata

MEŠOVITA VAZDUHOPLOVNA DIVIZIJA PRED RAT

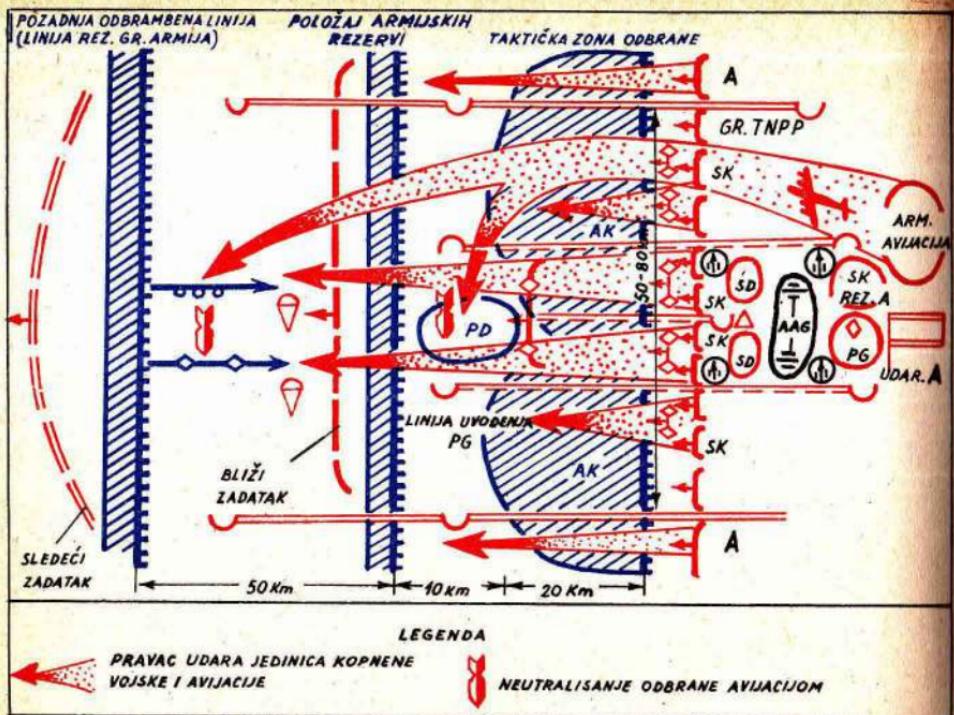
MEŠOVITA VAZDUHOPLOVNA DIVIZIJA U MAJU 1942.

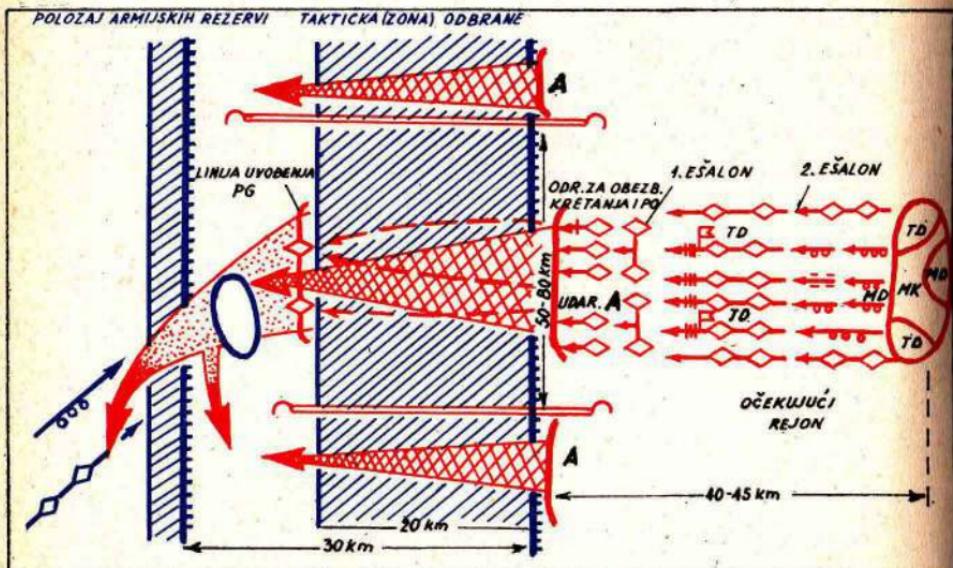
LOVACKA, JURIŠNA I BOMBARDERSKA VAZDUHOPLOVNA DIVIZIJA 1943-44.

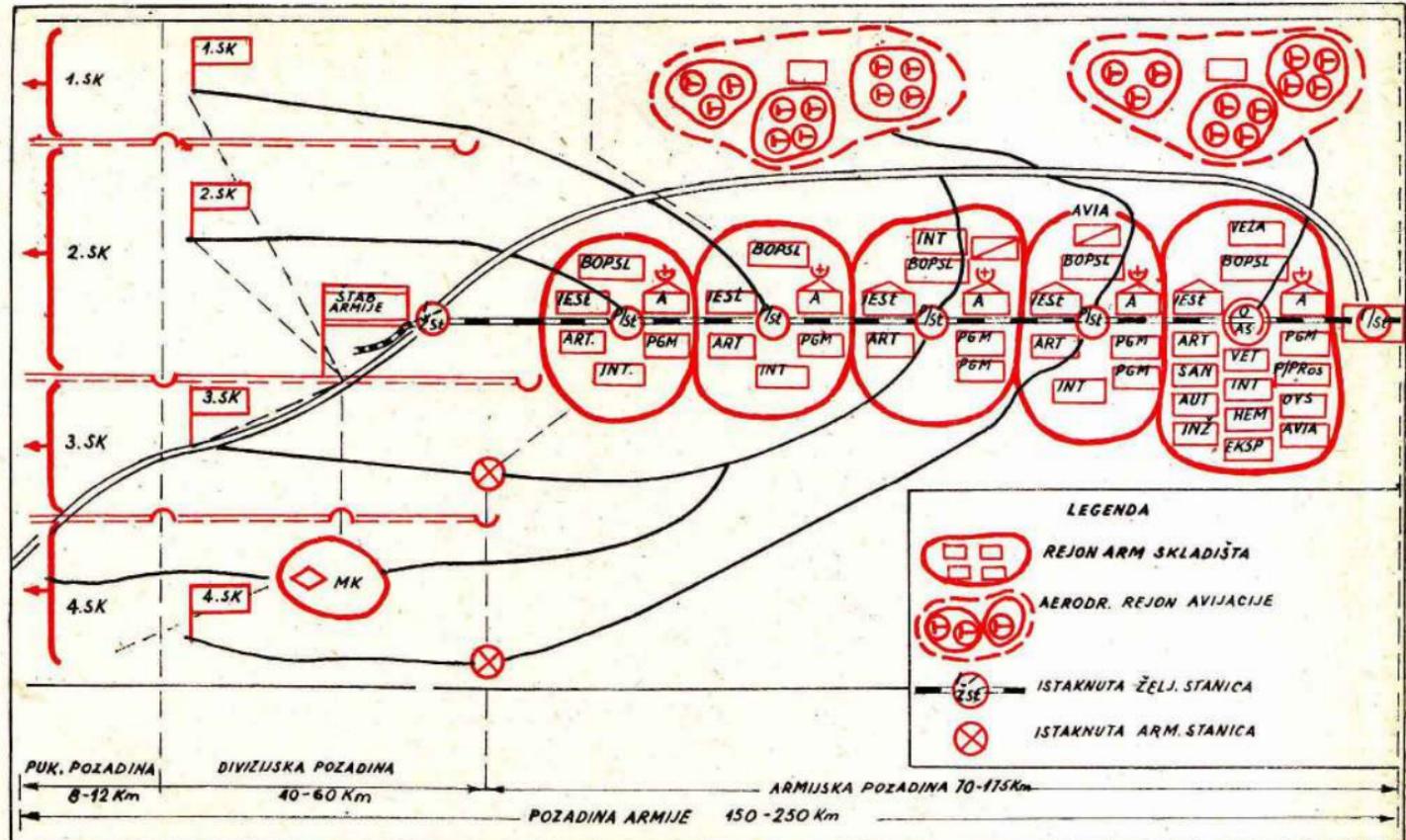
Prilog 5 — Izmene u organizaciji vazduhoplovnih divizija u toku velikog otadžbinskog rata

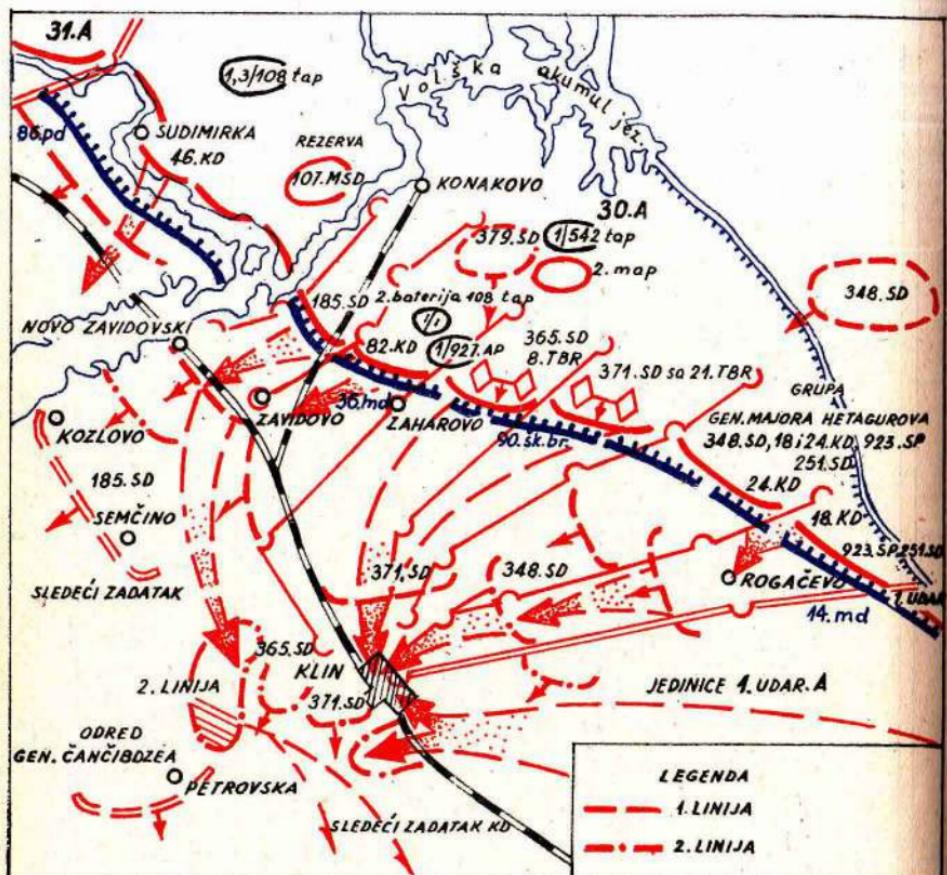
Šema 1 — Napadna operacija udarne armije prema predratnim gledištim

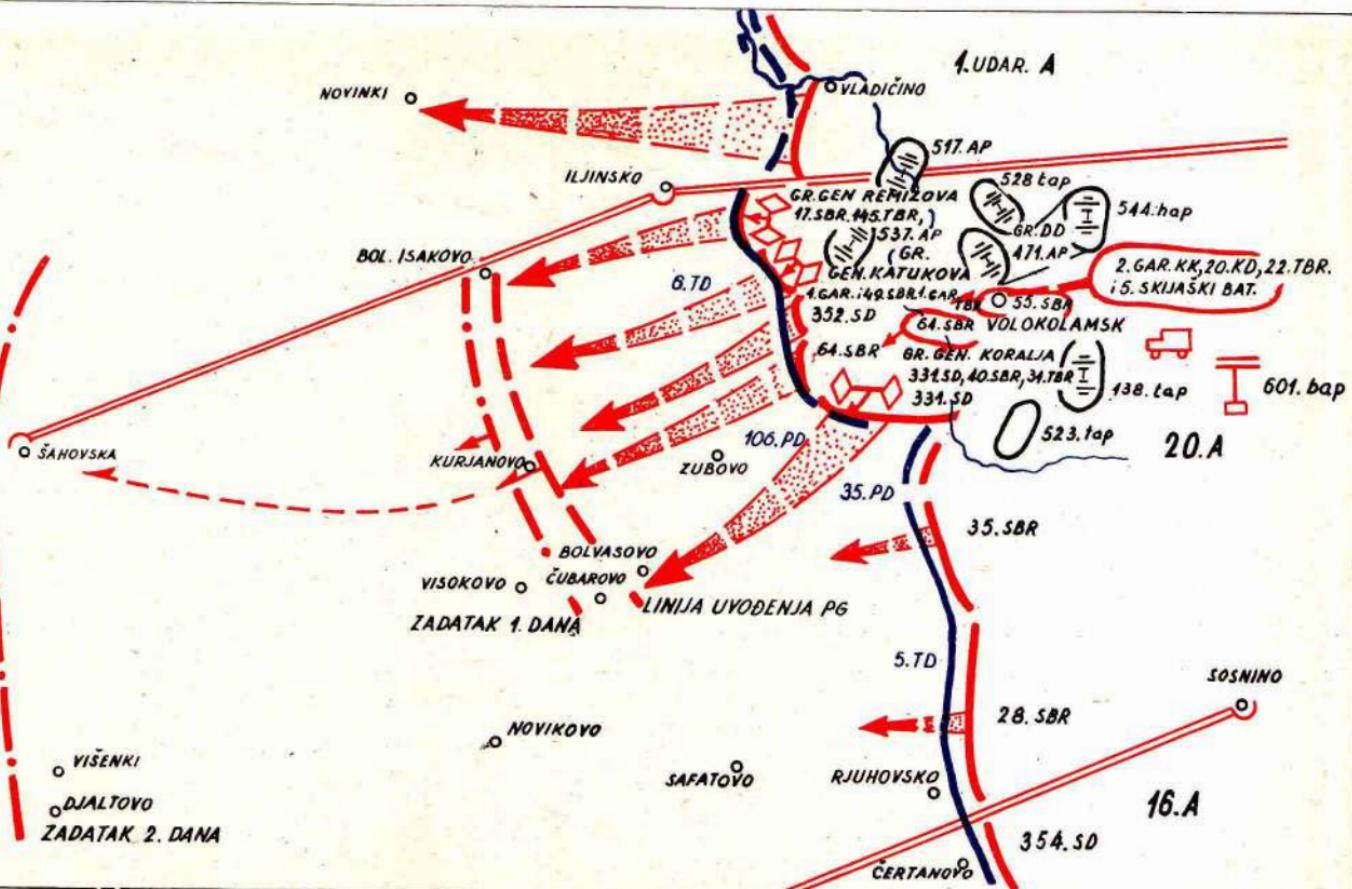
Šema 2 — Dejstva mehanizovanog korpusa u razvijanju probaja

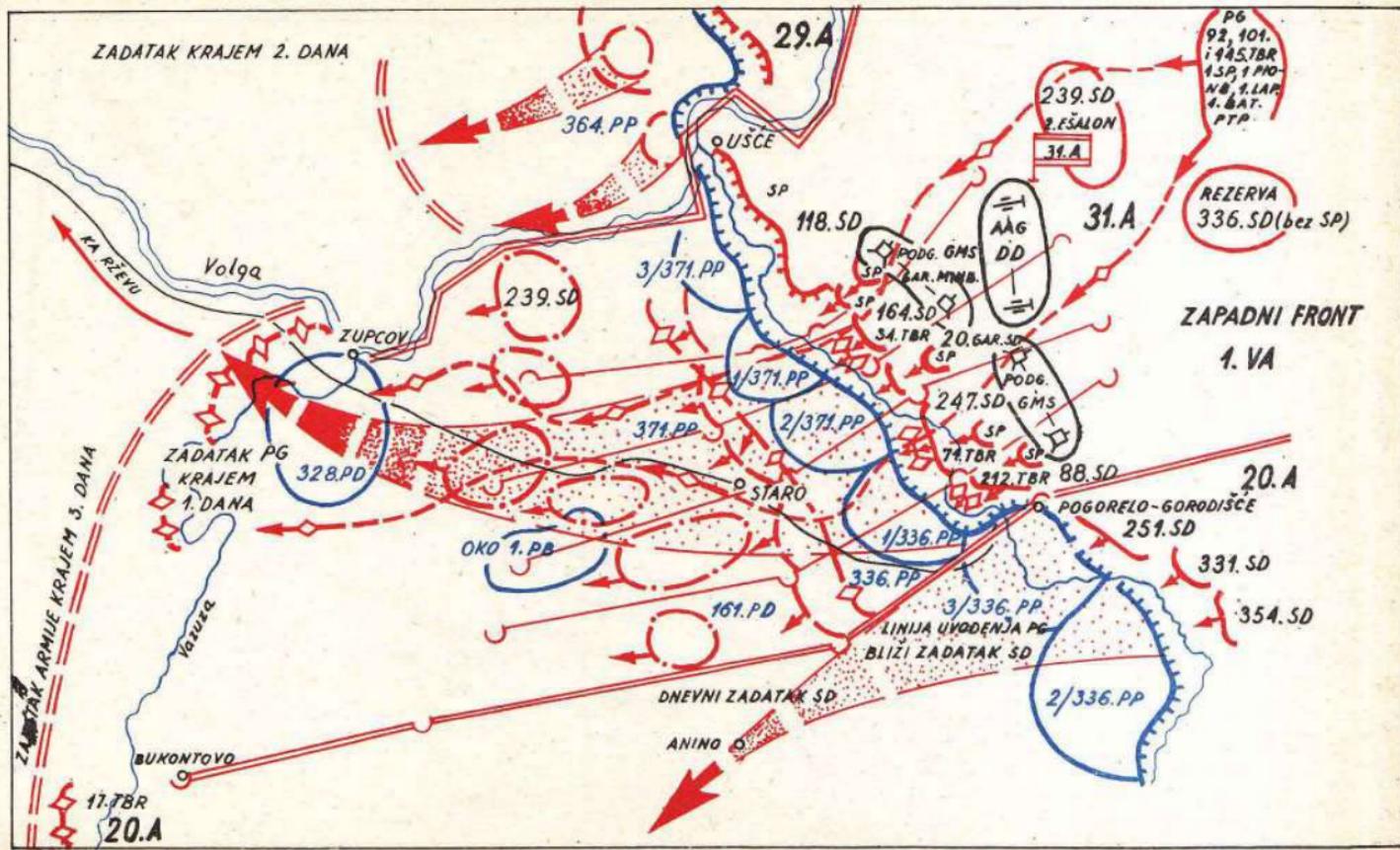
Šema 3 — Organizacija armijske pozadine prema predratnim gledištima

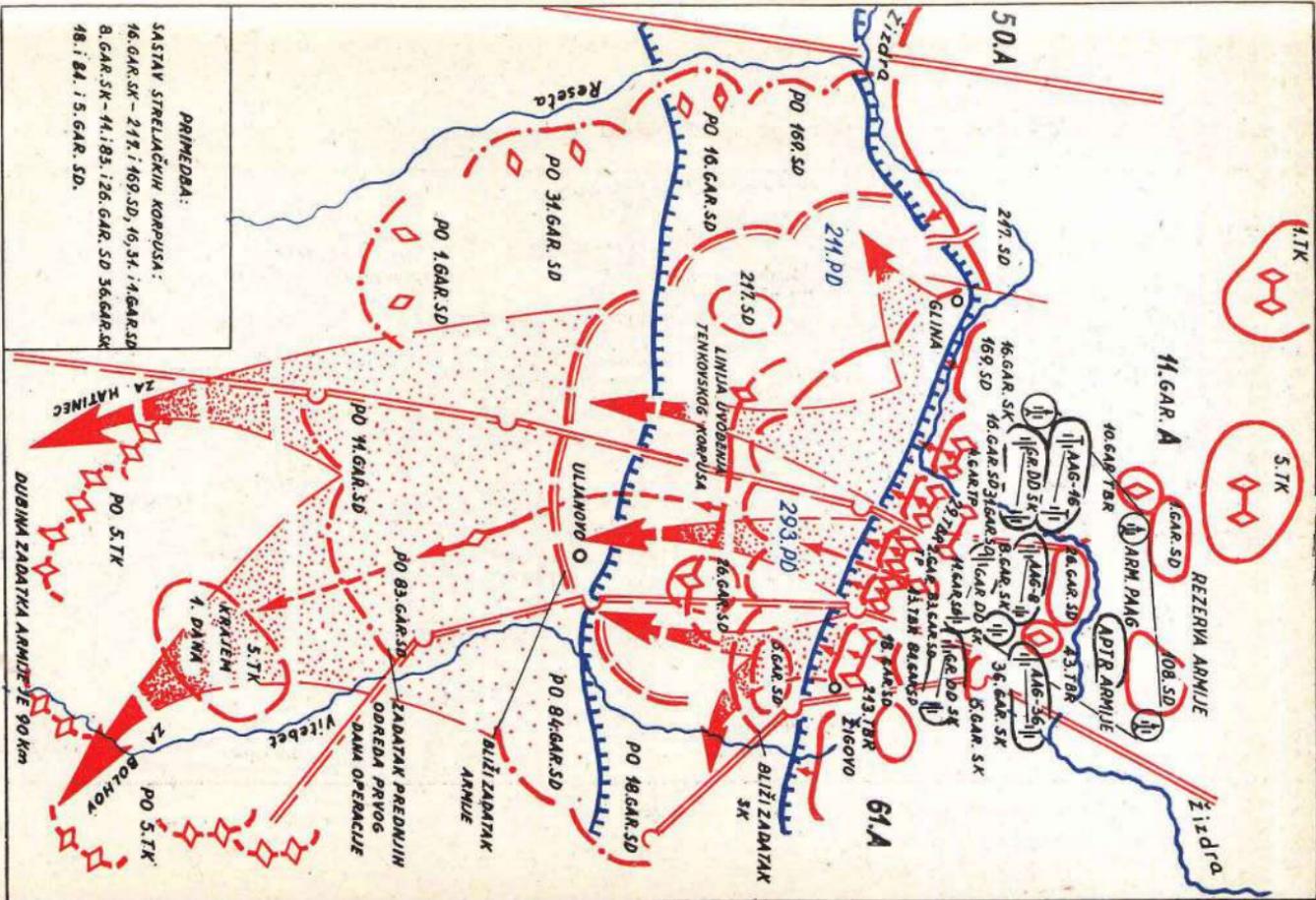
Šema 4 — Odluka komandanta 30. armije za razbijanje neprijateljske klinsko-rogačevske grupacije (decembra 1941)

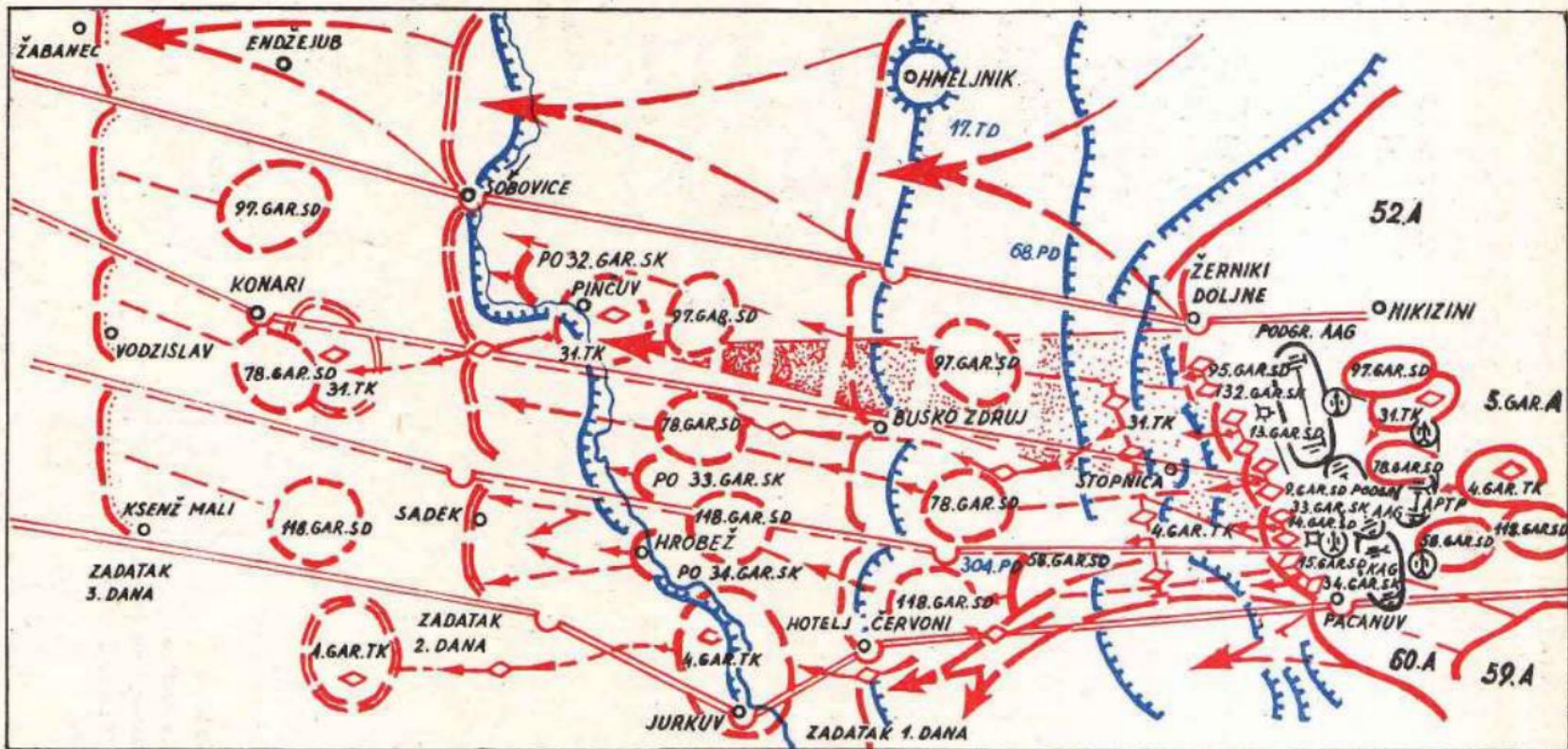
Sema 5 — Odluka komandanta 20. armije za probaj neprijateljske odbrane na r. Lami (januar 1942)

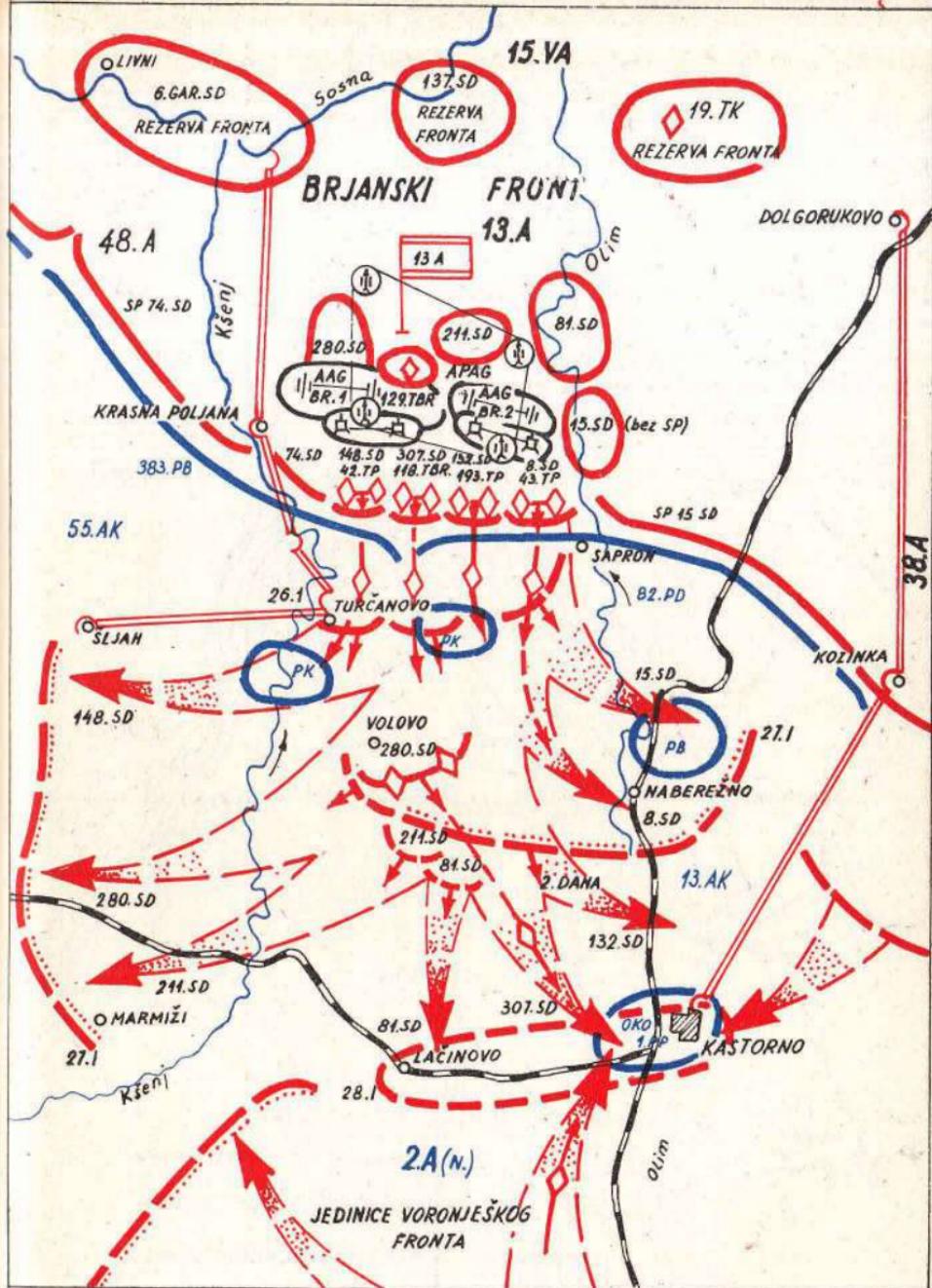
Šema 6 — Odluka komandanta 31. armije za rževsko-sirčevsku operaciju (avgust 1942)

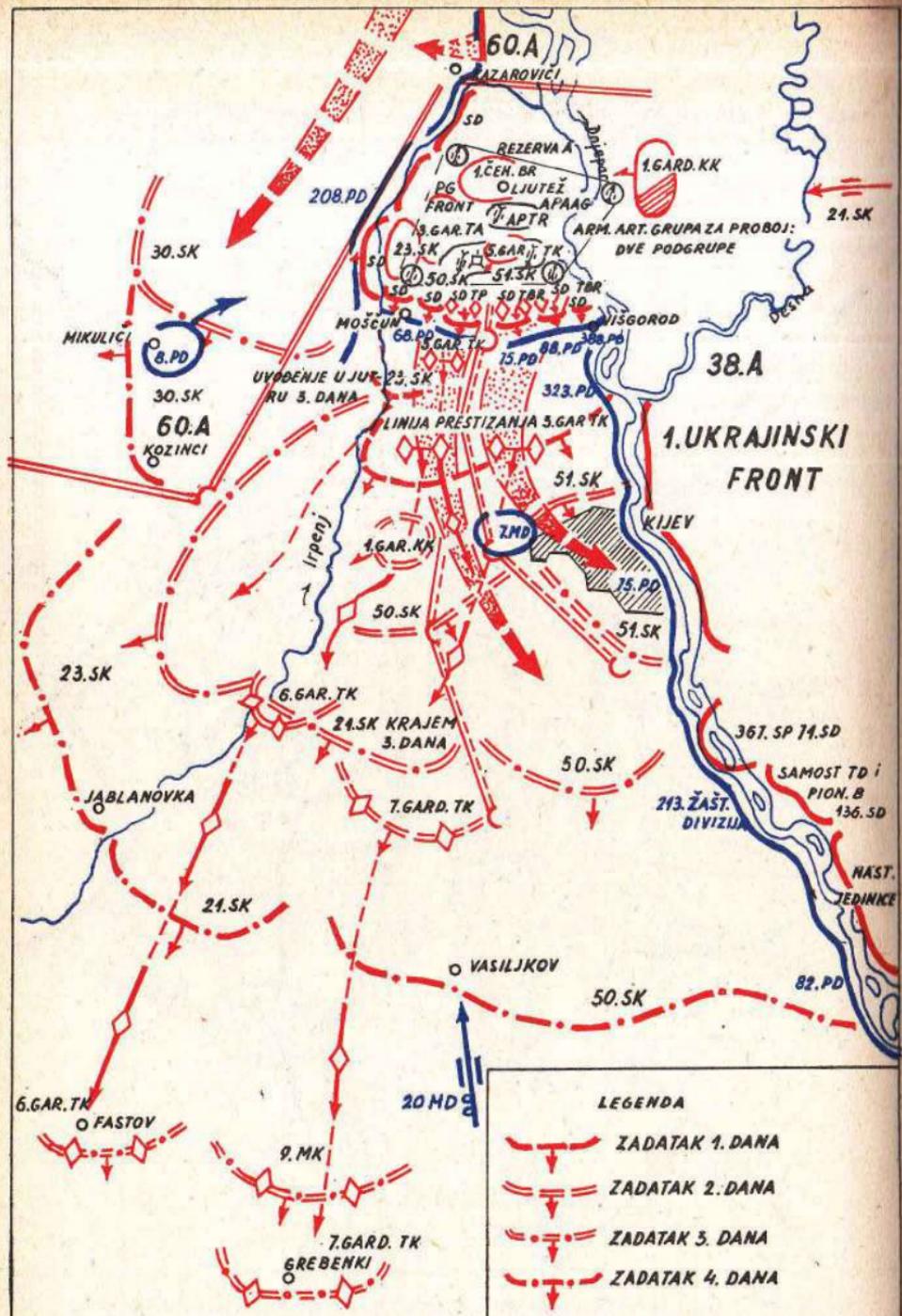
Šema 7 — Odluka komandanta 11. gard. armije za bolhovsku operaciju (11. VII 1943)

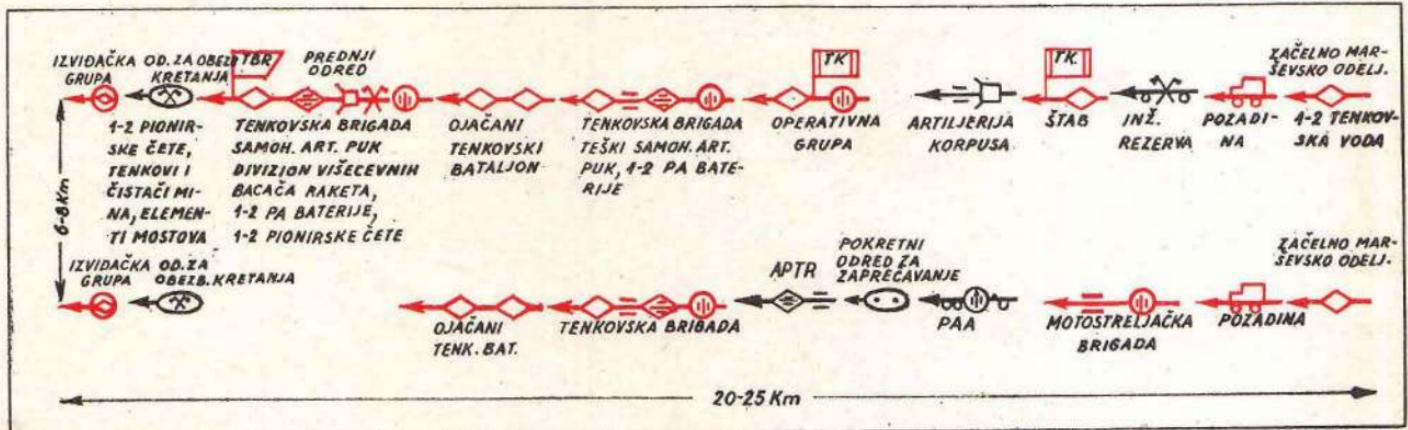
Šema 8 — Odluka komandanta 5. gard. armije za napadnu operaciju (12 I 1945)

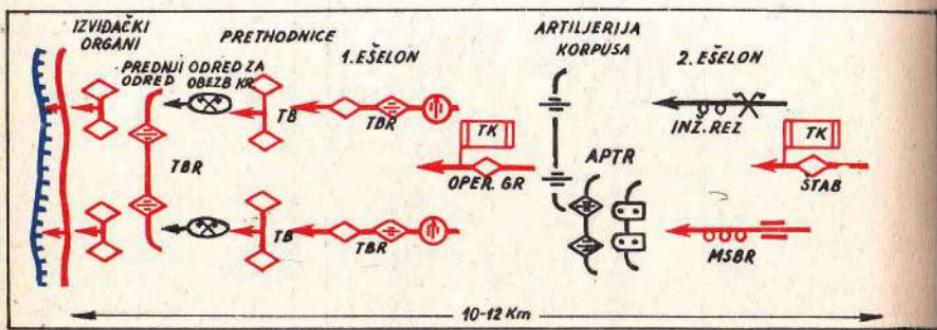
Šema 9 — Odluka komandanta 13. armije za voronješko-kastornsku operaciju (januar 1943)

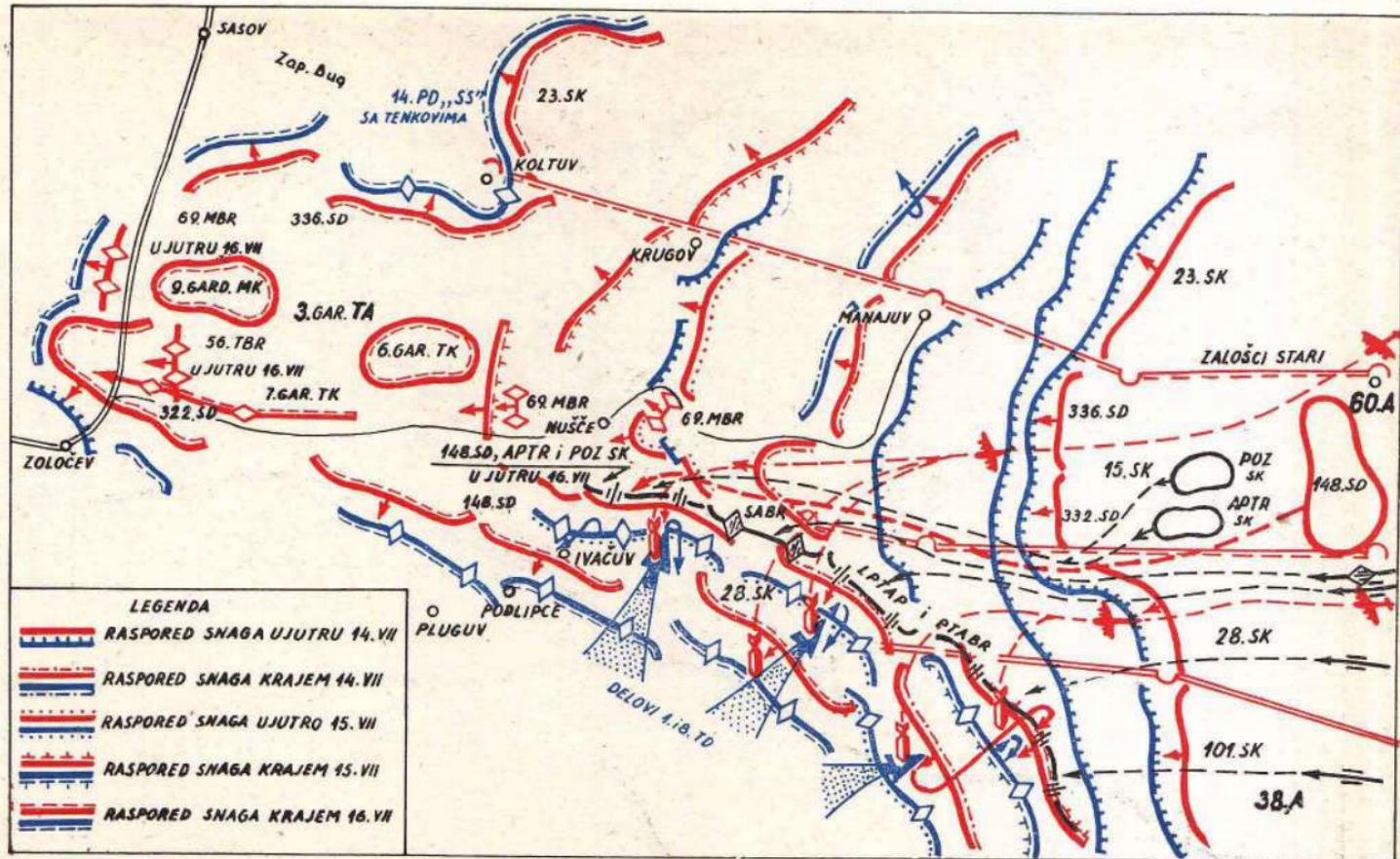
Šema 10 — Odluka komandanta 38. armije za kijevsku napadnu operaciju (novembar 1943)

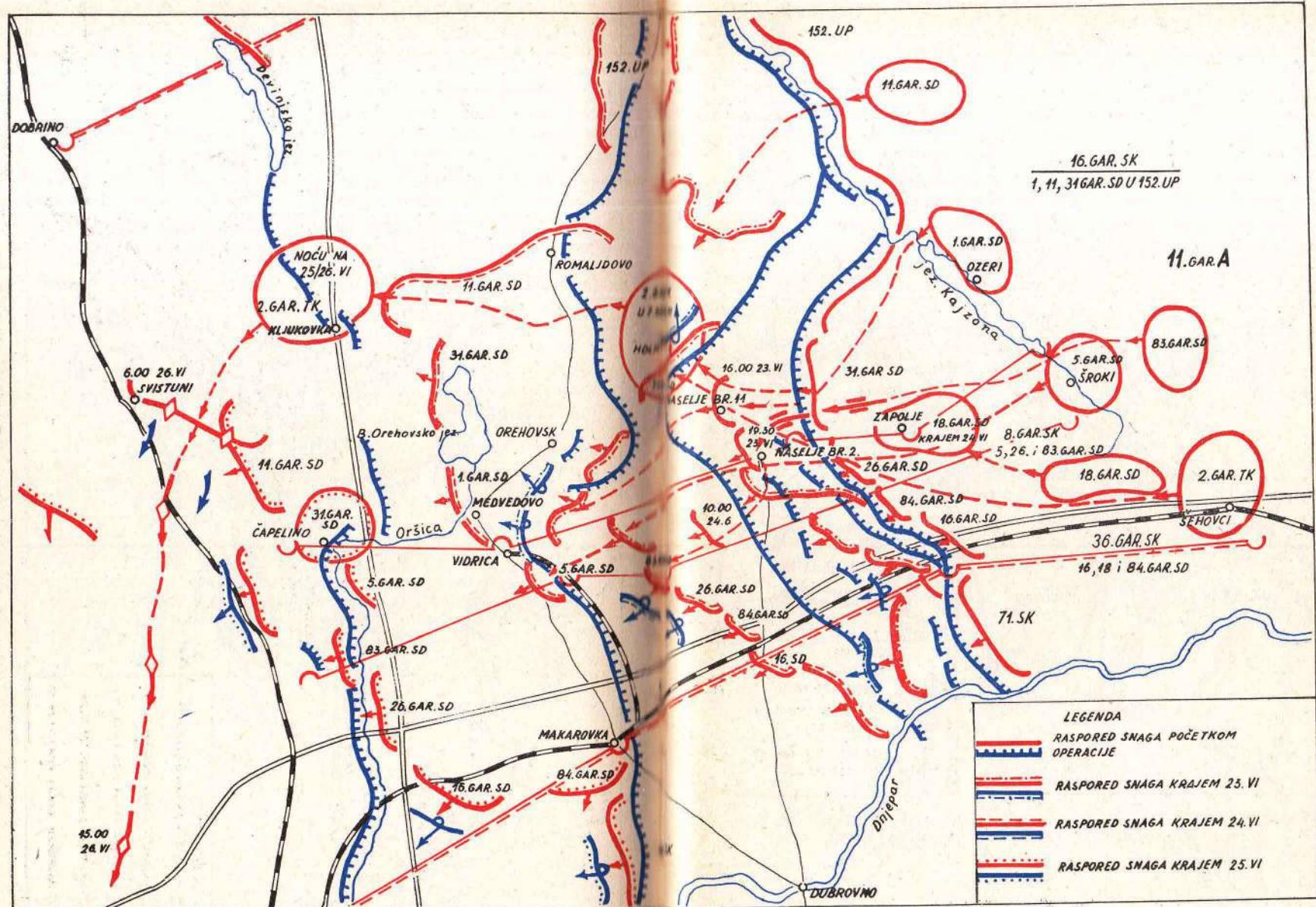
Sema 11 — Načelna šema postrojavanja borbenog poretku tenk. korpusa pri uvođenju u proboj

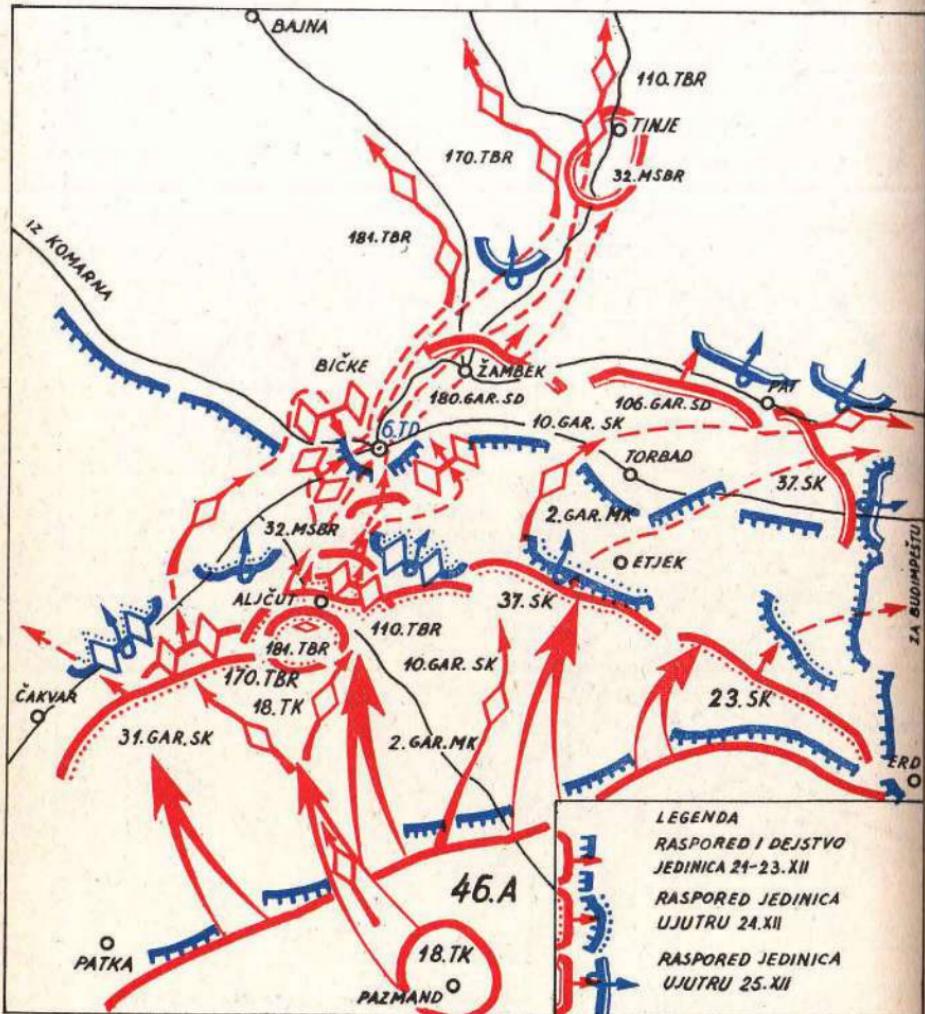
Šema 12 — Načelna šema postrojavanja borbenog poretku tenkovskog korpusa pri završetku proboja takt. zone neprijateljske odbrane

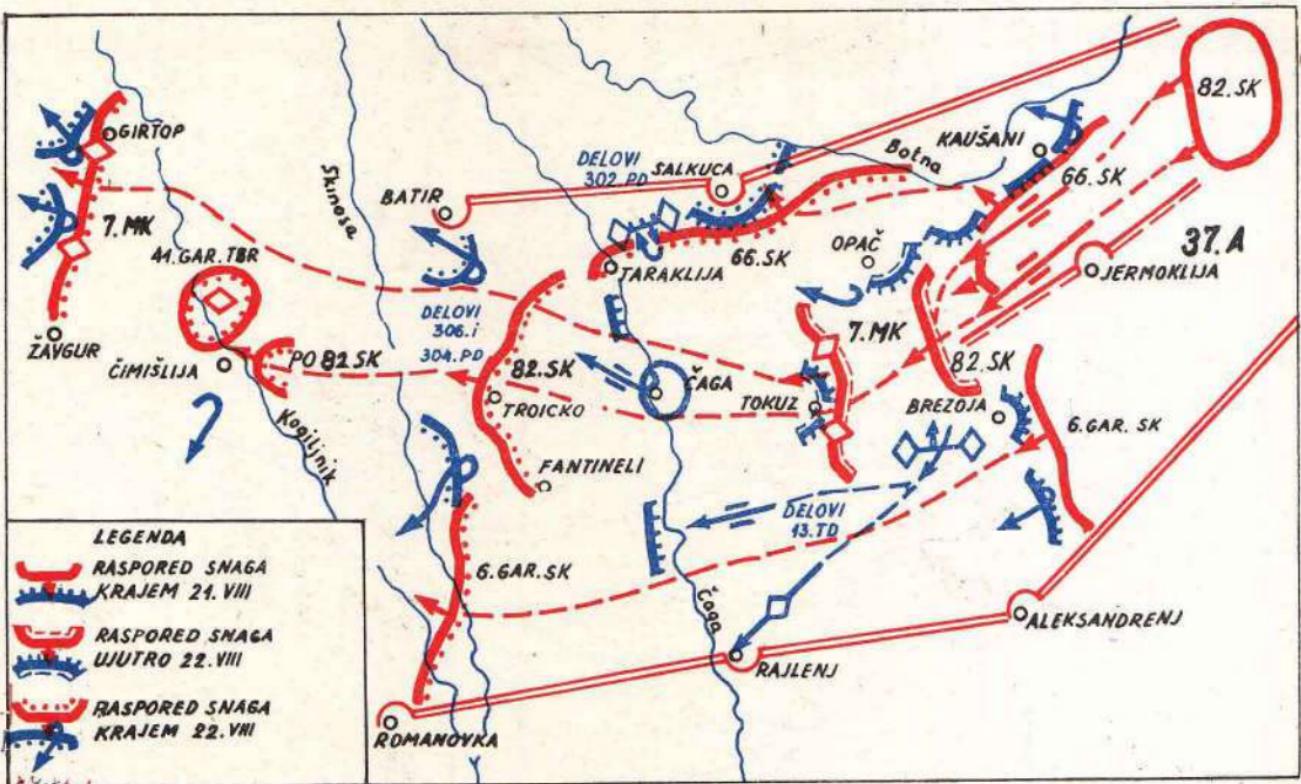
Šema 13 — Odbijanje neprijateljskog protivudara snagama 60. i 38. armije u lavovsko-sandomirskoj operaciji (14—16 VII 1944)

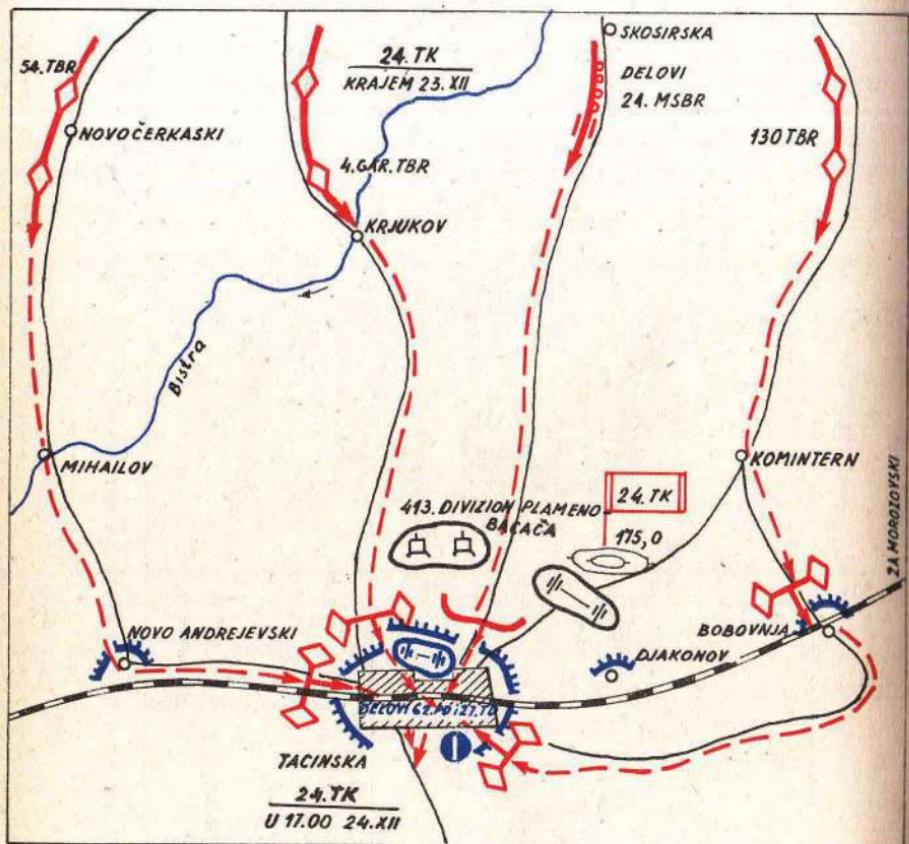
Šema 14 — Proboj neprijateljske odbrane snagama II. gard. armije u beloruskoj operaciji (23—26 X 1944)

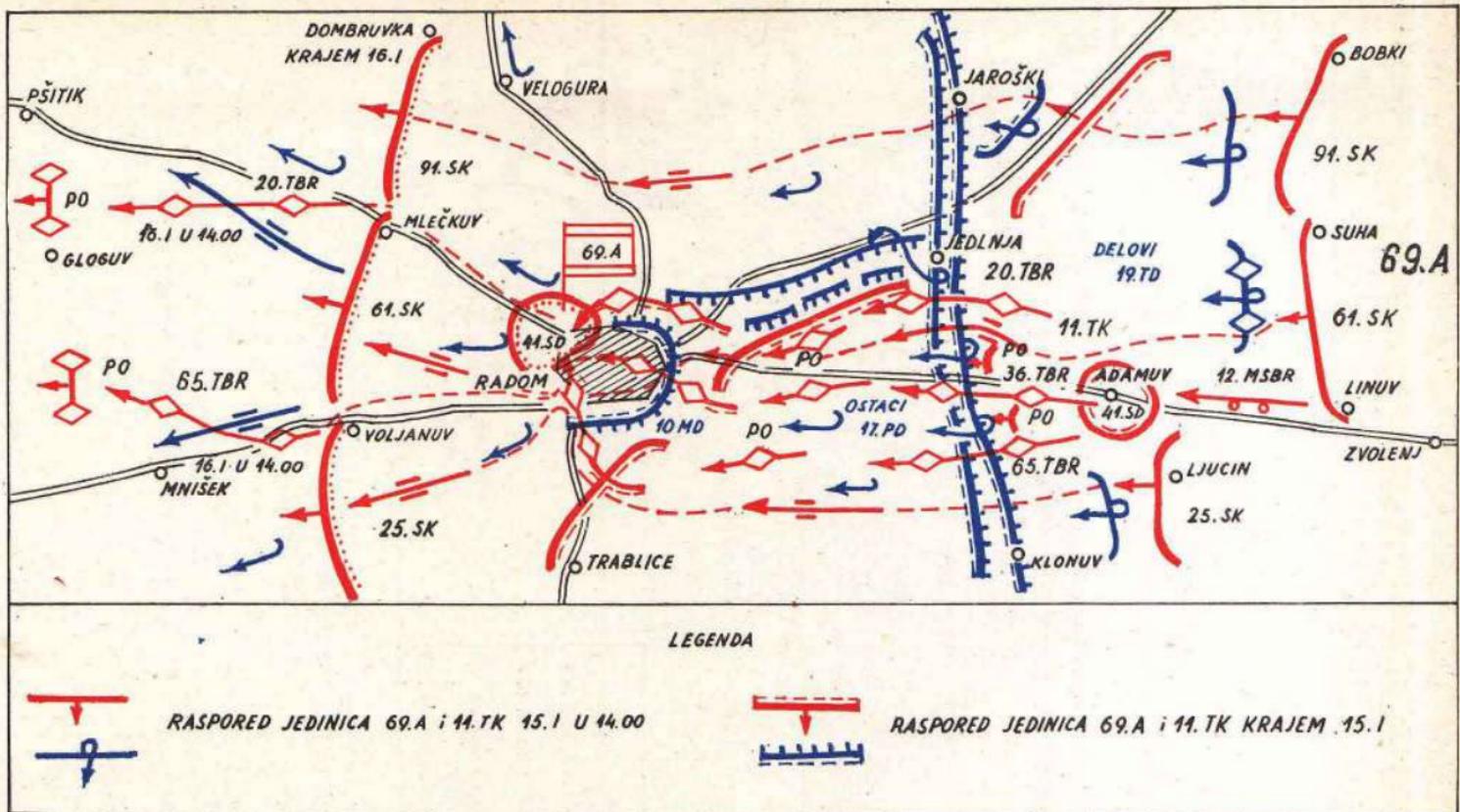

Sema 15 — Proboj armijskog odbrambenog pojasa snagama 46. armije u budimpeštanskoj operaciji (decembar 1944)

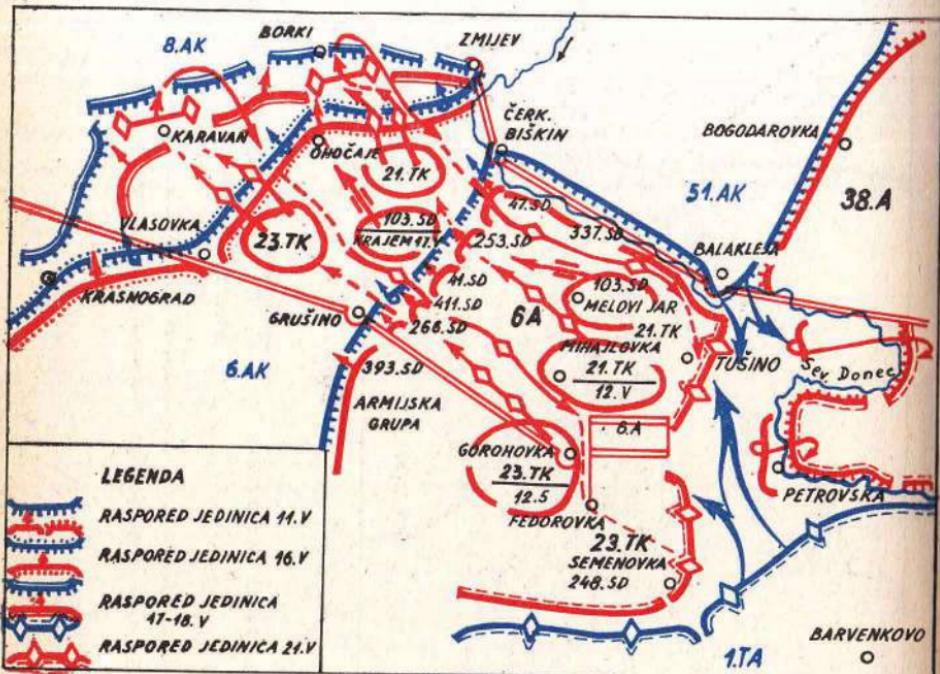

Šema 16 — Upotreba drugog ešelona 37. armije u jaško-kišinjevskoj operaciji (avgust 1944)

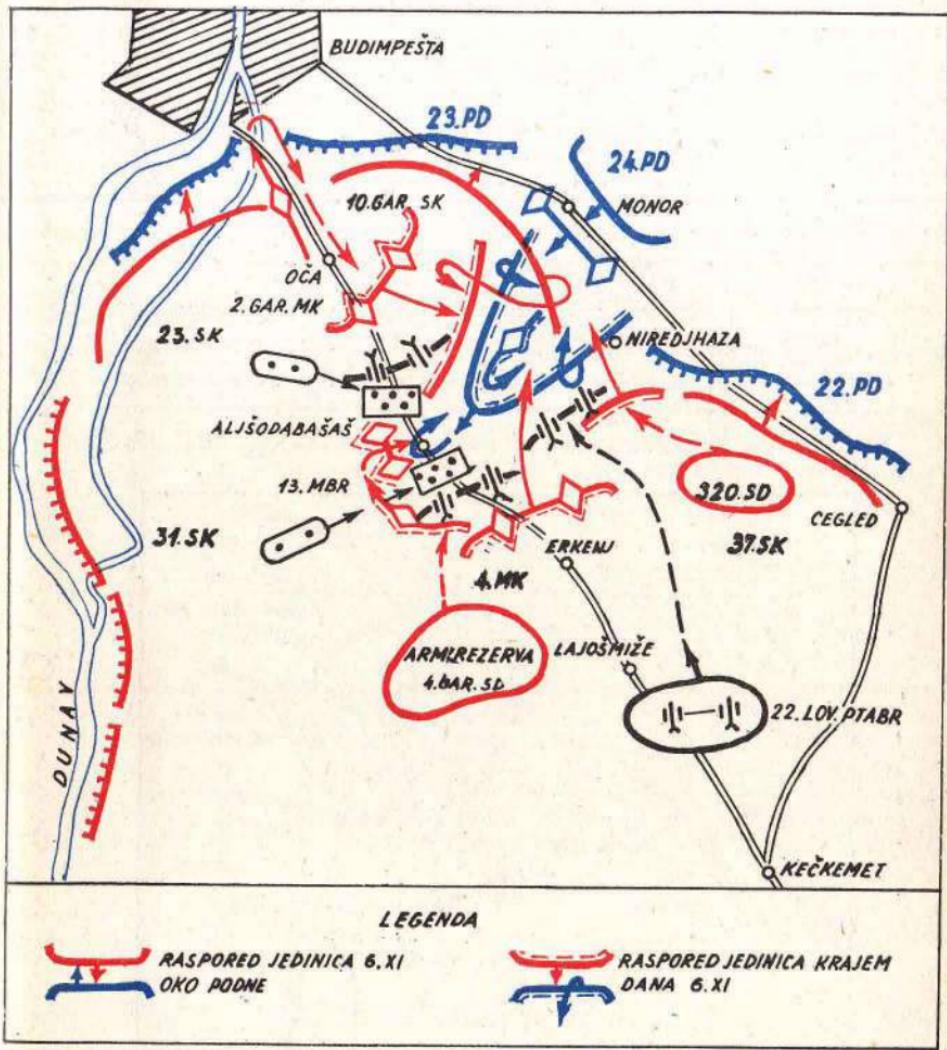

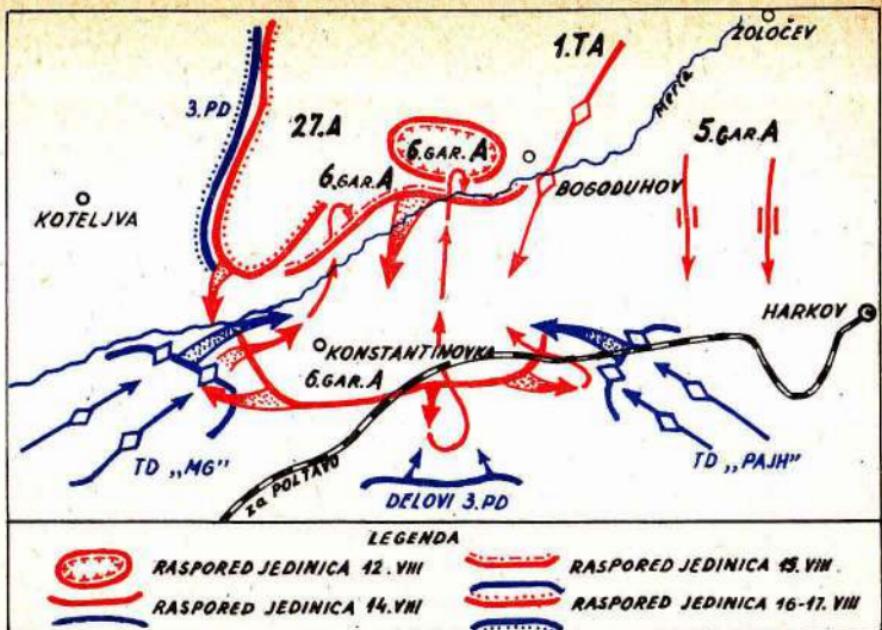
Šema 18 — Gonjenje neprijatelja snagama 69. armije u operaciji Visla—Odra

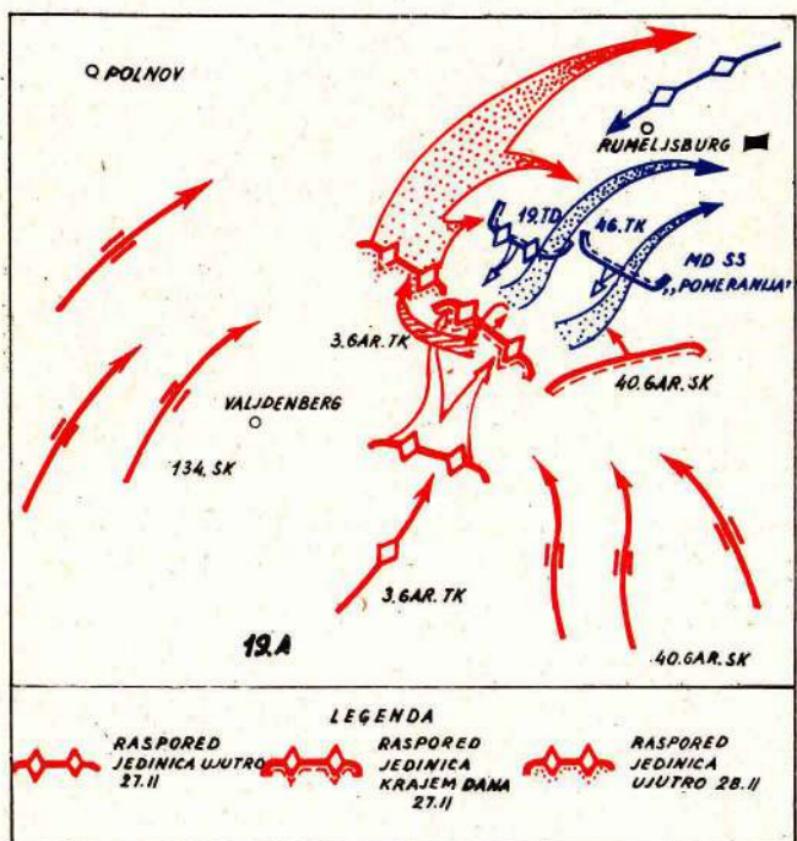
Šema 19 — Borbena dejstva 6. armije u harkovskoj operaciji (1. V 1942)

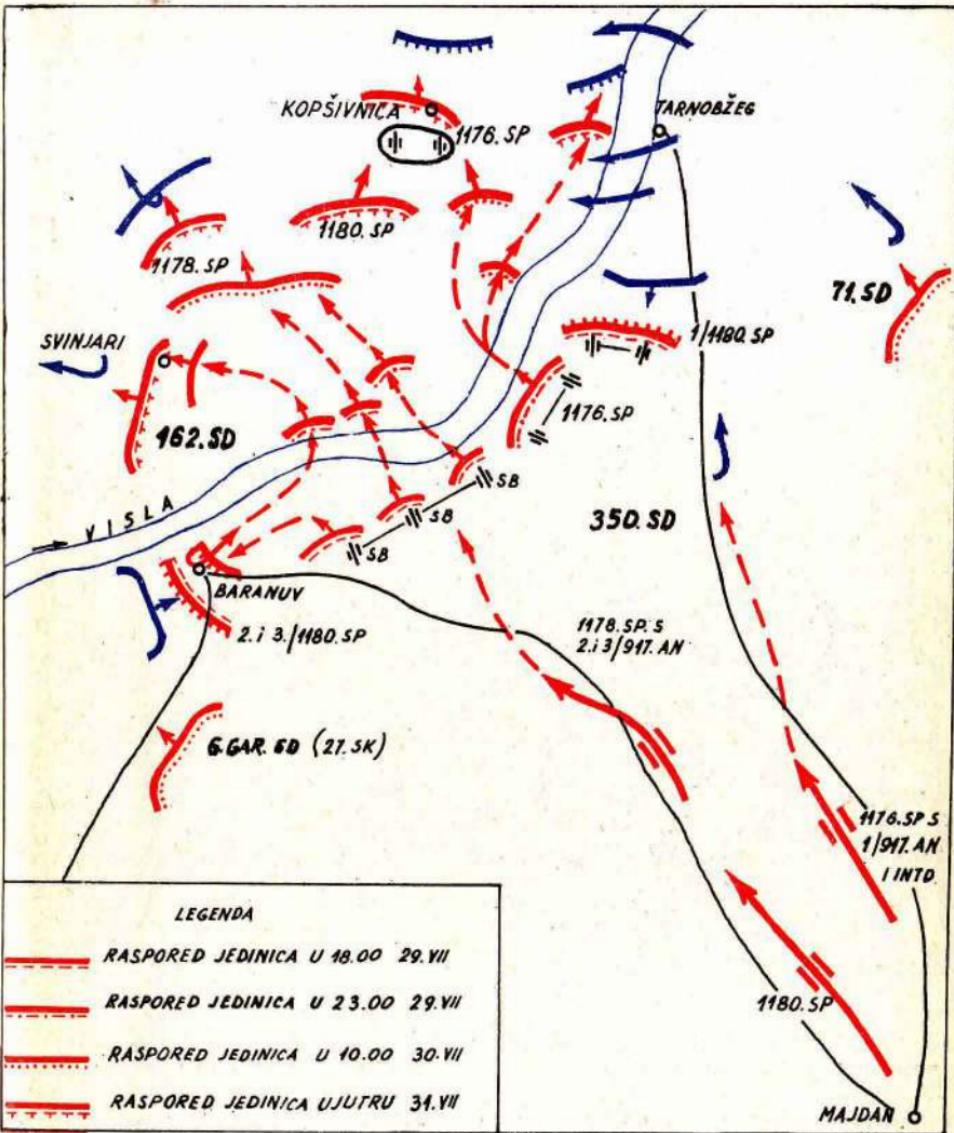
Sema 20. — Odbijanje neprijateljskog protivudara snagama 46. armije u budimpeštanskoj operaciji (novembar 1944)

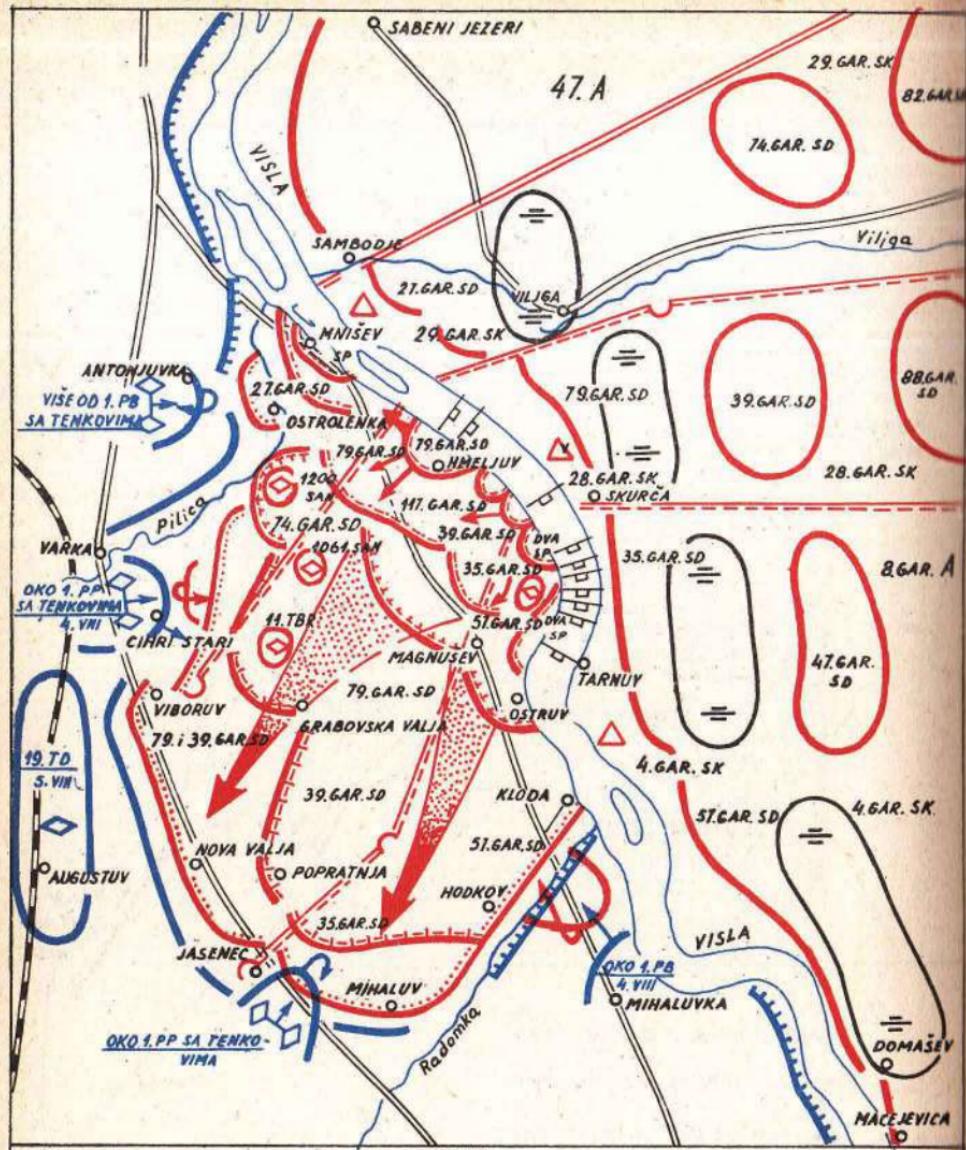
Šema 21 — Susretna borba 6. gard. armije (14—17. VIII 1943)

Šema 22 — Susretna borba desnokrilnih jedinica 19. armije (27—28. II 1945)

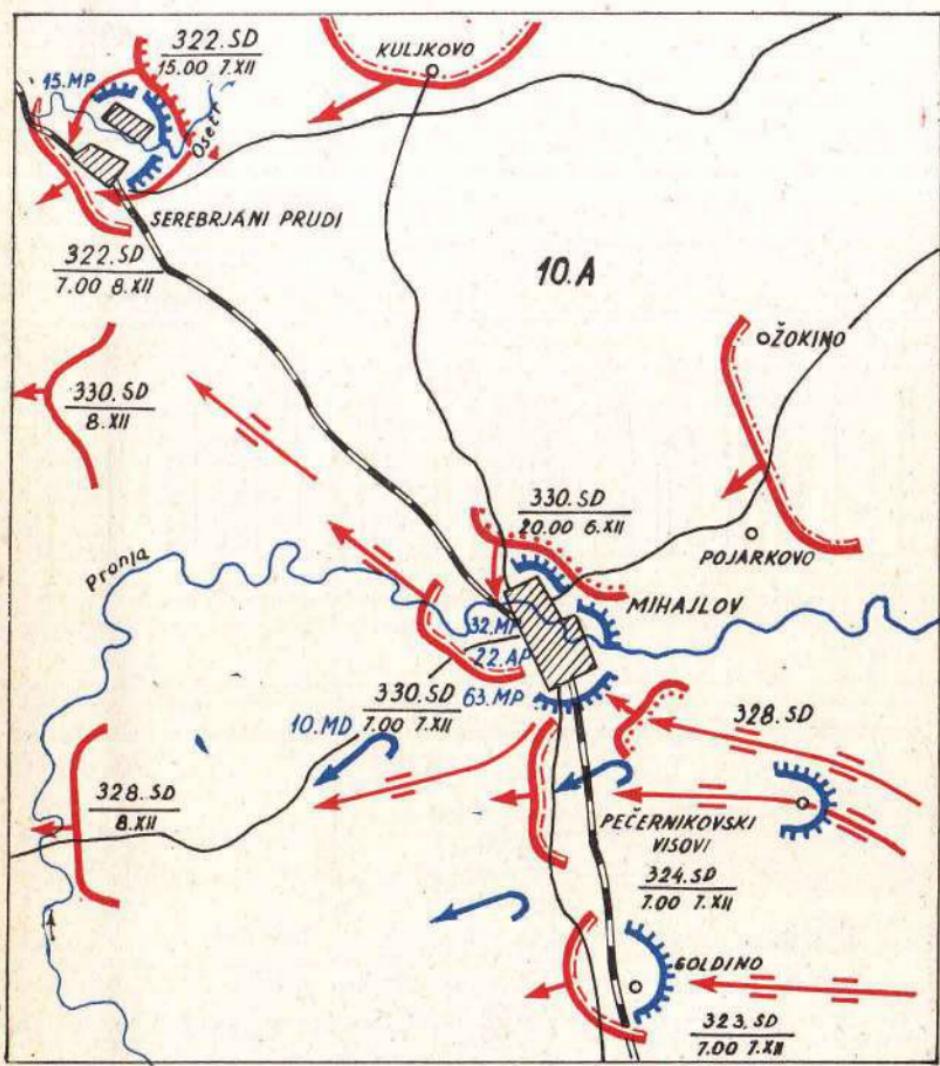
Sema 23 — Forsiranje r. Visle i zauzimanje mostobrana 350. sd 24. SK
(29—31. VII 1944)

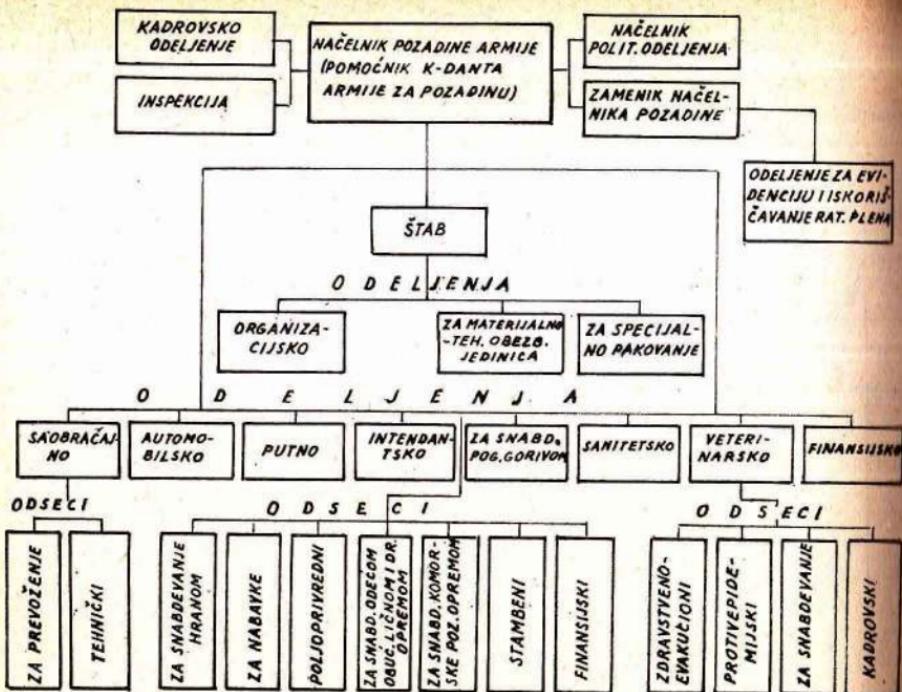
LEGENDA

- RASPORED JEDINICA UJUTRU 1. VIII
- RASPORED JEDINICA U 11.00 4. VIII
- RASPORED JEDINICA KRAJEM DANA 1. VIII
- RASPORED JEDINICA KRAJEM DANA 2. VIII
- RASPORED JEDINICA KRAJEM DANA 3. VIII
- RASPORED JEDINICA KRAJEM DANA 4. VIII

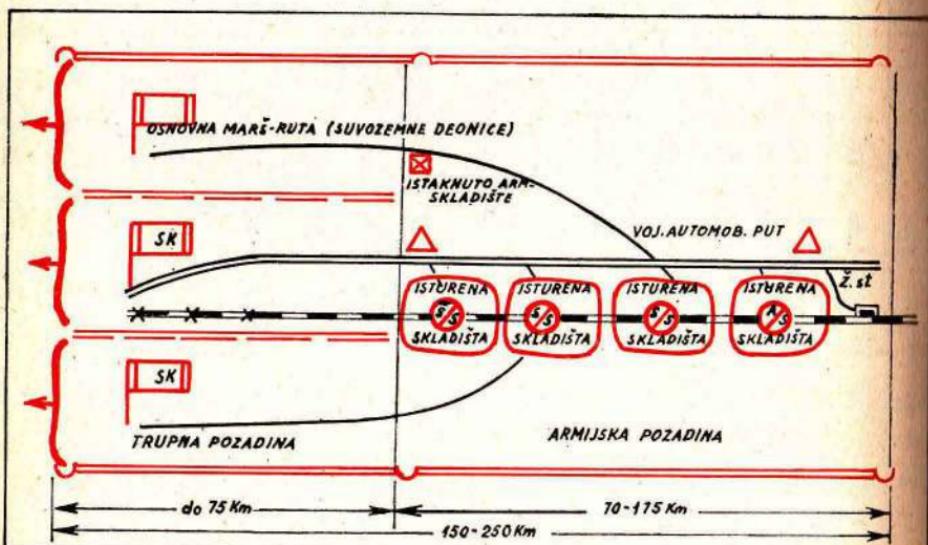
Šema 24 — Forsiranje r. Visle snagama 8. gard. armije od
(1—4. VIII 1944)

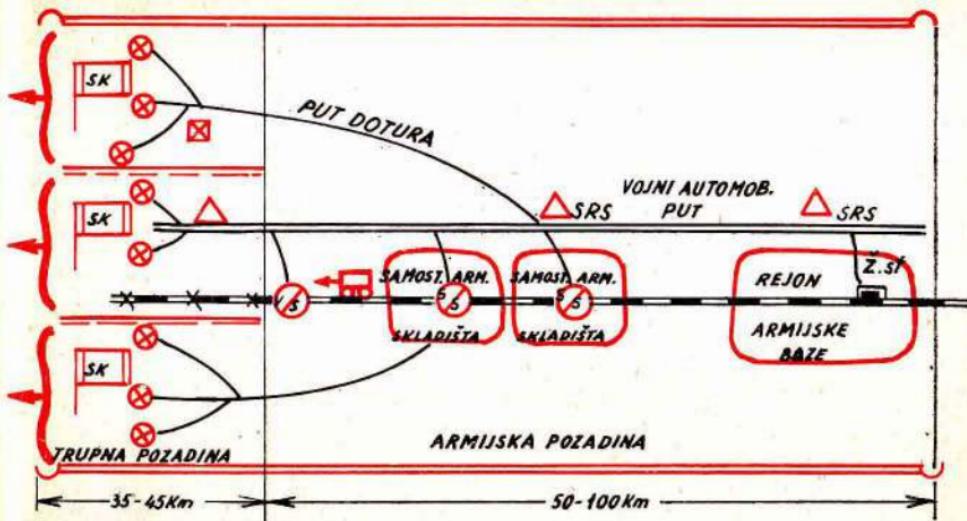
Šema 25 — Oslobođenje naselja Serebrjani Prudi i grad Mihajlova snagama 10. armije noću

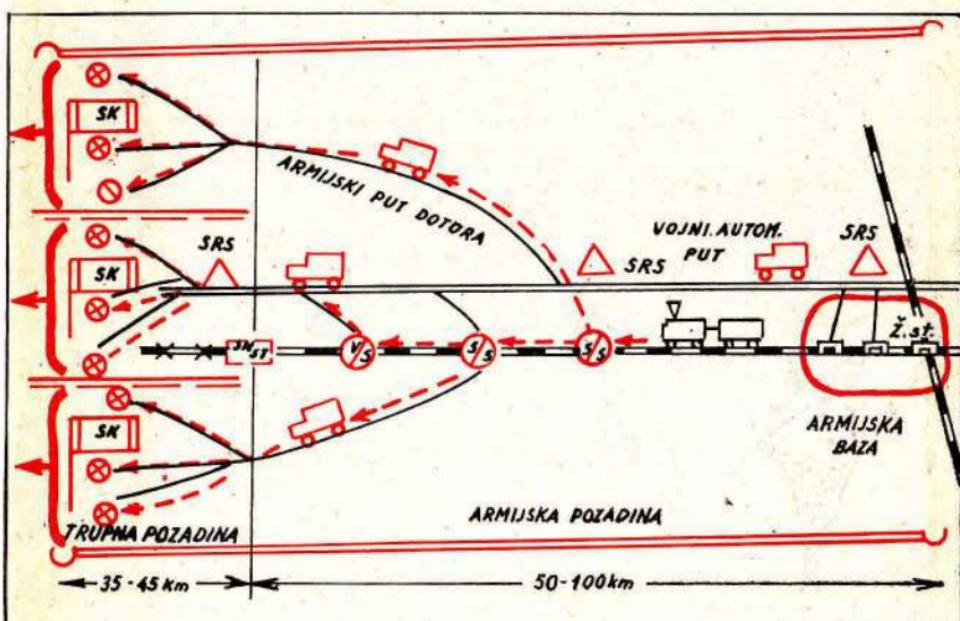
Šema 26 — Organizacija komande pozadine armije

Šema 27 — Raspored materijalnih rezervi i organa snabdevanja u početku rata

Šema 28 — Raspored materijalnih rezervi i organa snabdevanja prema iskustvu velikog otadžbinskog rata

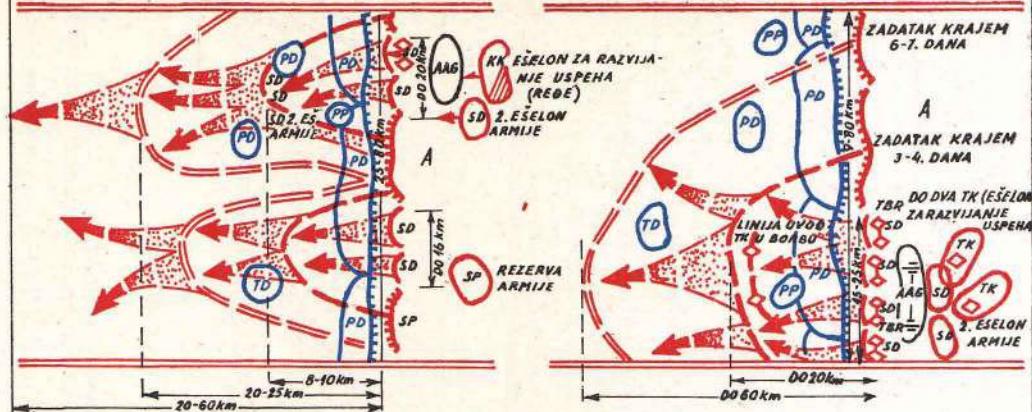

Šema 29 — Sistem dotura u armiji prema iskustvu velikog otadžbinskog rata

U PRVOM PERIODU RATA

a) U PROTIVOFANZIVI KOD MOSKVE

b) U OFANZIVI U PROLEĆE I LETO 1942.

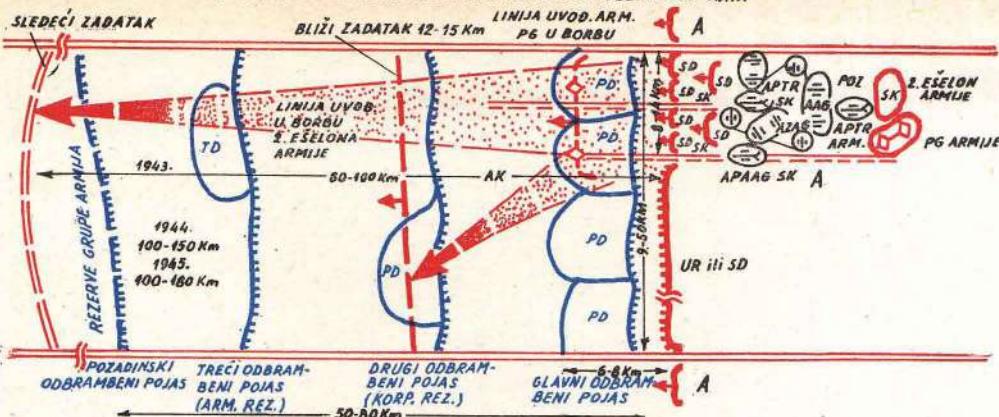

U DRUGOM I TREĆEM PERIODU RATA

a) UZIMU 1942 - 1943.

b) OD BITKE KOD KURSKA DO KRAJA VELIKOG OTADŽBINSKOG RATA

Sema 30 — Usavršavanje operativnog poretka i povećanje zadataka armije u toku rata

VOJNA BIBLIOTEKA

— INOSTRANI PISCI —

Osnovana 1950. godine

Dosad izdala ove knjige

- 1) knjiga: General AJZENHAUER, **OD INVAZIJE DO POBEDE**, rasprodato.
- 2) knjiga: Maršal MONTGOMERI, **OD EL ALAMEJNA DO BALTIČKOG MORA**, rasprodato.
- 3) knjiga: Kamil RUŽERON, **BUDUĆI RAT**, rasprodato.
- 4) knjiga: Pukovnik dr fil. BEŠLAJN, **RUKOVODENJE NARODNOM ODBRANOM**, rasprodato.
- 5) knjiga: Bazil H. LIDEL-HART, **STRATEGIJA POSREDNOG PRILAŽENJA**. Strana 397 cena 2,30 din.
- 6) knjiga: Kamil RUŽERON, **POUKE IZ RATA U KOREJI**, rasprodato.
- 7) knjiga: Džordž PATON, **RAT KAKVOG SAM JA VIDEO**, rasprodato.
- 8) knjiga: General ER, **ARTILJERIJA — NEKAD, SAD I UBUDUĆE**. Strana 405, cena 3 din.
- 9) knjiga: Omar BREDLI, **USPOMENE JEDNOG VOJNIKA**, rasprodato.
- 10) knjiga: Pukovnik LIKA, **EVOLUCIJA TAKTIČKIH IDEJA**, rasprodato.
- 11) knjiga: J. O. HIRŠFELDER, **ATOMSKA BOMBA I LIČNA ZAŠTITA**, rasprodato.
- 12) knjiga: Maršal PAPAGOS, **GRČKA U RATU 1940/41**. Strana 400, cena 2 din.
- 13) knjiga: Džon KRESVEL, **RAT NA MORU 1939/45**, rasprodato.
- 14) knjiga: ROZBERI, **BIOLOŠKI RAT**, rasprodato.
- 15) knjiga: General-pukovnik DAPČEVIĆ, **ZNAČAJ I SNAGA MANEVRA**. Strana 630, cena 5 din.

- 16) knjiga: General ŠASEN, **ISTORIJA DRUGOG SVETSKOG RATA**, rasprodato.
- 17) knjiga: SVEČIN, **STRATEGIJA**. Strana 452, cena 4,50 din.
- 18) knjiga: AJMANSBERGER, **TENKOVSKI RAT**. Strana 356 sa 3 priloga, cena 4 din.
- 19) knjiga: KAMON, **NAPOLEONOVI RATOVI**, rasprodato.
- 20) knjiga: KARPOV, **OBALSKA ODBRANA**. Strana 524, cena 7 din.
- 21) knjiga: MIKŠE, **TAKTIKA ATOMSKOG RATA**, rasprodato.
- 22) knjiga: MIDEILDORF, **TAKTIKA U POHODU NA RUSIJU**, rasprodato.
- 23) knjiga: AJRE, **RATNA VEŠTINA I TEHNIKA**. Strana 248, cena 3 din.
- 24) knjiga: PRENTIS, **CIVILNA ZAŠTITA U MODERNOM RATU**, rasprodato.
- 25) knjiga: HITL, **VOJNI ŠTABOVI**. Strana 336, cena 5 din.
- 26) knjiga: Maršal JERJOMENKO, **STALJINGRAD**. Strana 252, cena 10 din.
- 27) knjiga: FOJHTER, **ISTORIJA VAZDUŠNOG RATA**. Strana 503, cena 8,50 din.
- 28) knjiga: Admiral KASTEKS, **STRATEGIJSKE TEORIJE** (I sveska). Strana 430, cena 6 din.
- 29) knjiga: GUDERIJAN, **VOJNI MEMOARI**. Strana 623, cena 10 din.
- 30) knjiga: **VOĐENI PROJEKTLI**. Strana 546, cena 45 din.
- 31) knjiga: GRUPA POLJSKIH AUTORA, **ODABRANE OPERACIJE POLJSKE NARODNE VOJSKE**. Strana 432, cena 10 din.
- 32) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **PROBOJ ORGANIZOVANE ODBRANE**. Strana 487, cena 10 din.
- 33) knjiga: HERBERT FAJS, **ČERČIL — RUZVELT — STALJIN**. Strana 840, cena 15 din.
- 34) knjiga: MIDEILDORF, **TAKTIKA RODOVA I SLUŽBI**. Strana 671, cena 8 din.
- 35) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **TAKTIČKI PRIMERI BORBE**. Strana 264, cena 8 din.
- 36) knjiga: Ešer LI, **VAZDUŠNA MOĆ**. Strana 288, cena 6,50 din.
- 37) knjiga: MONTROS, **NEBESKA KONJICA**, (Studija o helikopterima). Strana 307, cena 7 din.
- 38) knjiga: MELENTIN, **OKLOPNE BITKE**. Strana 448, cena 8,50 din.
- 39) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **RAZVOJ TAKTIKE SOVJETSKE ARMije 1941—1945**. Strana 593, cena 13 din.
- 40) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ STRATEGIJE** (I sveska). Strana 646, cena 9 din.

- 41) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ OPERATIVNE VEŠTINE** (I sveska). Strana 597, cena 16 din.
- 42) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ TAKTIKE** (I sveska). Strana 803, cena 12,50 din.
- 43) knjiga: **ZBIRKA ČLANAKA IZ VOJNE PSIHOLOGIJE**. Strana 489, cena 10 din.
- 44) knjiga: Maršal JERJOMENKO, **NA ZAPADNOM PRAVCU**. Strana 336, cena 6 din.
- 45) knjiga: Maršal ČUKOV, **ODBRANA STALJINGRADA**. Strana 423, cena 6 din.
- 46) knjiga: **TRANZISTORI** (prevod sa engleskog). Strana 464, cena 11 din.
- 47) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA pod redakcijom generala armije KUROČKINA, **METODIKA VOJNO-NAUČNOG ISTRAŽIVANJA**. Strana 384, cena 6,50 din.
- 48) knjiga: NASTAVNICI VOJNOPOLITIČKE AKADEMIJE „LENJIN“, **MORALNO-POLITIČKI FAKTOR U SAVREMENOM RATU**. Strana 382, cena 11 din.
- 49) knjiga: ŠTERNBERG, **VOJNA I INDUSTRIJSKA REVOLUCIJA**. Strana 360, cena 11 din.
- 50) knjiga: IVANOV i TJAPKIN, **INFRACRVENA TEHNIKA U VOJSCI**. Strana 351, cena 18 din.
- 51) knjiga: BUĐONI, **PREDENI PUT**. (Memoari iz oktobarske revolucije). Strana 486, cena 7,50 din.
- 52) knjiga: POPELJ, **U TEŠKO VREME**. Strana 400, cena 7 din.
- 53) knjiga: LOKTIONOV, **DUNAVSKA FLOTILA U VELIKOM OTADŽBINSKOM RATU**. Strana 321, cena 16,50 din.
- 54) knjiga: POPELJ, **TENKOVI SU OKRENULI NA ZAPAD** (druga knjiga pišeće triologije). Strana 438, cena 11 din.
- 55) knjiga: Maršal SOKOLOVSKI, **VOJNA STRATEGIJA** (rad grupe autora). Strana 548, cena 11 din.
- 56) knjiga: SEMJONOV, **RAZVOJ SOVJETSKE OPERATIVNE VEŠTINE**. Strana 405, cena 12,50 din.
- 57) knjiga: AKADEMIJA NAUKA SSSR, **VELIKA BITKA KOD MOSKVE**. Strana 366, cena 12 din.
- 58) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **O SOVJETSKOJ VOJNOJ NAUCI**. Strana 420, cena 12,50 din.
- 59) knjiga: KEGL i MENSON, **POMORSKI RAT U KOREJI**. Strana 564, cena 18,50 din.
- 60) knjiga: KOLESNIKOV, **ZORGE**. Strana 264, cena 7 din.
- 61) knjiga: GONČARENKO, **KIBERNETIKA U VOJSCI**. Strana 409, cena 10 din.
- 62) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **BITKA ZA LENJINGRAD**. Strana 785, cena 36 din.
- 63) knjiga: ROTMISTROV, **ISTORIJA RATNE VEŠTINE — I**. Strana 701.

- 64) knjiga: ROTMISTROV, **ISTORIJA RATNE VEŠTINE — II.** Strana 880, cena I i II knjige 50 din.
- 65) knjiga: POPELJ, **PRED NAMA JE BERLIN.** Strana 470, cena 15 din.
- 66) knjiga: BUDONI, **PREDENI PUT — II.** (Memoari iz oktobarske revolucije). Strana 425, cena 15 din.
- 67) knjiga: EKLZ, **LOGISTIKA U NACIONALNOJ ODBRANI.** Strana 357, cena 20 din.
- 68) knjiga: M. N. ALEŠKOV, J. J. ŽUKOV, **OSNOVI RAKETNOG ORUŽJA.** Delo je u štampi.
- 69) knjiga: PLJASKIN, LISUHIN i RUVINSKI, **INŽINJERIJSKO OBEZBEDENJE BORBENIH DEJSTAVA.** Strana 358, cena 22 din.
- 70) knjiga: MANŠTAJN, **IZGUBLJENE POBEDE.** Strana 686, cena 30 din.
- 71) knjiga: IVANOV, ŠEMANSKI i JANOV, **KOMANDOVANJE JEDINICAMA U BOJU.** Strana 251, cena 17,50 din.
- 72) knjiga: BOFR, **UVOD U STRATEGIJU.** Strana 146, cena 10 din.
- 73) knjiga: LUKOV i PLATONOV, **VOJNA PSIHOLOGIJA —** Strana 418, cena 21 din.
- 74) knjiga: ŠVARC, **STRATEGIJA JUČE, DANAS, SUTRA —** Strana 219, cena 18 din.
- 75) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **TAKTIKA —** Delo je u pripremi.
- 76) knjiga: TRNSKI, **NE TAKO DAVNO —** Delo je u pripremi.
- 77) knjiga: GRUPA SOVJETSKIH AUTORA, **ARMIJA U NAPADU.** Strana 279, cena 48 din.
- 78) knjiga: ARON, **VELIKA DEBATA —** Delo je u pripremi.
- 79) knjiga: BOFR, **ZASTRAŠIVANJE I STRATEGIJA —** Delo je u pripremi.
- 80) knjiga: HOHA, **TERITORIJALNA ODBRANA ZEMLJE.** Strana 260, cena 18 din.
- 81) knjiga: MIHALSKI, **STRATEGIJA I TAKTIKA TERITORIJALNE ODBRANE —** Delo je u pripremi.
- 82) knjiga: KRISENKO, **SAVREMENI SISTEMI PVO —** Delo je u pripremi.
- 83) knjiga: BOFR, **STRATEGIJA AKCIJE —** Delo je u pripremi.
- 84) knjiga: TOMPKINS, **ORUŽJE TREĆEG SVETSKOG RATA —** Delo je u pripremi.
- 85) knjiga: GREČKO: **BITKA ZA KAVKAZ —** Delo je u pripremi.

ARMIJA U NAPADU

Redigovao prema originalu
potpukovnik Boro Pejčinović

*

Jezički redaktor
Stana Stanić, prof.

*

Tehnički urednik
Andro Strugar

*

Korektor
Nada Vesic

Štampanje završeno januara 1969.

Tiraž 1.000

Cena 43 dinara

Štampa: Grafičko preduzeće „Prosveta“
Beograd, Đure Đakovića 21